

vagy forint közt tíz rosz fillért vagy forintot, az ilyenek személyét le kell tartóztatni s szintén a pénzhamisítók büntetésével kell büntetni — az így talált hamis denárok valamint a kijelölt számon alóli hamis pénzleletek is a bírák által az előadott módon megsemmisítetvén. Az is meghatároztatott, hogy a kik az új ezüst vagy másféle pénz meghamisítására, metszésére, lerajzolására és megkisebbitésére vetemedni vagy ilyekkel kereskedni és kalmárkodni merészelnének, a hamis denárookra nézve kiszabott büntetéssel büntetessenek. E kir. rendelet folytán tovább ugyan e büntetés lón szabva mindazokra, a kik a könnyebb dénárokat a súlyosabbaktól elválasztják ¹⁾, meglatolják és felszedik, s ily szándékkal a királyi pénzek forgalmát és értékét csökkentik; az is meghatároztatott, hogy egy budai súlyú tiszta ezüst márka érjen 550 nagyobb veretű denárpénzt, melyek közül száz tett egy arany forintot, és hogy adás-vevésben, kereskedésben, senki se merjen veretlen arannyal-ezüsttel élni, de minden arany és ezüst vitesék bé a királyi kamarához s adassék el ott az előbb meghatározott árban; a vásárlás pedig legyen a király által veretett pénzzel vagy egyéb csere-eszközzel, kivéve az aranyot és ezüstöt. Ha vevő cselekszik ez ellen, arany-ezüst áruját, pénzét és vele volt minden egyéb javait elveszti; ha pedig az eladó, veretlen aranyát és ezüstjét azonnal veszítse el. Végre az is meg lón határozva, hogy a király birodalma országaiból senki észszerű és illő okokon kívül aranyot és ezüstöt sem vert pénzt kivinni ne merészellen feje és minden javai elvesztése terhe alatt, de a főpapoknak és ország báróinak, úgy a nemeseknek és az ország többi lakosinak is sorsukhoz és tehetségökhez képest drágaságok — elenodiumok — szerzése végett aranyot és ezüstöt venni, azt ott, a hol tesszik, megtisztítatni, felgyártatni és feldolgoztatni szabadságukban álland²⁾.

Lehet, hogy ez Kolozsvár városához mint már ekkor emelkedő kereskedelmű municipiumhoz tudás és ahoz alkalmazkodás végett kibocsátott kormányi rendelet; de van az 1405-beli több-

¹⁾ Itt az ötvösesek általi hamisítás van érintve, a mint erre nézve felvilágosítást ad az oklevél hátán levő ezen egykoru jegyzés: *Az nehez penzt nem szabad az Fohveoseok palojara — mérő serpenyőjére — vinni s megcalosztani.* Megint alább ez: Thome de Mera.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR XCVI. száma alatt.

ször említett köztörvénynek az ügynevezett kisebb királyi végzemenynek — Decretum minus — egy cikkelye, a 19-ik, melyben minden királyi városban egy királyi pénzváltó kinevezése volt elrendelve, a kinek egyedül volt joga, hogy pénzt váltson, az az arany pénzért ezüstet s ezüstért arany pénzt cseréljen bé ¹⁾; másfelől Hunyadi János magyarországi kormányzótól szintén fennmaradt 1446-ról aug. 24-n Szegeden és 1452-n october 26-kán Ósi-ben költ két parancslevele, melyek elsőjében azt rendelte az offenbányai és zalathnai arany és ezüst bányászattal foglalkozó polgároknak, vendégeknek és lakosoknak, valamint az arany és ezüst mosóknak, hogy többé arany és ezüst termelésüket ne másnak mint florenczi Olasz Kristóf és Antal kolozsvári királyi pénzváltó- és pénzverő-kamarai tisztviselőknak adják béváltás végett vagy cserébe; s a ki ez ellen cselekszik és nevezett kamaratisztek feljelentik, személyes fogságon kívül javaik és vagyonuk általuk el fog foglaltatni ²⁾; a másikban meghagyta Brassó város polgárainak s a Barczaföld egész közönségének, hogy a régi arany és ezüst pénzt fel ne váltsák s ki ne vigyék az országból, úgy a havasalföldi vajda pénzét, az oszporát és más régi pénzeket el ne fogadjanak, hanem csak a most újonnan veretett pénzt használják, úgy, a mint az Budán is használatban van, meghozatván a kolozsvári pénzverő-kamara ispánjaitól; s a ki ellenkezőt cselekszik, az erdélyi vajda és a városok előljárói javaikat elvegyék s két részét a kolozsvári pénzverő-kamarának, egy harmad részét maguknak tartásák meg, személyöket pedig további rendelésig fogva tartásák ³⁾.

Ez adatok egybevetése valószínűnek mutatja azt, hogy Kolozsváratt az 1400-ki 19-dik törvényczikk kelése után azonnal pénzváltó hivatal lön felállítva, pénzverő-kamara vagy ház pedig immár az előtt is létezett, s az 1427-ki fennebb ismertetett királyi rendelet talán e kettős okból lön Kolozsvárnak megküldve, melyet levéltára a hazai köz- és jogtörténet javára történetiróinak háláját kiérdemlőleg a mai napig híven megőrzött.

Különös jelenségként tűnik fel előttem az, hogy a midőn

¹⁾ *Corpus Decretorum Juris Hung.* 176. 1.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CV. száma alatt.

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CIX. száma alatt.

Kolozsvár e jeles király alatt a polgári élet minden viszonylatában bámulásra méltó haladást mutat : társadalmi szerkezetét csaknem alapjából megalkotja, új polgári intézményeket hoz létre, bortermesztési, szántásvetési és kereskedelmi érdekeit törvények és kiváltságok által biztosítja, szóval : a nagy közállamban magának egy új önálló, kényelmes és biztos hajlékot, csaknem egy kis államot készít; akkor a kézipart illetőleg e félszázados korszakból semmi adat és emlék nem maradt fenn, a mi annak állapotára avvagy csak némi következtetést is vonnunk képessé tehetne. Valószínű, hogy Kolozsváratt számos czéh-társulat már I. Lajos uralkodása korában megalakult s védelmébe fogadta a zsenge kézipart, mégis csak két czéhszabályt sikerült a mai időszakból találnom. Zsigmond király, úgy látszik, a kereskedelmi érdekek iránt volt különös előszeretettel. A czéh- és iparélet munka-zajának még csak nesze sem hallszik át a minket ama kortól elválasztó századok hallgatag csöndén. Iparról ez időkből Kolozsvárnak egyetlen oklevéli emléke van : a mészárosok társulatát — fraternitas — illető, mely ennek létezését mint tényt állapítja meg, de iránya szintúgy mint a szent Mihály-egyházbeli Katalin-oltár feldíszítésére s isteni tisztelethez méltó fényben fenntartására alakult társulaté is szinte kizárólag egyházi volt. E pár szó az, a mit Kolozsvár ötven évi iparállapotáról mondhatok; nem azért ily keveset, mintha nem kutattam volna e téren s ez időszak eseményeit : kutattam a legsovárabb figyelemmel sokat; nem is azért, mintha a város ipar-élete ez alatt fennakadva lett, vagy az ipar-ösztön megcsökkent volna; ezt a népesedés szaporodása s a kor haladása aligha engedte, hanem mivel sem a város, sem a czéhek levéltáraiban, sem irodalmunkban ide vonatkozó több adatot nem találtam. A századok viszontagságai, égések, háboru és gondviseletlenség megemésztettek mindent, a mi ezekről tanuságot tehetne.

E korszaknak és jeleseinek a politikai és társadalmi téren létrehozott alkotásaival öszhangzásban van a vallás-erkölcsi téren tett azon maradandó becsü művök, hogy a nagy piaci szent Mihály-egyházat ez időszak alatt bevégezték. Mint már fennebb érintettem, a bevégezés évét meghatározó adat nincs — legalább én nem ismerek; de az bizonyos, hogy 1408-, 1416- és 1422-beli oklevelek mint már létezőről szólnak felőle. 1408-ban Bülkis-

ser ¹⁾ Jakab szabad művészetek mestere, Mun Miklós város birája és Kerestély, Bauman János fia kolozsvári polgárok magok és társaik t. i. Kolozsváratt a szent Mihály főangyalról nevezett megyés egyházban levő szent Katalin szűz és vértanu tiszteletére alakult *„száműzöttek társulata*“ nevében, látva az élet változóságát és azt, hogy minden, a mi lenni látszik, láthatóképpen siet a nem léte felé, valamint áhítattal figyelve arra is, hogy a midőn eljövend az Úr, őket ébren találja és nem aluva, az ő kényelmökért, az isteni tisztelet gyarapodása végett, s földi javaikat égiekkel, a mulandókat örökkévalókkal felcserélni kívánó szándékból : a kolozsmonostori apát birtoka területén levő egy szőlőjüket, Hankó mészáros mellett levő mészárszéköket s Széki Lénárd és Payer Márton mészárosok székei között levő egy másik mészárszéköket minden tartozmányaikkal, hasznaikkal és jövedelmeikkel, végre évenként a böjt — Quadragesima — első vasárnapján vagyis midőn a templomban az *„Invocavit*“ szent mise-éneket énekelik, fizetendő négy tiszta arany forintot vagy annyit érő s az idők szerént forgásban levő ezüst pénzt, adták és ajándékozták örök időkre és meghívhatatlanul tisztelendő és tudós Kerestély kolozsvári plebánus úrnak s az erdön-túli megye kanonokjának, szabad művészetek mesterének, s az ő nevében a mondott egyháznak és az ő utána az egyházi törvények — Canon — értelmében következő plebánusoknak, a mindenható Isten és az ő vértanúja szent Katalin szűz tiszteletére, a minthogy azt a maguk és szülőik lelke üdveért jövendőben is nekik megfizetni és kiszolgáltatni ígérték azon világos kikötéssel és föltétellel, hogy a nevezett plebánus és hivatali utódai a káplánok szokott számán feljül még egy káplánt legyenek kötelesek felvenni, tartani és annak gondját viselni, a plebánus minden második míves napon a nép előtt tartatni szokott beszéd után azon egyházban alapított szent Katalin-oltáron ²⁾ bizonyos számu káplánjaival a megholtak lelke üdveért egy misét énekeljen, e felett hetenként és mindennap örök időkgig a főmise után szóval való misét mondjon, a mondott társulat által temetőbe kísérendő minden száműzött temetési meneténél a társulat tagjainak kérésére, valamikor ez alkalmas-

¹⁾ E névnek már negyedik változata.

²⁾ Ez oltár ma is meg van — a bemenetnél jobbra a 2-dik.

nak látszik, legyen jelen, s a menetet ének mellett az egyházba kísérje; a kijelölt szőlőt és egyéb ajándékozottakat elpusztulni, elidegenítenni ne engedjék s ő és hivatalutódi jó állapotban tartásuk s a szokott mivelést azoknak megadják. E kegyes adományt István erdélyi püspök mind a két fél kérésére azon évben február 10-n gyalu-vári püspöki házában költ helybenhagyó levele által Isten nevében megerősítette, s a megnevezett plebánusnak örök átok és Isten ítéletének fenyegetése alatt megparancsolta, hogy ő és hivatalutódi káplánt tartsanak, a kikötött énekes és olvasó miséket megtartsák s a megjelölt halotti kíséretben mindenha jelen legyenek; mit ha nem tennének, a kolozsvári bíró, esküdt-polgárok, vagy a nevezett száműzöttek társasága tagjainak jelentésére a püspök és püspöki utódi, nevezett Kerestély plebánust és hivatali utódit e kötelességeik teljesítésére alkalmas eszközökkel rá szorítani legyenek jogosultak s kötelezettek ¹⁾.

Világosabbá teszi s részint kibővíti ez oklevél tényrészleteit egy 1492-n Mátyás apostol ünnepén költ vég hagyomány, melynek lényegét — bár későbbi időbeli — tárgyrokonságáért s az események kapcsolatánál fogva itt adom elé. Ez oklevélben Theremy Benedek, kolozsvári bíró s Péter-Mátyás Miklós, ²⁾ idősb Szabó György, Schörel Mihály, Bartafi János, Kádár Lőrincz ³⁾, Peterdi Tamás, Kun Mihály, Tamási György, Részeg Konrád ⁴⁾, Belényesi Péter, Régeni Mihály, Tröscher János esküdt polgárok bizonyosságot tesznek arról, hogy kolozsvári polgár Goldschmidt Jakab ⁵⁾ erényes neje, Anna úrasszony áhitatos elmélkedésektől indítatva, az Istentől neki adott némely földi javait tisztelendő Keuel Orbán kolozsvári prédikátor és a bécsi egyetemen a szabad művészetek tudora érdemkoszorus ⁶⁾, úgy Koch Márton, Csiszár Péter és boldog emlékezetű Eppel Lőrincz eszélyes és körültekintő kolozsvári polgárok jelenlétében, a város piaczkörületében nyugotról Eppel Lőrincz, keletről pedig néhai Csiszár Péter özvegye házai közt az udvar elejétől annak végéig terjedő, férjéről rá örök jogon szál-

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR LXXXV. száma alatt.

²⁾ Az oklevélben : Nicolaus Petrimathie - - -

³⁾ Az oklevélben : Petrus Dolcator - - -

⁴⁾ Az oklevélben : Conradus riseg - - -

⁵⁾ Az oklevélben : vidua Jacobi aurifabri - - -

⁶⁾ Artium liberalium Baccalaureus Alme Universitatis Viennensis - - -

lott házának kapustól együtt hason felét, kijelölt igaz határral, valamint Tuzokmálban kelet felől — —¹⁾ vagy az út, nyugot felől néhai Jegendorff János szőlők között levő félhold szőlőjét, egy békötött nyomtatott missalét és aranyban 50 forintot hagyott, rendelt, ajándékozott és adományozott örök időkre és meghívhatatlanul Isten dicsőségére s a szent Mihály főangyal tiszteletére épült kolozsvári szentegyházban levő szent Katalin szűz oltárára, valamint azon oltár nevében a szent Katalin-társulat részére férje és a maga s mindnyájok lelke üdveért, hogy azokat a nevezett szent szűz tiszteleteért örök időkig a megjelölt oltár örök joga birja és használja, de oly kikötéssel és föltétellel, hogy azon társulat mostani és jövődöbeli tagjai valamint jogutódaik a kolozsvári plebánus vagy káplánja és nem más pap által, azon czélból, hogy ez oltár nagyobb tiszteletben s a hívek gyakoribb látogatásában részesüljön, minden hét harmad-napján az adományozónak férje, szombaton pedig — és nem más napon — a maga lelke üdveért misét olvastatni vagy tartatni legyen köteles; a mikor e napokon oly ünnep lesz, hogy a római katolikus szertartások szerént a miséket megtartani nem lehet, az ünnepi szertartások elvégzése után — a két miseért járó alamizsnagyűjtés terhe mellett — mindig megtartatni köteleztessenek. A véghagyomány tárgyait a nevezett társulat átvette; a véghagyomány jelen volt végrehajtói pedig lelkök ismeretére s Istenre ígérték és fogadták, hogy a kikötött miséket hanyagság, álnokság és csalárdság nélkül örök időkig megtartják, mit ha elmulasztának, a városi tanácsnak az akkori plebánussal együtt legyen joga őket megbüntetni, s ők tartoznak a kijelölt jókat a nevezett egyház használatára átbocsátani. ²⁾

Vajjon az „*exulum fraternitas*“ száműzöttet jelent e a szó betűszerénti értelmében, vagy a kórházakban levő betegeket jelöli, mint „*az élet nyomorékjait*“ „*mint bujdosókat a földön*“ ³⁾ metaforái

¹⁾ Az egyik szomszéd nevéből csak „paul“ végszótagok olvashatók.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXXXV. száma alatt.

³⁾ E sejtelmem alapja látható egy 1496. évi eredeti oklevélben. Ehez hasonló volt a Nagy-Szebenben 1372-n alkotott társulat [Die Gesellschaft des heiligen Leichnams], mely a Máriáról nevezett szentegyházban egy oltárt állított, a mellé külön segédpapi állomást alapított, kinek kötelessége volt, hogy azon oltár mellett a társulat tagjaiért, azok nemzetségeért és minden

éreményben, s ehez képest ezek eltemetésére alakult jótékony-sági irányu társulat volt e ez — a mire mutat az első oklevél, vagy pedig egyszersemind a Katalin-oltár templomi költségei fedezése volt rendeltetése — elhatározni nem tudom. De azt láttam, hogy később e társulatot a Katalin-oltár szolgálatában más sőt éppen czéhtársulat váltotta fel. . . . Hátrább még előfordul. . . . A *fraternitas* szó iránti bővebb tájékozásul ide igtatom gr. Eszterházi János velem közlött nézetét. „A *confraternitas* és *corporatio* fogalomszavak érteménye — úgymond — a közép korban nem volt mindig tisztán megkülönböztetve, pedig, hogy e kettő két különböző testületet jelölt, tanúsítja az, hogy egyik czéh tagjai, egy más czéhbéli confraternitáshoz tartoztak, [l. *Livre des metiers*, d' Etienne Boileau, publié par Depping. Paris. 1837.] az egyházban többnyire a tőlük alapított oltárok körül seregelve vettek részt az isteni tiszteletben. Így többek közt a bártfai cipész czéh szabályai szerint 1499. [közölve van a *Győri régészeti füzetek* 2. köt. 2. füz. 179. l.] a legifjabb mester volt köteles a gyertyákat meggyújtani és eloltani. A vallásos szertartásokon kívül a könyörüle- tességet is gyakorolták, például tagjaik temetésein jelen kellett lenni, a szegényebb sorsuak kiházásitási költségeit a czéh pénz- alapjából pótolni, éhség és ragályos betegségek alkalmával egy- másnak segítségére lenni. Franciaországban és Németalföldön ólom érmek maradtak fenn, [l. *Arthur Forgeai*: *Collection des Plombs historiques*. Paris. 1862.] melyek mire használata nincs sza- batosan meghatározva; előlapján többnyire azon szentek képe van, melynek védnöksége alatt a *confraternitas* vagy czéh állott, a hátlapján azon eszközök, melyekkel mesterségöket üzték. Ily érmeket nálunk is találtak, de nincs tudva, mi czélra voltak hasz- nálva. Az említett két fogalomszóhoz még hozzáadhatók a *con- geries*, *communitas*, *consortium*, *cecha* szók is, melyek szintén hasz- nálva voltak a czéhtársulat megjelölésére. Én mindezeket a XIV. század vége felé költ s a XV-ikben megújított czéhkiváltságokban és szabályokban láttam igen gyakran előfordulni. A czéhtársulatok

meghalt kedveseikért misét olvasson, a vagyontalanul elhalt szegényeket tisztességesen eltemesse, érettök misét olvasson sat. fizetésül 20 aranyat rendelt a társulat. [*Aus den Vorlesungen im Hörsaale des Hermannstädter Gymnasiums : Skizzen aus Alt-Hermanstadt vor 500 Jahren*. Gustav Seivert, Hermannstädter Zeitung 1869. Nro 316. 1408. lapon.

tagjainak érintett humanisticus kötelezettségei is általánosak, sőt az egész XV-dik, XVI-dik és XVII-dik századokban hozott szabályokban a beteges, elnyomorodott mesterek segítése, eltemetése, temetőbe kísérése, a sír betöltése sat.; többnyire mindenik czéh szabályaiban sőt a gyakorlatban is mai napig meg van. — Azonban erről tüzetesebben a következő századokban szólok.

A másik oklevél — a mészárosokat illető — kérdésen kívül a czéhtársulaté volt.

Ezt Veres Tamás ¹⁾ kolozsvári bíró az esküdt polgárok és Kolozsvár közönsége nevében 1422-n május 26-án Kraus Péter, Bulichen Márton, Hún Jakab ²⁾ és Rosenlacher Mihály gondos és előrelátó férfiak kérésére adta ki. „Elébe mentek — így szól a bíró — a megnevezett férfiak maguk és a kolozsvári összes mészárosok nevében s alázatosan és illőleg, de súlyos panaszképpen adták elé, hogy az ő társulatuk, mely a szent Mihály főangyal tiszteletére épült szentegyházbeli isteni tisztelet emelése s nagyobb dísze végett alakult s eddigelé azon egyház számára a miséhez szükséges zászlókat, gyertyát és világító szereket adta, közelebb-ről az irigység lelke által sűgalmazott némely tagok által felbujtogattatván, előljáróik, gondviselőik s illetőleg a szent Mihály oltára pártfogói által a társulat s az isteni tisztelet nagy kárára és hátrányára békésen és üdvösen nem kormányoztathatnak; ezek folytán kérték, hogy az ő és utódaik jövődjé és egyetértése érdekében alkalmas eszközökről, különösen pedig arról gondoskodnának, hogy ők a lázadókat az ő régi dicséretes szokásuk szerint közakarattal megbüntethessék s kellő engedelmességre és illendő magaviseletre szoríthassák, nehogy idő folytával abból zavargás, becsületbeli kisebbités vagy lázadás keletkezzék. Tekintetbe vevén a nevezett bíró a város közönségének előmenetelét és hasznát, valamint azt is, hogy a belső harcok veszedelmesebbek a külsőknél, azon kötelességnél fogva, hogy ő polgártársai között a visszavonás és háborgások anyagát Isten segítségével megbüntetni és a botrányt elhárítani tartozik, a város jólléte és haszna előmozdítása tekintetéből meghatározta és rendelte, hogy

¹⁾ Az oklevélben : Thomas *Rufus* . . . .

²⁾ Az oklevélben : Jacobus *Hun* . . . .

a mészáros testület vagy társulat ¹⁾ bármely mester tagja, ha felázad, zavart, háboruságot és ellenszegülést támaszt, vagy az illendő és becsületes engedelmisséget, a városi közönség hasznát nem nézve megtagadja, az ilyet a társulatbeli mesterek, mostaniak és jövődöbeliek, az ő illendő szokások szerént büntessék az oltár dísze emelésére szükséges viasz és gyertya fizetésére, úgy, hogy első esetben fizessen egy vagy két font viaszat a szerént, a mint érdemli; mit ha nem tesz, másodszeri sőt harmadszeri büntetéssel szorittassék rá, s ha harmadszeri intés után sem engedelmeskedik, vágó-széke zárassék bé mindaddig, míg a rendeléseknek eleget tesz. Ha pedig a mesterek és bíró rendeletei megvetésével vágó-székét megnyitja, mielőtt neki bocsánat adatnék, s a birság-fizetésre kerülne a sor, a bírónak és közönségnek szokásos és folyamatban levő pénzbeli tizenegy márkát, a mestereknek egy talentum ²⁾ érő viaszat köteles fizetni, mire őt a bíró mint ellenszegülőt e levél erejénél fogva rá szorithatja. ³⁾

Voltak e a mészárosoknak ez időben iparügyöket védő társulati szabályai, nem tudom; én levéltárunkban nem találtam. Hogy ez kizárólag a piaczi szentegyházbeli isteni tisztelethez való járulásukat szabályozza, első tekintetre látszik. És ez igazolva van más czéhok ma is fennlevő s kezeim közt is megfordult ily szabályaik által. Tény az, mit minden erdön-túli nagyobbszerű szentegyház történetében látunk, hogy a piaczi nagy templomban is a szentélynek és oltároknak a szükséges díszitményekkel, zászlóval, szőnyegekkel, gyertyával, világító szerekkel sat. ellátása különböző társulatok — confraternitas — és czéhok joga és kötelessége volt annak építésétől kezdve a legújabb időkig. Hátrább is idézni fogok régi és újabb időbeli czéhszabályokat, melyekben a czéh tagjainak e vagy amaz oltár irányában való ajándékozási és szolgálattételi kötelezettségeik világosan meg vannak határozva. A reformatio után a protestáns többségű czéhok megújított szabályaiból kihagyták az ide vonatkozó pontokat, de a róm. katolikusok, a hol többségben voltak, az új czéhszabályokban is mai napig megtartották. Mielőtt e szentegyházra vonatkozó eredményeket összevonnám, még néhány oklevél lényegét ismertetnem kell.

¹⁾ Az oklevélben : *congeries* vel *fraternitas* . . . . .

²⁾ A középkorban a *márkával* vagy *font*-tal egy értékű.

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR XCV. sz. alatt.

Fennebb érintve volt, hogy a piaczi szentegyházban levő Katalin-oltár s illetőleg a plebánus az egyház közelében két mézárszékét kapott adományba. Nehány év múlva 1423-n decz. 20-n Bolkyscher Jakab egyik, Zsigmond szabó mint másik szomszéd birtokos háza között lefolyó csatorna fenntartása iránt kérdés támadt; a még életben levő adományozó Bolkyscher Jakab mester és nevezett szabó ügyöket a városi bíró Veres Tamás és a kolozsvári esküdt polgárok elébe vitték, s ott az első élőszóval úgy nyilatkozott, hogy ő azon telkét és házát, mely van az egyház vagy plebánus telke, és az ő — a megyés szentegyházról nyugotra eső — másik háza között minden hasznaival, építményeivel s azon igaz határokkal együtt, melyek között ő és jogrészesei birták, kijelölten pedig a plebániai telekkel érintkező azon fallal együtt, a mely régen és azután is mindig a mondott telekhez tartozott és az eladott telek földére volt építve, a mint azt a hely és határok kellő meg szemlélése és vizsgálása után Rutsch János, Székely Péter és Popparth János városi esküdtek, tisztelendő Meyerley János orvostudor s akkori kolozsvári plebánus jelenlétében, kijelentették, atyjafiainak beleegyezésével örökösen eladta és birtokába bocsátotta nevezett Zsigmond szabónak és örököseinek egy híján 20 forintért, egy forintba száz dénárt számítva, semmi jogot magának fenn nem tartván, sőt a nevezett Jakab mester azt is hozzá tévén, hogy a mint Zsigmond szabó és a plebánus és örököseik most és minden időben együtt és egyenlő mértékben lesznek kötelesek a plebánus telke felőli csatornákat fenntartani: úgy tartoznak a Jakab mester másik háza felőli csatornákat fenntartani Zsigmond és Jakab mester és örököseik. Évek teltevel 1478-n ismét egyenetlenség támadván ez ügyben egyfelől Slewnig Gergely, kolozsvári plebánus és mindkét jogszaki tudor, másfelől Ambrus szabó között, utóbbi az imént ismertetett oklevélre hivatkozott, a mit a plebánus látván, abból mint helyesen költ oklevélből önrészére átíratot kért, s azt Dobó János városi jegyző azon évi szent György napján Kenéz András városbíró és az esküdt polgárok nevében ki is adta. Ez oklevél külső felére ugyanazon kéz írásával é volt írva: Az Ur 1478-dik évében Kenéz András bíróságában, mivel Slewnig Gergely kolozsvári plebánus, tudor és a szabad művészetek koszorusa a plebánia udvarának békéjéért s tisztességéért, azt a falát az udvarnak, mely van Ambrus

szabó udvara felé, saját költségén az Ambrus szabó legkisebb hozzájárulása nélkül építtette és emelte: ezért ő is e barátság viszonzásául, mint házának valódi örököse s néhai Benedek szabónak törvényes fia, ellentmondás nélkül megengedte, hogy Gergely plebánus az ő udvarára nyílólag azon nagy rostélyos ablakot csináltathassa, mely a papok folyosójának a világosságot adja. Másik felén pedig e van írva: E levél azt tanúsítja, hogy a szent Mihály-egyház plebánusi telke déli szomszédságában levő csepegést vagyis csatornát közkieltségen és fáradsággal kell fenntartani ¹⁾.

Azon érdekösszeütközésre is emlékezhetik az olvasó, mely a kolozsvári plebánus és a város között abból keletkezett, hogy a plebánus kétkerekű taligával a szegény néposztály gabonáját felgyűjtve, szentpéteri malmában megőröltette, haza vitette; ez ellen mint rá nézve malmi jövedelme csökkenése tekintetéből káros tény ellen a város felszólalt s az ügy, egy a plebánusnak igazat adó korábbi királyi kiváltságlevélre hivatkozólal az ő javára dőlt el. Ime azon kiváltság lényege. „Elébe járult — írja Zsigmond király Konstánczban 1416-n jun. 6-n költ királyi levelében — alázatos, kedvelt, és tisztelendő férfi Kerestély kolozsvári plebánus úr s nála gyakori és kétségbeejtő panaszával ismét és ismét zörgetve, előterjesztette, hogy ámbár a király — a mint erre jól emlékezik — már más alkalommal költ levelében Kolozsvár közönségének szigoruan megparancsolta, hogy nevezett plebánust ne merészelje gátolni abban, hogy azon malmába, mely szinte a város végén, a szent Péter apostol tiszteletére épült szentegyház mellett a Szamoson van, bár kiknek, a kik ott búzát és egyéb gabonát öröltetni akarnak, gabonáikat egy taligával és egy lóval a maga emberei által békében és háborítatlanul elvitethesse, s megőrölve onnan ismét házaikhoz küldhesse; mégis Kolozsvár közönsége a király ezen levelét és parancsát megvetve, semmiben sem véve s inkább a maga muló, világi mint mennyei üdve által vezéreltetve, nem engedi meg, hogy a panaszló plebánus az oly elnyomorodott szegények gabonáját, a kiknek szekerök s azt oly nagy távolságra fogadni módjuk nincs, a maga taligájával és embereivel malmába vitethesse és megőröltethesse, s e miatt az

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLIX. száma alatt.

isteni tisztelet a mondott szentegyházban napról napra esőkken annak nagy kárára, jogainak tetemes sérelmével, a plebánus sőt igazán szólva maga a királyi felség nagy visszatetszése daczára. A királyt — így szól tovább az oklevél — a felett bámuló csudálkozás fogta el : hogy eshetik az, hogy a kolozsvári közönség az ő parancsait megszegni nem retteg, s mindnyájok vagy tán csak némelyek vakmerősége által elámítatva, nem gondolja meg, hogy bőkezősége minő és mennyi kedvezéseivel halmozta el őt, a midőn saját malmait neki adományozta, és sok egyébbel is bőven megajándékozta, a mik hogy előtte elfeledve lennének, nem hiszi; mindezek daczára Isten dicsőségére s lelkök üdvére szolgáló e parányi alamizsnát, melyet saját jó indulatjából maga tartoznék tenni, sőt azt nevelni és gyarapítani, elég háládatlanul, az egyháztól elsajátítani s világi czélokra fordítani nem szűnik meg, a mi a királyi felség parancsainak áthágásán kívül saját lelköknek is vesztére van. Minthogy pedig ő felségének erős elhatározása meg nem engedi azt, hogy a szóban levő szentegyház, a melynek ő mint szintén a Magyarországbán levő minden más egyházaknak is legfőbb és különös pártfogója, a míg ő él, jövedelmeitől megfosztassék s abban a mindenható Teremtőnek dicséretére s dicsőségére folytatandó isteni tisztelet megfogyatkozzék, sem hogy királyi parancsai többé bármiféle s bárhonnán jövő engedetlen-ségre találjanak : a kolozsvári birónak, esküdteknek s az összes polgároknak és vendégeknek még egyszer a legszigorúbban meghagyta és megparancsolta, hogy másként nem cselekedvén, a mint e királyi rendeletet veszik s tartalmát megértik, további parancsot nem várva, a szokás valamint netalán más ezzel ellenkező értelmű, adott vagy ezután adandó királyi levelei ellent nem állván, a nevezett plebánus úrnak a király e tárgyban részére korábban kiadott levele értelmében azonnal megengedjék, hogy az, érintett malmába saját emberei által két kerekű taligával az elől említett szegények és nyomorultak búzáját és egyéb gabonáját, békében, szabadon, bárminemű akadály és ellenszólás nélkül elvitethesse s onnan ismét házukhoz küldhesse, ellenvetésnek, álnokságnak és bármily alkalmatosságnak e részben hely nem adatván. Ha Kolozsvár közönsége — így végződik a királyi feddő levél — ő felségének, részére bőven adott és ezután adandó királyi ajándékaival élni kíván, s a legsúlyosabb méltatlanság felelőssége alá esni irtózik,

másképpen cselekedni ne merjen; mert ha azt teszi, a mit a király nem hiszen, ezennel e komoly királyi rendelet által kemény parancsolattal meghagyta alázatos hívének, István erdön-báli püspöknek vagy helyettesének, hogy a kolozsváriakat, együtt és egyenként e parancsuk teljesítésére egyházi fenyték, úgy szintén alkalmasnak látszó más súlyos és terhes károk által a király e tekintetben rá ruházott hatalmánál fogva rászorítsák és kényszerítsék s ez ügyet úgy intézzék el, hogy az többé elébe ne kerüljön¹⁾.

E királyi feddő levél tartalma és hangulata egyiránt mutatja, hogy azt Kolozsvár közönsége és plebánusa között korábban fennforgott s a plebánus hátrányával végződött valamely egyenetlenségnek kellett megelőzni, a minek ez tán csak közvetett viszonzása volt a plebánus részéről. Ugy is van; a plebánia levéltárában levő egy nagy érdekű oklevél fenntartotta ennek emlékezetét; mit ismernünk egyházi és politikai történeti tekintetben egyiránt szükséges. Ez István erdélyi püspök előtt 1414-n, márcz. 5-n, tehát az iménti feddő levelet hét évvel megelőző időben költ egy békelevél, mely a kolozsvári közönség és Kerestély plebánus között az isteni tisztelet elhanyagolása ügyében fennforgott viszályt kiegyenlítvén: a plebánusnak az isteni tisztelet részeit illető kötelelességeit határozottan és örök időkre szabályozta. Panaszoltak t. i. a püspöknél Lőrincz kolozsvári bíró, Borsai Bálint és Belény Mátyás polgárok és vendégek a magok és az összes polgárok nevében és képében plebánusok, Kerestély mester és kanonok ellen az iránt, hogy ámbár a nevezett plebánus megválasztásakor tett ígérete s elvállalt kötelezettsége szerint a hívek által örök időkre alapított szőlők és egyebek jövedelmei-, hasznai- és bevételeiért tizenegy részint olvasó, részint énekes fogadalmi külön misét tartozik tartani az alább megírt módon és alakban, mégis ő azok némelyikét megtartani vonakodik. A püspök maga elébe idézvén a bépanaszolt plebánust, ez, az ő komoly felszólítása következtében a mondott tizenegy mise megtartását állhatatos fogadással és megváltozhatlan elhatározással több ízben elismerte, vallotta és erősítette. A püspök

¹⁾ E királyi feddő levelet Kerestély kolozsvári plebánus házi embere Henrik kérésére a kolozsmouostori konvent átírva, kiadta 1416-n aug. 16-n. Látható az OKLEVÉLTÁR XC. száma alatt

mindkét fél előadását és feleletét meghallgatva, erről költ levelében ítéletesen kimondotta, halározta és megrendelte, hogy a mostani plebánus Kerestély mester és az ezutáni plebánusok az előlemlített tizenegy misét a kellő és szokott ünnepélyességekkel és szertartásokkal, elhanyagolás nélkül, örök időkre megtartsák és elvégezzék, és pedig ily renddel: Mária, a boldogságos szűz tiszteletére rendelt misét tartsa a plebánus, naponként káplánjaival, ünnepeken pedig az iskolai tanulók közbejöttével énekelve; a nap közepén a szent Mihály tiszteletére rendelt misét csendességben, a nagy misét az iskolai tanulók éneklése mellett, a másikat csendességben; a szintén Kolozsvár városában épített, szent Péterről nevezett egyházban minden nap olvasson egy misét; szent Mária Magdolna asszony kápolnájában minden másod nap káplánjaival a halottakért tartson egy énekes misét; más napokon csendességben; a minden szentek oltárán naponként és csendességben egy misét; szent Anna oltárán ismét egyet; szent Katalin oltárán minden hétfőn káplánjaival a halottakért egy énekes misét; Krisztus teste oltárán minden negyedik míves napon azon oltári társulat tagjaival egy szóbeli misét, más napokon csendességben; végre minden nap reggel hajnalban a város megyés szentegyházában egy misét.¹⁾ E békeegyeztést különösen annak a megyés szentegyházban tartandó misékről szóló részét — úgy látszik — Kerestély utóda János plebánus magára nézve nem tartotta kötelezőnek, ezért a kolozsvári polgárok és vendégek György erdélyi püspök előtt bépanaszolták s annak megújítását jogaik védelméből kérték; a püspök igazságos kérésökre hajolt, s azt 1422-n jul. 5-én Gyula-Fejérvárott költ levelében minden pontjában és egész terjedelmében megerősítette s átiratban számukra kiadatta.²⁾

Ez adatokból némely tények világosan kiderülnek. A szent Mihály-egyházra és plebánusára az 1372-k éven kezdve s főként 1408-tól 1422-ig mint létezőkre folytonos és egyforma hivatkozás, annak és a plebánusnak adományozása, a káplántartási ügy és isteni tisztelet részleteinek szabatos meghatározása, az oltárok fentartására ez időben alakult társulatok létezése s kegyes adományok előttem bizonyossá teszik azt, a mit már fennebb is

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR LXXXIX. száma alatt.

²⁾ Látható az elébbi szám alatt.

érintettem, hogy a piaczi nagy egyház teljesen ez időben végződött bé s tán csak a végső küldítség maradt I. Wladislaw és V. László király korára s azért van homlokán az 1442-ki felírás, valamint a nyúgoti nagy ajtó körül az utóbbi király czímere. Az is valószínűnek látszik, hogy — azon kor általános szokása szerint — az egyház udvara, az úgynevezett czinterem már ekkor körfallal volt békerítve, a mi e század második tizedéig fennállott, sőt az északi és délnyúgoti részen néhol ma is fennáll. Min alapul Fasching amaz állítása, hogy a bevezetés ideje 1432¹⁾, s Kaprinai miért véli azt, hogy ez egyház nem kis részét Zsigmond király MCCCXCII-n a törökök ellen Oláh-országban szerencsésen folytatott hadjárata zsákmányából építtette, tudni nem lehet.²⁾ Ők a kútfőt meg nem nevezték s én azt sehol fel nem találtam.

Álljon itt az egyháznak építészeti leírása. „E csarnok modorban alakított szentegyháznak [Hallenkirche] — így írja le gr. Eszterházi János³⁾ — három egyforma magasságu hajója van, a kösépső a nyolczszögöből képzett három oldallal záródó s keletre fekvő szentélyben, a mellék hajók szintén a nyolczszög három oldalával alakult mellék kápolnáknak végződnek. A szentélynek a múlt században újra alakított keresztboltozata a falból félig kiálló csoportos tám-oszlopokra nehezedik; ezek aránylagos rövid kehely idomu fejezeteit növény-díszítmény körözi, egyiken balfelől a vastag mészburok alatt két emberi alak látszik, szőlőlevél és gerezdek között. Egyik ív zárkővén zöld *à la tempera* festett mezőben aranyos Isten-barány látható, fénykörözött fővel, a jobb lábával tartott veres zászló felé visszafordulva, a bal láb előtt kehely áll. Az evangelium-oldal felől egy kis ajtózat⁴⁾ vezet a

¹⁾ *Dacia Nova* . . . 81. l.

²⁾ *Hung. Dipl.* I. köt. 28. l.

³⁾ E leírás az „*Archaeologiai Közlemények*“ 1862-ik évi III. kötetében, valamint egyidejűleg külön lenyomatban is megjelent; a gróf azóta főleg a történeti részen sokat bővített s kéziratát használat végett nekem átadni szíveskedvén: saját tanulmányaim előadása folyamában közlöm, mindenütt megnevezve e dolgozat liberalis íróját, s ezért valamint velem közlött sok más, a várost illető jegyzéseiért hálámat fejezve ki.

⁴⁾ Ezen ajtózat körivü fődözete felső párkányán, száraz fa-ágakon itt-ott ugyan letöredezve, madarak vannak faragva, melyek a fődözet tympanumán domborúan faragott virágfüzérrel játszadozó meztelen gyermekcsoportozatot vizsga szemmel kísérik; ez alatt egy bajusz- és szakáltalan férfi

szentélybe, jobb és balra egy-egy nyomott csúcsívű tagozatlan ajtónyílás az oldal apsisékekbe, melyek csúcsos boltozásuak. A diadalív, valamint a mellék hajókból az oldalkápolnákba vezető magas, tagozatlan ajtónyílások szintén az újítás alkalmával köríviüen vannak alakítva. Valószínű, hogy a kápolnák és hajók közti válaszfal is újabbkori átalakítás.

,A hajókat egymástól három pár egy arányu leszelt szögletekkel rézsútosan állított talapzathból felnyúló, félkör és körte alaku hengerekkel, részint kivájt horonyokkal tagozott szabadon álló fejezet nélküli oszlop-támok s ezeknek az oldalhajókban megfelelő fal tömegéből előszökellő féloszlopok választják el, melyeken közvetlenül a csúcsíviüen szervezett csillagboltozatnak horony alakításu gerincei és körte élü s a támoszlopra is átvitt vál-és keresztívek hevederei egybe forrnak. A déli mellék hajóban a féloszlop-támoknak éppen oly modorban készült fejezetei vannak, mint a szentélyben; egyikén két szemben álló oroszlán, növény díszit-

---

van, melyet öltözete egyházi férfiunak, arcz kifejezése német eredetünek sejtet; hosszú hajfürteit a tizenhatodik században dívó kerek barette nevü kalap födi, a bő tunica, úgynevezett vestis camisialis, újasaiból két kiálló kéz ily feliratu szalagot tart: D. IOHANNES CLY hihetően annak a neve, ki e szép ajtózatot ajándékuul készíttette a templomnak, nem pedig az építő mesteré, mert akkor a D. betü, mely annyit jelent mint: ,Dominus' talán kimaradt volna. Hihetően azon Cleen János, ki 1521-n tehát éppen az időtájban kolozsvári plebánus volt s neve itt szász tájszólásilag van leírva. E mellkép alá kezeikben szőlő-gerezdeket tartó angyalok helyezvék, kik között felirat nélküli szalag vonul át; két felől gúnyosan mosolygó satyrfök szemlélek e jelenetet; az ajtófeleken ez angyalok alakjai ismétlődnek szörnyállatokat taposva lábaikkal, mintegy a szenvedélyek felett diadalmaskodó erényt ábrázolva; továbbá az enyészet és mulandóság jelvei: halálfló, fővényóra levéldíszitménynyel váltják fel egymást. Heraldicailag az ajtófél jobb talapzatán bevésve egy nyílt várkapu látszik, felette fogrovátkos tetőzetü három torony, Kolozsvár város címere, és e szám 15. az ajtófél bal talapzatán kivájt vértben meghajlott nyaku pellikán, mely csőrével mellét vágja fel s vérével fiait táplálja, s e helyen nem a Krisztus magasztos feláldozásának jelve, hanem valószínűleg az ajándékozó címere lehet, mit ezen fölötte álló két betü I. C. azaz Johannes Cly — bizonyít; tovább ezen szám van: 28. mely a jobb talapzaton levő számokkal 1578-ki évet jelöli. Az ajtószárny vashól van, melyen ezen évszám: 1534 és L. B. betük vannak veresen festve. Ez ajtózat ábrája közölve van a: *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*. 1865. évi füzetében.

mény között, az utolsó ívhold egyik gerinceze egy gyámkövül szolgáló térdelő angyalra nehezedik; míg az északi mellék-hajó féloszlopai a boltozat gerincezeivel közvetlenül érintkeznek. Miből az látszik következni, hogy az első építész valamennyi oszlop támot fejezettel tervezte s a szentély a déli hajóval együtt így készült el; ekkor tán pénzhiány vagy más akadály miatt az építés fennakadt vagy lassabban haladott elő, míg azt később Zsigmond király kegyes gyámolítása által talán egy második építész a kőrnak megfelelőbb modorban ismét folytatta, s így lőn előidézve a támoszlopok közti öszhangzatlanság.

,Az egyház nyugoti részében a fő bójáró közelében helyezett oszlop-támok erőteljesebben vannak a többieknel szervezve. Ezek közül a déli fejezetes oszlopszálakat képez; úgy szintén a falnak szervezetes vastagsága arra útál, hogy itt két torony volt tervezve; ezek közül a déli, a magasabb, többszörös tűzvész és villám lecsapás által megrongálva, valószínűleg még a tizenhetedik század folyama alatt lebontatott, míg az északi, a kisebb, a mult század közepéig, kőből faragott négy nagy angyallal ékitve a hagyomány szerént fennállott, a midőn aztán ezt is leszedték. E változások hátrább időrendben elé lesznek adva. Az egyház e részében két egymás fölé helyezett szoba van, az alsóban a kolozsmonostori konvent oklevelei, a felsőben a mult század első feléből való templomi eszközök vannak; a régibbek a villongós századokban elvesztek, vagy Básta kivitette az országból. E szobában a mészburok alatt falfestmények maradványai tűnnek elő, miket a *Magyar Történelmi Társulat* 1868-n Kolozsváratt tartott nagy gyűlése alkalmával a régészeti szakosztály tanulmányozott és a lehetőségig megfejtett. A zárkövek részint üresek, részint dombor faragványokkal vannak ékitve; a vastag burok alatt ezek vehetők ki: a déli mellékhajóban, melynek két ívhold tére a többieknel egyszerűbb, egyiknek zárkövén egyaránt négy felé osztott paizson áll Magyarország címere; a közép hajóban egy nyílt könyv, melynek lapjain a felirat ki nem vehető; az északi mellék hajóban Kolozsvár város címere; ugyan e hajóban az orgona alatti ívhold térnek zárkövén széles kereszt tűnik elő, melynek alsó gerendája kétfelé válva felfelé kanyarodik; hasonló levén a középkori kőfaragói jegyekhez [Steinmetz-Zeichen], benne nyilván az egyház egyik építészének vagy kőfaragójának jegye maradt

fenn.¹⁾ A szentély ablakain félszeg újítás nyomai látszanak; ezek kívülről csúcs ívezetöket megtarták, de belőlről körívüen alakulnak. Művezetökből is alig maradt meg néhány kisebb köralak; tagozatlan béléteikben a mészkéreg alatt eserfalevelekkel ékített fejezetek látszanak, melyeken egykor magasabban felnyúló csúcsívezetök állhatott. A mellékhajók ablakainak díszművezetében a hármas és négyes félkör, közbe ékelt orr-idomokkal váltják fel egymást, de túlnyomó az úgynevezett halhólyag [Flamboyant].²⁾

Az egyház mértékarányai : A szentély hossza belső világában : 54', szélessége : 22', bécsi láb, magossága : 47'. A hajók hossza : 128'. A közép hajó szélessége : 22', magossága 57', 6". A déli mellék hajó szélessége : 21', magossága : 55'. Az északi mellékhajó szélessége : 17', magossága 55'. Sajátságos az, hogy a fő ajtózat nem a homlokzat közepére van illesztve a közép ablak alá, hanem pár lábbal félre észak felé, úgy, hogy a zenekarba felszolgáló kis lépcsőzetnek tér jusson. A mértékarányt zavaró ez eset másutt is előfordul, így Kuttenbergben a sz. Jakab-egyház ajtózata is arányt hagyva félre áll.³⁾ A fő ajtózat késő góth idomu, laposan átszelt lóherlevél alakú, közepén oszlop által kétfelé választott ívből áll, béléte erőteljesen tagozva, fődözete többszörösen kanyarodott számrhát alakú csúcsív; tympanumán dombor faragványok vannak : szent Mihály pánczélosan, midőn lándzsájával átdöfi a sárkányt, egyébiránt műbecs nélküli alak; alatta szalag vonul el, melyen minusculákkal irt ezen töredezett felirat látszik : anno dni MCCCCXLII Sigismundi clem . . . . . toris est loc . . . . .⁴⁾ Ez alatt közvetlenül kiterjesztett szárnyu sas alsó fél része áll,⁴⁾ melynek vértét az alája helyezett lilimos

¹⁾ Ugyan e jegy ismétlődik egy alább ismertetendő sirköven is.

²⁾ *Mittheilungen der k. k. Centr. Commiss. zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, VI. Jahrg. 1861. 257. lap.

³⁾ *N. Ajtai Kovács István*, 1840-ki olvasása s kiegészítései szerint.

⁴⁾ Ez, itt félszegen álló sas-részek félkörü és e közbe ékelt orr-idomu sűgarakkal keretezett paizsa, a fennebb érintett szalag alatti töredezett félkör és orr-idomu keret darabjaival egészen megfelelő levén, nincs semmi kétség, hogy egykor egy egészet képeztek; de úgy a mint most közvetlenül egymásra illesztve vannak, nem találunk, a mit a paizsnek ki nem egészített mértani alakja, valamint a szalagra domboruan vésett s értelemzavaró felirat is bizonyít; kellett tehát a szalag és sas alsó része között egy térnek lenni, melynek hiányát egykor Zsigmond esászár nagy birodalmi címere egészít-

koronán álló angyal karjaival tartja fel; ezen kívül jobbra és balra egy-egy címeres vért, címertanilag jobbra : Magyarország címere, a kettős kereszt jobbra, a négy folyam jelképe balra; a tulsó oldalon, balra négyfelé osztott paizs áll, melynek felső jobb terében ágoskodó kétfarkú koronázott oroszlán, Csehország, balfelől a négy folyam jelképe Magyarország, a harmadik térben jobbra: koronás fejű kiterjesztett szárnyu sas Morvaország, a negyedik térben levő széles fonadék Austria címerét ábrázolják.¹⁾ Az ajtózat mélyedéseiben egyfelől töredezett sas, túl bagoly, kis váll-kövekre helyezve, a középkorban dívó jelvek; van még a homlokzaton egy már egészen letöredezett emberi képet mutató faragvány, mely a tíz parancsolatot látszik kezében tartani²⁾; rajta alig kivehető néhány töredezett minuscule betű. E kép hihetően Mózes alakja lehetett, kit a késő középkorban többnyire kezében a tíz parancsolatot tartva szoktak ábrázolni, hogy az által a hívek a törvény iránt nagyobb tiszteletre gerjedjenek. Ily képzet van a merseburgi székes egyházon.³⁾ Ma a töredezett keresztvirágon kívül egyéb ki nem vehető; a déli oldalról, hol ezelőtt állott, most a homlokzatra van áttéve. E képzet alatt kőtábla van, melyen a leporlott tíz parancsolatra vonatkozólag ezeket lehet kibetűzni:

..... audi. israel. precepta. domini. et. ea. ....
 ..... quasi. in. libr. scribe. et. dabo. tibi. terrea ...
 ..... conserva. igitur. fauorem
 meum. et. ero. inimicus inimicis tuis etc.

lejobb pedig ez áll:

anno dni M^o CCCC
 XLIII^j posita e. h. ymago
 huic alme ecclesie sci. Mich
 aelis archangeli⁴⁾

hette ki s a mostaninál hosszabb feliratu szalag köríthetett. Mikor s ki által történt e címér-csonkítás? előadása későbbi időszak történetéhez tartozik.

¹⁾ Ez V. László király címere lehet, a milyen volt a középcetuzai toronykapun is 1449. évszámmal jelölve. Látható a RAJZOK köt. IX. tábláján.

²⁾ *Emléklapok Kolozsvár előkorából* sat. 28. l. *Tudományos Gyűjtem.* 1818. V. köt. 138. l.

³⁾ *Otte*, Handbuch der Kirch. Kunst-Archaeologie. 312. l.

⁴⁾ *Emléklapok* sat. 28. l. *Fasching.* 1432-re teszi, Nova Dacia ..... 81. l. nem tudhatni, mi alapon?

A fő ajtózaton és a déli mellékhajóban levő kisebb bégjáráson kívül, még három nagyobb kétfelé nyíló ajtózat vezet az egyházba: egyik a déli mellékhajóhoz ragasztott körívetű előcsarnokból, mely egyszersmind keresztelő-kápolnául [Baptisterium] szolgál; a másik ezzel szemközt, az északi mellékhajó oldalához újonnan épült és a négyszög alapból, a nyolcszögbe átmenő, sisakdad csúcsal tetőzött tám-tornyocskákkal díszített torony felől, a harmadik ugyanezen hajó oldalába van helyezve. A többszörösen tagozott oldal-támok, nem érnek feljebb a párkányzatnál, a homlokzat felöltek térei díszművezettel élénkítve levélsukorral és keresztvirágokkal ékítvék, a többiek többnyire rézsútosan, vagy élire helyezett homlokcsúcsban végződnek, vagy kivételesen vízvezetékekkel [Wasserschrägen] vannak felkészítve; a déli egyik oldal-támon kiszökellő váll-köven hosszú haju szakálos emberi alak áll, jobb válláról redőzött rövid köpeny csüng, feje felett mennyezet gyanánt egy liliomos korona, bal lábánál barette, jobb lábát előre nyújtja, mintha lépni akarna, mindkét karja le van törve.¹⁾

A földél alatti tető párkányzatot részint egymásba vágó, és száraikkal lóher-levelkébe végződő ívecskék [arcatures entrecroisées intersectes], részint halhólyag és hármás levél díszmívü — itt-ott letöredezett — medaillonok szegélyezik; a merőben faragott kőből épült egyházat nyereg földél tetőzi; a szentély felett kis torony [Dachreiter] áll. Az egyház régi butorzatából csak a papi szék — Stallum — maradt fenn, melynek mennyezete négylevelű rózsákkal és közikbe vegyült levelekkel van díszítve, melyek egykor színezve voltak, tetejét felfelé fordított pártázat ékíti. Az északi mellékhajó kőpadozatában nyugotról számítva a második ívhöld alatt egy régi emlékkő van, melynek felirata: „Az Ur 1458-ik évében készittette e művet előrelátó Ilia István, maga és barátai üdvéért“¹⁾.

Eddig a gróf ismertetése.

Nekem rá két megjegyzésem van. Egyik az, hogy az egyházat aligha nem már Nagy Lajos kezdette építeni, Zsigmond király bevégezte, I. Wladislaw és V. László tán díszítették, tán újításokat tettek rajta, 1489-n leégett, Mátyás megújította. A

¹⁾ Anno domi MCCCCLVIII. [1458.] hoc opus fieri fecit providus vir Stephanus de Ilia pro sua et amicorum suorum salute.

modorkülönbség tehát teljesen igazolva van. Hátha még meggondoljuk, hogy a következő századokban mily változásokon ment át; ennek előadása azonban ama századokba való. Másik az, hogy a torony-alapítás az építés első századaiból fennlevő oklevelekben világosan sehhol sem fordulván elő; előadásomban arra ki nem terjedhettem; a későbbi századokban ellenben sok emlék szólván felőle, ott és akkor én is megemlékezem s az időben volt változásait előadom.

A miveltségi állapotok tekintetében örvendetes ama tény, hogy ez időben Kolozsvárnak iskolája volt, tanulói a plebánus nagyobb mise-szolgálatain énekléssel közrejárultak; a szent-péteri egyház és ahoz tartozott malom létezése, a belvárosi plebánusnak ottani szolgálattételre kötelezettsége is szintoly bizonyos, mint az, hogy az addig terjedő külváros már ekkor Kolozsvárhoz tartozott. A czéhoknak a piaczi templom oltárai s kápolnai irányában való kötelezettségeiket már fennebb érintettem. A Katalin-oltári társulatnak és plebánusnak, illetőleg a piaczi szentegyháznak hagyott végrendeleti adományok további részletezése s nyomozása az egyházi történet körébe tartozik; de itt is ennyit elmondani saját czéлом érdekében szükségesnek láttam. A mi még e téren későbbi időkben felmerül, szintén érinteni fogom. Végre Zsigmond királynak a plebánus malomjoga s a szegény nép érdeke védelmére tett erélyes intézkedése, azon nemes harag, melylyel az általa jótéteményekkel elhalmozott várost, a vallás szolgálói, az egyház és isteni tisztelet iránti buzgóságra s áldozattételre saját jótéteményeinek szemrehányó felemlítése mellett feddőleg inti, s ama fennkölt szellem s valódi királyi érzület, mely nyilatkozatában van kifejezve, midőn magát — mintegy vonatkozva a pápának országa vallási ügyeibe beleavatkozási kísérleteire — Magyarország összes egyházai főpártfogójának vallván, határozottan kijelenti, hogy a mig ő él, az egyházak jövedelmeinek s az isteni tiszteletnek országában megcsökkenni nem szabad — őt egy felvilágosult, apostoli buzgalmu fejedelem képében tüntetik fel, a ki méltó arra, hogy nevét a nép tisztelettel említse s nemes példáján a király ma is lelkesedni tanuljon.

Az ó-vári Predicans-szerzet zárdájának ez időben fennlétét is kétségtelenné teszi a plebánia levéltárában levő egy eredeti oklevél; kivonatilag érdekesnek látom ismertetni. „János nagyenyedi plebánus és erdélyi egyházmegyei kanonok — ez veleje

— Györgynek az erdélyi ekleziák püspökének a lelkieben helyettese és az egyházi ügyek-bajok közkihallgatója, tudtul adja, hogy azon peres ügyben, mely hajdan János mester és orvostudor s kolozsvári plebánus mint felperes, és a bold. szűzről nevezett kolozsvári Predicans-rend fraterének, Henrik perjelnek és a rend azon püspöki megyebeli frateri vicariusának, kit a rend tartományi főnöke bocsátott ki, mint vádlott között a papi jogok u. m. a temetkező-helyválasztás, papi díj, gyóntatás és a halottak eltemetése iránt támadt, t. i. azon halottak iránt, a kik a zárdában kívánnak eltemettetni és a szentségeket maguknak ott kiszolgáltattatni, nevezett János plebánus egy sommás kérést terjesztvén elé: a mondott plebánus előlülése alatti papi tanács Gyula-Fejérváron az 1428-dik évben azon határozatot hozta, hogy a mondott konvent és perjele s hivatali utódai a konventbe temetkezni kívánt halottaktól a plebánust illető papi díjakat sat. kötelesek kiszolgáltatni sat¹⁾.

Összevonva a Zsigmond király korabeli adatok történelmi elemű részeit, Kolozsvárnak azokból mintegy ilyen képe tűnik elő. Az új város általa lön szabályozva, várral vétette azt körül, bástyákkal és erődökkel megerősítette, népét a törvényhozás fontos jogának gyakorlására meghívta, a városi közvagyont szaporította, hű alattvalói megélhetése módjairól gondoskodni királyi tisztének tartotta, közigazgatási s bírósági rendes tanácsot adott számukra, azt a szükséges jogokkal s másoknál irigységet költött autonómiával ruházta fel; a földművelés és ipar érdekében tett intézkedései közül csak egy pár maradt fenn, de kereskedelmének nevezetes lendületet adott; a vallás érdekeinek hathatós ápolója volt; azon kor építészeti remeke, Erdély és főként Kolozsvár egyik dísze, a piaczi szentegyház az ő nevét dicsőíti; az ifjúságnak tudományos nevelését illető egy tűz szikra századok nagy sötétségéből alatta villan fel; én előtte egyetlen sor emléket sem láttam, a mi csalhatatlan tanúsága lett volna annak, hogy Kolozsváratt iskola és tanulók voltak; a közerkölcsök állapotához rendeleteiben nem egy érdekes vonást talál a történész; a művelődés emelkedéséről a humanus irányú társulatok keletkezése s áldozó munkássága tanuskodik. Ezek, a mikről világos emlékek vannak fenn. Ellenben

¹⁾ Látható a plebániái levéltárban. Fasc. I. 7. szám alatt.

semmi sem szól, egy kő, egy iratdarabka sincs fenn az ó-várin kívüli zárdák áhitatos népéről, a szent-Érzsébet nevű agg-házról, ismeretlen az exulum fraternitas mivolta és további sorsa, közügy-szerető polgárok szent czélú adományainak hollétét e létező adatokból tisztán meghatározni nem lehet sat. Hadd maradjanak fenn ezek az ismertetett adatokban itt-ott előforduló más több homályos kérdésekkel a jövő kérdéseül. A miket tudunk, élvezzük s épüljünk rajta.

E korszak három feltűnő jelenségére kell még egyszer visszatekintennem. Egyik az, hogy az ispán — Comes — szó a várost illető oklevelekből a XV-ik század második tizedében úgy eltűnik, mintha e fonál, mely 4—5 századon átnyult, egyszerre csak ketté lett volna vágva. A városnak nincs többé ispánja, hanem van birája és vajdai s később királybirája. Ez a várrendszer legutolsó nyomainak is eltűnését, a hűbériség kötelékeinek szétszakadozását jelöli. . . . A *geréb* elnevezést egyik levélben sem láttam.

A másik azon sejtelmem kifejezése, hogy én abból, mivel már a múlt században is Rimai Miklós Léta-vár ispánja egyszersmind Kolozsvaré is volt, és a Kolozsvár városi tanács ülésében egy alkalommal Olasz Sebestyén az alvajdai birónak vagy tisztnek is jelenlétét szintén hiteles oklevél tanusítja, a mikor tehát a királybiró képét egy vajdai tiszt viselte, továbbá, mivel a Kolozsvár határán volt malmok az időben ama várhoz tartoztak, s a szent-miklósi vámot a Léta-vári ispán s illetőleg a király számára szedték — azon tényt vélem következtethetni, hogy a mikor a XIII-ik század végén, vagy a XIV-ik elején Kolozsvár vára — *Castrum Clus* — királyi vár lenni megszűnt, annak több tartományai a nem messze levő Léta-várhoz lettek csatolva, ez lett e végvidék egyik őrvára, melyben királyi sereg lakott, mely Sebesvárral együtt védte a Szamosvölgy vonalát, s ispánja és zászlója alatt tán a megyei nemesség is háboru alkalmával egybegyülekezett.

A harmadik azon tény, hogy a kolozsvári törvényszéktől a pereket e században is Beszterczére és Szebenbe felebbezték, de Kolozsvár törvényei szerint kellett azokat eldönteni. Ez a két nép közötti rokonságnak, de egyszersmind mindkét municipium önállóságának kétségtelen tanujele. Az anyaországban is megvolt a felebbezés e neme, Zsigmond király 1405-ik kisebb végzeménye 12-ik czikke értelmében a most újonnan alapított városokra nézve,

melyeknek lakosi, ha a maguk bírái és esküdt polgáraik itéletével megelégedni nem akartak, a tárnokmesterhez vagy azon városhoz folyamodhattak fel, a melynek szabadságával éltek.¹⁾

A város magyar és szász lakói népességi arányára nézve e korszakbeli oklevelekben csak némi gyöngé tájékozási pontokat találunk. 1402-n a város népe e kifejezési alakban jó elő : ,polgárok és vendégek vagy királyi jobbágyok,‘ 1404-n több oklevélben : ,polgárok és vendégek,‘ megint ,polgárok és népek,‘ 1405-n, 1416., 1419., 1421., 1422. ,polgárok és vendégek s a város egész közönsége,‘²⁾ más helyt ugyan csak 1405-n : ,polgárok, vendégek, és lakosok,‘ 1409-n : ,polgárok, vendégek, lakók és letelepültek,‘ máshelyt : ,polgárok, népek, vendégek és lakók,‘ végre egy 1404-ki oklevélben : ,a mi szászaink‘³⁾ kifejezéssel illeti a király Kolozsvár lakóit.

Nézzük a tisztviselők és a város közügyeiben a királynál, püspöknél és konventnél közbenjárólag megfordult előkelő férfiak neveit. 1404., 1405. Mun Miklós város bírása, 1405-n Polkyscher Jakab esküdt és szabad művészetek mestere, ugyan 1405-n és 1419-n Gáspár bíró, Keusel Márton és Szöcs [kinek azonban „Kirschner“ is lehetett neve] Bálint esküdt polgárok, 1421. ismét Gáspár bíró, Rudolf esküdt, 1422-n Veres [vagy Roth] Tamás bíró, Kraus Péter, Bulichen Márton, Hun Jakab és Rosenlacher Mihály előkelő mészáros mesterek; ugyan 1422-n a plebánus ellen a püspök előtt panaszló polgárok : Lőrincz bíró, Borsai Bálint, Belény Mátyás, János mester jegyző, Detrich Kerestély, Szegény Jakab esküdt polgárok, 1436-n Rudolf és Jakab⁴⁾ polgárok, János jegyző, 1438. Olasz Sebestyén kolozsvári nemes férfi s vajdai bíró, Szöcs László esküdt polgár, plebánusok 1404-től 1415-ig Kerestély, 1422—1428. János . . . . . Az oklevelekben előforduló ,polgárok‘ és ,vendégek,‘ meg ,szászok‘ sat. kifejezési alakokra nézve nézetemet már fenebb elmondottam. A nevek — mint szintén ezt is megjegyeztem — nem biztos ismertető jellegei a

¹⁾ *Corp. Decr. Jur. Hung.* 174. l.

²⁾ *Communitas seu universitas . . . .*

³⁾ *Saxones nostri . . . .*

⁴⁾ E két férfi előneve : ,Minscüt‘ — oly torzítás, mit én helyesen olvasni nem tudok, azért nem is használtam — ha csak nem a *Münich* név egy hibás változata.

nemzetiségnek, mert e korszak latinná alakította át úgy a magyar, mint a szász és német neveket, de — úgy látszik — magyar bíró e korszakban mégis kevesebb, alsóbb tisztviselő több volt. A „szász” szóalak gyérülése s a haladó idő árában mintegy elmosulása valamint a „polgár” és „vendég” szók mellett a „nép, lakosok, közönség, városi közönség, — populus, incola, inhabitator, civitatis communitas, civium universitas — kifejezési alakok mind gyakoribb használása egyfelől a népességnek nagy szaporodását, másfelől a szász elemnek magyar s más népfajokkal sűrű és túlnyomó vegyülését csalhatlanul bizonyítja. A legkitűnőbb két férfi azonban e század első felében a derék Mun Miklós és Kerestély plebánus volt, a kiknek köszönheti a város legszebb kiváltságait s legsarkalatosabb jogait. Az elsőnek családneve ma is fenn van Schütz János úr piacz-sori háza¹⁾ ajtó-szemöldökén levő felírásban.²⁾ E ház belső béosztása, a díszes ajtó- és ablakművek, oszlopféjezetek sat. kitűnő izlésű, vagyonos polgárra mutatnak. Utóbbi ellen papi tiszte teljesítésére vonatkozólag tehetni kifogást, a minthogy kortársai tettek is; de a város jövő boldogsága tekintetében tett szolgálatai kétségkívül oly nagyok, hogy ezt amazokért elfelejteni lehet is, kell is. A mi jó és szépe szinte félszázadon át Kolozsváratt történt, e két jeles férfi mindeniknek részes eszközlője. Ugy látszik, ketten intézték városuk dolgát — együtt legyen nevök a maradék előtt megdicsőítve.

¹⁾ Látható a RAJZOK külön kötetében a XXIII. táblán.

²⁾ E nemzetségnév különböző változatokban fordul elé az egymást felváltó századok során : *Mun, Mun, Mwnich*, ma *Minch*-alakban van fenn. Íme a feliratok : Az első ajtón bémelve : 1576, a másikon : Sera in Fundo Parsimonia. A. D. 1573. az ajtó szárnyán szív alaku paizsban fél kereszt és P. M. A góth ívű bolthajtáson : AN. R H 1636 I. Timoth. VI. v. 6. EST QVÆSTVS MAGNVS PIETAS CVM ANIMO SVA SORTE CONTENTA. A kandallón is az elébbi címér, párkányzata rózsával s növény-levéllal cifrázva. Egy másik felirat ím ez : MVNDVS TRANSIT ET CONCVPISCENTIA EJVS QVI AVTEM FACIT VOLVNTATEM DEI MANET IN ÆTERNVM I JOAN II PETVVS MINCH 1574. Itt is az érintett címér és rózsával, s növénylevéllal díszített gyönyörű kő ajtófelek. Az 1636-ki feliratos követ a híd-utczai Szilágyi-féle háztól ide a tulajdonos Schütz úr tétette bé; e mívelt érzésű polgár háza egy kis muzeum, sok becses régiség van benne; mint az ilyenek tisztelője, a tudomány barátitól szintén becsülést érdemel. Ha sok ily polgára lenne Kolozsvárnak, a mult idők maradványai nem pusztulnának el, történetünk nem lenne oly hézagos. *Ehre wem Ehre gebührt.*

Egy köztörténeti sötét eseménynyel záródott bé az erdön-túli földre nézve Zsigmond király uralkodása; zárja bé Kolozsvár e korszakbeli rajzát is az, t. i. az 1437-dik évi jobbágy lázadás. Zsigmond király ez időben a hussita mozgalmak lecsöndesítése végett Csehországban mulatott, az erdön-túli püspök Lépes György nagy befolyásu s jövedelmeit erőszak útján is gyarapítani kívánó főpap volt; Lépes Loránd volt alvajda s hihetőleg a püspökkel rokon; a püspök és nemesség s más erdélyiek között egy egység állott fenn, melynek értelmében tízedtartozását mindenki kész leszámolt pénzben volt köteles fizetni, a mit némelyek nem teljesítvén, a püspök még 1436-n királyi parancsot eszközölt ki: bárókhöz, nemesekhez és az ő tízedszedési hatósága alatt levő minden sorsu és állapotu emberekhez, melyben meg volt hagyva, hogy a tízed nagyobbféle pénzzel, az az oly dénárral fiztessék, melyből száz egy arany forintot tesz, vagy egy denárt tevő quartlinggal, s a ki nem fizeti, büntetéssel kényszerítették. E rendeletet György püspök kapzsisága oda bővítette ki, hogy — a mint a lázadók nyilatkozatából látszik — szinte három éves tízedhátralékát — mit ő állítólag szándékosan hagyott felgyűlni — mind ily jó pénzben kívánta fiztetetni s a nem fizetőket egyházi átok alá vetette, minek következtében a nép atyját-anyját, bátyját-nénjét, fiait-leányait s minden hozzátartozóit urvacora és a szentségek felvétele nélkül, templomon és czintermen kívül, a mezőkön temette el, nénjeit és leányait a róm. katolikus szertartásokat mellőzve adta férjhez. ¹⁾ Ez volt ez időben az erdön-túli részek egyik égető sebe; a másik a nemességnek azon eljárása, hogy az, az I-ső Lajos szabad költözködést biztoztató 18-ik törvény cikkével szemben, atyja által az erdön-túli nemességnek adott kiváltságra hivatkozól, jobbágyainak a szabad költözködést nem engedte meg, hanem — a mint a lázadók panasza szól — őket pénzen vett vagyron, sőt szolgálak gyanánt tekintvén, még mintán javaiktól megfosztották is, nem akarták a jobbágyságból elbocsátani, ²⁾ holott

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CI. száma alatt, továbbá: *Jos. Car. Eder*, *Observationes Criticae sat. Cibinii MDCCCIII.* 72. l.

Eder, *Suppl. Libell. Valachor.* 1790. 15. 16. ll.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CI. száma alatt, melyet gr. Kemény [*Kurz Anton*: *Magazin für Geschichte u. s. w. Siebenbürgens.* II. kötet III. füzetében a 359. l.] töredékesen, gr. *Telchey J.* [Hunyadiak kora X. k. 3—10. ll.]

magának Károly királynak vannak kiváltságlevelei, melyekben a jobbágyoknak városokba vagy egyházi birtokokba való átköltözését tartozásaik megfizetése mellett megengedte.

Hogy a panasznak a három éves hátralékokra vonatkozó ága alaptalan, az előbbiekből bizonyos; a püspöknek a tízed felszedése szándékos elhalasztásával vádolása, szintén bizonyítatlan; de másfelől az is kétségtelen, hogy a népet a hit vigasztalása s a vallás erkölcsjavító befolyásának megtagadása által akarni a jó, a kötelesség útjára visszavezetni, keresztény paphoz nem illő botrányos eljárás.

A jobbágyság — magyar és oláh — 1437. tavaszán földes urai és a papság ellen fellázadt. Legelsőben az ország déli részében a szászok lőnek megtámadva, mit Lépes Loránd alvajdának a szászok panaszára azon évben sz. György-nap után hatodnappal Déváról irt válaszlevele tanusít¹⁾; azután az az ország északi részébe ment át; a felkelők vezérei [Nagy] Antal és bizonyos Márton — a mint Thuróczi írja — ‚király‘ ezímet véve fel, s véres kardot hondozván az országban körül, saját zászlók alatt nagy tömegekbe gyűltek össze s áradatként romboltak a vidékeken, a velők tartani nem akarók vagyont feldúlták, magukat megölték.²⁾ Bonfini tanuságtétele is ilyenforma. ‚Antal — mond ő — az erdön-túli részekben, újítási viszketegből s a király iránti hűséget megszegve, roppant tömeg földmívest gyűjtött össze a végre, hogy a szolgaságot magukról lerázzák; nem sokára a mezővárosok ellen indította sergét, s a kik hozzá nem csatlakoztak, kiváltképpen pedig a velők ellenkező nemességet összezúzta, sokakat megölt; a falukat és mezővárosokat, a melyek nem engedelmeskedtek, kiraboltatta s tüzzel-vassal pusztította. Némely vonakodó főrendüeket a fellázadt nép meggyilkolt, másokat megkötözött s javaikat felosztotta . . . . Antal a szabadság színe alatt zsarnokká lett.³⁾‘ Az erdön-túli felkelők hosszasb szétkalandozás és dulás

egészen közölt, én is közlöm azért, hogy abban a lázadás oka alaposan elő van adva. Lásd erre nézve : *Eder*, *Observationes* sat. 72. l.

¹⁾ *Eder*, *Observ.* sat. 99. l.

²⁾ *M. Johannis de Thurocz*, *Chronica Hungaror.* sat. *Schwandtner*-nél, *Scriptor. Rer. Hungar.* I. kötet 235. l.

³⁾ *Antonii Bonfinii*, *Rerum Ungaricarum Decades Quatuor eum dimidia* sat. *Basileae*, 1568. 426—427. ll.

után b. Szolnokvármegyében Alparét nevű falu mellett a Bábolna nevű hegyen foglaltak elsánczott hadállást. Nem sokára ott termettek sergeikkel az erdön-túli vajda, alvajda és székely ispán. A lázadók követség által békés úton kivánták előbb az ügyet kiegyenlíteni. A vajda a követeket felkoncizoltatván, sergei a felkelőkre törtek. Erős ütközet lőn, de egyik fél sem győzetett le. A lázadók oly elszántan harczoltak, hogy most a vajda és nemesség tettek békeajánlatokat, mit amazok elfogadván: a két fél mint hadfolytató felek között jul. 6-n béke jött létre, a mi a nemességnek és papságnak a tízed folyópénzben fizetését, de mindenféle zsarolások eltörlése mellett, s a parasztságra nézve is több kedvező pontozatot foglalt magában, nevezetesen biztosította számára a szabad költözködést, a kilenczed fizetésbeli mentességet s a Bábolna nevű hegyen évenként egyszeri egybegyűlési jogot a végre, hogy vezéreik végére járhassanak: megtartják e a nemesek a békeegyezmény pontjait? ¹⁾

Azonban a nép nem oszlott szét. Ez arra bírta az erdélyi nemességet, minden székek székelységét és a hét és két száz székben s Beszterczén lakó szászságot, hogy szeptember közepén Kápolnán tartott tartományi gyűlésökben hűséget esküvén a királynak, atyafiságos egyességre — Unio — léptek egymással a többek közt azon czélból²⁾, hogy ha valamelyik fél külellenségtől, névszerént a töröktől nyomatnék, vagy ha valamelyiknek joga bármiféle állapotú ellenségtől megtámadtatnék, jelesen pedig az elvetemedett parasztok gonoszsága megtörése végett a többi egyező és segítségre felkért felek azonnal segítségére siessenek, az ebben késlekedők fővesztéssel fogván büntettetni; ha pedig valamelyik jogát a király támadja meg, a más két fél nem más-képpen, hanem térden állva kérjen érte kegyelmet. Ugyanekkor a nemesség és püspök közt fennforgott kölcsönös bántalmazások elfeledése is meg lőn ígérve³⁾. Ez olaj volt a lázadás tüzére. A

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CI. száma alatt. Megolvasandó: *Kurz Antal* imént idézett értekezése és *Szilágyi Sándor*, Erdélyország Története sat. I. köt. Pest. MDCCCLXVI. 125—126. ll.

²⁾ Az *Unio*-pontokat láthatni: *Kalona*, Hist. Crit. Reg. Hung. Stirp. Mixtae XII. 793. *Féjér*, Cod. Dipl. T. X. Vol. XII. 912. után nyomtatva: *Kurz A.*, Magazin sat. II. köt. III. füzet. 362—63. ll.

³⁾ Megolvasandó: *Eder*, Observat. Criticae. sat. 66—67., 68., 71., 75. ll.

belháboru újból elkezdődött, az egyesség után csak hamar sept. vége felé erős ütközete volt a felkelőknek a vajdai sergekkel ¹⁾, s kölcsönös vérontások után annak Apátiban october 6-án létrejött egy második békeegyezmény vetett véget. A nemesség követői itt Zsuki János, Thuri Péter, Apafi Miklós s többen voltak. A paraszt közönségé ²⁾ Budai Nagy Antal, kolozsvári Mester János, Vajdaházi Nagy Pál, s többen. Az egyezmény főpontja a volt, hogy a királyhoz mindkét fél követeket küldjön s míg onnan elhatározás jó, legyen közöttük béke; egyszersmind pedig a birtokosok és jobbágyok közötti viszony is — a korábbi egyezménynél a nemességre nézve kedvezőbben lón ideiglenesen szabályozva ³⁾.

A király — mint fennebb érintve volt — ez időben Prágában mulatva, megbetegedett s haza indulván deczember havában szűz Mária fogantatása napján Morvaország Znaim városában meghalt ⁴⁾. Elébe juthattak-e míg élt e követek? kaptak-e tőle határozatot? nincs feljegyezve . . . . A rövid ideig parázs alá rejtett tűz harmadszor is — és most éppen Kolozsvár vidékén — lángra lobbant. Két hiteles adat bizonyítja ezt; egyik a szász nemzet egykoru jegyzőkönyvében van. „Jegyezd meg — így hangzik az — hogy az úrnak 1437-ik évében egy Nagy Antal nevű magyar felkölt s parasztok gyűlevész népével egész Erdélyt meg akarta hódoltatni, különösen pedig a nemeseket. Ez az Antal a kolozsi monostornál a nemesektől megöletvén, darabokra lón vagdalva, s kilenez társát, kik vele tartottak, a Torda melletti hegyen karóba huzták. Ezután a mondott nemesek deczember 15-én ez okra nézve Enyed mezővárost dulták fel ⁵⁾.” A másik tanúság

---

Schlötzer, Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Göttingen 1795. 46—47. ll.

¹⁾ Látható az azon oklevélből, melyet gr. Kemény J. közölt: *Kurz A.*, Magazin sat. II. köt. III. füzet. 365. lapján.

²⁾ Universitas Rusticorum . . . .

³⁾ Ez egyezséget a kolozsmonostori konventben [Fasc. Cottus Kolos Litt. C. Nro. 96. szám alatt] levő eredeti oklevélről egész terjedelmében közölte: *Kurz A.*, Magazin, II. III. füz. 366—371. ll. Megolvasandó erről *Eder*, Observ. Criticae sat. 73. l. *Szilágyi Sándor* és *Kőváry L.* idézett műveik, úgy gr. *Teleki J.*, Hunyadiak kora I. k. 77—80. ll. levő egykoru irományból.

⁴⁾ *Thuróczi*, idézett műve 237. l.

⁵⁾ *Eder*, Observ. Criticae sat. 73—74. ll.

Kusali Jakes Mihály székely ispánnak maga és több magyarországi és erdélyi vezértársai nevében 1438-n jan. 8-n Kolozsmonostoron költ s a hét szász székbeli összes szászokhoz intézett azon levele, melyben megírván nekik, hogy ők e napon Kolozsvár külvárosát oly hatalmas haderővel szállották meg, hogy azon városból egy sem mehet ki : felszólítja őket, sőt Albert király nevében parancsolja, hogy levele vételével azonnal gyalogosaikkal és lovasaikkal a hűtlen parasztok kiirtása végett segítségére siessenek, meggondolva azt, hogy ha vonakodnak, király ő felségének azonnal meg fogja irni ¹⁾. Megemlítem még azon körülményt is, hogy [Burjános] Buda a felkelés egyik vezérének hona, Kolozsvártól alig másfél órára fekszik; a felkelés másik fővezére kolozsvári Mester János, vagy a mint egy oklevélben említve van, János, kolozsvári Jakab mester fia volt; végre, hogy félelemből e — a mit a Thuróczi és Bonfini előadásai hihetővé tesznek — vagy más indoknál fogva, a Kolozsvár közelében levő falukból más előkelő nemesek is voltak a paraszt felkelők közt, így p. o. Zsúki Mihály és Dávid, a kik később azért nótáztattak is ²⁾.

Ez adatokból kitetszik, hogy Nagy Antal s hihetően kolozsvári Mester János az Alparét falu vidékén vívott kétszeri csata, és a Kápolnán létre jött három-nemzeti egyesülés után nem látván tanácsosnak harmadszor is nyílt helyen szállani elleneikkel ütközetre, a szomszéd Fejérd elpusztítása által ³⁾ Kolozsvár polgárait megfélemlítve a vár feladására birták, és így sergeikkel együtt azt Kolozsmonostor nevű külvárosával együtt elfoglalták. Így lőn, hogy harmadszori nyílt ütközetök Kolozsmonostoron történt, hol Nagy Antal csata közben elesvén, felkonzultatott, seregének egy része pedig Kolozsvárba vonult.

A nemesség egy része itt a várat vívta, a másik deczember 15-én Enyedet dulta meg az oda szintén magát befészkelte felkelők miatt.

A Kolozsvárt ostromló sereg — a mint említve volt — 1438-n jan. 9-n foglalta el monostor külvárost s utána hihetően nem sokára a belvárat és várost is, mert már febr. 2-án a három nemzet

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CII. száma alatt.

²⁾ *Eder*, *Observat. Criticae* sat. 76. l.

³⁾ *Kurz*, *Magazin* sat. II. köt. 372. l.

Tordán tartományi gyűlést tartott, hol a kápolnai egyességet újból megerősítették, segélyadást igérvén a szászok a magyaroknak a lázadók s a magyarok a szászoknak a törökök ellen ¹⁾. . . . A győzelem után — írják Thuróczi és Bonfini — a *„paraszt királyok”* halállal lőnek büntetve, másoknak, kik nem menekülhettek, részint szemöket szurták ki, részint orrukat s fülöket, ajkaikat és kezeiket vágták el ²⁾.

Ez az 1437-ik évi jobbagylázadás története. A mi az egykoru adatokban van, előadtam, s a mint előadtam, annyiban részes Kolozsvár városa és népe. Egyik fővezér — ki ezért életével lakolt — kolozsvári, a felkelők Kolozsvárt egy időre hatalmukba kerítették, s hadműveleti támpontúl használták. A vajdai seregnek hosszas ostrommal kellett bévenni a kül- és belvárost.

Egykoru, irott emlékek nem szólnak arról : önkéntes volt e a kolozsváriak meghódolása vagy kényszerített. E nélkül, az elébbiek alapján, bűnrészesnek állítani nem lehet. Egyetlen tény van, mi erre mutat, az, hogy ezután csakhamar felség elleni vétékért nótáztatott s kiváltságait s királyi városi állását elvesztette; de ezt is csak I. Wladislav egy 1444-ki megkegyelmezési levele sejteti. Ennek azonban előadása a következő korszakba való.

XII. FEJEZET.

ALBERT, I. WLADISLAW ÉS V. LÁSZLÓ KORSZAKA.

— 1438—1458. —

Zsigmond király 1437. decz. 8-n történt halála után I. Mátyás 1458. jan. 24. békövetkezett trónralépteig három király uralkodási időszaka telt le. Ez évek folytonos belviszály s Magyarországnak a törökkel élethalálra folytatott küzdelme válságos évei

¹⁾ *Thuróczi*, idézett krónikája az idézett gyűjteményben 235. l.

Bonfini, az idézett gyűjtem. 427. l.

²⁾ E megerősítést Lépes Loránd erdélyi vajdának 1438-n Thordán febr. 6. költ s Eder által egész terjedelmében közölt levele taunúsítja. *Eder*, Suppl. Libell. Valachor. Transsilv. etc. MDCCXCI. 24—25. ll.

voltak. A béke művei nem ily időkre valók. Ilyenkor nem az építés, a haladás és műveltség, hanem a rombolás, a népek hanyatlása s szenvedéseik története szokott készülni. Az ország köztörténete ily viszonyok közt szűk mederre szorul. A mint az ereje összeségét önmegmentésére vagy a nemzeti és államlét valamely veszélyeztetett más pontjára fordítja, s ilyenkor egyebütt mintha kihalna az élet, a történet folyama mintha fennakadna: szintűgy Kolozsvárról sem lehet ez időben egész történeti képet adni. A városok nagy újjá-teremtője halálával egy hézag állott be, melyben bár a közélet nem szűnt meg, annak csak egyes jelenségeit látjuk, s az egyetemes történetnek alig némely szálaít adják kezünkbe az itt-ott fennmaradt emlékek.

Ily töredékek, a miket e korszakból mondhatok. Első fontos esemény Kolozsvár nótáztatása. Erről egyedül I. Wladislav királynak egy 1444-n sept. 21-n Orsován költ megkegyelmezési levele tesz tanubizonyiságot.

Elébe terjesztették + így szól abban a király — István bíró, Bertalan fia, István deák és Sleyinig Jakab kolozsvári esküdt polgárok, hogy Kolozsvár város némely hazafiak feladása következtében ellene elkövetett bizonyos tettek miatt nótáztatván: minden kiváltságaitól, szabadalmaitól és kegyelmi adományoktól, melyekkel az előtt birt, meg lőn fosztva; hegyvám-, kilenczed- és egyéb adófizetésekre szoritották, városa határán levő malmát elvették, szóval: azon kiváltságos állásából, melylyel szintűgy mint más királyi városok egy ideig birt, egészen kiforgatták, s kérték e sérelmeik orvoslását. A király fontolóra vevén azt, hogy Kolozsvár az ő uralkodása kezdetén mindjárt, az erdőn-túli városok között legelső volt, a mely hibáját helyrehozólag meghódolását s engedelmességre önelhatározását kijelentette, és a midőn némely gonosz akaratuak törekvése a volt, hogy az uralkodói széken meg ne állapotodhassék, s e czélból számtalan akadály lőn elébe gördítve, Kolozsvár magát hűségi állhatatossága és kellő szorgalmatoskodása által előtte kedvessé tette; egyfelől ez érdemek méltó jutalmául, másfelől, mert inkább szeret megbocsátni mint boszut állani — Kolozsvár városának azon hibáit, melyekkel mint a királyi felség ellen vétkező, meg volt bélyegezve s ennek folytán szabadságaitól és kiváltságaitól megfosztva, egészen megbocsátván: örökre felmentette azon

hegyvám, kilenczed és másféle adók fizetésétől, a mire ezen nótáztatás következtében eddig kényszerítve volt; malmait és minden egyéb szabadságait és mentességeit, melyekkel eddig jogosan vagy szokás alapján élt, visszaadta, s azt ismét a szabad királyi városok sorába igtatta, felvette, megengedve, hogy mind azon szabadságokkal élhessen, melyekkel a többi erdön-túli királyi városok élnek. ¹⁾ Van ezen királynak ugyancsak Orsován szeptember 23-n ugyanazon polgárok kérésére költ egy ily értelmű parancslevele is, melyben éppen azon indokból, hogy Kolozsvár kiváltságait bizonyos okokból egy ideig elvesztette volt, de most kegyelemből ismét visszanyerte, Magyarország és annak alávetett részeiben levő minden egyházi bíróságoknak meg volt hagyva, hogy polgárainak világi tárgyú vég hagyományokat illető ügyeiben, melyek t. i. nem kegyes czélokra tartoznak, régi kiváltságaik ellenére egyházi vagy lelki bíró teljességgel itélni ne merjen. ²⁾ Ez oklevélben a világi és egyházi vég hagyományok tárgyai úgy vannak szövegezve, mint Zsigmond király e tárgyban költ s fennebb ismertetett kiváltságlevelében el-annyira, hogy ez szinte csak annak megerősítése. Mily felségsértési tettek voltak azok, melyek következtében Kolozsvár nótáztatott? az emlékiratokban sehol nincs feljegyezve. Éder azt véli, hogy az 1437-n fellázadt parasztságnak falai közé fogadása volt az ³⁾; de véleménye alapját nem mondja meg. A mit a krónikairók feljegyeztek, ily nagy büntetésre nem elég indok. A királyt a paraszt-lázadás folyama s az abban bűnrészesek felől értesítő egykoru tanácsosok többet fogtak vagy vélték róla tudni s úgy eszközölték ki e nótáztatást. De én, a mint Kolozsvár ártatlanságát, úgy az eddig ismert adatok nyomán bűnrészességét állítani nem merem. Figyelmet érdemlő fejlődési mozzanat Kolozsvár történetében az, hogy

¹⁾ Ez oklevél egy szó leírásán kívül egészen egyenlő két példányban van meg. P. 29. és T. 36. szám alatt. Az első oklevél 5-ik sorában hibáson így irt szó : *Consonneri* az utósóban kijavítva így áll : *Conseruari*. Ugy látszik, a királyi jegyző az összeolvasáskor észrevette. [Látható az OKLEVÉLTÁR CIII. száma alatt.]

²⁾ Elöl : *Cossio ppria Dni Regis*. Hártyára, nyílt alakban irt levél, sárga viaszba nyomott s zöld selyem zsinoron függő pecséttel erősítve. [Fasc. CC. 4.]

³⁾ *Carol. Jos. Eder*, *Observat. Critic.* 116. l.

világi czélu végrendeletek körüli önállóságát Húnyadi János Magyarország kormányzója is megerősítette, 1451. Szászsebesen május 9-n költ parancslevelében, meghagyva Máté erdön-túli püspöknek és helyettesének, hogy Kolozsvár polgárai felett világi czélu és nem egyházi és kegyes alapítványokat illető ügyekben biráskodni ne merjenek. ¹⁾

Kolozsvár kereskedelmét kedvező és kedvezőtlen változások felváltva érték e korszakban. Kedvező volt az, hogy — a mint fennebb elő volt adva — a pénzverés és pénzváltás itt központosítása tetemes pénzforgalmat idézhetett elé. De kedvezőtlen, hogy lakóitól a Bánfiak birtokaikon vámot kezdetek venni. Ez ellen a város Húnyadi János, Magyarország kormányzójához és erdélyi vajdához folyamodott, a ki 1446-ban július 26-n az erdélyi nemesek, székelyek és szászok Kocsárdon tartott közgyűléséből Istvánhoz, Lozsoncezi László bán fiához parancsot intézett, melyben neki, mint *nagyságos öcsese urának* tudtára adván, hogy miután Kolozsvár városa polgárai idvezült régi királyok kiváltságainál fogva — melyeket a kormányzó Kolozsváratt látott, s melyeket a mondott gyűlés is megvizsgált — [Bánfi-] Húnyadon, Bonczhydán, Válaszúton és Sebesvár külvárosában ²⁾ vámot fizetni nem tartoznak, egyszersmind szigoruan megparancsolta, hogy a nevezett város polgárait és lakóit érintett országaiban vámfizetéssel ne terhelje, s vám-nem-fizetésért személyeiket és vagyonukat le ne tartóztassa, őket ne háborgassa, ne károsítsa; különben az ország végzése szerént mind az ő nagysága, mind más olyanoknak azon jószágait, a hol hasonló vámzsarolási merény fordul elé, a koronától neki adott hatalomnál fogva minden bizonynyal és mulhatatlanul el fogja foglaltatni. A másik kedvezőtlen változás az, hogy polgáraitra nézve némely iparűzlet gyakorlása meg lőn szorítva a hét és két szász székek területén, azok biráinak és esküdt véneinek 1447-n jun. 5-n hozott végzése által, mely szerént előtők tudva levő bizonyos és észszerű okoknál fogva meghatározták, hogy Kolozsvár és Brassó város és vidék lakói és kereskedői szürke posztót, bársonyt és vásznat sing-számra ne áruljanak, mér-

¹⁾ Ez oklevél papirosra van írva, s belől veres pecsétviaszszal megpecsételve, a mi azonban letöredezett. [Fasc. CC. 5.]

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CIV. száma alatt.

hető dolgokat kisebb mértékkel el ne adjanak, bort és mézet vendrenként ne vegyenek a hét és két szász szék területén mindaddig, míg arról, hogy mit kelljen e tárgyban tenni, végleges határozat hozva nem lesz. Ennek következtében a hét és két szász székek előljáróinak a nevezett bírák és esküdt vének nevében meg lőn hagyva, hogy a vásáraikra menő kolozsvári, brassói és vidékebeli lakóknak a fennebb megtiltott dolgokat venni és eladni ne hagyják. ¹⁾ E kizáró irányu végzés azért feltűnő, mert általa a magyar birodalom határain belől egy kiváltságos terület lőn alkotva, hol csak a benszülötteknek lehetett szabadon kereskedni; és mivel ezt éppen velők vér-rokon városok irányában alkalmazták, melyeket sokan a hét és két szász szék politikai területéhez tartozottnak állítanak, de a mely intézkedés annak ellenkezőjét mutatja ²⁾.

Vallás-erkölcsi tekintetben két nevezetes tény emlékére talállok. *Egyik* a piaczi szentegyház már fennebb érintett bevégződése s az abban levő Katalin-oltár-társulat halastó-építési ügye. A Kolozsváratt lakó összes timárok — így szól egy 1448-n decz. 16-n költ oklevél — a kik a nevezett szentegyházban alapított Katalin-társulatot képezték, megtalálták Bertram István bírót és az esküdt tanácsosokat azon darab földnek átadása és ajándékozása iránt, mely van az Ó-vár falain kívül Fenes felé, a hol ők a maguk költségén a mondott társulat hasznára, az isteni tisztelet emelése s a város könnyebb ellátása végett a mondott évben költ adománylevelében örök időkre terjedőleg egy halastót állítsanak; a bíró és tanács meghallgatván az igazságos és jogos kérést: a kért földet, mely az Ó-váron kívül közvetlenül Fenes felé van, délfelé 60 öl hosszúságban, s nekik szükségesnek látszó szélességben azoknak adta, ajándékozta és adományozta örökösen, meghivhatlanul, egyszersmind megígérve, hogy a nevezett timárokat, mint azon társulatot, mely jelenleg a szent Katalin-oltárt tartja, azon földnek birtokában maguk költségén és fáradságukkal minden idők folytán megtartják, védik és oltalmazzák. ³⁾ A *másik*

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CVI. száma alatt.

²⁾ Eder is e véleményben van. Látható: *Analecta Diplomatica* című kézirati gyűjteménye 3-ik fasciculusában a 33-ik szám alatt levő jegyzése a Magyar Nemz. Muz. kéziratárában.

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CVII. száma alatt.

tény az ó-vári — akkor Predicans — ma Ferencz-rendi — zárda megújítása. Húnyadi János, Magyarország kormányzója t. i. 1455. Kolozsváratt nov. 1-n költ adománylevelében a szűz Mária és szent Antal hitvalló tiszteletére Kolozsváratt alapított Predicansok zárdája és monostora megújítására és építésére a király nevében a széki sókamarából az odavaló királyi kamaraispán által évenként ötven aranyat érő sőt rendelt adatni és kiszolgáltatni örök időkre. ¹⁾

V. [német] László uralkodásának több nyoma van Kolozsvár történetében; közép kapu tornyán volt czímere és neve, uralkodása alatt a várépítés folytatását, a szent Mihály-egyházon levő czímere, annak bevezésében való részességét tanusítják.

Politikai jogállása s kereskedelmi érdekei védelmére czélzó intézkedéseiben jellemző az, hogy mind a kérelmezésnél előtérbe vannak állitva Kolozsvár szász lakosi, mind a tett intézkedésekből a királynak irántok való előszeretete s Kolozsvárnak a többi szász városok érdekközösségébe vonási szándéka tűnik ki. 1453-n Pozsonyban jan. 23-n Bertram István bíró, Hosszumezei János [Joannes de longo campo] és Egyed nevű szabó kolozsvári esküdt polgároknak, a szászok, polgárok és vendégek nevében kijelentett kérésére átíratta és megerősítette Kolozsvárnak két nevezetes kiváltságlevelét: *egyiket* a Zsigmond királyét, melyben azon király a székelyek megrohanása által megkárosított kolozsváriakat védő pártfogása alá vette s őket káraik és önfeláldozásuk jutalmául, régi szent királyoktól nyert minden kiváltságaikban és ősi szabadságukban megtartani ígérte; a *másikat*, melynek értelmében a kolozsváriaktól az erdélyi részekben sehol, kivált pedig [Győrö-] Vásárhelyen vámot venni senkinek nem szabad. E megerősítő levelében dicsérőleg emlékezik a király a kolozsváriak különösen pedig a szászok azon hűségére és hű szolgálataira, melyeket azok nemcsak anyja Erzsébet királyné asszony iránt az ő gyermeksege korában, hozzá minden balszerencsái között híven ragaszkodásuk által bízonyítottak, hanem később ő előtte is kedveltekké és sziveltekké tevék magukat az által, hogy személyöket és vagyonukat az ő neveért a szerencse esélyeinek kitették s azért

---

¹⁾ *Fridvaldszky*, Reges Ungariae Mariani. 111. lap. Az oklevél látható az OKLEVÉLTÁR CXIV. száma alatt.

kárt és kedvetlenségeket állottak ki. ¹⁾ Három nappal ezután jan. 25-n ugyan Pozsonyban Cilei Ulrik gróf előterjesztésére a király azon okból, hogy a kolozsváriaknak Károly és Lajos királyoktól, úgy Zsigmond császártól nyert minden kiváltságleveleit immár egy más — imént érintett — királyi kiváltságlevelében megerősítette, különösen pedig azt, hogy tőlük vagy eselédeiktől, a kik az ő áruikkal és vagyonukkal kereskedés végett járnak, Erdélyben sehol vám ne vétessék: rendelte, hogy őket ezen szabadságaikban az ország egyházi és világi nagyjai, a bárók, ispánok, várparancsnokok, nemesek tisztei, városok előljárói s a t. megtartsák, tőlük vámot ne vegyenek, megparancsolva az erdélyi vajdáknak, hogy e parancs teljesítésére mindenkit rá szorítsanak ²⁾. Hasonló oltalmi parancslevelet intézett László király a kolozsváriak érdekében 1457-n Bécsben augusztus 28-n Lozsonczi Dezső Lászlóhoz és Dezső Zsigmondhoz, hogy birtokaikon, kivált pedig Thorda városában — ³⁾ továbbá Lozsonczi Istvánhoz a bán fiához, hogy semmi birtokán ⁴⁾ tőlük vámot ne vegyenek, őket senki kérésére le ne tartóztassák, hanem szabadon hagyják jőni-menni, mert különben gondoskodni fog, hogy megbánják az engedetlenséget; végre ugyanazon egy általános parancslevelében az ország minden világi és egyházi nagyjainak, ispánoknak, s a t. szigoruan meghagyta, hogy tőlük vámot ne vegyenek, őket senki kérésére le ne tartóztassák, nekik kárt ne tegyenek, hanem ha mi keresetök ellenök van, saját birájuk előtt igazítsák el ⁵⁾.

Nevezetes ezen királynak 1453-n márczius 12-n az erdőntúli századoknak s köztük [?] Kolozsvárnak is adott biztosító-levele, melyben főként azon indokból, hogy ők mindig egy nép voltak s

¹⁾ Hártyára irt oklevél, fejr zsinoron függő pecséttel erősítve. Látható [Fasc. T. 40. szám alatti] oklevélben.

²⁾ Fenn : *Cossio Regis*, alól : *Cossio Dmny Regis, Dno Ulrico Comite Cilie referente*, hártyára írva, belől veres viaszba nyomott pecséttel erősítve, a mi letőredezett. Látható [Fasc. T. 38. sz. a.] oklevélben. Evvel egyenlő két példány van még. [T. 39. és 41. sz. a.]

³⁾ Regál papirosra írva, fenn : *Cossio ppria Dni Regis*, közből rányomott pecsét; alól : *lecta*. Látható [Fasc. T. 42. sz.] oklevélben.

⁴⁾ A máshoz mindenben hasonló kiállítású. [Fasc. T. 35.]

⁵⁾ Hártyára írva, közbül pecsét, alól : *lecta*. Látható [Fasc. T. 44. sz. alatti] oklevélben.

ezután is meg nem oszthatók, — a hét és két szász szék, Barczaság, Kolozsvár város és Vincz mezőváros ispánjait, polgármestereit, biráit, esküdt öregeit, polgárait és az erdön-túli részekbeli összes szászságot biztosítja az iránt, hogy őket és a hozzájuk tartozó városokat, mezővárosokat, szabad községeket és birtokterületeket — Talmács várával együtt, melyet szintén a hét szász székhez csatolt — önkezeiből és Magyarország szent koronájától senkinek el nem idegeníti, semmiféle, bármily kitünő állásu és sorsu embernek nem adományozza, hanem eldődeitől, Magyarország dicső királyaitól nyert és élvezett jogaikban, hatóságaikban szabadságaikban és szokásaikban megtartja és megtartatja, igérvén egyszersmind azt is, hogy ez elhatározását változhatlanul meg kívánja tartani és tartatni, s akár ő általa, akár más által a szászok jogai és szabadságai, kiváltságai és szokásai úgy más kedvezményei ellen bármily alakban költ és kelendő leveleket semmiseknek és érvényteleneknek nyilvánítván, melyeknek meg nem tartásáért senki feleletre vonható nem lesz. ¹⁾

Ez oklevél tanúsága szerint Kolozsvár ez időben a hét szász szék területéhez tartozott, mit én egyéb emlékek által csak egymás kölcsönös erkölcsi támogatásában s czéh- és törvénykezési intézményeik rokonságában találtam igazolva. Kolozsvár politikai életének nevezetes eseményekben való e meddőségével szemben meglepő mozzanatot képez egyfelől Sleyinig Gergely plebánus és a városi lakosok közötti csaknem folytonos egyenetlenkedés, másfelől e kitünő férfinak hívei és egyháza érdekében tett jeles építkezései, a plebánia jogainak éber megőrizése, javainak eszélyes gyarapítása. E férfi 1450-től 1481-ig volt Kolozsvár plebánusa; a tőle építettett plebánusi lak felirása, ²⁾ melynek egyik jegye az 1450-ik évet jelöli, továbbá egy 1480-n apró szentek napján [decz. 28-n] Kolozsváratt a Ferencz-rendi predicansok ó-vári zárdájában tartott jubileum-ünnep, melyen Epi János a szerzet főnöke és Sleyinig Gergely kolozsvári plebánus mint biztosok voltak jelen ³⁾ és egy 1481-ki más oklevél, melyet hátrább ismertetek, ezt kétségtelenné teszi. Sok adat tanúsítja, hogy a

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CX. száma alatt.

²⁾ Látható a következő [441.] lapon.

³⁾ *Magyar Sion*, Negyedik Évfolyam aug. füzete 1868. 562. lap.

plebánusi lak valóban az ő műve. Már ismertettem azon 1450-ki oklevelet, melynél fogva a város annak szomszédságában egy udvartelket Péter jegyzőnek adott el. E levél ma a plebánia levéltárában van, s e körülmény bár a leszállást kimutató adatot nem találtam, azt gyanítatja, hogy ama ház és udvar Péter jegyzőről a plebániára s illetőleg az egyházra szállott. Az 1478-ki fenn szintén említett oklevélben annak sarkára írva a nevezett plebánusról a város jegyzője egy 1423-ki egyességlevél átírása s megerősítése alkalmából azt hagyta emlékezetben, hogy az északfelőli szomszéd birtokostól a plebániái ház folyosójának egy nagy ablak nyithatására szerzett jogot az által, hogy a két ház közötti közfalat önköltségén csináltatta meg. Ez is bizonyítja az építkezés tényét. De kétségtelenné teszi a nagy bójáró-kapu alatt falba rakva ma is látszó felirat. „A plebánia-ház homlokzatán — így írja le e díszes épületet gr. Eszterházi János velem közlött kéziratában — nagy négyszögű ablakok vannak; kapuja henger és horony tagozatu, kúpos, kerek ívvel [Stichbogen] van földve. Az ív felett kivájt paizson nyugvó oroszlán, hátán felfelé fordított pártázatu [créneau] torony és ezen két barát-betű G. S., Schleunig ¹⁾ Gergely egykori kolozsvári plebánus nevét és talán címerejét jelölik, a ki alatt a felirat szerint épült e ház. „Ezt az épületet — így hangzik a felirat — építtette a szent-Mihály főangyal tiszteletére tisztelendő Schleunig Gergely törvénytudomány és szabad művészetek koszorusa, az időben kolozsvári plebánus, különösen előre látó Veres Tamás és Schleunig Lőrincz városi bíró urak, az ő nagyatyái és szülői és más jó emberek javaiból, a kiknek jutalma el van téve az egekben“ ²⁾.

¹⁾ Számos oklevélben tisztán így van leírva: „Gregorius Slewnig“ és „Sleunig“ — a mi a német eu=ei-t jelöli. A mindjárt alább közlendő feliratban is így van. A „Slewing“ tehát hibás olvasás. Hasonmása látható az OKLEVÉLTÁR CIII. sz. alatt.

²⁾ HEC STRUCTURA FABRICATA EST AD HONOREM SCTI MICHAELIS ARCHANGELI PER VENEABLEM GREGORIUM SLEWNING DECRETOR. ET ART. BACCALUM *a)* ET PLEBANUM HUIUS CIVITATIS, DE BONIS PRINCIPALITER D. D. PROVIDOR. THOME RUFFI ET LAURENTY SLEUNIG JUDICUM SIMILITER HUIUS CIVITATIS AVORUM ET PROGENITOR. IPSIUS ET ALIOR. BONOR. HOMI-

a) Baccalaureus — a ki a bölesészetben a legmagasb tiszteleti fokra jutott. *Kirschii*, Cornucopiae sat.

Sleynig plebánus ízlés és műveltség tekintetében oly férfi volt, kinek az építés méltán tulajdonítható. Őt, mint kedvelt hívét, V. László király 1453-n Pozsonyban sept. 4-n költ adománylevelében udvari káplánjává nevezte, s birodalmában szabad járás-kelési jogot adva neki, oly kitüntetésekbe rendelte részeltetni, a mik e tény valóságát és azt, hogy ő nem mindennapi ember volt, egyiránt tanusítják. Jámbersága érdemei — így szól a király — ajánlatot érdemlő erényei, engedelmes alázatossága, s hűségének kipróbált őszintesége, valamint erkölcsének és erényeinek azon nemes kincsei, a mikkel — a mint értette, az ő személye a magasságos Istentől fel van ruháztatva, a királyt arra birták, hogy iránta kegyelme jó hajlandóságát mutassa meg. Ez okon őt különös királyi kegyelméből saját külön házi káplánjává fogadta és többi káplánai társaságába vette fel, oda sorozta, akarva és meghatározva, hogy ő, kegyelmének mind azon kedvezéseivel, azon tisztességekkel és előnyökkel éljen, a melyekkel a király többi káplánai élnek. Egyszersmind minden főpapoknak, világi nagyoknak, hercegeknek, határgrófoknak, ispánoknak, alispánoknak, báróknak, nemeseknek, biráknak, kapitányoknak, városok biráinak, polgármestereinek, várak, kastélyok, mezővárosok, szabad községek, kikötők és útszorosok őreinek, fő- és al-adószedőknek, általában pedig minden adószedőknek és másféle embereknek, a kikhez e levele eljut, meghagyta, őket kérte és unszolta, sőt minden alattvalóinak egyenként és összesen

NUM QUORUM MERCES RECONDITA EST IN COELIS $\Omega \times L \times$ [1450.] Nagy barátbetüvel való írás. E feliratos köről Létavay Sándor azt vélte, hogy mikor még a piaczi egyház tornya állott, annak falába volt bérakva. *Tudom. Gyűjtem.* 1818. V. köt. 139. l. E véleménynek kútfő-megnevezés vagy más bizonyíték nélkül történelmi értéke nincs; a körülmények is e nézet ellen tanuskodnak. E plebánia egyéb pontjain is sok a czímer, felírás sat. a mi azt mutatja, hogy Sleynig plebánus halhatatlanságra vágyó ember volt. A régi kápláni szobába nyugatról bényíló most befalazott ajtó felett is e felirat van: MEMENTO MEI DOMINE G. S. s goth számjeggyel írva 1477. Az ajtó béléte díszesen faragott páleza mívet mutat, alakja lapos loher-ívű. Alatt a konyha külső szögletén kőbe vésett nap-óra, az 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12. szám a délelőtti, 1., 2., 3., 4., 5. a délutáni időt mutatja. A nap-órán még ez írás: A. D. 1481.; a pincez-ajtó mellett más czímer: egy kapus bástyatorony, mely heverő oroszslányon nyugszik, alól ismét G. S. Így a nagykapu-bémenetelnél is.

a legszigorúbban parancsolta és rendelte, hogy Schleunig Gergely plebánust és ő felsége káplánját, a mikor az érintett kikötőkhöz, útszorosokhoz, hídakhoz vagy bármi más helyekhez és vidékekre ér, szárazon és vízen ő felsége tekintetéért mindenütt háborítatlanul tovább bocsássák, őt kíséretével és cselédeivel, lovával és egyéb vagyonával kedvezőleg fogadják, adóval ne terheljék, jöni-menni bárhová és merre szabadon engedjék, számára, a midőn arra szüksége lesz, és ezt kijelenti, biztos kíséretről gondoskodjanak — a királyi felség becsületeért és tisztességeért ¹⁾.

Gergely plebánusnak vagyonnal is birnia kellett. Kolozsvárnak már ez időben nagy volt kiterjedése, s népességének száma és gazdagsága egyesülve az ő szinte tulságig menő takarékossgával számára dús jövedelmet biztosított. E takarékosági ösztön látszik ki szent péter-utczai híveivel folyt egyenletlenségeiből, ez a várossal a szent Péter-egyházi kis maloméért, valamint a Kolozsváratt akkor létezett szerzetes-házak és rendek főnökeivel a pápa előtt folyt pereiből. Utóbbiakat — ámbár későbbi időkből valók — szintén itt látom előadandóknak. Két oklevél tanuskodik erről. Az egyikben, mely költ Rómában 1465-n decz. 18-n, a plebánus panaszt Pál pápánál az iránt, hogy a kolozsvári szent Ferencz-rend-gvardiánja, és a szent Domokos, szűz Mária és szent Ágoston-házak priorai, valamint ugyancsak szent Ágostonról nevezett minorita-rendi és a Kármél hegyről nevezett szűz Mária szerzetbeli fraterok a kolozsvári szent Mihály-egyházhoz tartozó híveket azon szentegyháznak ünnepe- és vasárnaponkénti látogatásától elvonják, őket ama napokon az ő egyházukban tartott isteni tiszteletben való részvételre s a szentségeknek ottani felvételére erőszakkal kényszerítik — a pápai rendeletek ellenére — meggyóntatják s a halottakat, még ha azok sirhelyül nem az ő templomaikat választják is, oda temetik, a sirhelyet náluk választó halottakérti temetési díjából valamint hagyatékaikból is a canon-rendelte negyedrészt a nevezett gvardián, priorok és fraterok kiszolgáltatni vonakodnak, a panaszló plebánus nagy kárára s jogainak sérelmével. A pápa tehát meghagyta az erdön-túli püspöknek, úgy a székelyek között és Húnyadon levő esperesteknek, hogy kettő, vagy közülök egy e dolgot a szükséges tanuk s

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXII. száma alatt.

illetőleg előljárók kihallgatása alapján nyomozza ki, hozzon ítéletet, s minden felhívás nélkül és bárminő más kedvezmény ellent nem állván — azt vegye is teljességbe ¹⁾. A másodikban, mely 1466-n szintén Rómában ápril hónapban költ, Gergely plebánus újabban panaszt a pápánál az iránt, hogy ámbár a kolozsvári szent Mihály-egyháznak emberi emlékezetet meghaladó idő óta azon joga volt, hogy az oly halottért is, a ki sirhelyet a szűz Máriáról nevezett Predicans-rend szentegyházában választott, oda vitetése előtt a piaczi szentegyházban lelke üdveért misét kellett mondani, és e gyakorlat mindig fenn is volt tartva a panaszló plebánus hivatali elődei idejében: mindazáltal a mondott szerzet Henrik nevű priora és frateri szokás ellenére saját vakmerőségöktől indítatva, közelebb ezen megyebeli oda temetkezni kívánó egy halottnak testét, melyet a régi szokás értelmében a szent Mihály-egyházhoz vittek volt bé, onnan erőhatalommal elvitették s egyébként is a megyebelieket ünnep-és vasárnapokon a piaczi szentegyház látogatásáról elvonván, a maguk egyházukban tartottak velők isteni tiszteletet s ott szolgáltatták ki nekik a szentségeket, meggyóntatták, az oda temetkezni nem kívánó híveket is eltemették s a temetési díjakból és hagyatékokból a plebánust canon szerént illető negyedrészt kiszolgáltatni vonakodtak. Ezért a mondott plebánus az említett priort és fratereket János erdön-túli püspöki vicarius előtt perbe fogta, a dologban ítél s ítélete jogerőre emelkedett. Most tehát kérte a pápát annak teljességbe vételére; a ki erre [hihetően a fejevári] prépostot és thordai esperestet nevezte ki, meghagyva nekik, hogy az ítéletet az előadottak értelmében felebbvitel kirekesztésével teljességbe vegyék ²⁾.

Gergely plebánus érdeme az is, hogy Mátyás királytól Szebenben 1462-n szent Mihály főangyal ünnepe előtti vasárnapon költ királyi kegylevelet eszközölt, melyben megengedte, hogy a szent Mihály-egyház, annak plebánusa, a plebániái udvartelek és udvarház mindazon szabadságokkal, kedvezményekkel, jó szokásokkal, nevezetesen pedig saját malma mellett és saját erdejéből saját szükségére való fahozatás végett kétkerekű taligatartás jo-

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXXX. száma alatt.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXXXI. száma alatt.

gával most és a következő időkben élhessen, melyekkel azon egyház és plebánusai régi időktől fogva a szent királyok idejében éltek; ezúttal a mondott egyháznak és plebánusainak bármi név alatt és alakban létező minden egyéb oly kiváltságai és szabadsági kedvezményei is megerősítetvén, melyek mások jogainak nem sérelmesek ¹⁾.

E fényes tulajdonok, királyi kitüntetés és tevékenység mellé — mint a napnak saját árnyfoltjait — úgy adta a sors vagy tán önmaga, szorosb hivatali teendőinek mellözése, saját híveivel való versengés, a kötelességek terén egy ideig járás és onnan ismét könnyelműen letérés nagy gyengeségeit, a mikhez tán Kolozsvár népének magyar része iránti némi idegenség is járult. Oklevelek egész sora mutat erre bizonyítólag. 1453-n, tehát éppen abban az évben történt, a mikor a király fenn előadott kitüntetésében részesült, hogy hívei s jelesen Kerekes Lukács és Bálint, Imre fia, mint felperesek, maguk és Kolozsváratt a szent Péter utcájában lakó egész magyar nemzetbeli közönség nevében a kolozsmonostori konvent ügyvédvallási felhatalmazó levelénél fogva a Máté püspök által április 15-én Gyula-Fejérváron tartott szent zsinat előtt panaszoltak Gergely kolozsvári plebánus ellen s kérték, hogy mivel azon perbeli egyenetlenség, mely a panaszló magyarok és Gergely plebánus és hivatali elődei között már régebbi időkben támadt arra nézve, hogy ők a szent Péter tiszteletére alapított magyar utcabeli szentegyházban egy káplánt tartsanak, már több törvényszakon tárgyalva volt, s végleg még el nem döntött, most azt a püspök e végre kinevezett bíró által határozatná el végképpen. A püspök birácul kiküldötte Antal szászsebesi Cantort és Györgyöt ugyanoda való plebánust, fejérvári kanonokokat és törvénytudorokat, a kik előtt ámbár a per elkezdődött, de el nem végződött, mert a püspök e közben magát közbevetvén, a peres felek között választott- vagy béke-bíróági ítélet alakjában a következő — örök időkre kötelező erejű — békés kiegyezést és egyetértést hozta létre: *először* minden per és egyenetlenség s az ebben költ minden peres levelek megsemmisítetvén s erő- és érvényen kivülieknek nyilvánítatván, Gergely plebánus és hivatalutódi örök ideig tartozzanak a szent-péteri egyház mellett éjjel-

---

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXXVI. száma alatt.

nappal egy alkalmas és az ő erkölceikhez való káplánt tartani, a ki ott helyben lakjék és minden isteni tisztelethez tartozandókat végbe vinni köteleztessék, — továbbá minden héten tartson négy misét, azok közül egyet vasárnap; e felett a nagy ünnepeken u. m. Krisztus feltámadása, menybemenetele, pünkösd, Krisztus teste és születése ünnepén misét és vécsernyét ¹⁾ énekelni, valamint szintén szűz Mária, szent Péter és szent Pál apostolok ünnepein is; továbbá köteles lesz a halottak testét a régi szokás szerént kísérni s tisztességgel eltemetni. Ez egyességre mindkét fél magát kötelezte, rajta megnyúgott s egyik a mást megnyugtatta, de oly föltétellel, hogy ha bármelyik e béke-birósági ítéletet bolygatni vagy bármiképpen megtörni merészelné, azonnal öt budai súlyu ezüst márkával büntetessék s a lefizetés előtt pert ne is kezdhessen. E béke-oklevél kiadatott Gyula-Fejérváron szent György vértanu ünnepe előtti hatodnapon Péter zuzini ²⁾. püspök és erdön-túli püspöki suffraganeus, Bronislav erdön-túli alvajda és tisztelendő Balázs, krasznai esperest úr, Kajántói Gergely, János eygeni plebánus, koszorus és a szent Mihályról nevezett fejérvári oltár igazgatója és más hiteles tanuk jelenlétében ³⁾. Úgy látszik azonban, hogy Gergely plebánus e kötelezéssel nem sokat gondolt. Egy előttem ismeretlen keletű, de hihetőleg az iménti békeegyezmény utáni egyszerű másolatu oklevéltöredékben arról van tanubizonyosság téve, hogy Jakab, Miklós fia, Hats György, Orbán Benedek, Kerekes Lukács és Kovács Máté — szent péter-utezai becsületes férfiak megjelenvén az oklevél kiállítója előtt, ⁴⁾ mint közpanasz tárgyát tiltakozólag kijelentették azt, hogy ők tisztelendő Máté, Krisztus által erdön-túli püspök úr előtt a kolozsvári plebánus ellen gyakorizben panaszoltak azért, hogy az — a mint köteles lenne — a szent-Péter és Pál apostoloknak szentelt szent-péter-utezai egyház mellett oly káplánt, a ki nekik a szent sacramentumokat éjjel-nappal kiszolgáltassa, nem tartott és most sem tart, és hogy azon püspök úr mind a két fél t. i. a plebánus és a nevezett lakosok tudtán kívül, kiküldvén e dolog mibenlétének

¹⁾ Missam et vespas cantare . . . . .

²⁾ Episcopo Zuzinensi . . . . .

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXI. száma alatt.

⁴⁾ Ugy látszik, a kolozsmonostori konvent volt.

kinyomozására tisztelendő György fenesi pap és káplán urat: ezen nyomozó biztos bizonyos napokon és éjjelen szorgalmas vizsgálót tartván, a dolgot mindenekben úgy találta, a mint a panaszlók a püspök úrnak előterjesztették. . . ¹⁾ Sokkal élénkebb színekkel rajzolja s megállapított tényekkel világosítja meg, a nevezett plebánus és hívei közötti e feszült állást egy 1466-ki oklevél, melyet kolozsvári Gergely István, gyula-fejérvári káplán, római szentszéki és császári tekintélyvel felruházott jegyző és irodaesküdt, mint a történeteken jelen volt s mindent szemmel látó és halló tanu saját kezével írva s pecsétével erősítve kiadott s melynek tartalmát, bár későbbi korszakbeli, de mint szorosán ide tartozót, itt adni elő czélszerűnek látom. „Az urnak nevében, Amen — így kezdődik az. Az úr megtestesülése ezernégyszáz hatvanhatodik esztendejében, a tizenegyedik indictioban, november hónap negyedik vasárnapján, esti szürkületkor, Miklósy Jakab előrelátó polgár házánál, mely a Kolozsvár várfalain kívül van, II-ik Pál pápa Krisztusban szent atyánk és urunk harmadik évében magam mint közjegyző és a személyesen meghívott tanuk jelenlétében, mondott Miklósy Jakab, Csörgő Jakab, Gyalai László, Györgyfi Albert, Fekete Barthos, Nagy Máté, ²⁾ Süveges István, Kötélverő ³⁾ Dénezs maguk és a Kolozsvár várfalán kívül magyar-közép- és farkas-utezában lakó s a várfalain kívül alapított megyés egyházhoz tartozó összes vendégek és lakosok nevében, tiltakozólag elém terjesztették, hogy nekik a néhai Máté erdöntáli püspök által létrehozott békeegyezmény tartalma és kötelezése értelmében tisztelendő Gergely plebánus úrral bizonyos egyezésök és békebirósági megállapodásuk volt, ⁴⁾ melyet azonban ő nem teljesített. Ez okon Kőfaragó ⁵⁾ Tamás, Budai Lőrincz és Lénárt András előrelátó férfiak előhivatván, az alólirt tanuk jelenlétében Istennek tartozó hitőkre azt vallották, hogy a midőn ők bizonyos András nevű ágyban fekvő beteg meggyóntatása, számára a szentségek kiszolgáltatása végett a Gergely plebánus által az ő lelki gondviselésőkre béállított tiszteletes Mihály papot

¹⁾ Látható az 1822-ki *Canonica Visitatio* j.-könyvében.

²⁾ A szövegben latinul: *Math us Magnus*, a mi ‚Gross‘ is lehetett.

³⁾ A szövegben: *Fumifex*, a mi ‚Seiler‘ is lehet.

⁴⁾ Olvasóim már ismervén ezt, nem ismétlem.

⁵⁾ A szövegben: *Steph. Lapicida*.

háromszor is keresve sem találták meg, fényes nappal magához Gergely plebánushoz folyamodtak, s tőle kértek gyóntató és a szentségeket kiszolgáltató papot; a ki azt felelte nekik, hogy ő említett István papot tette és nevezte ki közójök a mondott végre. Ők tehát ismét Mihály paphoz mentek, de a kit semmiképpen nem találván meg, s elő nem kerithetvén, midőn az éjszaka béállott, gyóntató pap rendelése végett ismét Gergely plebánushoz mentek; de a városnak erősen elzárása és bérekesztése miatt abba bé nem mehettek. Visszajövet tehát több arra alkalmas és becsületes férfiak előtt ez iránt tiltakozásukat kijelentették; de a nevezett beteg a papnak hanyagsága miatt gyónás és a szentségekkel való élés nélkül költözött el e világról. A mire nézve elől nevezett Miklósy Jakab és Csörgő Jakab s a többi tanuk engem mint közjegyzőt illő alázattal kértek, hogy nekik erről nyilvános bizonyságlevelet adnék. A mit jegyzői hivatalomnál fogva ki is adtam, a jog és igazság így hozván magával. Történtek és megirattak ezek a megjelölt évben, indictioban, napon, hónapban, órában és helyen, tiszteletes László szamosfalvi plebánus úr és előrelátó Szöke András, Fekete Kelemen, Vas Pál és a szamosfalvi iskola-mester személyesen felkért tanubizonyságok jelenlétében ¹⁾. Egy más, kelet nélküli másolati oklevéltöredékben pedig arról vettek ki bizonyítványt ugyanazon utczai magyar nemzetbeli községi tagok, valamely erre jogosult hatóságtól ²⁾, hogy tisztelendő Balázs szamosfalvi pap ott azon vallomást tette, hogy bárha a kolozsvári plebánus a Mátyás püspök előtt kötött egyezménynél fogva bizonyos napokon és ünnepeken a szent-péteri templomban isteni tiszteletet tartatni köteleztetik, mégis ő — akaratjok ellenére — oly papot tett közójök, a ki mellett, mivel őt a közelebbi szűz Mária megtisztulása ünnepe — febr. 2. — körül egy gyermek megkeresztelése végett hiába keresték, mert nem volt megtalálható, ha a fenesi pap véletlenül bé nem érkezik, a gyermek kereszteletlenül halt volna meg, sőt ugyanazon bizonyítvány több más köteleység-mulasztásait is megállapítja ³⁾.

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXXXIII. száma alatt.

²⁾ A kolozsmonostori konvent vagy a városi jegyzői hivatal? nem tudom; a töredék az idézett Canonica Visitatio j.-könyvéből való.

³⁾ A róm. kath. plebánia levéltárában levő egy újabb időbeli egyszerű másolatról.

A plebánus és általa a szent-péteri egyházhoz rendelt segéd-pap e mulasztásainak s azok által a közötte és kolozsvári hívei között jogilag létező egyezmény megszegésének ezen felfejtése s tényekkel bém bizonyítása azon egyik sebesithető oldal volt, melyen a kolozsvári egyházközség külvárosi magyar nemzetiségű tagjai Gergely plebánushoz hozzá férni s őt, egyházukban rendes isteni tisztelet tartására, vagy közójök lelkiismeretes papnak kiküldésére kívánták bírni. De egy másik úton is megkísérlették ezt, t. i. annak kimutatása által, hogy egyházuk és egyházmegyéjük hajdon önálló volt, annak kellene most is lenni, s a belvárosi plebánus csak az ő jogaik hátrányával erőszakolta magát rájuk s őket a maga lelki hatósága alá. Erről is egy pár érdekes adat tanuskodik. A kolozsmonostori konvent t. i. 1455. jan. 25-n költ levelében emlékezetül hagyta azt, hogy Nyilas Miklós és Kádár Márton kolozsvári előrelátó és becsületes férfiak, úgy gyalui Varga Mihály, Szamosfalvi Csontos László és Gergely, mindnyájan rátelt életkoru, agg emberek a város vagyis a fal területén kívül lakó szent péter-utczai magyar nemzetbeli összes gazdák és lakók és az egész közönség alázatos kérésére, nem félelemtől kényszerítve, nem gyűlölségtől indittatva, sem pedig kedvezés által meglágyítva, hanem csupán csak az Istenért és az ő igazsága érdemeiért, a mindeneket teremtő Istennek, az ő anyjának és minden szenteknek tartozó és híven megőrizni kellő hitökre, teljesen egyezőleg, előadásaikban egymástól való legkisebb eltérés nélkül, jó lelkiismerettel és akarattal vallottak és bizonyítottak e szerént: Hogy előttök bizonyos, ök igazán tudják, s emlékezetökben híven őrzik, azt, hogy a szent Péter-utczában szent Péter és szent Pál apostolok tiszteletére épített egyház a legelső időktől fogva mindig az ott lakó népek önálló megyés egyháza, sőt legelső alapításu és fő keresztény egyház volt, következőleg a mondott nép és közönség teljes és esonkítatlan szabadsággal birt arra nézve, hogy magának egyező közakarathból külön, alkalmas, az embereknek tetsző és mindenre elégséges plebánust választ hasson, a ki közöttük a római szentegyház és közönséges keresztény hit szertartásai szerént minden szentséget és isteni tisztelettartási köteleességeket, nappal és éjjel alkalmas időben végbe vigyen és vitessen; a mely plebánusnak a szentegyház mellett a Szamos felöli utcza szegleten levő azon házban volt személyes és állandó szállása és lakhelye, mely-

ben ma Szucsáki János lakik. Ugyan a tanuk azt is vallották, hogy boldog emlékezetű Lajos felséges fejedelem és Magyarország királya idejében a nevezett lakók és gazdák s az egész közönség, sokféleképpen és sok könyörgéssel és közbenjárással eszközöltek ki azon szentegyház javára és fenntartására a mondott Szamos vizének szinte mellette levő folyamán egy malom-helyet, a miben a király őket kegyelmesen meg is tartotta, és hogy Thamásy Péter, Zurja ¹⁾ Miklós és Göde ²⁾ János szent péter-utczai előrelátó férfiak szent Péter és szent Pál apostolok iránti személyes és különös áhítatossági érzésöknél fogva, valamint a maguk és elődeik lelke üdveért a királytól nyert azon új helyen a nevezett szentegyház használatára s szükségeinek könnyítéseül a maguk pénzöken és költségöken egy három kerekü malmot építettek és állítottak fel; melynek hasznát — költségei némi kárpótlásául — míg élt, a szent-péteri nép beléegyezésével, nevezett Thamásy Péter és a többiek vették. Elköltöztvén idő teltével ezek a világból, végrendeletökben az említett malmot minden jövedelmeivel, hasznaival és bevételeivel együtt örökre, meghívhatlanul, birtokjoguk és uralmuk teljességével az említett szentegyháznak hagyták és rendelték, minek következtében azt azon szentegyház hosszú időközön át birván, vett hasznát, jövedelmeit és járandóságait a szentegyház és malom építésére és fenntartására költötték és fordították, s azon malmot — ezelőtt csak kevés idővel visszamenve — nem tudni, mi okból, sajátították el maguknak jogtalanul és erőhatalommal Kolozsváratt a falakon belől levő szent Mihály főangyal tiszteletére épült szentegyház plebánusai s a mostani plebánus azt jelenben is használja ³⁾. Erre vonatkozólag is van ez évből egy keletnélküli másolati oklevéltöredék, melyben Szamosfalvi Csonotos László és Gergely, középutczai Kádár Márton és gyalui Varga Mihály a szent péter-utczai gazdák és lakók kérésére — valamely hihetően arra jogosult hatóságnál — hitök szerint ugyanezt bizonyítják ⁴⁾.

Ez oklevél kiállítói előtt — úgy látszik — vagy nem volt

¹⁾ Egy alább említendő töredékben : *Zurga* . . . .

²⁾ Ugyanazon töredékben ; *Geude*.

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXIII. száma alatt.

⁴⁾ A róm. kath. plebánia levéltárában levő egy újabb időbeli egyszerű másolatból.

ismeretes Zsigmond király azon parancslevele, melylyel a plebánust a várossal szemben annak használatában egy korábbi adománylevelére hivatkozólag védi, vagy ők talán a Zsigmond király előtti időkről, jelesen pedig I. Lajos király egy amazzal ellenkező adományáról valódi tudomással birtak. Én, mivel ma sem az I. Lajos királyé, sem a Zsigmond-féle első adomány nem létezik, legalább fel nem található, ítéletet mondani e kérdésben nem tudok; későbbi nyomozók tegyék; de előadását szükségesnek láttam az oklevelek vallás-erkölcsi történelmi részeiért s annak megmútatása végett, mi mély gyökeret vert volt amaz időkben a kolozsvári külvárosi magyar nép és plebánus közötti meghasonlás átkos magva, mily érzékeny sebet ejtett az egyház életszervezetén, oly baj, melynek forrása csak félig van a papság hanyagságában, más és tán nagyobb fele a város népe megszorodásából s egy papnak ennyi nép lelki üdvéről nem gondoskodhatásából természetesen és szükségképpen következett. Itt nem azon erkölcsi kényszer használása által, hogy a plebánus erején feljülít tegyen, sem a hívőknek arra erőszakolásával, hogy az buzgólkodási lelki szükségét fojtsa el, végre nem is létező jogra hivatkozás alapján, mert ez — a mint láttuk — tiszta bizonyosság jellegével nem birt; hanem az egyházérdek és szükség tényeinek méltányló elismerése, s a háborgó kedélyeknek egy önálló papi állomás megalapítása által megnyugtatóásával lehetett volna egyedül gyökeresen segíteni. Hogy a surlódásra a város magyar és német polgárai között már régen lappangott feszültség is befolyással lehetett, egy később előadandó eseményből világosan ki fog tűnni.

Az évtizedekig bonyolult eseményműt Mátyás, királyok szokásaként, ketté vágta, egy nyomozás következtében a perpatvarkereső öreg helyébe kolozsvári plebánussá János tudort tétetvén. Az erről költ oklevelet — bár későbbi korbéli, itt látom ismertetendőnek. Geréb László választott és megerősített gyulafejérvári püspök — így hangzik az — tudtára adja mindenkinek, hogy ő, Mátyás Magyarország királya és fejedelme ő felségének hozzá személyesen és szigoruan meghagyólag intézett írásbeli parancsára elfogadta tisztelendő Sleunig Gergelynek a kolozsvári szentháromság-egyház plebánusának az ő saját kezével írt és pecsétével megerősített levele és körültekintő kolozsvári Dobó Balázs mint a gyulafejérvári püspöki megye apostoli és császári kettős tekintélylyel bíró

közjegyzője által, közhitelesség alatt készült s Jakab, Péter kolozsvári jegyző fia, a szabad művészetek és jogok tudora által előmutatott írásbeli adat alapján tett lemondását, és ahhoz azon levélben és okiratban kifejtett okokból megegyezését adta, egyszersmind pedig nevezett Jakab tudort azon szent Mihály főangyalról nevezett Kolozsvár városabeli szentegyház plebánusi hivatalába canon szerént béigtatta és Isten nevében megerősítette, egészen rá bízván mind a lelkek gondviselését és kormányozását, mind pedig azon egyház lelki és világi jogainak igazgatását, s őt püspöki süvegének fejére tétele által új hivatalába teljesen béigtatta — bévevén tőle elsőben az Isten szent evangéliumára rátett kézzel elmondott az iránti testi esküt, hogy hozzá és a canonok értelmében következő püspöki utódihoz, úgy szintén a püspöki helyettesekhez engedelmes és hű lesz, a mondott szentegyház javait, jogait és vagyonát el nem idegeníti, el nem vesztegeti, el nem osztogatja, sőt ha valami elidegenítve lenne is, teljes tehetsége szerént visszaszerzi. Ezek nyomán a püspök azon egyházmegyebelieknek és más érdekelteknek e levele által meghagyta, hogy az előnevezett Jakab tudort igaz és törvényes plebanusoknak tekintsék, őt a kijelölt plebánia valódi és testi tulajdonosaként fogadják és bébocsássák s azon plebánia hasznairól és jövedelmeiről, jogairól és bevételeiről teljesen és hiány nélkül neki vagy törvényes ügyvédének feleljenek és feleltessenek, ne senki másnak ¹⁾. A kolozsvári külvárosiak 25 évi tusakodás után elérték czéljokat; Gergely plebanus hivataláról lemondott; önként-e vagy az iménti oklevél tán rá nézve terhelő tartalma nyomán a király kényszerítette — véleményt mondani felőle nem tudok. E lemondási oklevél és a plebániai nap-óra évszáma között én egybekötöttetést sejtek. Vajjon nem hivatalát s egyszersmind tevékenységét akarta-e vele megjelölni az agg plebanus? Bármint legyen, az ő neve a történeté: a híveinek okozott sebek fájalmát az idő meggyógyította, alkotásaiért e kor a jövőnek adja át hálaadósságát.

Ennyi e korszak története. Ismétlem, hogy csak töredék; később mások tán kiegészítik.

Azonban mint az emberiség és népek történetében gyakran, úgy itt is bém bizonyult az a nagy és vigasztaló igazság, hogy a leg-

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXVII. száma alatt.

szomorúbb korszakoknak szerencsétlenségei mellett meg van az a gondviselészerű szerencséje, hogy politikai és társadalmi jobb idők magvait, a szellemi érdekekre nézve gazdagabb erkölcsi gyümölestermések reményadó bimbóit önmaguk termik meg. Kolozsvár is e korszakban lett a véletlen által egy nevezetes esemény színhelye, melyet az ahhoz fűződő nagy következmények e város története egyik ragyogó momentumává emelnek. Itt és éppen ekkor született I. Mátyás, Magyarország hatalmas nemzeti királya, a magyar nép önzés és álnokság nélküli igaz barátja, korának valódi nagy embere! Ezt egykoru és közel időben élt írók különbözőleg adják elé; az, a ki leghitelesebb tanubizonyyságot tehetne, az egyidőben őlt Bonfini¹⁾, történetei két könyvében egymástól egészen eltérő értesítést hagyott hátra. E különbözőségeket részletes vizsgálat alá vette Kaprinai²⁾, később gróf Teleki József³⁾, s végre is mindkettő a szinte száz évvel később élt és irt Heltai Gáspár tanubizonyyság-tételét fogadta el. „Szülé pedig Erzsébet asszony Mátyást — így ír ez — Kolozsváratt Erdélyben, mikoron irnának Krisztus Urunknak születése után 1443-n, bőjt második havának huszonhetedik napján reggel három óraker. Mert az Erzsébet asszony akkor Kolozsváratt szállott vala, jövéen Szilágyból egy szőlőmíves gazdag embernél, ki lakik vala az Ó-várban egyenest arczczal, mikoron bémennek az Ó-várba, egy kőházban. És az ember szász vala. Annál marada szálláson az Erzsébet asszony a szülésnek utána egy nehány esztendeig. És ott vitték a fiát Mátyást legelőször oskolába. Hogy annakutánna magyar király Ión Mátyás — így folytatja a krónikairó — nagyon megajándékozá a gazdát és feles szabadsággal meglátogatá. Mostan is az vas ajtókon és az vas táblákon rajta vagon az Mátyás király czímere, az arany gyűrűs holló. És örök emlékezetre megajándékozá az várost is igen nagy és jeles privilegiommal és szabadsággal, melynek a drága levele mostan is úgyan⁴⁾ volna : hogy minden kolozsvári

¹⁾ Decas IV. Lib. VIII. Decas III. Lib. VIII. IX.

²⁾ *Hungaria Diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad Regis Hungariae.* Pars I. 8—9. ll.

³⁾ *Hunyadiak Kora Magyarországon.* Első kötet. Pesten. MDCCCLXII. 333—334. ll.

⁴⁾ Ékezett *ú*-val írva, e helyett: „úgy”; hasonlóképpen volt leírva ama korban e szó is: *úgyen*, „így” helyett.

ember egy-egy kalangyától kihányja a két-két kévét a dézmába és az ő gabonáját felrakja az ő akaratja szerint és haza vigye, ott hagyván a dézmát; szüretbe pedig kádba töltsé a sajtóknál a szálló alatt az ő dézmáját és kiki mind haza vigye az ő mustját. Halhatatlan nagy szabadság. De evvel akarta a felséges Mátyás az ő hazáját felékesíteni. Mert nem minden bokorban terem olyan felséges és híres neves fejedelem.¹⁾ Engel, Lisztinek, Bonfini művére tett jegyzése nyomán azt állítja, hogy Mátyást egy Tuz nevű kikeresztelkedett zsidó tartotta a keresztvíz alá, a ki iránt, valamint a ház birtokosa iránt is ő mindig jó indulattal viseltetett²⁾. Bonfini írja, hogy Mátyás első tanulási éveit is Kolozsvárott töltötte³⁾. Ranzan Péter úgy emlékezik erről, hogy Mátyás serdülő korában otthon anyja mellett növekedett⁴⁾. Kaprinai erre azt jegyzi meg, hogy első növeltetése nem otthon, hanem az akkori idők háborus állapotjai miatt egy városban volt, mint biztosabb helyen, mely város polgárait az anyja és ő iránta jó- és balszerencséjükben tanusított hűségökért és szolgálataikért király korában — mint Heltai is említi — jeles kiváltságokkal

¹⁾ Az Erdélyi Muzeum című lap nélküli példányából a 89—90. lapról. Az ott levő kézirati című lap a nyomtatottnak eredetiségi jellegét nem bírván: helyette a Kaprinai érintett művéből irtam ki a címet: *Chronica az Magyaroknak dolgairól sat.* Melyet Heltai Gáspár megírta magyar nyelven és ez rendre hozta, az Bonfinius Antalnak nagy könyvéből és egyéb Historiás könyvekből nem kitsin munkával. Colosvárott végezé Heltai Gáspárné 1575. Kaprinai, *Hungaria Diplomatica sat. Pars I. 8. l.* Megtekintendő a CXLV. sz. a. oklevél is.

²⁾ *Hunyadiak Kora* sat. I. köt. 334. l. Engel, Liszti és Bonfini adatai összevetése alapján.

³⁾ *Bonfinii Rer. Hungaricar. Dec. III. Libr. IX. pag. 542.* Edit. Basileensis. 1568.

Szóhagyományként hallottam, hogy az érintett ház keletre néző legrszőbb szobájában, az emeleten bemenőleg elől balra a nagy király itt születése emlékére — a háztulajdonos-e vagy a város [?] a hagyomány nem mondja meg — faragott kőből kőtalapzatra díszes rengő bölesőt állítatott, melyen szintén rajta volt Mátyás holló-czímere: E jelkép — mondják — még e század első tizedében is meg volt . . . Megemlítem, de egyéb támogató adatok hiányában számára a hitelesség igényelése nélkül.

⁴⁾ *Petri Ranzani, Epitome Rer. Hungar. Ind. XXVIII. 390. l.* Edit. Budensis.

Schwandnernél: Scriptor. Rer. Hungar. sat.

s a többek között kereskedőit egész Magyarországon vámmentességgel ajándékozta meg. Kaprinai egy ily — kelet nélküli — adománylevél szövegét is közli egy udvari cancellariai irálygyűjteményből, de a melyben a város nincs megnevezve; ő úgy véli, hogy erdélyi város volt s valószínűleg Kolozsvár; e véleményét avval indokolja, hogy Kolozsvár a János, szentgyörgyi és bozini gróf és Veres Benedek-féle pártütésben csábítás és fenyegetés daczára más városoknál kisebb mértékben vett részt; vagy tán mivel az adományozás a pártütés előtt történt¹⁾. Észrevételem rá az, hogy a felkelésben részt nem vevő város Erdélyben Brassó volt, megint, hogy én a Kaprinaitól idézett szövegü kiváltságlevélre Kolozsvár összes oklevelei közt rá nem akadtam.

Kolozsvár levéltárában öt különböző időbeli oklevél van fenn ma is, melyek Heltainak Mátyás itt születésére s a városnak nagy szabadságokkal megajándékoztatására vonatkozó előadását erősítik meg, mit minden kételyen feljül emel ama körülmény, hogy azokban éppen maga a király tanuskodik, és hogy egyik ily kiváltságlevelét saját kezével alá is irta. Az első 1458-n Budán jun. 8-n költ. Ebben azon hűség és kész engedelmesség tekintetéből, melylyel Egyed bíró, Bartos²⁾ esküdt, más esküdtek, a többi polgárok és az egész Kolozsvár város közönsége iránta, László király általi jogtalan letartóztatása ideje alatt viseltettek azon időben, midőn azon királylyal tartók közül sokan az ő kedveltjeit, édes anyját nagyságos Erzsébet úrasszonyt, s tekintetes és nagyságos Horogszegi Szilágyi Mihályt, anyai nagybátyját, most Magyarország kormányzóját, mint az ő részén levőket kegyetlenül üldözték, Kolozsvár népe ellenben őket az ő megszabadítására való törekedéseikben állhatatosan gyámolította — azért ezen városnak, *melyben született*, minden szabadságait, kedvezményeit, kiváltságait és szokásait megtartani ígérte³⁾. A másodikban, mely 1459-n jun. 3-n szintén Budán költ, a király István kolozsvári bírónak, Bertalan fiának előterjesztése következtében kinyilatkoztatván, hogy őt Kolozsvár szabadságai felől némelyek balul értesítették s annak kárával és hátrányára maguknak oly leveleket eszközöltek,

¹⁾ *Kaprinai*, Hungaria Dipl. I. 54—57. ll.

²⁾ Egy 1458-ki oklevélben így fordul elő: *Barthws Feyér*.

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXVIII. száma alatt.

melyeknél fogva kolozsvári polgárok mások bírósága elébe lőnek állítva, szabadságukban meggátolva s más igazság-ellenes dolgokra kényszerítve : a nevezett bíró kérésére Kolozsvár városának, mely hozzá mindenek felett hű, és *a melyben ő született*, megengedte, hogy a tőle bárki által eddig nyert vagy ezután nyerendő oly királyi leveleknek, melyek az ő érintett szabadságukkal ellenkeznek, engedelmeskedni s azok tartalmát teljesíteni ne köteleztesse; egyszersmind pedig országa és az alávetett részek összes bíróságainak s világi és egyházi rendű bármely embereknek szigoruan megparancsolta, hogy a kolozsváriakat idegen bíró és törvényszék elébe ne állítsák, szabadságaikkal ellenkezőkre ne kötelezzék, ne terheljék, ne háborgassák és meg ne károsítsák. E kedvezmény-levelet 1465-n aug. 20-n azon különös kedvezmény-nyel erősítette meg, hogy annak érvényét maga a koronázáskori országos végzés se csorbithassa meg ¹⁾. A harmadikban, mely költ Brünnben 1469-n febr. 3-n s melyben Sompol Miklós kolozsvári polgár kérésére saját kegyelmességi hajlamánál és azon oknál fogva, hogy Isten kegyelméből *ő is Kolozsvárárt született* s e város hírnevét tisztességben és becsületben növekedni, s méltó érdemeiért megjutalmazva látni ohajtja, annak lakóit — a Heltai után fennebb előadott szabadságon kívül, még avval is megajándékozta, hogy őket sem egyházi, sem világi idegen bíró maga elébe ne idézze, vámot rajtok az erdőn-túli részekben sehol senki s különösen a püspök ne vegyen, hanem a kinek ily dolgokban ellenök keresete lesz, a királynál vagy erdélyi vajdánál keressék igazukat ²⁾. Ez oklevél azért is nevezetes, hogy az előttem ismeretesek közt ezen volt a legelőbb a király neve aláírva, mi később általánosan szokásba jött ³⁾. A negyedikben, mely költ 1470-n Budán szűz Mária megjelentése ünnepe utáni másod napon — mart. 26. — a király azon indokoknál fogva, hogy a városokat annál inkább kell gyámolítani, mivel azokban van az ország dísze és haszna, és a midőn béke van az országban, köteles az, a ki a kormányzást kezében tartja, nem csak önmaga dicsőségén, hanem az ország és lakók javán is munkálkodni; végre hallgatva Kolozsvár bírájának, esküdteinek s egész községének kérésére, s ohajtván, hogy e város, *a melyben született*,

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXXI. száma alatt.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXLV. száma alatt.

³⁾ Látható a RAJZOK köteté XVI. tábláján.

kedvezései által emelkedjék, Kolozsvármegyében levő Kolozs mezővárost birtokaival, pusztáival, s egyéb tartozmányaival, valamint a Fejérdi János Fejérdén levő fél jószágrészt, a ki az összeesküvő erdélyi nemesekkel és lakosokkal a pártütő bozini és szentgyörgyi János gróf erdélyi vajdához állva, mint hűtlen, ártani kívánó lélekkel a király ellen támadt, s így felségárulási vétke következtében ama birtoka törvény szerént rá szállott, királyi joggal saját kezéből — de manibus regiis — a kolozsvári birónak, esküdtpolgároknak és közönségnek adta, ajándékozta és adományozta, örök jogon és meghívhatlanul, hogy az ott lakó polgárok és jobbágyok mindenekben azon szabadsággal éljenek, melyekkel a kolozsváriak, s mindavval, a mivel eddigelé a királynak tartoztak, jövőben Kolozsvár városának és polgárainak tartozzanak és hatóságának legyenek alávetve ¹⁾. A fejérvári káptalan Kolozsvár közönségét e birtokokba Budán ugyanazon évben márcz. 25-n költ kir. parancslevél következtében ápril 4-n ellentmondás nélkül béigtatta, azt neki birtokába adta; erről való jelentése költ a béigtatás után 20-ad nappal ²⁾. Az ötödikben, mely 1478-n szintén Budán octob. 27-n költ, a király azon okból, mivel Felek nevű falu és Fejérd lakosi, mely utóbbit *Kolozsváratt történt szerencsés születése emlékeül* adományozta e városnak, adó tekintetében nem szoktak az ország közadóói közé rovatni, hanem adórészöket a Kolozsvárra kirótt adóba kötelesek fizetni, szigoruan meghagyta az erdön-túli adórovóknak és szedőknek, hogy e faluk lakosait az ország közadója közé ne róják ³⁾. Végre a király a kolozsvári bíróra tett egy ítéletében világosan *házájának nevezi Kolozsvárt* ⁴⁾.

Heltainak a Mátyás születési háza birtokosának adott kiváltságokra vonatkozó előadását is későbbi koru, de az eredeti kiváltságlevél-ismerésén alapuló hiteles adatok igazolják. A mult század első felében 1746. február havában, az erdélyi királyi fiscus Sándor László kormányzséki és Imets Antal kir. táblai irnokok által az Ó-várban ‚Mátyás király háza‘ nevezet alatt levő kőház tulajdonosára s a ház municipalis jogi állására nézve kinyomozást

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXLVII. száma alatt.

²⁾ Látható [Fasc. D. 13. szám alatt.]

³⁾ Hártýára írva, kék és veres zsinoron függő pecséttel megerősítve. Minden ép. Látható az OKLEVÉLTÁR CLXI. száma alatt.

⁴⁾ Látható hátrább.

vitetett végbe. A kérdő pontok ezek voltak : 1. Kiket illet a ház tulajdonosi joga, s kiké volt? 2. Az arra vonatkozó levelek kinél vannak? 3. A házat most kik birják, mi jogon, kitől került birtokukba? 4. Vannak-e járandóságai, hol s mik? 5. Miféle kiváltságai s kedvezményei vannak?...Huszonnégy tanu lőn kihallgatva, köztük tíz városi tanácsos u. m. Enyedi István, Boér Ferencz, Endes Péter, Kolozsvári György, Farkas Gergely, Gyergyai Pál, Pataki István, Hunyadi Ferencz, Ambrus András és Széles Mihály, kik nem vallottak abból az okból, mivel a kérdő-pontok a város jogai ellen vannak irányozva, melyeket nekik védni kötelességök, a 11 - 18 és 24-ik tanuk hallomás utáni vallomásait részint magukban foglalják, részint megigazítják a 19- 20- 21- 22- és 23-ik tanuk vallomásai : „Azon háznak — így vall az első kérdésre Enyedi János, a dolog állásával a levelekből ismeretes 20-ik valló — első tulajdonosa volt Kolb István, kinek adta volt Mátyás király a privilegiumokat, azután idővel szerzés jogán Kovács Gáspárra szállott, kinek — a 21-ik tanu Kövendi Gergely szerint felesége volt Schmelezer Anna, — ettől szállott Dálnoki Jánosra, ki Kovács Gáspár unokáját Ferenczi Katát vette volt feleségül; kinek a 21-ik valló szerint atyja volt Ferenczi Antal, anyja pedig Kovács Anna; Kovács Gáspárnak örököse a valló, néhai felesége Dálnoki Julia jussán, kit Kövendi Gergely mint gyám adott vallóhoz nőül, átadván akkor a leveleket is, melyeket mint gyám őrzött; másik örökös Joo Mihály, ugyancsak Dálnoki Klára jussán. Valló felesége magtalanul halván el, az egész jus szállott Pápai Istvánné, Joo Borbára asszonyra, a ki egyedüli leánya volt irt Joo Mihályné Dálnoki Klárának. A levelet — így vall tovább — tartotta felesége haláláig, azután által adta Simai Jánosnak, Pápai Istvánné Joo Borbára asszony előbbi férjének, s egyebek most is Pápai Istvánnénál lesznek, hanem a privilegium a kolozsvári tanács kezében van. Most e házat a város birja, vette Pápai Istvánnétól; tartozandóságai szépen vannak a fenesi és monostori határokon t. i. szőlők, a kolozsvári határon pedig szőlők, szántóföldek, jelesen — a 13-ik tanu szerint — a Kayántó völgyén; továbbá tóhelyek, jelesen a 13-ik tanu szerint a Harmadvölgyben egy vagy két tó, a 16-ik tanu szerint a tarcsaházi határszélen egy tó; utóljára kertek és major; ezek felett egy sütő-ház a kijelölt ház végében, melyet felesége jussán s pénze után Hunyadi Ferencz

tart. Privilegiuma olyan van — így végzi vallomását — hogy minden adó és közszolgálati terhektől örökre mentes legyen azon ház és annak lakosa, s minden évben a kolozsvári adó-összegeből akkora mennyiség vonassék le, a mennyi azon házra aránylag esnék, és Kolozsvár adóösszege ennek hijjával teljes összeg gyanánt fogadtassék el.‘ E vallomás némely ágára több tanuk is világo-
sítólag vallanak. ‚A mely privilegiumot — vallja Kövendi Gergely a 21-ik tanu — Mátyás király Kolb nevű szásznak adott, ő maga is látta, s abban mind a ház minden teherviseléstől, mind a hozzá tartozó szőlők és szántóföldek a dézma alól ki voltak véve.‘ A 22-ik tanu Gyulai Boldizsár — úgymond — szintén látta Mátyás privilegiumát Enyedi Jánosnál, de nem olvasta; azonban hallotta, hogy minden teher alól ki van véve. Veres Ferencz a 23-ik tanu azt hallotta — úgymond — hogy ha valamely gonosztevő oda bémekülhetett, nem volt szabad kihozni; s a város azért vette meg — úgymond a 15-ik tanu — hogy mivel az szabad ház, nehogy idegen szállván belé, annak szabadsága megvédésével sok bosszuságot szerezzen magának. Szabó másképpen Kovács György, a 19-ik tanu, ismét nevezetes részletekről ad felvilágosítást. ‚Enyedi Jánostól — úgymond ez — felesége halála után vétetett el a ház, nála voltak a levelek is; immunitása és appertinentiája volt, különösen a contiguitásában van egy sütő-ház. A kőházról azt hallotta, hogy az volt Húnyadi Jánosnak, az ország Gubernatorának szokott szállása, ottan lett a világra a magyaroknak nagy emlékezetű atyja, Mátyás király, ki is azután születéshelyét akarván tisztelni, szép privilegiumokkal és indultumokkal azon házat és annak jámbor gazdáját megajándékozta, s eleget igyekezék Enyedi István uram a mlgos kir. Gubernium előtt, hogy azon privilegiumokat helyben állathatná, minthogy megrontattak, de nem effectuálhatta.‘ ¹⁾

Enyedi Jánosnak 1716-ról valóban bé van jegyezve e kiváltságok megerősítése iránti folyamodása az erdélyi királyi kormány-széknél, a kormányshék az ő mentesítését meg is határozta, de a város a dolog bővebb felvilágosítása ürügye alatt az ismételt rendelet ellenére azt feledésbe merítette ²⁾. 1750-n már e ház a

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXLVII. száma alatt.

²⁾ Liber Regius Annor. 1714 — usque A. 1717. P. 197—98. II. 47—48

városé volt, s mint Mátyás király születési helye s tőle kiváltságosított birtok, azon évi hivatalos *Összeírás*-ban tehermentesnek lón beírva ¹⁾).

Ezek szerint a Heltaitól említett százsz szőlőműves neve: Kolb István. Ez — a mint elő volt adva — több tanu, de kivált a Mátyás király születési háza vagy a Kolb-féle ház és birtokok örökösének jog- és levél-öre Enyedi János állításán alapul, a kinek a Mátyás-adta kiváltságlevél birtokában volt, a ki azt egyéb levelekkel együtt olvasta s a dologról való szabatos és részletes tudomását azokból merítette. Én a város levéltárában e kiváltságlevelet nem találtam meg; hihető, hogy vagy az Enyedi János mentesítési ügye tárgyalásakor, vagy a királyi fiscus nyomoztatása alkalmával tűnt el, s tán az utóbbi vagy valamely más érdekelt hatóság birtokába ment át. A Kolb-nemzetség ez időben Kolozsvárátt létezését egyebek között egy 1475-ki eredeti oklevél minden kétségen feljül helyezi, t. i. a szabó czéhnek amaz évben a régi *elrothadt* helyett hozott s a tanácstól szent Márton hitvalló ünnepén [nov. 11.] megerősített czéh-szabályzata, melynek kiadását három társával Kolb Tamás szabómester eszközölte ki ²⁾).

E ház ³⁾ ma is a város tulajdona, száma 258 az ó-vári vagy is kolozsvári első tízedben; belsője tágas termekre oszlik; padlása erős tölgyfa gerendázatu; nagy kő pinczéi mintha föld alatti kápolna vagy egyszersmind rejthely volnának, többnyire patak-kőből szilárdan és szellősen építve, az építetőnek nagy mérvű bortermelesi gazdaságát gyanítatják; déli oldalán titkos kijáró hely nyoma. Minden, egy, a hanyatló hűbéresség és sűrű belvillongások korából való előkelő, gazdag és hatalmas polgári ház jelleget viseli; neve: *Mátyás király háza*; kül alakja régies, tiszteletet költő; nagy négyszög ablakai feljül pálezamű formára vannak

---

jegyzőkönyvi számok. Ismét: *Protoc. Annorum 1716—18. 54. l.* [Az erdélyi kir. kormánysszék levéltárában.]

¹⁾ Az erdélyi kir. kormánysszék levéltárában levő ily czímű hivatalos irományból: *Consriptio Liberae Regiaeque Civitatis Claudiopolis cum Suburbii neonon pagi Felek — — — legali authentia peracta de Anno 1750. Nomina Patrum et Matrum Familias Exemptorum* czímű rovatban a 11-dik szám alatt.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLV. száma alatt.

³⁾ Fényképi ábrája látható a *Rajzok* kötete XXXII. tábláján.

díszítve; rovátkos szegélyzettel; belsőjén a régi műidomokból kevés maradt fenn; kivált az emeleti részen erős vas sínkekkel keresztben-hosszában több ponton erősítés látszik; a Heltaitól följegyzett vas ajtószárnyak és ablaktáblák czímere eltűnt; a rengő böleső jelképének nincs nyoma; csak a bójáró, késő goth izlésű nagy csúcsíves kapu maradt fenn épen, melynek békletét tág méretű horony és henger tagozza. A kapu-folyosó alatt hátra északnak még egy másik ilyen vál-ív [Arcade] is van, mely eredetileg a folyosó hátulsó nyilatánál volt, mert a hátrább levő rész későbbi hozzátoldás. E nagy történeti becsü házat a város hosszasan bézárva, használaton kívül, mintegy tiszteletben tartotta. Ma katonai laktanya, falai ki- s béhajlanak, pinczéi ajtó, ablak nélkül, felhagyva, elárvult állapotban, mint a folyosók és udvar is. A ki történetismerőleg, kegyeletes honfiai figyelemmel nézi meg, elszomorodik ez elhagyatottságon. A nagy király, a ki Kolozsvárért annyit tett, kinek e város főbb anyagi és szellemi erőforrásai tekintélyes részét köszönheti, több kegyeletet érdemelne. A *Magyar Történelmi Társulat* idei itt létekor annak régészeti szakbizottsága figyelmeztetésére azon eszme lón kifejezve, hogy a nagy király emléke iránti tisztelet megkivánná, hogy azon házat, melyen egy ország, sőt a művelt európai népek figyelme függ, a város a katonaság további rombolásaitól megvédvé s eredeti modorában kijavítva, jövőben valamely városi népies, vagy polgári és közműveltségi czélra használja. Vajha a valóban szép eszmét Kolozsvár művelt közönsége szívvel méltányolva, megvalósítsa! Ez hála kötelesség teljesítése lenne a király iránt, benső hódolat ama nemes népszerűség irányában, a mi Mátyást más királyok fölébe emelte, őt a magyar nép bálványává és halhatatlanná tette. Ez dícesteljes emléket képezné az elmúlt szebb időknek, mely által Kolozsvár látásra méltó kevés ritkaságai számát egygyel növelné, a nemzetnek és önmagának pedig a külföldi utazók előtt tisztességet és becsületet szerezne.

Van még egy épület a piacz északi oldalán, melyhez szintén Mátyás király emléket fűzi a hagyomány, az úgynevezett *nagy lábas-ház*. Ezt az 1737-ik évi *‘Város-leírás’* egy helyen Mátyás király megszálló-helyének ¹⁾, más helyen *öt kiálló kéményű konyhajá-*

¹⁾ *Vas József* : Emléklapok Kolozsvár előkorából sat. 31. l.

nak ¹⁾ írja; de egyebet semmit róla meg nem jegyez. Ugy kell lenni, hogy e volt a király szálló-helye, de irott adat nem tanúsítja. Az tény, hogy Mátyás sokszor és sokat mulatott Kolozsvárott, s hogy állandó szállásának kellett lenni. Ezt egész csoport itt költ kiváltság- és parancslevél igazolja . . . . .

E részletek előadásánál való hosszash mulatásomat bocsássa meg az olvasó. E vigasztalan korszak jövőre vigaszt nyújtó egyedüli eseménye e vala.

XIII. FEJEZET.

MÁTYÁS KIRÁLY KORSZAKA.

— 1458—1490. —

Mátyás király uralkodása korszakot alkot Magyarország, azt Kolozsvár történetében; itt születése valóban gondviselészerű esemény. Kolozsvár büszke volt erre, híven őrizte emlékezetében s neki ezt felednie színtén nem lehetett. Már atyja, Hunyadi János, az ország nagy kormányzója, világtörténeti csatái után szívesen mulatott itt; szent czélokra adományozott; szállása azon háznál volt, hol később fia, az *igazságos király*, született; halála után özvegye és fiai üldözőbe lőnek vége; László elvérzett, Mátyás fogságra jutott, s bár titokban a nemzet közvéleménye a Hunyadiak részén volt, nyilván csak Horogszegi Szilágyi Mihály, a hű és hatalmas nagybátya védte az elhagyottakat. Kolozsvár Szilágyival tartott; az érintett körülmények egy erős erkölcsi kapcsolatot képezve, szorosan a Hunyadi-házhoz fűzték őt. Volt ugyan idő, midőn kívülről jött nyomás, s belülről rövidlátólag ébresztett elégedetlenség a kölcsönös szivélyesség e zománczán foltot ejtett; a Mátyás ellen felizgatott nagyravágyó oligarchák érdekükbe vonták az erdön-túli részek lakosait, sőt magát a hű Kolozsvárt is; de mint a fergeteg hirtelen jó, s több-kevesebb rombolás után hirtelen ismét eltűnik: úgy az Erdély s főleg e város és nagy szülőttje közötti régi viszony, csakhamar újból helyre állott. Kolozsvár mint különös jóltevőjéhez fordult hozzá

---

¹⁾ Ugyan ott 30. l.

minden bú-bajában; tán egyetlen nevezetesebb polgári viszonya sincs, melyre nézve neki az ő javukra czélzó intézkedései ne lennének; közállapotainak biztos fejlődési alapot, intézményeinek tartósságot ígérő kedvezményeket adott csaknem évről-évre; ez időszak alatti története minden eddigiektől eltérő, sajátosságos jellegű, mely míg amazok szép és jó oldalait magában egyesíti, egyszersmind a haladás, jogegyenlőség és polgári szabadság pályáján oly eredményeket mutat fel, melyek egyedül állnak s e város jövő nagyságának csiréit rejtik magukban.

De kezdjünk a történetek előadásához.

Kolozsvár várépítési történetéből Mátyás nevéhez s uralkodása korához két emlék fűződik: a monostor- és hídkaputorony feliratai. Az első az 1476. évet jelölte s a torony keleti oldalán a kőtornác, és ugyanott az északi oldalon az ablak felett arab számjeggyel volt kőbe vésvé¹⁾. Ez a torony lebontásakor elpusztult, a toronynak még rajza sem maradt fenn; én sehol fel nem találtam. A másik felirat a hídkapui külső bástyán volt. Ezt már fenebb ismertettem.²⁾ Bárha az oklevelek és ama tény, hogy Zsigmond király czimere a monostor-utczai bástya nyugoti oldalán még e század első felében is fenn volt, a hídkapunál pedig csak a külső bástyán volt 1477-et jelölő felírás, a belsőn semmi sem, oda mutatnak, hogy a bástyák alapítása Zsigmondnak tulajdonítandó; mindazáltal én mindkettőnek megújítását, s a hídkapuinak hadműtanilag erősebb, építészeti tekintetben szebb második megépítését s mintegy újra alapítását a kijelölt 1476. és 1477. évekre és így Mátyás korára tehetőnek, sőt teendőnek vélem. A várépítésről és város rendezésről kétségkívül lenni kellett egyéb emlékek a századok viharos folyamárjában elmosultak.

Ellenben a város népesedésére, s ez által számban és erőben való gyarapodásra nézve Mátyásnak üdvös intézkedései maradtak fenn. 1464. Budán ápril 23-n költ kir. parancslevelében meghagyta minden főpapoknak, országbáróknak, ispánoknak, várnagyoknak, nemeseknek és azok tiszteinek, úgyszintén a városok, mezővárosok és szabad községek igazgatóinak, biráinak és városnagyjainak, hogy azon jobbágyokat, kik a közelebbi napokban

¹⁾ Hasonmása látható a RAJZOK kötete X-ik tábláján.

²⁾ Látható a Géta-dák korszakban a 112-dik lapon, rajza látható a RAJZOK X-ik tábláján.

Kolozsvárról lakás végett az ő birtokaikba szöktek, le ne tartóztassák, meg ne szenvedjék, hanem régi lakhelyökre visszaútasítsák, különben nagyságos Dengeleghi úr, erdön-túli részek vajdája és székelyek ispánja által őket ezen parancs teljesítésére az ő kárukkal is rá fogja kényszeríteni. ¹⁾ Egy 1478-n május 7-n Budán költ parancslevelében pedig vingárdi Geréb Péternek az erdön-túli részek vajdájának a kolozsvári bíró, esküdtek és az összes polgárok és lakosok panasza következtében tudtára adta, hogy a kolozsváriaknak Magyarország szent királyaitól nyert azon régi kiváltsága van, hogy bármely nemesnek birtokaiból és jószágaiból a népek és jobbágyok elköltözési szabadságot kérve s az igaz földbért letéve, valamint egyéb tartozásaikat is teljesen megfizetve — az erdön-túli részek régi szokása szerint — lakás végett a mondott városba javaikkal és vagyonaikkal együtt béköltözhetnek s őket mindenkinek szabadon és akadály-vetés nélkül el kellett bocsátni; és hogy a nevezett vajda ezen szabadságukban őket megtartani s a városukba költözni kívánókat szabadon bocsátni nem akarja, sőt őket az erdélyiek panaszára a nevezett város megterhelésével régi lakhelyökre visszamenésre kényszeríteni törekszik, a mint ez előtte saját előmutatott leveléből bizonyossá lett; egyszersmind meghagyta neki, hogy a kolozsváriakat ezen szabadságukban minden kitelhető módon megtartsa s az oda lakás végett béköltözött vagy ezután béköltözni kívánó jobbágyokat szándékukban gátolni, akadályozni, vagy bármiképpen megkárosítani ne merészelje²⁾. Azonban ezek daczára akadtak némelyek — mondja a király 1485-n Bécsben szent István király napján költ parancslevelében — kik oly parasztjaikat és jobbágyaikat, kik az ország szokása szerint szabadságot kérve s az igaz földbért megfizetve lakás végett Kolozsvárra akartak átköltözni, álnokul kikeresett különböző ürügyek alatt elmenni nem engednek, a költözni kívánók jogsérelmére s a nevezett város nagy pusztulására; ennélfogva, minthogy az ország régi helybenhagyott törvénye és szokása azt tartja, hogy bármiféle jobbágynak, vagy jobbágy-sorsu embernek a mint a király jószágaiából másokéba, úgy fordítva mások jószágaiából is a városokba és más királyi birtokokba — szabadságot kérve és nyerve és az igaz

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXXVII. száma alatt.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLX. száma alatt.

földbért megfizetve — elköltözni teljes joga és szabadsága legyen : ennél fogva minden rendű és rangu birtokosoknak szigoruan megparancsolta, hogy a mondott jobbágyoknak és jobbágy-sorsu embereknek a költözést az irt módon meg nem engedni ne merészeljék. ¹⁾ Szintily szigoru paranesot intézett a király 1465. aug. 29-n Péter kolozsmonostori apáthoz, melyben tudtára adván, hogy mivel Magyarország eddig megtartott szokása és törvénye szerént a jobbágyoknak és jobbágyi sorsu embereknek mind a király, mind más birtokosok birtokáról és jószágaiból, valamint szintén a városokból és szabad községekből szabadságot kérve s a földbér és egyéb tartozások lefizetése mellett bárkik birtokaiba s úgy szintén a városokba is lakás végett béköltözniök szabad volt — meghagyta neki, hogy a mint erről tudomása lesz, a birtokaiban levő jobbágyokat szabadon és akadályozás nélkül lakás végett Kolozsvárra béköltözni engedje meg, különben az erdélyi vajda által büntetéssel fogja rá kényszeríteni. ²⁾ Oly kedvezmények, mikből a városnak növekedése önként következett.

A határokon csak a kolozsmonostori apáttal Kayanthó és Tyborezfalva felől a Tölgyes pataknál támadt egyenetlenség, mely — a mint a város határai leírásában elé volt adva — 1460-n törvényes határjáratással lón kiegyenlitve ³⁾. Ez egyenetlenség 1473-n ismét felelevenült a kolozsmonostori apát és Kolozsvár között, s a király azon évben Budán sept. 10-n költ paraneslevelében elébb Péter apátnak adott igazat, később 1474-n azonban a dolog iránt jobban felvilágosodván, Budán május 12-n költ s Magyar Balázs erdélyi vajdához intézett paraneslevelében — azon határozata felfüggesztésével — a feleket a határoknak az előtti állapotában megtartására útasította ⁴⁾.

¹⁾ Látható a [Fasc. J. 37. sz. alatt.]

²⁾ Hártyára irt oklevél, hátlapján megpecsételve. Látható (J. 37. szám alatt.

³⁾ Az erről költ határlevelet a király 1468-n aug. 25-n átiratva kiváltság alakjában s zöld és lilaszin selyem zsinoron függő pecséttel erősítve újabban kiadta. Látható [M. 21. alatt.] Ez ügy kezdetét ugyanott a 19. 20. számú oklevelek adják elé. Ez utóbbiban Tyborezfalva, még falunak van írva, később prédiommá süllyedt.

⁴⁾ Az előbbi oklevél látható [M. 22.] utóbbi [M. 23. alatt] mindkettő regál papirosan s királyi kisebb pecséttel erősítve.

Kolozsvár eddigi birtokterületéhez — a mint fennebb mondva volt — Kolozs-Akna mezőváros és Fejérd hasonfele járult adományképpen. Ez Kolozsvárra nézve jótétemény, de egyszersmind teher is volt. Ismeretes a királynak még 1466-n Székesfejérváron jan. 30-n költ egy, szentgyörgyi és boznyi János grófhhoz, erdélyi vajda és székely ispánhoz intézett parancslevele, melyben meghagyta neki, hogy Kolozsvár polgárait és lakóit Fejérdi István bíró háborgatásai és rablásai ellen oltalmazza s a kik rajtok rablást követnek el, vagy másképpen ártalmukra vannak, a király nevében ítélje meg és szolgáltatasson igazságot ¹⁾. Úgy látszik, a vajda arra használta fel az alkalmat, hogy a fejérdieket pártjára vonta, a minek következtése a János nótáztatása s jószágainak e czímen a kolozsváriak részére adományozása lett. Ez húzamosan kezén is maradt Kolozsvárnak; de Kolozs-Aknát egyfelől azon okból, mert polgárai előmútták régi szent királyoktól nyert azon kiváltságukat, mely nekik azt az önhatóságot és kiváltsági kedvezményeket biztosította, a mikkel maga Kolozsvár, Buda és Esztergom városok birtak, s melyek értelmében — a mint a király mondja — nem is volt szabad s nem kellett volna egy ily mezővárost más város hatósága alá vetni — részint pedig azért, mivel azon város lakói önhatósági joguk elvesztése után egy harmad-részre apadtak s teljes elpusztulásától méltán tartani lehet: Vas Tamás és Baldachi Jakab odaváló polgárok kérésére 1471-n Budán sept. 9-n költ mentesítő levelében hatósága alól kivette és régi önállóságába visszahelyezte ²⁾. 1473-n nov. 22-n költ zálogos szerződésnél fogva Mérai Dezső Albert Kolozsvármegyében Kórogh faluban levő rész jószágát, mely állott két jobbágy telekből minden hozzá tartozóival együtt, sürgős szükségétől kényszerítve, zálogba adta nemes Szentpáli Pálnak nyolez arany forintért oly módon, hogy azt mindaddig birja, míg ő vagy örökösei kiválthatják ³⁾. E birtokrész később másokkal együtt Kolozsvár birtokába jött s ott van mai napig. Erről azonban saját időrendében hátrább lesz bővebb emlékezés. Végre a király 1468-n Lavo mezőváros melletti táborában költ királyi parancslevelében

¹⁾ Regál papirosra írva s alól pecséttel erősítve. [P. 51. sz. alatt.]

²⁾ Látható az ORLEVÉLTÁR CXLVIII. száma alatt.

³⁾ Látható az ORLEVÉLTÁR CLIII. száma alatt.

Felek birtokában szintén megerősítette Kolozsvárt, kimondván, hogy e falu annak erdejében van, Kolozsvár városának tagja, az ottani oláhok teljesen és minden jogaikkal e város hatósága és hatalma alá vannak adva, s azon erdőben a latrok és más gonosztevők ellen az utakat szüntelen őrizni tartozván : ötvened és egyéb fizetésektől menttek ¹⁾.

A kiváltságok általános megerősítését már érintettem. Ez nagy fontosságú tény volt azon időben, midőn kiváltságban állott a szabadság.

A politikai igazgatás két oly nagy mérvű változáson ment át, mi csaknem teljes átalakulás volt, azért, mert a tisztviselők tételénél az egyenes és választás helyébe a közvetlen választást állította s a megválaszthatást nemzetiséghez kötötte. Szabó Egyed bíró és Ambrus deák esküdt, mindketten kolozsvári magyar polgárok egyfelől — így szól az erről készült oklevél — másfelől Bertrám István és Hon István ugyan oda való szász polgárok, Szilágyi Mihály kormányzó előtt előadván, hogy a magyar és szász polgárok között minden időben, régen úgy mint közelebb-ről, a bíró és esküdt polgárok választásánál visszátkodások, egyenetlenség, balhir, lárma és küzdelem támadván : most az ország nagyjainak és nemeseinek rendeléséből a nevezett kormányzó előtt oly béke-egyezésre léptek, hogy mostantól fogva a magyarok és szászok között a visszátkodás, gyűlölség és egyenetlenség minden magva és szikrája elfojtassék, elcsendesüljön s sziveikből kiirtassék, jövendőben pedig örök időkre a bíró és esküdtek megtételére választásznak a két fél részéről idő szerént levő bírók és esküdtek száz hiteles és jó hírnevű egyént — ötven magyart s ugyanannyi szászt — s e száz választott egyén egy akarattal, lárma és veszély nélkül választson és tegyen egyik esztendőben magyar, a másikban szász bíró, valamint esküdtnék is hat érdemes magyart és ugyanannyi szászt; a város bármi néven nevezett jövedelmeit, bevételeit és javalmait a magyar polgárok birják és használják azonképpen mint a szászok; a mi e választás ellen szóló levelei bármelyik félnek lennének, vagy ezután keletkeznének, semmisenek, haszontalanoknak és érvényteleneknek, azon polgárok pedig,

¹⁾ Az eredeti nincs meg a városi levéltárban, én egy királyi táblai hiteles átiratot használtam. Látható az ORLEVÉLTÁR CXLII. sz. a.

a kik az ország főpapjai és zászlósi előtt kötött ezen egyezséget megszegni vagy visszavonni kívánák, becsület- és keresetveszteteknek nyilvánítottak ¹⁾. Ez egyezést Kolozsváratt 1488-n jan. 17-n hártýára írt s lila- és zöld selyem zsinoron függő pecséttel hitelesített levelében a király is megerősítette ²⁾. Azonban a királynak Visegrádon 1486-n május 18-n költ kir. megegyezési levele azt mutatja, hogy a választás e módozata által az ohajtott ezél nem lón elérve, mert az tán nem, vagy hiányosan lépett életbe. „Úgy értette — mond abban Kolozsvár birájának, esküdteinek és az egész közönségnek a király — hogy közöttök a biró-, esküdt polgár- és más tisztviselő-választáskor minden évben különböző balhírek, lárma, egyenetlenség és szinte polgárháboru támad, a miből soha veszélynél egyéb nem szokott származni; mert valahányszor a választás közeledik s ők tanácsházukban általános népgyűlést tartanak, mindannyiszor a különböző nézetűek közül egyik vagy másik más véleményben van, s mindig meghasonlanak azért, hogy egyik a magyart, másik a szászot vagy németet kívánja előléptetni vagy visszavetetni, miközben a nép közt gyakran oly nagy zaj támad, hogy nagyobb veszélytől méltán lehet és kell tartani. Ez okból, hogy a pártoskodásra nagyobb tér ne nyiljék, hanem az érintett választások békésen és kellő csendben mehessenek végbe: megparancsolta a király, hogy Kolozsvár városa a tisztviselők választásánál jövendőre nézve azon szokást és módot kövesse és tartsa meg, a melylyel Buda város él; a mivel ha bár ki ellenkezőt tenne, vagy az ezelőtti visszaélést követni akarva, pártoskodást és egyenetlenséget támasztana s az így közakarattal végrehajtott tisztviselőválasztásnak ellene mondana: az ilyen mint közesendháborító s a közjog megsértője fővétellel s javainak elvesztésével büntetessék ³⁾. A király ennek következtében ugyan azon évben a szentkereszt feltalálása utáni másod napon Bécsben költ parancslevelében azon okból, mivel — a mint állítják — Kolozsvár polgárai a biró és esküdt polgárok s más tisztviselők választásánál eddig is régóta Budaváros jogaival, szokásaival és törvényeivel éltek s ezután is azokkal kívának

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXV. száma alatt.

²⁾ Látható J. 21. szám alatti oklevélben az OKLEVÉLTÁR CXXXVII. sz. alatt.

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXXII. száma alatt.

élni: meghagyta Budaváros birájának és esküdt polgárainak, hogy a bíró- és tisztviseleválasztásra vonatkozó helyhatósági szabályaitkat valamint más szabadságaikat és szokásaikat is Kolozsvár polgárai számára írásba foglalva pecsétjük alatt adják ki. E parancslevéllel Petri¹⁾ Miklós, Mátyás fia és Barthaffi János kolozsvári esküdt polgárok a kolozsvári magyar és német közönség nevében Ádám Gergelyhez, a pesti új-hegyen levő vár birájához és esküdt polgáraihoz folyamodtak, a kik e jogos és szabados kívánságok teljesítéseül az ő kiváltságleveleikben foglalt bíró-választási és más szokásaikat és szabadságaikat czikkebbe foglalva Budán az 1488-dik évben junius hónap 13-dik napján kiadták e szerént: *Első czikk* : A bírói és esküdt polgári hivatal letétele ideje vagy ünnepélye elközeledésekor, a bíró és esküdt polgárok tiszteikről lemondani és azt letenni tartoznak, de ugyanakkor mindkét közönség polgárai és lakói közül — a városrészek szerént — ötvenötven jó állapotú, becsületes viseletű s jó hirnevű valamint istenfélő és igazságkedvelő oly egyént, a kik családfők s arra alkalmasoknak látszanak, a város különböző piaczaín, utczáiban és sikátoraiiban lakó polgárok közül, valamint minden ezéh tagjai közül legalább hármhat-négyet kiválasztanak, a kik kezöket a szent evangeliomra vagy az idvezítő keresztre téve, legelébb is anyanyelvöken megesküsznek arra, hogy gyöölölség vagy szeretet, kérelem vagy ajándék s más álnok szándék mellözésével, egyedül lelkiismeretök tisztaságát követve fognak a bíró- és esküdtválasztáshoz, szabadságukban állván az : kit válasszszanak meg újból, s kit hagyjanak ki. *Második czikk* : Az így megválasztott száz ember azon napon, melyen a bíró és esküdt polgárok lemondottak, hívást nem várva, harmadik harangozóáskor²⁾ megjelenni, egy biztos és bátorságos szobába bészárkozni, s ott susogás, zaj és láрма nélkül rendben leülni tartozik, úgy, hogy két magyar közt egy német s viszont két német közt egy magyar üljön, s helyéről a választás megtörténte előtt hívás nélkül senki felkelni ne merjen. Az így leült száz férfi nevét a jegyző felolvassa, kezdve az

¹⁾ E név miként értelmezésével nem tudtam tiszta megállapodásra jutni : „Petri“-nemzetséget tesz e, vagy Péter, Miklós fia, a ki Mátyás fia sat. ; Petrinek értelmezvén, ha tévedtem — a megigazítást jóneven veszem, ha megrónak, eltűröm.

²⁾ Hol? nines kifejezve ; kétségkívül a városháza van értve.

előkelőbbeken s kiki a maga nyelvén feleli : *„Ilt vagyok“* ¹⁾. Ezek megtörténte s a jegyző távozta után a száz emberek idősebbjei maguk közül négy egyént — két magyart, két németet — választanak azon tábla mellé, melyen a bíróságra és esküdt polgárookra választandók nevei fel vannak jegyezve, a kik legelsőbben adják bé szavazatukat s utánok tovább más következők; kettő közülök a táblát tartja, a más kettő az oda jegyzetteket szorgosan elrejtí, de úgy, hogy a szavazók szóbeli nyilatkozatát mindenik tisztán megérthesse. A bíró megválasztása után két magyar és két német esküdt polgár választatik s így tovább, míg az esküdtek tizenkettős száma bételik. S mindaz, a mit a kétszer ötven egyén nagyobb része végez, minden mesterkedés nélkül álljon, maradjon meg s elfogadott és érvényes legyen. *Harmadik czikk* : Minthogy a pecsétek, könyvek és levelek hanyag és nem gondos tartásából, olykor a városokra nézve botrány és súlyos veszély következik : ez okból minden kétség és károk eltávolítása végett, jövődöben a Kolozsvár közjogát illető pecsétek, könyvek, levelek és irások, legalább is nyolcz városi esküdt gondviselése alatt biztos és bátorságos helyen őriztessenek, távollétökben fel ne nyitassanak, s ezen nyolcznak, vagy legalább annyi számú más esküdt polgárnak jelenlétében legyen azok felnyitása, a pecsételés és levelek olvasása, a kik azt lássák, a felolvasást hallják s az így jelen voltak nevei a kiadásnál mindannyiszor feljegyeztessenek. *Negyedik czikk* : Az új bíró megválasztatása után a kolozsvári összes iparosok mesterei saját társulatukkal és az egy mesterséget űzőkkel alkalmas helyre tartoznak összegyűlni, ott maguk kebeléből czéhmestereket választani s a megválasztottakat a tanácsnak bemutatni, a kik a bíró, esküdt polgárok és egész közönség iránt testi esküt tesznek le arra, hogy az ő mesterségökre szorgalmasan ügyelnek, nehogy azt arra nem való, nem alkalmas mivesek meggyalázzák, s rosszul készült mivek jók helyett árultassanak. Jelesen a mészárosok sem az *„angyali üdvözlés“*-re való reggeli harangozás előtt, sem az *„Üdvözléggy Mária“* esteli harangszó után titkon hozzájok vitt beteges és hibás ökröt vagy más marhát megvenni vagy kivágni ne merészeljék, hanem a húsvágás legyen fényes nappal és a folyóvíz mellett. *Ötödik*

¹⁾ Assum . . . . .

czikk : Hogy a város adója kirovásában, felszedésében és számadás alá vételében kellő rend legyen, a város közjára a helyes igazgatás által gyarapodjék, s a nép a béke ölében magát jól érezze — úgy mondanak tovább — némelyeket szükségesnek láttunk ide igtatni. Először, minthogy az adólajstromokat a vendégek és lakók neveinek följegyzésével kell készíteni, a száz emberek közül választassék tizenkét alkalmas és becsületes német és ugyanannyi magyar, a kiknek fejévé, miután megesküdtek, egy bíró vagy városnagyt választatik; a kinek házában az adó kirovása végett oly renddel, mint a bíró-választásnál mind a 24 tag egybeül; előljárójok az összes városi vendégek és lakók iránt őket az adókönyv sora szerint megkérdezi, hogy ki mint rovassek meg, s a mit a nagyobb rész határoz, az adókönyvbe béiratik. Minden könyvnél két esküdt lesz, egyik magyar, másik német, s ezeknek az adókirovásnál jelen kell lenniök. A kirovás megtörténte után az adó a könyvekbe béjegyzett összegek szerint számittassék össze s így a könyvek a 24 adórovó aláírásával és pecsétével hitelesítve adassanak át a bírónak és esküdt polgároknak, a kik minden könyv mellé a száz ember közül két-két egyént választanak ki s ezek a város adóját az illető könyv mellé rendelt két adórovó esküdttel együtt felszedik, a száz férfiak közül választott két egyén pedig kézhez veszi. Ha pedig a bíró vagy az esküdt polgárok a város előforduló szükségéire az adószedőktől felszedett összegeket részben vagy egészben át akarják venni, nekik a bírótól és egy német s magyar esküdt polgártól aláírt nyugta adandó; egyébiránt pedig az adószedők a maga idejében a bévételekről és kiadásokról világos bizonyítékokkal tanusított teljes és igaz számadást kötelesek a száz emberekből választandó nyolcz egyén és két e végre kijelölt esküdt polgár előtt tenni. Ily számadással kötelesek a bíró és esküdt polgárok is tőlük átvett és kezelt adópénzekről. *Hatodik czikk* : Minthogy gyakran meg szokott történni, hogy kegyetlenségre s bosszuállásra hajlandó emberek az irigység és bosszu indulatától ösztönöztetve ártatlanok ellen kegyetlenkednek s kaján fogásokkal élve, őket bírói segélylyel ártatlanul elfogatják, az ítélet napján pedig, midőn vádjok bébizonyítására előállaniok kellene, vagy nem jelennek meg, vagy kellőleg nem bizonyítanak : ily esetekben a városok törvényei és szokásai szerint, az ily igazságtalan elfogató kétannyi ideig tartó

fogságra ítélendő, mint a mennyit az igazságtalanul elfogatott kiállott, s e felett hitelt érdemlő emberek meghatározása szerint kár és költség megfizetésére, azon esetet kivéve, midőn valaki súlyos bűnvádi esetben gyanura kitisztítkozásaig lőn letartóztatva. Az elfogató a városban lakó elfogottért a város-szolgának fizet 6 denárt, a külvárosbeliért 12-öt. A ki ítéllethozás előtt kiszabadítását kívánja, ellenfelével megbékélik, vagy kezességre kibocsáttatik, a birónak fizet 7 denárt, a város-szolgák vezetőjének 12 drt, a biráknak járó büntetéspénz csonkítatlanul maradván. A nem bűnösöknek igazságtalan letartóztatástól megóvása tekintetéből a bíró pecsété vagy az esküdt polgárok meghagyása nélkül bárkinek elfogatása — a legnagyobb bűnök esetein kívül — tilalmas. *Hetedik czikk* : Egy polgárnak sem szabad bárminő áru- és kereskedési czikkekre nézve idegen emberrel, külső lakók által béhozott élelmieczikkekre nézve pedig kereskedés és nyerekedés végett kölcsönös vásári szerződést kötni, kivált vásárok alkalmával, míg a város zászlója ki van téve; mikor pedig az már bé van véve, az áruk mellett levők azt, a mi megmaradt, megvehetik ¹⁾.

A tanács, köztisztviselők, és száz emberek vagy esküdt közönség választását illető intézmény ez alapelvei, úgy az adókiróvási módozatok, a birónak gyanura elfogathatási és pecsétadási joga 1848-ig, tehát szinte négyszáz évig maradtak fenn Kolozsvár politikai életében. A mi formáságai ez alapoklevélnek használatból kimentek, az idő avította meg; a mik módosultak, bővültek, korszerűbb elvekkel lőnek felváltva, ezeken, mint alapon nyúgosznak, ezek fejleményei. Csak a levelek gondviselését szabályozó elvek nem lőnek az idők folytával sem fejlesztve, sem megtartva, a történet kimondhatlan s kipótolhatlan kárára. A város levéltárát e korszakból kiváltságai képezik, egyetlen más levél, vagy ügyirat sincs fennmaradva. Sőt a XVI-ik századból is csak imitt-amott van egy-egy fennmaradt levél, mintha csak történetből kerülte volna ki a pusztító kezeket. Ezért van az, hogy a város azon kori bel életét rajzolni, polgári és társadalmi erkölcsi s műveltségi viszonyait megismertetni, szóval a magasb értelemben vett történetet a maga teljességében megalkotni, egyáltalában nem lehet. Töredék, bővebb-hiányosabb körrajzok,

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXXVII. száma alatt.

többé kevesebbé kidolgozott történet-részletek mind az, a mit ily csekély pragmatikai adat nyomán adni lehet, de nem oly egész mű, nem oly tökéletes alkotás, a melyet a mai történetirodalom megkíván s egy kettőt bír is.

Kolozsvár magyar és szász lakói között létre jött ezen második és a Szilágyi Mihály kormányzó alatti első egyességi oklevél egy tényt állapít meg, melyet az eddig tölem közölt oklevelek csak mintegy fátyolon át sejtettek — a magyar és szász vagy német elem között létező feszültséget s a közvagyonok és hatalom bírásaért való titkos versenyzést. E két oklevél tisztán mutatja s régtől fogva valónak mondja a meghasonlást, de hogy hol van forrása? mikor kezdődött? minő alakban s egyik-másik félre nézve minő sikerrel folyt a titkos küzdelem, följegyezve sehol sem láttam. A Zsigmond és V-ik [német] László okleveleiben észrevehető azon változás, hogy a szászok gyakran kifejezetten említetnek s mintegy előtérbe látszanak nyomulni, holott addig egy-két kivétellel a „*cives et hospites*” kifejezési alak volt használva Kolozsvár lakóinak megjelölésére. Kolozsvárnak a szász székekhez csatlására vagy tényleg azokhoz tartozására irányuló néhány rendelet szintén V. László alatt költ. A szent Péter-utczában és más külvárosokban lakó magyaroknak a plebánus ellen meg-megújuló panasza szintén e korszakbeli parázspanaszban rejlt tüzet gyanítat, s nyilván oda ezélt, hogy önálló magyar papjok legyen. Azon tény, hogy Sleuny Gergely plebánust V-ik László udvari káplánranggal díszítette fel, Mátyás király pedig hivataláról lemondatta: vajjon nincs-e ezekkel szintén okbeli egybeköttetésben? Én azt hiszem, hogy van. Átalában én e versenyzésnek forrását a budai magyar és német polgárok közt 1438-n történt s erkölcsi hatásában itt is meglátszott sajnós eseményben látom. „A magyarok Albert osztrák herceget Erzsébet Zsigmond király egyetlen leánya férjét — írja Thuróczi — Zsigmond király rendelkezéséből s mivel ők is akarták, nagy pompával megkoronázták: erre következőleg mindjárt Budán, melynek népe magyar és német, nagy zavar támadt. A németek azért, hogy a király az ő nemzetiségökből való, fölfúvakkodván, a magyarokat hatalmuk alá akarták keríteni, s azon régi szokásnak, hogy egyik évben magyar, másikkban német bíró legyen, eltöröltetését sürgették, s addig is, míg az arra alkalmas idő eljőne, a magyarokat gyalázzal és erőszak-

kal illették. A magyarok, a kik későre gerjednek bosszura, de aztán — mint a fergeteg — bosszujokat megbántóik irányában kétszeresen szokták éreztetni, mintha mély álomba lettek volna süllyedve, tettették magukat, várva : mit szül a németek ezen sültelenkedése. Volt akkor Budán egy Ötvös János nevű magyar, kitűnőleg jeles, s nem utósó ember a városban, a ki az egész magyar nép gyalázatát, egymagára, másoknál nehezebben tűrte, s a mennyiben rajta állott, a magyar polgárok becsületét szóval és erőhatalommal védte. S minthogy ő a németek szemében szálfka volt, időt keresve rá, elfogták, s fogva saját házában a kínzás különböző nemeivel illették, mignem a kín miatt meghalván, nyakára követ kötöttek s a Dunába lökték. A borzasztó vétek nyolcz napig volt titokban; akkor holt testéről a kő lemállván, az a partra lőn vetve. A holt test, mely tömérdek kín sebhelyét mütatta, gyilkosairól elhihető tanubizonyságot nyújtott. E tájatt a királyi udvarban tömérdek nemesség volt egybegyűlve. A magyarok e szörnyű büntény látásán felháborodva, egyakarattal borzasztó lár-mába törtek ki s bosszút állandók, a düh iszonyu rohamával a városra rohantak, s a gyilkosokat nem találván, palotáikba rontottak, a boltok vasajtóit feltörték s a németek kincseit prédára hányták, nem kimélve meg még a királyi pénztárt is. Volt ez időben Budán egy szent Ferencz-szerzetbeli Jakab¹⁾ nevű buzgó és vallásos olasz nemzetiségű pap, a kinek egyházi prédikációit a magyarok erősen szerették. Ez a szörnyű lárma által a dolgot megtudván, a keresztet kezébe véve, meztelen lábbal futkosott a magyar nép között s a Krisztus képét mutatván előttük, arra, a ki érettök keresztre feszítettett, panaszosan és sirva kérte őket, hogy szűnjenek. „Az Isten is velünk“ — kiabálták azok még inkább s nem szűntek meg a ragadozástól. A barát látva, hogy semmi jót eszközölni nem tud, a szent János evangelistáról nevezett zárdába, a honnan jött volt, visszament. A magyarok pedig a németek bűnös tetteért a tromfot visszaadván, midőn már nem volt mit feldulniok, de főképpen a nagy befolyásu Garai László maga közbevetésére a ragadozástól megszűntek.²⁾ Mind ezek a

¹⁾ Marchia Jakab, *Gr. Teleki J.* Hunyadiak Kora I. k. 76. l.

²⁾ *M. J. de Thurocz*, *Chronica Hungaror. sat. Schwandtnernél*, Scriptor. Rer. Hungaricar. . . 238. l. Látható ez több szempontból felfogattan előadva gr. Teleki idézett műve 75—76. ll.

magyar és szász vagy német elem között már régen létezett versengésre, mint közös okförré vihetők vissza. Mátyás király iménti rendelete és a Buda-városi helyhatósági szabályoknak Kolozsvárra is kiterjesztése által a vitázó felek közt a politikai befolyás és közvagyonok megosztásával igazságot tett, s közöttük a békét egy időre helyre állította.

Kolozsvár törvénykezési hatósága Mátyás alatt szintén nem csak hogy teljes épségében fenn lőn tartva, sőt némely igen lényeges jogokkal gyarapodott. 1459-n Sylvester nevű polgár Kolozsvár biráját, esküdt polgárait és némely más polgárokat bizonyos dologra nézve a király elébe idéztetvén: a király jul. 17-n költ nyiltlevelében az ország sok és nagy ügyeivel való elfoglaltsága miatt szent Mihály főangyal ünnepe utáni 8-ad napot tűzte ki nekik megjelenésre és ügyök tárgyalására, s mindkét félnek a megjelenést köteleességévé tette; addig azonban megparancsolta Kolozsvár közönségének, hogy birájának és esküdt polgárainak minden szabados és szokásos dolgokban engedelmeskedjék, s a ki nem teszi, feje és jószágá elvesztésével büntetessék. ¹⁾ 1458-n jan. 8-n Budán költ királyi kegylevelében egyfelől Kolozsvár birájának, esküdt és összes polgárainak anyja s nagybátyja iránti állandó ragaszkodása, valamint az ő kiszabadulása érdekében tett hű szolgálatai tekintetéből, másfelől azon czélból, hogy Kolozsvár a szabadság erejével vétetvén körül és díszesítetvén fel: népek sokaságával napról-napra mind inkább gyarapodjék s a benne lakók a király szolgálatára készebbek legyenek, azon szabadságot adta és engedte, hogy akár polgári, akár bűnügyi keresetben az ő kebelökben levő perbe fogott bármi sorsu és állapotu embert — kivéve egyedül a nemeseket — törvényes tanusítás és elegendő bizonyítékok alapján, az ő városuk szokása szerint szabadon és mindenképpen megítélhessenek s ebben őket senki meg ne akadályoztassa. ²⁾ 1473-n sept. 9-n Budán költ parancslevelében meghagyta a király az erdőn-túli vajdának és alvajdának, hogy mivel a Kolozsvár jószágaiban és birtokaiban levő népek és jobbágyságok felett, voltak bár azok akármely vármegyében, bárminő ügyekben senkinek másnak, mint azon város birájának és esküdt polgá-

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXXII. száma alatt.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXVII. száma alatt.

rainak ítélni joga nem volt: ennek utána is ezen jog és szabadság épen tartása mellett azok felett ítélni, őket törvényállásra maguk elébe idézni senkinek meg ne engedje, hanem a kiknek keresete van ellenök, saját bírójuk előtt keresse meg.¹⁾ A dolog természete szerint ide sorozandó a fennebb már ismertetett 1459-n költ s 1465-n átírva megerősített kedvezménylevelél is,²⁾ melynél fogva a király Kolozsvárt az ő kiváltságai ellen kiadandó királyi rendeletek meg nem tartására hatalmazta fel; ugyan 1473-n sept. 9-én Budán költ királyi kiváltságlevele által Kolozsvár bíráját, esküdt és más polgárait összesen és egyenként kivette a nádor, királyi udvar bírája, az erdélyi vajda és alvajda, vármegyék fő és alispánai, szolgabírái és bármely más világi bíróságok hatósága és törvényszolgáltatása alól s őket egyenesen a király személyes bírósága alá helyezte, szigoruan megparancsolva, hogy senki a kolozsvári bírót, esküdt és más polgárokat bárminő cselekvényért elítélni vagy a maga bírósága elébe állítani ne merje, hanem a kinek valami keresete vagy kérése ellenök lenne, azt a király előtt a törvény rendje szerint igazítsa.³⁾ Fontos ténye volt a királynak Kolozsvár törvénykezésiügyi hatóságára nézve azon kiváltság, a mit a ros szándéku hitelezők ellenében e város polgárainak adott. „Elébe járultak — úgymond a király — Szabó Ambros mint kolozsvári bíró és Eppel Lőrincz esküdt polgár, s panaszosan adták elé a maguk és összes polgártársaik nevében, hogy nekik az erdön-túli részekbeli nemes és más birtokos emberektől nagy bosszuságot és károkat kell szenvedniök az által, hogy azok vásár alkalmával és máskor is közójök bémenvén, alku és egyezés szerint áruikat hitelre és becsületre megveszik, sokszor készpénzt is szoktak kölcsönözni, s mikor a fizetés ideje eljő, s a polgárok őket az iránt megszólítják, különböző nehézségeket és akadályokat görditnek elé, hivatkozólág arra, hogy ők ország nemesei s ha bárkiknek tartoznak, csak a nemesek törvényszékén készek s kötelesek megfelelni érette; ez által a szegény polgárok gyakran áruikat és pénzüket is elvesztik. Kérték azért ezek orvosoltatását. A király mindenek előtt és kivált az igazság által indittatva, de

1) Látható az OKLEVÉLTÁR CLI. száma alatt.

2) Látható az OKLEVÉLTÁR CXXI. száma alatt.

3) Látható az OKLEVÉLTÁR CL. sz. a.

továbbá azért, hogy a szegény panaszló város polgárain segítsen, 1486-n május 18-n Visegrádon költ nyiltlevelében kegyelemből megengedte: hogy attól fogva jövendőben, ha valamely nemes vagy bármely más egyén Kolozsvár városában akár vásár útján, akár másképpen adósságot csinál, s a fizetésre felszólítatva, azt teljesíteni vonakodik, a hitelező ügyét azonnal vigye nagyságos Báthori István ispánhoz és az erdön-túli részek vajdájához, a ki maga vagy jelenlegi és jövendőbeli vajdai helyettese a hitelező első panaszos folyamodására idéztesse az adóst maga elébe, s az ügyben az előadott és hëbizonyított panasz értelmében sommás és rövid ítélethozás útján az igazságot szolgáltatassa ki, s a törvény rendje szerint a ráruházott királyi tekintélynél s az igazság és saját birói hatóságánál fogva szerezzen teljes elégtételt. ¹⁾

Leglényegesebb volt azonban e téren a királynak 1481-n Budán aug. 24-n költ azon kegyelemlevele, melynél fogva Petri Miklós, Mátyás fia, biró, és Szabó Ambrus esküdt polgár kérésére egyfelől azon okból, hogy a kolozsváriak gyakran kárt, fáradságot, alkalmatlanságot, sőt felette sok rosztat szenvedtek az által, hogy némely ügyeiket felhívás útján a besztlercei, szebeni és hét szász székek törvényszékéhez kellett felbocsátniok, — másfelől hogy általa panaszló alattvalóinak kényelmesb és csendesebb állapotot biztosítson, Kolozsvár város polgárait és egész közönségét jövendőre nézve királyi hatalomteljénél fogva és kegyelemből Besztlerce város birája és esküdt polgárai biráskodása és eddig bármiképpen és cím alatt bírt és birni vélt hatósága alól kivette, mentté tette és rájuk nézve csak a szebeni és hét birák törvényszékének hatóságát tartotta fenn, mint a hol egyébként is mind a hét szász szék és mondott városok birái és senatorai jelen vannak, egyszersmind a szebeni birák és esküdt polgároknak szigoruan megparancsolta, hogy ez ellen cselekedni ne merjenek, hanem a kolozsváriaktól felhívás útján közvetlenül eléjök jutott minden perügyet vizsgáljanak meg s azokat véglegesen lássák és határozzák el. ²⁾ Besztlerce városa ezért a király előtt panaszolt, a dologban nyomozás lón elrendelve, eredményének nyomára nem akadtam, de tény, hogy a kolozsvári ügyeket többé oda nem felebbez-

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXXI. száma alatt.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXV. száma alatt.

ték; 1) ezt a szebeni levéltárban levő számos oklevél tanúsítja. Magának Petri Miklós kolozsvári bírónak egy a bácsiak ellen perügye felhívás útján a szebeni bíróhoz és törvényszékhez jutott s a kolozsvári bíró és esküdt polgárok 1486-n aug. 5-n költ levelekben kérték annak az ő városuk törvényes jogai szerénti elintézését s a hozandó ítéletnek hozzájok megküldését. 2) Egy fennebb idézett oklevélben a kolozsváriak ügyének az ő törvényes szokásaik szerénti elhatározása volt kérve és hangsúlyozva. Ugy látszik, ez azóta megváltozott, vagy tán az átiró tanács figyelmét kerülte ki e körülmény? Azonban valahonnan — hihetően Besztercze városa részéről — a Kolozsvárról közvetlenül Szebenbe feljebb vitt ügyek ez elintézése akadályra talált; mivel a király 1488-n ápril 28-n Bécsben költ parancslevelében Szeben polgármesterének, esküdt és más polgárainak szigoruan meghagyta, hogy a kolozsváriaknak *kérdés általi per-ellátás* alakjában — per modum interrogationis — jelenleg hozzájok felhívott azon ügyeit, melyek az előtt Besztercze városához voltak feljebb vite, de most a király rendeletéből hozzájok vannak útasítva, senkinek ellenmondására nem hallgatva, alkalmas időben, a királytól nekik adott levél tartalma szerént elítélni és azokban a törvény rendje szerént eljárni mindenképpen igyekezzenek. 3)

A kérdéstétel általi perellátásra felvilágosítást ad az arany-míves czéhnek egyik szabálypontja. „Ismét — így hangzik az — ha fordulna elé köztünk mesterek között oly ügy, melyet mi elintézni és bevégezni nem tudnánk, akkor a polgár urak [értetnek az esküdt polgárok] akarattja is hozzájárulván, legyen szabad Szebenbe kérdést tennünk az odavaló aranymíves mestereknél, s ha ott sem végződhetik el az ügy, legyen szabad Budán tennünk kérdést, de tovább ne.“ 4)

Arra nézve, hogy kolozsvári polgárt és lakost az egyházi bírák sem idézhettek maguk elébe, a király kiváltságlevelét feljebb már ismertettem. Megerősítette továbbá a király 1468-n Kolozsváratt Antal hitvalló ünnepe utáni harmadnapon Zsig-

1) *Gr. Töleky J.*, Húnyadiak Kora, XII. köt. 193. és 305. ll.

Szilágyi S. Erdélyország Története I. köt., 163. l.

2) Látható az OKLEVÉLTÁR CLXXXIX. száma alatt.

3) Látható az OKLEVÉLTÁR CLXXV. száma alatt.

4) Látható az OKLEVÉLTÁR CLII. száma alatt.

mond, Wladislav és Hunyadi János kormányzónak a világi és egyházi czélu végrendelezések tárgyában kiadott kiváltságleveleit is. ¹⁾

Fennebb már érintve volt, hogy ez önkormányzati nagy kedvezményekhez a királyi városok részéről háboru idején bizonyos számú katona állítása s önváraik védelmezése, e felett szintén meghatározott adómennyiség fizetése volt kötve. Egyikre sem találtam adatot, mely mutatná, hogy Kolozsvár ez időszak alatt csak a kiváltságain alapuló katona- és adómennyiséget fizette volna. Sőt azon adót illető néhány oklevél, mely ma fenn van, éppen az ellenkezőt tanúsítja. Ennek egyikében, mely költ Budán 1458-n jun. 8-n, a király azon okból, hogy Szabó Egyed bíró, Barthos esküdt polgár, s az összes kolozsváriak magukat a magyar korona és az ő személye iránt bóbizonnyított hasznos és hű szolgálataik által kedveltekké tették, továbbá a közelebb mult zavaros időkben szenvedett nagy megterheltetéseik és káraik tekintetéből, Kolozsvár minden rendes és rendkívüli adóját és tartozását, minek a királyi kincstárba bé kellene folynia, e levél keltétől számítva három évre elengedte s felszedésétől minden királyi adószedőt kegyelemvesztéssel való büntetés terhe alatt eltiltott. ²⁾ A másikban, mely költ Visegrádon 1486-n május 18-n Szabó Ambrus bíró és Eppel Lőrincz esküdt polgár ama panasza következtében, hogy városukban vannak oly különböző sorsu és állapotu emberek, a kik a mostani királyi felség uralkodása alatt Kolozsváratt házat és örökséget vettek, azok után a város határán földeket, szőlőket birnak, a város birtokaiban levő minden hasznokban másokkal egyenlőleg osztoznak, mégis — ámbár elébb ígérték — azon házak után adót és rovatalt a város pénztárába később nyert mentességi kedvezmények alapján fizetni nem akarnak, a miből a városnak nem esekély bosszusága következik; a király ez okból fontolóra vevén, mennyire igazságtalan és méltatlan dolog az, hogy a kik a hasznot veszik, egyszersmind a terhekben másokkal ne részesüljenek, a panaszló bírónak és polgárok-

---

¹⁾ Hártyára irt oklevél, a király sárga viasz tokba nyomott pecsétével erősítve, mely zöld és lilaszín selyem zsinóron függ. Minden teljesen ép. Látható [CC. 6. sz. alatti oklevélben.]

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXVI. száma alatt.

nak s Kolozsvár egész közönségének megengedte, hogy ezentúl mindazokat, kik az ő városukban laknak, ott házat és földeket bírnak, s a város hasznát élvezik, bármily sorsnak és rangnak legyenek, a város adójába és rovatalaiba házaikért adó- és taxafizetésre szorítsák és szoríthassák.¹⁾ Azonban a mit ezek gyanítatnak, világosan kifejezi a királynak azon fennebb már ismertett kiváltságlevele, melynek értelmében a felekiék és fejrúdiak nem kötelesek az országos adó és rovatal közé fizetni, hanem abba, a mely Kolozsvár városára vettetik ki.

A katona-állítási kötelezettség ez időbeli mértékarányáról egyetlen adatot sem láttam, s éppen ezért hiszem, hogy az országos törvényeken s nem kiváltságon alapult. Ismeretem köre e kérdésben csak a belvédelemre terjed. Ezt is a czéhok leveles-ládaíának köszönöm. A kovácsoknak 1467-n jul. 21-n Hecht Miklós bíró és esküdt polgárok által adott s a k. monostori konvent által 1468-n jan. 27-n átírt czéhszabályaiban a többek közt azon intézkedés van, hogy a kovácsmesterek száz szakállas ágyut 3 arany forintért megkötni kötelesek²⁾; egy 1477-n sept. 9-n Petri [Mátyás] Miklós bíró, Szegény János, Szabó Egyed, Ambrus deák, Kóch Márton, Boda Péter, Kis Mihály, Márkos János, Csiszér Péter, Kifferbart Márton, Schorel Mihály, és Teremi Benedek főtanács-tagok és esküdt öregek által a tanács nevében kiadott másik czéhszabályban pedig az van rendelve: hogy ha belzavar és a város külostromoltatásakor valamely mester saját hadi fegyvercivel felkészülve, védelmezésére meg nem jelenik, és ezt szándékosan míveli, mesteri jogától fosztassék meg³⁾. A szabók 1475-n nov. 11-n a rothadás által semmivé lett régi helyett Petri [Mátyás] Miklós bíró és az esküdt polgárok által Széchy⁴⁾ János, Kolb Tamás és Smithin János szabó mesterek kérése következtében czéhszabályaiban a külön czéhalkotás és czéhkedvezmények indokául a van felhozva, hogy egyfelől a szabók társulatának a főszentegyházban a minden szentekről nevezett oltárt illő díszszel és tiszteletben kell fenntartaniok, másfelől, hogy azon kelet-délre eső szegelettör-

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXX. száma alatt.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXXXVI. száma alatt.

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLVIII. száma alatt.

⁴⁾ Seech Johannes . . .

nyot, mely a vár-hely süppedékes részében ¹⁾ van emelve, eldő-deik böles rendelése szerént, mindenféle fegyverrel, puskával, porral és egyéb drágaságokkal ²⁾ s védő eszközökkel kell felszerelniök ³⁾. A szőcsőknek 1479-n decz. 13-n Petri [Mátyás] Miklós ⁴⁾ bíró és a főtanácstagok és esküdt polgárok által adott czéhszabályokban a ezéhbeli mestereknek adott kedvezmények avval vannak indokolva, hogy azoknak Parkas utczában levő vártornyukat saját gondoskodásuk által kell hadi fegyverekkel, védművekkel, lő-nyilakkal, ágyuval és a fegyverek egyéb nemeivel felkészíteni és megerősíteni ⁵⁾. A következő századbeli czéhszabályokban még bővebb emlékezés van arról: mely ezéhek, melyik bástyát birták? miképpen szerelték azt fel? s béke és háboru idejében azt mint tartották rendben s a várat abból miként védelmezték. Azon korszakba tartozó események itt elbeszélése nem lenne helyén; de annyit az idézetekből is következtethetőnek vélek, hogy a vár és város belvédelme s a bástyáknak és falaknak háboru idején a szükséges őrizettel ellátása a város polgárainak e korszakban is rendes honvédelmi kötelessége volt.

A földművelés érdekében két irányban látjuk a király figyelmét Kolozsvárra kiterjedni. Egyik az új dézmálási rend behozása, melyre nézve mind a gabona-, mind a hordézma kiadása tekintetében — a mint már fennebb eléadtam ⁶⁾ — oly czélszerű, a természetkre oly könnyebbségekkel járó módot engedélyezett, mi abban az időben hallatlan volt, s a földművelés e két ágának kétségkívül tetemes lendületet adott. Másik azon intézkedése, mely szerént 1458-n Temesváratt decz. 6-n költ királyi kedvezmény-levelében a Kolozsváratt benn lakó külső embereknek szigoruan megtiltotta, hogy külső és idegen hort a városba bévihessenek ⁷⁾. Ez által a bortermesztésnek adta meg azt az örök-mozgásu erőt, a mit a nagyobb

¹⁾ In *Glutino Castri*. Én jobban kifejezni nem tudtam.

²⁾ *Clenodiis* . . . . .

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLIV—CLV. sz. a.

⁴⁾ Az oklevélben *Nicolaus Petrimulhie* — a ki e korszak latinoskodását jobban ismeri, igazítsa meg; én ezen és hasonló társain nem tudtam eligazodni.

⁵⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXIV. száma alatt.

⁶⁾ Látható 447. 449. lapon.

⁷⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXX. száma alatt.

és bizonyos haszon reménye költ fel az emberben, s megnyitotta azon jövedelmi források egyikét, melyek által Kolozsvár népe hajdan a jóllétnek csudás, sőt irigyelt fokára emelkedett. A nép jólléte ohajtásának és eszközlésének e magas színvonalán mutatja 1460-n jan. 26-n költ egy egyezmény Bertalan kolozsmonostori apátot és zárdakormányzót is. „Elébe mentek — úgymond nevezett apát — egy részről Balog Péter, Slefper Menyhárt, Bulchin Lenard, Kismester Lukács, Engel Erazm, és Zampol Miklós, okos és körültekintő kolozsvári polgárok a magok és az összes városi polgárok és vendégek nevében; más részről Jó Ferencz, Nagy János, Székely András, Bebarth János, Nebleng János és Solar Lőrincz Monostoron lakó előrelátó férfiak, magok és a monostori apátság szőlőhegyében szőlőt biró összes lakók nevében, és előadták, hogy az általok birt szőlők a miatt, hogy nekik eddigelé minden hold szőlőért szőlőbér fejében egy tálentom-érő viaszat kellett fizetniök, jobbára mind megromlottak, sőt a *Gorbó* nevű szőlőhegy nem mivelve, sőt felhagyatva egészen kiveszett és semmivé lett; nem csak, de maga az apát úr is tapasztalván, hogy máshol t. i. a *Kőmálban* és a *Bethlend* nevű szőlőhegyekben levő szőlői is el kezdenek pusztulni: meggyőződött az iránt, hogy azon viaszfizetés eddig is sokkal inkább volt a templom és apátság kárára mint javára; azon czélból tehát, hogy e szőlőhegyek tovább ne pusztuljanak, hanem inkább megújíttassanak, s neki és hivatalutódinak hasznosabbakká tétessenek, szabad önelhatározással s érett megfontolás után, mindazoknak, kik az apátság megjelölt szőlőhegyeiben szőlőt birnak, tartanak és mivelnek, kegyelemből azon örökké tartó engedélyt adta, hogy a tőlük mivel minden hold szőlőért földbér czím alatt eddigelé fizetett viaszat s minden három holdnyi szőlőért szintén fizetett egy arany forintot, a bor-kilenczeddel együtt, jövendőben soha fizetni kötelesek ne legyenek, hanem mint igaz keresztényekhez illik, csak termesztett boruk után fizessék meg az igaz dézmát: egyszersmind erre nézve létező minden eddigi kiváltságot vagy bármi más kedvező tartalmu levelet megsemmisített, s hogy ez intézkedését valaha hivatalutódai végrendelkezés útján is megváltoztathassák, szigoruan megtiltotta.¹⁾

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXXIV. száma alatt.

Az apátnak — már láttuk — hogy földbért s kilenezedet venni joga nem volt; a dézsmavételt törvény, módját a király csak imént határozta meg, de akár szabad önelhatározás, akár királyi tekintély idézte elő ez engedményt, Kolozsvár bortermesztőire nézve kétségtelenül hasznos eredménye volt.

Kolozsvár kereskedelmének Mátyás alatt is meg voltak akadályozói — egyes hatalmasok és testületek. A király 1467-n aug. 17-n költ parancslevelében — hasonlóul a Zsigmond király 1405-n jul. 4-n költ ily tartalmu kiváltságleveléhez — országa egyházi és világi nagyjainak, hatóságainak s mindenkinek meghagyta, hogy mivel Kolozsvár polgárai s azok cselédei, kik az ország különböző részeibe élelmők keresése végett eljárni szoktak, saját birájokon és törvényszékőken kívül meg nem ítéltetők: őket idegen törvényszék elébe állítani, kereskedelmi áruikat lefoglalni senki ne merje, hanem ha keresete van ellenök, igazítsa saját birájuk előtt ¹⁾. Ez általános értelmű parancsát ismételte a király 1481-dik évben augusztus 24-kén Budán költ leveleiben, de az több felől erős ellenállásra talált. Az első parancslevélben, mely Széchi Miklós kolozsvári bíró és Ambrus deák panaszos kérésére költ, Magyarország határain belől levő minden főpapnak, országbárónak, főispánoknak, várnagyoknak és nemeseknek s azok tiszteinek, úgy a városok, mezővárosok és szabad községek előljáróinak, nem különben minden egyes birtokosoknak, a kik kapu- vagy vásárvámszedési joggal birtak, meghagyta, hogy a kolozsvári polgároktól és lakóktól vagy hozzájuk tartozóiktól az ő szabadságaik ellenére, birtokaikban, falvaikon és területeiken vámot, sem semmi fizetést ne vegyenek, őket bárkinek is kérésére le ne tartóztassák, saját biróságaik elé ne állítsák, hanem szabadon és békén engedjék jöni és menni, s ha kinek ellenök keresete van, igazítsa az ő birájok és esküdt polgáraik előtt, különben meghagyta az erdélyi vajdának, fő- és alispánoknak és szolgabiráknak, hogy a ki ez ellen cselekszik, vámos helyét a királyi kinestár részére foglalja le s tartsa lefoglalva addig, míg felőle más rendelést vesz ²⁾. Ez elsővel csaknem egészen egyező második parancslevelét

¹⁾ Begál papirosra írva s veres viaszra nyomott középső királyi pecséttel megerősítve. Látható [AA. 7. szám alatt.]

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXXXIV. száma alatt.

a király Petri [Mátyás] Miklós kolozsvári bíró és Szabó Ambrus esküdt polgár panaszos előterjesztésére adta ki. E szerint a vám-szedőknek a kolozsváriaktól nem csak kapu-vagy vásárvámot venni, de őket semmi egyéb fizetési egyezségekre kényszeríteni sem szabad, s a ki teszi, örökségét és vámjogát veszti el, ha pedig a vajda, fő- vagy alispán a király parancsát nem teljesíti, becsületét s hivatalát ¹⁾).

E királyi parancsok tartalma és hangja egyiránt mutatja, hogy azok nem félretétel, sem feledés, hanem komoly figyelembe-vétel végett voltak kibocsátva. A váradi káptalan mégis ellenkezőt tett s a Váradon átmenő kereskedőktől szerfeletti vámot zsarolt. Buda, Pest, Székesfejérvár, Kassa, Szoban, Brassó, Kolozsvár, Besztercze és Segesvár városok a király előtt siralmasan panaszoltak. A király — írja 1467-n jul. 6-n Budán költ parancslevelében — mint kegyes és katolikus fejedelemhez illik, békésen kívánta a felek közt az ügyet elintéztetni, még pedig minthogy a fizetési mennyiségről a felek előmutatott irataiból megbizonyosodni nem lehetett, választott bíróság vagy vámszabályozás [limitatio] által. De a káptalan ügyvédei oly vakmerők voltak, hogy sem egyezsége, sem szabályozásra hajolni nem akartak. A király tehát — a mint uralkodói kötelességénél fogva avval tartozik — az igazságtalanul elnyomottak terhét megkönnyíteni s a perlekedésnek végét szakasztani akarván, a tanácsában levő egyháznagyok és országbárok egyértelmű tanácsolása nyomán az áruk azon cserehelyét, mely eddig Váradon volt, s melynek alkalmával ott a vásárvám — a túlságos vagyonszomj miatt — a panaszoló városok súlyos megterheltetésével napról-napra mérték felett megnöveltetett, onnan Debreczenbe, mint kereskedésre és árucserére minden tekintetben alkalmas mezővárosba áttétetni végezte és határozta, megparancsolva az előszámlált városok polgárainak és kereskedőinek, hogy örök hűtlenség és minden javaik elvesztése büntetés terhe alatt mostantól kezdve áruikat sem eladás és csere, sem lerakás végett Váradra vinni ne merészeljék, hanem vásárra és lerakásra szánt áruikat és kereskedési czikkeiket szállítsák Debreczen mezővárosba ²⁾. A káptalant — úgy látszik — ez sem

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXIV. száma alatt.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXXXV. száma alatt.

hajtotta meg. Egy 1477-n május 6-n Thatán költ kir. parancslévél a vitás ügynek még akkor is függőben létét tanúsítja. „Úgy emlékszik — írja ebben a király tisztelendő és őszintén kedvelt hívének, László budai prépostnak — hogy már három időhatárt tűzött ki a váradi káptalannak arra, hogy a magyarországi és erdön-túli szabad királyi városok és közöttte fennforgó vámfizetés dolgát illető kiváltságait mûtassa elé, s ámbár ez ügyet saját kötelezése értelmében is immár elvesztette; mindazáltal — mintegy ráadásul, elhatározta, hogy még egy időhatárt engedjen; legszigorúbban parancsolja tehát a nevezett prépostnak, hogy — más parancsot nem várva — a nevezett káptalant ezen királyi levélnél fogva az ő nevében, mint személye képviselője intse meg, hogy e vámvételi jogot illető minden igazságait a következő szentgyörgy-napi nyolczados törvényszéken elémutassák, a prépost pedig azt haladéktalanul lássa el és végezze bé, s tegye bizonyossá a káptalant arról, hogy ha a kijelölt nyolczados törvényszéken igazságukat elé nem mutatják, sem a magyarországi, sem az erdön-túli városok lakóinak meg nem engedi, hogy az ő birtokaikban többé vámot fizessenek. S ha szinte a király valamely véletlenség miatt a mondott törvényszakas megtartását el is halasztaná, a prépostnak kötelessége lesz az ügyet okvetetlen bévégezni, mert nem akarja, hogy az említett városok polgárai egyéb dolgaikat elhagyván, csak evvel nyomorgattassanak ¹⁾.

Erre a káptalan a királyhoz folyamodott s kijelentve, hogy e vámszedési jogügyben költ királyi parancs szerint kész igazságot elémutatni, s azt egy királyi kiküldendő bíróság által szabályozólag elintéztetni : kérte a vásárnak Váradról Debreczenbe tételét illető királyi rendelet visszavételét s a város vásártartási, és a káptalan vámszedési jogának visszaadatását. A király a kérelést teljesítette; tanúsítja 1478-n februar 17-n költ s a fenn említett királyi városokhoz intézett levele, melyben mondja, hogy ámbár közelebről némelyek alkalmatlan panasza és ingerlése következtében a váradi kanonokok és káptalan jogtalan és túlságos vámszedése miatt megboszankodva a magyarországi városok polgárainak a váradi vásárra menést megtiltotta volt; de mint-hogy azok azóta szívökbe szállva, jövendőre nézve a király, főpa-

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLVII. száma alatt.

pok és országnagyok által megállítandó igaz vámmal megelégedési hajlandóságukat s mindenre, a mi jogos és tisztességes, készségöket kijelentették : ennélfogva szent László király, Magyarország különös pártfogója iránti tiszteletből, a ki a váradi szentegyház alapítója, s Isten előtt bizonyos közbenjárónk, egyfelől nem akarván a váradi szentegyházat igaz jogától megfosztatni, másfelől János választott és megerősített váradi püspök és több híveknek kérésére is hallgatva, kegyelemből viszont megengedte, hogy a közelebbi szent héten leendő váradi vásárra minden szabad városokbeli, valamint máshová való polgárok is csere és vásárlás végett a régi szokás szerint elmelessenek, de úgy, hogy addig, míg a fizetendő vám kellő vizsgálat és igaz meghatározás alá jöhet, a kereskedőktől semmi vám ne vétessék, hanem a püspök nevezzen ki egy hiteles és jámbor embert, ki a káptalan embere jelenlétében a fizetendő vámról számadást vigyen, s a mit kinek-kinek fizetni kell, hűségesen írja jegyzékbe, biztosítékot vevén minden kereskedőtől, hogy a vámfizetés mértékének meghatározása után őt illető vámösszeget a káptalannak ellentmondás nélkül megfizeti; egyúttal meghagyta a városoknak, hogy az Ur feltámadása közeledő ünnepe utáni tizenötöd napra — ápril 15. — kebeléből néhány egyént teljes felhatalmazással Budán a király elébe küldjenek, mely napon a váradi káptalan és kanonokok is kebelökből némelyeket oda fognak küldeni s akkor a király a főpapokkal és országnagyokkal mindkét fél jelenlétében a fennforgó vám-ügyet Isten és igazság szerint szabályozva fogja elhatározni és eldönteni. A kitűzött nap előtt a király a fennforgó vámszabályozási ügy elintézését Gúthi Ország Mihály nádorra és kúnok birájára bizta; ki előtt ugyanazon évben a kitűzött időben — ápril 15. — Budán Mészáros Benedek szebeni, Dobó János kolozsvári, Bertalan brassó városi polgárok a magok és összes erdön-túli városok nevében megjelenvén, elműtatták az erdön-túli káptalannak 1428-n márczius 30-n költ egy kiváltságlevelét, mely magában foglalta Zsigmond király 1387-n Budán jun. 4-n költ levelét, ez Mária királyné 1383-n febr. 20-n költ levelét, ez Lajos király 1366-n junius 20-n költ levelét, ez Károly 1317-n május 25-kén költ levelét, ez II. Endre királynak 1224-n — a kelés napja megjelölése nélkül — költ levelét, vagy kiváltságát, mely utóbbi az ítéletlevélben szó szerént bé is lón igtatva. Ezután tisztelendő Monai Gergely olvasó,

Husztai János, Jenői Simon és Gyulai Imre kanonokok a váradi káptalan nevében előterjesztették, hogy ámbár a nevezett erdöntúli szabad királyi városokat Endre király a vámfizetéstől mentesítette, mégis a váradi káptalan Imre ¹⁾ és Lajos királyok adományánál fogva azon városban mindig vámot vettek s azt minden királyi városok polgárai és kereskedői oda bévitt árúiktól fizetni kötelesek voltak s kötelesek most is. Ennek bizonyosságára előmutatták Lajos király két kiváltságlevelét, melyek egyike költ 1355. márcz. 20-n, egy 1364-n novemb. 25-n költ záradékkal, mely magában foglalja Károly királynak 1323-n october 8-n költ levelét, ez ugyanazon királynak 1322-ből való egy keltezetlen levelét, ez László királyét 1277-n május 23-ról, ez Istvánét 1262-n sept. 3-ról, ez atyjáét IV. Béla királyét 1261-n márcz. 23-ról, végre ez Imre királyét 1203-n a kelési nap kijelölése nélkül. Ez utósóban egyebek közt ki van fejezve, hogy Imre király, az őt Akyel, Kölesér, Jánosd és a királyné városában ²⁾ szedetni szokott vámokon kivéve az egész Bihar- és Zarándvármegyebeli szabad községekből és városokból illető vám kétharmad részét, örök időkre a váradi szentegyháznak adományozta. A Lajos király másik levele költ 1356-n február 27-n s magában foglalja ugyanazon király egy 1346-n decz. 10-n Visegrádon költ levelét, melyben azon király tudtul adja minden illetőknek, hogy a midőn ő atyja halála után megkoronáztatván, Isten kegyelméből Magyarország királyi székre lön felemelve, s országa hű báróival illő tisztességgel szent László királynak — a kitől Isten segélyét mindennap a legnagyobb bizalommal szokás kérni — sirja meglátogatására Váradra ment, ámbár saját buzgóságánál fogva kész és hajlandó lett volna arra, hogy a váradi szentegyháznak, a melyben szent László király Isten akaratjánál fogva különböző csudákkal tündökölvé megdicsőülten nyugszik — az ország régi helybenhagyott és szokásos törvénye is azt megengedvén — mintegy újabb megkoronáztatása gyanánt valamely jószágbeli adományt tegyen, és azt mint kegyes elődei is tették, megajándékozza; mindazáltal midőn oda Isten akaratjából egészségben megérkezett, tisztelendő

¹⁾ Az oklevelekben ‚*Henric*‘, de ez alak, valamint ‚*Emerich*‘ is a régi oklevelekben gyakran jő elé s mindig Imrét jelentett.

²⁾ Az oklevélben: ‚*de Foro Regine . . .*‘ melyik volt?

András atya váradi püspök és az odavaló káptalan öt mint természetes örököst, a legnagyobb hódolattal fogadván, elémutatták neki eldődeinek u. m. László, István, Béla és Imre királyok kiváltságlevelét, következőleg pedig kedves emlékü atyja Károly király azon megerősítő levelét is, mely kifejezetten azt tartalmazza, hogy azon fényes emlékü Imre király két részét azon vámoknak, melyek az egész Bihar-, Zaránd- és Békésvármegyében levő piaczokról a királyi felséget illetik, kivevén az Akiel, Kölesér, Jánosd és a királyné városabeli piaczok vámjait, örökösen a váradi szentegyháznak adományozta, mely vámbeli két rész azon szentegyházról helytelenül és erőhatalommal idegenítetett el; kérték tehát anuak visszaadását s a királyt illető harmadrésznek újadományképpen, nekik adatását. Minthogy pedig a király a szentegyházaknak, a melyekben való imádság által él és uralkodik, különösen pedig a váradinak, melyhez most is járulni királyi tiszte hozta magával, kényelmes, békés és csendes fennmaradására gondot viselni köteles: a mondott két rész vámot, melyet attól helytelenül vettek el, királyi hatalma teljéből egészen és csonkítatlanul a nevezett szentegyháznak adta vissza, hogy azt a régi mód szerint birja, a másik harmadrészt pedig, mely eddig nem volt azon egyházé, hasonlóképpen örökösen és visszahívhatlanul annak adományozta minden járandóságaival és jövedelmeivel, úgy, hogy ezentúl az egész vámot a váradi szentegyház birja, élvezze és használja, s abban sem a kir. felségnek, sem neki másnak tulajdonossági joga ne legyen, hanem két részt a régi szokás szerint vegyen a püspök, egy részt a káptalan. Egyszersmind pedig e helyeken való vámtesti birtoklásába a nevezett püspököt és káptalant Demeter mester és budai prépost által bé is igtattatta.

Látván e bizonyításokat az erdön-túli királyi városok polgárai, úgy nyilatkoztak, hogy ámbár azok értelmében a váradi káptalannak a megnevezett királyok ideje óta volt is joguk városukban igaz és törvényes vámot venni; de ők egyfelől az igazságon és az ország szokásán túl menve, határtalan, nem jogos és nem szabados vámot vettek s vétetnek jelenleg is; másfelől pedig az erdön-túli városok a vámok harmadrésztől Endre király idézett kiváltságlevelénél fogva egész Magyarországon mindenütt és így Váradon is mentesek voltak eddig, s azoknak kell lenniök ezután is: mihez képest ők magukat ezen harmadrész vámfizetéstől a

fennforgó esetben is mentesekítek tartják, de a király parancsolatja szerint mérséklőleg megszabandó vám fizetésére készek.

A felek előmutatott írásainak átolvasásából s az egymásnak tett felelkezésekből a kiküldött bíróság átlátta, hogy a váradi káptalannak volt és ezután is meg lesz ugyan joga kétharmadrész vámhoz, de azt eddigelé nem oly igaz és törvényes mennyiségben vette, mint az más helyeken történt: ennél fogva a nádor és király különös parancsa következtében a többi ülnökök józan megfontolása hozzájárultával a váradi vámfizetés ügyében ápril 10-n a következő vámszabályozást tette: hogy a vámszedők minden árut és kereskedelmi czikket egyenként ne vizsgáljanak meg, hanem mindenféle áruktól szekér számra t. i. a szerint, a mint az meg van rakva, szabassék ki a vám, és hogy ugyanazon árurol kétszer ne vétessék meg. *Először* azért, egy posztóval vagy egyéb áruval jól megterhelt szekértől fizessen az illető kereskedő egy forintot, kivévén a kapuvámot, mely czímen egy megterhelt szekértől jövetmenet fél forint fizetendő; ürestől 4 dénár; dunai halat [mit a nép *sütög*-nek nevez] vivő szekértől vámul annak egy része, vásárkor sós halat vivő egy szekértől egy illő nagyságu hal, máskor pedig egy dénár; pokrócczal terhelt szekértől 25 dr., hagymás szekértől 2 dénár, vagy két kötés hagyma; vasat vivő szekértől egy negyedrész forint és két vas villa; gyümölcsös szekértől öt dr.; kendert és lenet vivő szekértől négy kötés len vagy kender, kisebb mennyiségűért semmi; sós szekértől két kő só, kisebb szekértől — mit a nép *komlo*-nak ¹⁾ hív, 8 dr. szénát, fűvet, káposztát vivő minden szekértől egy dr., egy szekér gyapjutól 25 dr., kevesebbtől, mit zsákokban visznek, egy dr., egy vég szürke posztótól 1 dr., két szürke vagy más olesó féle posztóból ványolt köntöstől 1 dr., lovakra való derékszíjtól, nyílhoz való zsimórtól, süvegtől, nyíltól, széktől ————— ²⁾ nő-övtől s hasonlóktól, a miket az emberek vállaikon vagy hátukon viselnek, egy embernyi súlyutól 1 dr., egy teher ³⁾ vadbőrből való gereznától 2 dr., báránybőr gereznától 1 dr., tengeri menyét ⁴⁾ és ————— ⁵⁾ 4 dr., minden

¹⁾ Helyesebben talán: *Kolya*.

²⁾ *Angusteriis depictis* . . . . . ?

³⁾ *de pecys mastrucys* . . . Csomó, teher vagy vég? melyik?

⁴⁾ *mardurinae* . . . . . ?

⁵⁾ *Variolilis* . . . . . ?

pokróczytól, mit egy ember vállán viszen, fél dr., kisebb pokróczytól — a nép nyelvén : cserge — 2 dr., száz bárány- vagy keeskebak bőrből való kordovántól 4 dr., minden tíz juh vagy berbécsbőrtől egy-egy dr., két ökör bőrtől 1 dr., három kisebbtől 1 dr., nyolcz borjubőrtől 1 dr., 100 róka és menyét bőrtől 20 dr., 1 mázsa viasztól 6 dr., egy mázsa fagyutól 1 dr., egy veder méztől 1 dr., egy nagy, két kisebb és 4 legkisebb sarkantyutól egy-egy dr., egy hordó bortól 4 dénár, két ökörtől 1 dr., három tehéntől 1 dr., két disznótól 1 dr., két szalonnától 1 dr., minden eladó lótol 4 dénár, száz kostól vagy heréltől 4 dr., s így tovább azok kisebb vagy nagyobb száma szerint több vagy kevesebb, egy keeskétől 1 dr. Minden vám az eladótól veendő, nem a vevőtől, a ki mentes. Ezen, az ország nádora által a feleknek kiadott vámszabályozási döntvényt ugyan azon évben május 20-n Dobó János mester és kolozsvári jegyző kérésére a kolozsmonostori konvent átírva hiteles alakban szintén kiadta ¹⁾.

Ez ítélet a mellett, hogy benne a százszok Endre-féle kiváltság-levelének érvényessége Magyarország egész területén el van ismerve, egyszersmind az erdőn-túli részek ez időbeli kereskedésére világot vet, egyenként megjelölván azon áruczikkeket, melyek kereskedés tárgyai voltak. Csak a bizonyításra nézve kell megjegyeznem, hogy én diplomatikai tekintetben teljesen szabatosnak nem tartom azt, hogy az idézett oklevelek közül úgy az Endre- mint az Imre király-adta kiváltságoknak kelési ideje nincs kitéve, sőt még kevésbé azt, hogy az Imre király 1203-ki kiváltságát csak kivonatilag adja elé a nádori bíróság, s nem — a mint kell vala — egész kiterjedésében s alakilag is teljes hitelességgel. A Lajos királyéban a hiány pótolva van, de a kettő közt a fennforgó ügy elhatározásában a vámjogosultsági elsőbbség levén a döntő érv: a két időbeli kiváltság közt felette nagy a különbség.

De az erdőn-túli részekben is akadályozták a kolozsváriak és más királyi városok kereskedelmét túlságos vámszedés által az egyházi és világi birtokosok, sőt maguk a só-kamarák királyi ispánai. Petri [Mátyás] Miklós bíró és Szabó Ambrus ²⁾ kolozsvári polgárok a király előtt panaszolták — így adja elé az utóbbit

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR II. száma alatt.

²⁾ Itt : „Ambrosius Zabo“, fennebb : *Ambrosius Sartor* volt írva.

egy 1481-n aug. 24-n Budán költ parancslevél — hogy a kebelökben levő királyi kamara-ispánok, azok ispáni helyettesei és emberei s cselédei, midőn a lakosok tőlük sőt vesznek, vagy idegenek közéjük árulás végett sőt hoznak bé, mind azoktól, a kik veszik, mind a kik árulják, akár városiak, akár idegenek, házaikban és a piacon a város régi szabadsága és szokása ellenére erőszakkal elveszik, a mi rájuk nézve nagy jogsérelem s nyilvános elnyomatásukra néz; kérték azért ennek alkalmas orvoslását. A király azon kötelessége érzetében, mely szerént alattvalóinak nyugalmaról s jóllétéről gondoskodni, s hű polgárait régi szabadságaikban és szokásaikban megtartani tartozik, Kolozsvár polgárainak megengedte: hogy ezentúl mindenki közülök, kik a királyi kamara-ispánoktól és a só-kamarákból sőt vesznek, vagy a kiknek ők azt eladják, sőt a mi sőt városukra idegenek is béhoznak — körül vagy apró-só alakjában — az ő régi szabadságuk és szokásaik szerént, nekik és közéjük jövő más idegeneknek is a király oltalma alatt szabad legyen eladni és venni akár házaiknál, akár a piacon, a kamara-ispánoknak és ispáni helyetteseknek, mostaniaknak és jövődöbelieknek ellentmondása azt meg nem gátolhatván; egyszersmind pedig a kamara-ispánokat ez értelemben útasította, meghagyván az erdőn-túli vajdáknak és alvajdáknak, hogy valahányszor őket a kolozsváriak ily ügyben megkeresik, védelmökre siessenek s a király parancsa teljességét mindenképpen eszközöljék. ¹⁾

Az elsőt t. i. az egyházi és világi magán birtokosok vámszarolásait élénken festi a király 1468-n Antal hitvalló ünnepe után másod- és harmadnapon — jan. 18. és 19-n — éppen Kolozsváratt kiadott két parancslevele. „A király — így hangzik az első — erdőn-túli országában ²⁾ levő, szárazon vagy vízen vámot bíró minden egyháznagyoknak, országzászlósoknak, nemeseknek és minden más állapotú és rangú embereknek tudtára adja: hogy mivel ő, királyi elődeinek előtte elémutatott s tőle is megerősített kiváltság-leveleiből látta, hogy Kolozsvár lakosai sem személyektől, sem vagyonaiktól és áruiktól, sem szárazon, sem vízen vám-

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXVI. száma alatt.

²⁾ In Regno nostro *Transsylvaniaensi* . . . . . Én itt láttam e kifejezési alakot legelsőbb előfordulni.

adással nem tartoznak, sőt az alól örökre ki vannak véve, meghagyta nevezett országa minden lakóinak, hogy azok bárholnan és merről, még ha külfországból is jött s bárhová és merre vitt javaiktól, vagyonaiktól és árucikkeiktől az erdön-túli szárazsi és vízi vámhelyeken szabadságaik ellenére vámot venni, őket meggátolni, javaikban megkárosítani senki ne merészelje, különben, hanem ha valakinek az öveiknél régibb és jogerősebb kiváltsága lenne. Ez esetre megparancsolta, hogy az ilyen vámcelsőbbbségi ügyek ne a rendes nyolczadnapos törvényszéken, hanem egy kitűzött rövid határidő alatt intéztessenek el, a hasonló ügyekben Zsigmond király és más királyi elődei alatt gyakorlatban volt módon; egyszersmind azon vármegyékbeli minden káptalanoknak, konventeknek, hol ily esetek előfordulnak — ide értve a szomszéd vármegyéket is — meghagyta, hogy az ez iránt folyamodó kolozsvári polgárok kérésére királyi hiteles emberöket azonnal küldjék ki azon vármegyebeli egy nemessel, kit szintén a polgárok ezen parancslevéllel megtalálnak, és a ki a királyi parancs ellen cselekvőt a megidézéstől számítandó tizenötöd napon idézze a király elé oda, a hol Isten vezérléséből akkor lesz, a felek vigyék magukkal leveleiket, s tetteikről a király előtt adjanak számot; akár megjelennek mindketten s jogaikat bém bizonyítják, akár nem, a király minden halogatás nélkül a megjelent félnek kérésére azt fogja cselekedni, a mit a törvény rendje hoz magával. A megidézés folyama a királynak megirandó. ¹⁾

A második az elébbihez minden egyébben hasonló, csak ebben a parancs az erdön-túli vajdához és alvajdához van intézve s a bíróságra nézve van az határozva, hogy a királyi parancs megszegőit a magáéból vagy szomszédos vármegyékből idézze az illető káptalan s konvent vagy kiküldendő hiteles emberek által a vajdák elébe s azok az idézéstől számított tizenötödik napon az elébbihez hasonló módon haladéktalanul határozzák el az ügyet. ²⁾

Hogy az általános kötelező tartalmu parancsok nem feleltek meg egészen a czólnak, mutatják számos egyidejű utánok

¹⁾ Regál papirosra írt oklevél, alól rá nyomott veres pecséttel erősítve, jobbról fenn : *Cossio dni Regis*. Látható [T. 48. sz. alatt.]

²⁾ Regál papirosra írt oklevél, alól veres pecséttel erősítve, fenn : *ppria Cossio domini Regis*. Látható [T. 49. sz. alatt.]

következett külön intézkedések. Még azon évben Antal hitvalló ünnepe utáni harmadnapon Kolozsvárat költ oltalmi parancslevelében a király maga mondja, Bánffi Gergely-, János- és Mihálynak, István, lozsoncezi bán fiainak s vámszedőik — és tisztviselőiknek, kik az erdön-túli részekben s különösen [Bánfi] Húnyadon voltak, hogy Kolozsvár birája, esküdtei és minden más polgárai és lakói, az erdön-túli részekben levő minden száraz és vízi vámok fizetésétől személyeikre úgy mint vagyonukra és áruikra nézve régi királyoktól költ s tőle is helyben hagyott kiváltságaiknál fogva örökre ki vannak véve és mentesítve; ennél fogva megparancsolta nekik, hogy tőlük, ha az ő vámos helyeikre mennek, semmi vámot vagy másféle fizetést venni ne merjenek, hanem birtokaikon szabadon át- és visszamenni engedjék, sőt nekik a szükségesekben segítségökre legyenek, különben megparancsolta az erdön-túli káptalanoknak és konventeknek, hogy mihelyt a kolozsvári polgárok ezt tárgyazó ügyben ezen levél elémutatása mellett felkérik, királyi emberöket az illető vármegyébe, a hol valaki e kiváltságuk ellen cselekedett, küldjék ki, az a király ezen parancsának nem engedelmeskedőt a vajda vagy alvajda elébe idézze meg, kik aztán az ügyet a felebb előadott módon intézzék el. ¹⁾ Másodszor is ismételte a király e parancsát még ez évben Pozsonyban sept. 27-n, melyben emlékeztetve Miklós erdön-túli gyula-fejérvári püspököt és a lozsoncezi bán fiait, ²⁾ valamint az összes erdön-túliakat arra, hogy a kolozsváriak régi kiváltságaiknál fogva is mind személyökre, mind javaik- és áruikra nézve vámentesek, de e felett a király közelebb mult évi erdön-túli részekben létekor az ország lakóival és nemesseivel oly intézkedést tett volt, hogy a királyi jobbágyok közül senki az odavaló nemeseknek és más birtokosoknak semmi vámot ne fizessen; — ennél fogva a tőlük való vámvételt szigoruan megtiltván, az erdön-túli vajdáknek megparancsolta, hogy azok az ily erőszakos vámszedőknek azon jószágát, a hol az történik, foglalja el a király számára, s tartsa addig elfoglalva, mig arról más rendeletét veszi. ³⁾ Négy év

¹⁾ Regál papirosra irt oklevél, alól veres pecséttel erősítve, fenn: *ppria Cossio dmini Regis*. Látható [T. 46. sz. a.]

²⁾ *filij Baní ex lozsoncz* . . . . .

³⁾ Regál papirosra irt oklevél, belől rányomott veres viaszszal pecsételve, fenn: *de Cossione dmi Regis*, Látható [Fasc. T. 47. sz. a.]

mulva a kolozsváriak újból panaszoltak. A király 1472-n ápril 3-n Budán költ levelében Bánffi Endre, Gergely, Mihály és István lozsoncezi bán többi fainak előbbeni parancsát megújította s a kolozsváriak vámfizetés fejében lefoglalt javaik visszaadatását jószágaik elvesztése büntetése alatt rendelte; ¹⁾ hasonló parancslevelet küldött ugyan az napon Gergely püspöki helyetteshez s az ő gyaluvári al-várnagyaihoz, meghagyva nekik, hogy a kolozsváriaknak, a tőlük régi szabadságaik ellenére vám fejében letartóztatott javaikat adják vissza s máskor tőlük sehol vámot ne vegyenek, ²⁾ valamint ugyanazon évben aug. 9-n ugyan Budáról Nádasdi Hunyor Jánoshoz ³⁾ és Dezsőfi Lászlóhoz, ⁴⁾ megparancsolva nekik, hogy a kolozsváriaktól Bernád nevű erdön-túli falujokban a szokott és szabados vámnál többet ne vegyenek, s a tőlük azért zálogul elfoglalt ökreiket és egyéb javaikat adják vissza, különben meghagyta az erdélyi vajdáknak, hogy őket ily igazságtalan és tulságos vámköveteléseikben zabolázzák meg s a kolozsváriakat régi szabadságaikban védelmezzék; ⁵⁾ végre 1482-n jun. 2-n Báthori István ispán, királyi udvarmester és erdélyi vajda, Lozsoncezi Desewfi Lászlónak tudtára adván a kolozsváriak azon panaszát: hogy ámbár ők királyi kiváltságleveleiknél fogva minden vámfizetéstől mentesek, mégis a midőn közelebbről a bonyhai ⁶⁾ vásárra mentek, az ő vámszedői és tisztjei a nevezett kereskedők és lakók minden szekerétől, jószágától és áruiktól, e felett minden személytől, még a nőktől és kisdedektől is szörnyű nagy vámot vettek és csikartak; meghagyta nekik, hogy jövendőben ily hibák és hallatlan tettek elkövetését tisztjeinek tiltsa meg, most pedig a panaszlóktól igazságtalanul és a királyi parancsolatok megszegésével elvett pénzeket és egyéb zsarolt dolgokat azonnal adja

¹⁾ Regál papirosra irt oklevél, rányomott veres viasz pecséttel hitelesítve, feljül: *Cossio ppria dni Regis*. Látható [T. 50. sz. a.]

²⁾ Regál papirosra irt oklevél, alól veres viasz pecséttel erősítve, fenn: *Co ppria dni Regis*. Látható [T. 51. sz. a.]

³⁾ Johanni Hunyor de Nadasd . . . . .

⁴⁾ Ladislao Desewfy . . . . .

⁵⁾ Regál papirosra irt oklevél, alól veres viaszba nyomott királyi pecsét, s a jobb sarkon ez irás: *Ro. Georgy ppositj et thesawary*. Látható [T. 52. sz. a.]

⁶⁾ *Bohnya* . . . . .

és fizesse vissza, különben meghagyta a vármegye fő- és alispánjainak, hogy azon jószágát, a hol ez történt, a királyi felség számára foglalják el s addig tartsák elfoglalva, míg iránta más rendelést vesznek. ¹⁾ Nevezetes még Mátyásnak az erdön-túli hét szász szék s különösen Kolozsvár kereskedése érdekében 1485-n Bécsujhelyen ²⁾ jan. 6-n költ egy kir. parancslevele, mely által Bélthöki Drágfy Bertalan kérésére kiadott azon engedélyét, hogy némely nemesek Biharvármegyében, Fudi nevű falujában levő vámját a maga és tisztei nagyobb nyugalomáért Rő ³⁾ nevű falujába vihesse át, ott a vámszedés jeléül kereket tehessen ki s mások jogsérelme nélkül örök időközön vámot vétethessen — erdön-túli országa hét szász székei s különösen Kolozsvár polgárai azon panasza következtében, hogy ez rájuk nézve idővel terhelő és káros lesz: visszavevén és megsemmisítvén, meghatározta, hogy a fennforgó vám ismét régi helyére vitessék vissza, s ott szedések ezentúl is. ⁴⁾ Mátyásnak a kereskedés érdekében tett intézkedéseit egy 1488-n Bécsben ápril 30-n költ általános irányu parancslevele zárja bé, melyben a kolozsvári bíró, esküdt polgárok és az egész polgárság panaszos előadása következtében a legszigorubban meghagyta Magyarországon s az alája vetett részekben levő minden nemeseknek és más állapotú embereknek, úgyszintén a királyi s mező városoknak, szabad községeknek és azok biráinak, előljáróinak és város gazdáinak, hogy a kolozsváriakat adásban és vevésben, javaiknak és áruiknak az ő piaczaikon és szabad vásáraikon való szabad és békességes kicserélésében, keresett ürügyek alatt semmiképpen akadályozni és gátolni ne merészeljék. ⁵⁾

A kézipar érdekében Mátyásnak egyetlen intézkedését ismer-

¹⁾ Regál papirosra irt oklevél, alól Báthori-czímeres kisdud vajdai pecsét. Látható [T. 63. sz. a.]

²⁾ Datum in Neuburga Claustellj . . . . .

³⁾ Rew . . . . .

⁴⁾ Regál papirosra irt oklevél, alól veres viaszra nyomott pecséttel erősítve, fenn jobbról : *C^o ppra dni Regis*. Látható [T. 64. sz. a.]

⁵⁾ Ez oklevél a szabó-czéh levéltárában van, de tartalma mutatja, hogy az a város levéltárából került oda, hihetően azon körülménynél fogva, hogy ez időben a város egyik főbb tisztviselője szabó-mester volt. Látható az OKLEVÉLTÁR CLXXVI. a) száma alatt latinul, CLXXVI. b) alatt magyarul.

rem; ez egy engedély-levél, melyet 1465-n sept. 4-n Petri [Mátyás] Miklós kolozsvári bíró kérésére adott a tímármesterek Szűz Máriáról nevezett társulatának, megengedvén abban, hogy Kolozsváratt azon társulatban levő tímár mestereken kívül az ő mesteriségökhöz szükséges készíttetlen bőrt senki ne vásárolhasson, de úgy, hogy azon mesteremberek a vett bőrt az eleitől fogva fennálló szokás szerént feldolgozzák, s azokat, a kik ezt fel nem dolgoznák, akár bennlakók, akár idegenek, illőleg megbüntessék¹⁾.

De a városi tanács és cézhtestületek kebelében, valamint az összes polgárok között élénk iparmunkásság s egy pezsgő, tevékeny polgári szellem hathatós életnyilatkozatait mutatják a magukat újonnan szervező cézhtársulatok, a részint megújított, részint most legelsőbben készült cézhszabályok. A cézhtársulatokban mintegy megújul a régi életösztön, rendeltetésök s nemes feladataik tudata tisztult alakban jelenik meg jobbjaik lelkében, a társulatok alakulni, munkálkodni, magukat szervezni kezdik, a tanácsnál szándékuk erélyes pártolásra talál, a korszellem, mely ily időkben a jó és szép megszületésére csodás befolyást szokott gyakorolni, s melyre egy lángelmű uralkodó nyomta saját emlékedett lelke bélyegét, előmozdította e törekvésöket, s így jött létre Kolozsvár iparéletében egy oly mozzanat, mi ama korszak egyik szép emléke, méltó arra, hogy példáján a mai eselekvő nemzedék okuljon, és saját maga és időkora feladatait amazokhoz hasonló erélylyel és bölcsességgel bétöltse.

Tekintsünk végig e hangyamunkásságon.

A fennlevő adatok tanusítása szerént ekkor alkottak maguknak cézhszabályokat a kovács-, aranymíves-, takács-, szőcs- és kötélverő-cézéh, megújították pedig az elavulás vagy rothadás miatt már nem használhatókat a lakatosokkal egyesült sarkantyú-készítők és szabók.

A kovácsoknak két cézhszabálya van e korszakból, egyiket 1467-n jul. 21-n adták ki kiváltság alakjában Széchi Miklós bíró és az esküdt polgárok, Simon Antal és Kovács István, meg Kovács Hyeronim eszes és becsületes kovácsmesterek kérésére; a kik panaszosan adván elő, hogy némely ezéhon kívüli kovácsok az ő régi, dicséretes és sok időtől fogva megtartott szokásaik ellenére

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXXIX. száma alatt.

a czéhnek mindennap különféle kárt, alkalmatlanságot és jogsérelmet okoznak, mi által ők a szent Mihály-egyházban levő, eddig tőlük fenntartott szent László-oltárnak ¹⁾ illő tisztességgel és díszszel való további fenntartásában akadályozva vannak : kérték a nevezett bírót és tanácsot panaszuk orvoslására. Ezek a nevezett oltár tisztességének fenntartása, valamint a város gyarapodása tekintetéből belégyeztek abba, hogy a mondott czéh szabadságai és szokásai — a mint azok más királyi városokban is fennállanak — ezen czéhtársulat kebelében a mostani és jövődöbeli mesterekre nézve kötelező erővel birjanak. A nevezetesebb pontok ezek : ,Egy czéhon kívül álló mester is kovácmívet ne mivelhessen, 15 hónapnál tovább kovácmívre tüzét meg ne gyujthassa, ha a társulattal meg nem egyezik ; számúzott, megbélyegzett és hitszegő a társulatba bé ne vétessék, hanem csak képes, becsületes és jóhírnevű ; a városban bármiféle vasmívet darabonként senki ne árulhasson, hanemha négyes számban vagy pedig nagyobb mennyiségben ; a lakatosoknak fejszét vagy az ő mesterségökhöz tartozó más mívet megigazítani vagy magukat másképpen az ő mesterségökre vegyíteni nem szabad, mindazáltal mások joga sértetlenül maradván. Ha valamely kovácslegény valakinek lovát a vasalással úgy megrontja, vagy bénítja, hogy meggyógyítani nem lehet, fele árát ő, felét mestere fizeti ; a gyógyíthatót a mester tartozik meggyógyítani, zabot és szénát azonban számára a tulajdonos ad ; ha a legény a vasaló-szój hiányossága miatt tesz a megvasalt lóban kárt, felel érte, ellenkező esetben nem. A mesterek tartoznak a városnak 100 szakállast három arany forintért megkötni ; saját maguk és legényeik minden ügyét ők igazítják, kivéve a város bírója és esküdt polgárai elébe tartozókat. A ki czéhba akar állani, képessége mellett fizet két arany forintot, egy veder bort és 4 font viaszat, a többi az ő becsületére bízatik. Szegénységgel magát senki nem mentheti.‘ E szabályokat Antal, Fábíán és Mátyás kovács, városi polgárok átíraták a kolozsmonostori konventtel 1468-n jan. 26-n ²⁾. Másodszor is kiadta e czéhszabályokat 1477-n sept. 9-n Mátyás, Belényesi Péter, Phanschmidt András, Szathmári János és Simon s Gergely eszes és

¹⁾ Ez ma nem létezik.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXXXVI. száma alatt.

becsületes kovácsmesterek kérésére Petri [Mátyás] Miklós bíró a maga és Szegény János, Szabó Egyed, Ambrus deák, Koch Márton, Buda Péter, Klein ¹⁾ Mihály, Márkus János, Csiszár Péter, Kyfferbart Márton, Schorcl Mihály és Theremny Benedek fő-senatorok és esküdt öregek nevében. E szabályok szó szerént az előbbiek, a czéhba-állást illető pontig. Itt kezdve a következő utánpótlások vannak. „A ki czéhba akar állani, mívét elébb négy czéhbéli mester lelkiismeretesen vizsgálja meg, s ha kielégítő és maga az egyén alkalmas, minden vonakodási alkalmatosságot eltávolítván, fizessen a czéhnek négy forintot, nyolcz font viaszat, négy veder bort, addig tűzét mestersége folytatására meggyújtani ne merje. Ha a mesterek fiai vagy társai alkalmasok mesterségre, s ha az utósók mesterek leányát vagy özvegyét veszik nőül, a díjak felét fizetik ²⁾. A ki a czéhügyek elintézése bevégződése előtt észszerű ok nélkül gyűlésből elmegy, fizet egy font viaszat. Özvegy asszony férje mesterségét egy évnél tovább nem folytathatja. A mely mester egy ifjat vagy serdülőt vesz fel tanításra, fizet egy forintot ³⁾).

Az aranyművesek német szövegű czéhszabályait Hanuschel András, Zöner Péter, Goldschmidt Mihály és Péter eszes és becsületes aranyművesek kérésére 1473-n jul. 12-n adták ki: Szegény János bíró, Ambrus deák, Széchi Jakab, Szabó György, Broda Péter, Csiszár Péter, Lampricht János, Goldschmidt Márton, Miklosy Jakab, Cleyn Mihály, Márkos János, Schörel Mihály és Sattler Péter. Bémútatták — így szól a tanács — előtte nevezett aranyműves mesterek azon törvényczikkeket és szabályokat, melyeket az aranyművesek egész Magyarországon, különösen *a hét várak országában* ⁴⁾ eddigelé használtak, s a melyeket a kolozsvári aranyműves mesterek közegyetértéssel bévettek és megállítottak, s kérték azok megerősítését; a tanács elfogadta s megerősítette; főbb pontjai ezek: „Beestelen s hitszegő a czéhba nem léphet, hanem csak az, a ki írásban kimutatja jó hirnevű s becsületes atyától és anyától származását, valamint azt is, hogy

¹⁾ Michael Parvus. . . . . Ez „Klein”, mint az alábbi német oklevél világosan mutatja.

²⁾ Az itt következő várvédelmi pontot már fennebb adtam.

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLVII. száma alatt.

⁴⁾ „In dem lande yn Sybenbürgen” . . . . .

korábbi mesterénél jámborul és becsülettel szolgált; mívét két czéhbeli mester vizsgálja meg, hogy avval a czéhnak szégyent, s a városnak gyalázatot ne okozzon; hamis forintost senki meg-aranyozni ne merjen, forintról levágott aranyot meg ne vegyen, czéhon kívül tizennégy napon túl mívet ne folytasson, míg magát nem igazolja; lopott aranyot, ezüstöt egy mester is ne vegyen, s azt fel ne dolgozza, ha ilyet visznek hozzá, a czéhmestereknek jelentse, hogy azt tegyék őrizet alá, míg a káros megkeresi. Ezek felett megerősítettni kívánták folyamodó mesterek mind azon rendszabályokat, melyeket könyveikben megirtak, s a melyek más királyi városokban is használatban vannak. Ha ezek ellen valamely mester vagy legény szóval vagy tettel vét, vagy vakmerően fellázad, a czéhmesterek a czéh által nekik adott hatalmuknál fogva illően büntessék meg¹⁾.

Nekem úgy tetszik, hogy a csak imént említett czéhkönyvből valók azon latin szerkezetű pontozatok, melyek az oklevélben levő ismertetett német czéhszabályok után következnek s azokat mintegy kiegészítik. A főbb pontok ezek: „A ki hamis forintosokat megaranyoz, minden forinttól fizet a czéhnak egy márka ezüstöt és 12 font viaszat. Egy márkát tevő közönséges őv csinálási ára 2 for., szebbé 3 for., a megaranyozás ára 2 for.; minden mester csak két tanuló inast tarthat; ha egy mester a másik ellen vagy társa ellen tesz valamit, s meg nem békélhetnek, menjenek bíró elé, de előbb ne²⁾; ha egy mester társa, vagy egy legény más mestertől eljő, addig senki bé ne fogadja, míg meg nem kérdezte: ha erre fel volt-e szabadítva, s becsülettel jött-e el? Czéhba csak azokat vehetni bé, a kik ékszereket és fegyvereket kívül és belől megczímerezni tudnak, arany gyűrűt helyesen készíteni s a drága követ abba szépen belé tenni képesek; mester más mestertől vett mívet nem árulhat, a legény a megkezdett munka bevégezése előtt el nem mehet, mikor el akar menni 14 nappal előre köteles tudtul adni; a mesternek nem szabad megengedni legényének, hogy más számára pénzért dolgozzék, ha pedig valamit magának dolgozik, az ezüstöt vegye urától; ha

¹⁾ A kútfő megnevezése alább.

²⁾ A szebeni és budai aranyművesekhez folyamodhatási pontot fennebb közöltem.

megengedi, a perselybe először 2 lat ezüstöt fizet s 2 font viaszat, másodsor két annyit s így tovább; ha aranyos vagy ezüstös ele-
nodiumokat : övet, láncot, vagy más ezüst marhát : kalánt, ke-
resztet, kelyhet vinnének valamely mesterhez, jelentse s tegyék a
ezéh perselyébe, míg a tulajdonos megtalálja, ha a mester 12 hó-
napon túl tartja legényét s vele nem szerződik, a perselybe fizet
1 for. és 2 font viaszat; mester mestertársától szerszámot zálog
nélkül kölesön ne vegyen; ha legény, ura vagy asszonya otthon
nem létében az eladni vitt aranyot és ezüstöt hirtétel nélkül meg-
veszi, a vett dolog a ezéh perselyéé lesz¹⁾.

A társakról a következő intézkedések vannak. „Minden jám-
bor mestertársnak, ha tudjuk, ha nem tudjuk honnan jött, adas-
sék dicséret és tisztesség, s minden társ dicsérje meg magát jám-
borságával s éljen becsületesen és jámborul; társ senki ne lehes-
sen, a ki nem tud arany paizst, ezímert és új arany gyűrűt úgy
készíteni, hogy a király úr és jobbágyai, főpapok, országbárok és
nemesek előtt becsülettel megállhasson; a mestere vagy más mes-
terek ellen cselekvő társat, míg velök meg nem békélik, senki
társul ne vegye; ha valamely társ tolvajságon éretik, két választ-
tott mester fogja el, s tartsák addig fogva, míg a mesterek gyű-
lése vétke felett itél, s akkor minden mester hívja el legényeit,
s előbb a vétkes levetköztetvén, mindenik üssön rá vesszővel hár-
mat; a melyik nem akarja ütni, hasonlólul vétkes lesz, s az ily
legényt egy mester is bé ne fogadja; a ki titkon és lopva dolgozik
magának, míve vétessék el a persely számára; ha a társ a neki
megmivélés végett adott munkát mestere távolléte alatt titokban
magának mivelné, két választott mester fogja el s ez is vesszőztes-
sék meg, úgy, mint fennebb volt mondva; a ki kockázik, fizessen
a perselybe először 2 lat ezüstöt és 2 font viaszat, másodsor két
annyit, harmadsor míve vétessék el, míg kezest nem állít.²⁾

Az inasokról két czikk szól : „Ha a mester inasát valamely
játékon éri, vigye őt a mesterek elébe s üssön rá vesszővel jó
kilenczet; a ki magának vagy másnak mestere műhelyében az ő
tudta nélkül formát csinál, mestere vesszővel verje meg, mint
előbb²⁾ . . . .”).

¹⁾ A kútfőt alább megnevezem.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLII. száma alatt.

A szöcsöknek e korszakban szintén két rendbeli s két nyelven szerkesztett czéhszabályai voltak. Az egyiket 1479-n decz. 13-n Petri [Mátyás] Miklós bíró és az összes városi főtanácsosok — Prothocousules — és esküdt polgárok adták ki kiváltság alakjában, Kun János, Kerestély szöcs, Salczer Gáspár és Jegendorffer János eszes és becsületes szöcsmesterek kérésére, a kik súlyos panaszképpen terjesztették elé a tanácsnál, hogy a más vidékekről, vármegyékből, városokból és szabad községekből közéjük jövő vendégek, az ő előmenetelőket és hasznukat, a mit a különféle állatok bőreinek megvásárlásából remélhetnének, s melyekből az ő mestertársaik élelmöket és táplálékukat szokták keresni és a királyi szent koronának tartozó adóikat fizetni, előlük merőben elveszik, az ő nagy megromlásukra és jogsérelmökkel. Minthogy pedig — úgymond a tanács — más királyi városokbeli polgárok, a külsők felett különféle kedvezményekkel bírnak, melyek által azon polgárok folyvást hathatósan gyarapodnak, és mivel illő és a józan észszel megegyezik, hogy ugyanazon város polgárai a maguk lakhelyökben más oda jövő idegen vendégek felett különösebb előnyökkel bírijanak és éljenek: ez okból a bíró és tanács a panaszló polgárok baján segíteni s azt alkalmas módon orvosolni akarván a végre, hogy ők bővebb élelemre tegyenek szert, s ez által a város gyarapodjék, a királyi felség szolgálata nagyobb tisztességben és haszonban részesüljön, különösen pedig hogy ők is képesekké váljanak arra, hogy farkas-utezabeli saját tornyukat önerőjökön hadi fegyverekkel, védművekkel, nyíllal, ágyúval s a fegyverek egyéb nemeivel elkészíthessék s megerősítve feldíszíthessék, a panaszló társulatnak bizonyos tudásuk szerénti, következő szabályokat adták: — Czéhon kívüli egy mester is szöcsmívet ne dolgozzék, sem városi, sem oda bėjövő külső szöcsmesterek szöcsmesterséghez tartozó bárminemű házi vagy erdei vadállat bőrét, százon alól meg ne vegye; a mely mester czéhon kívüli mesterrel együtt dolgozik, mesterségét veszti; a ki tanítás végett vesz fel ifjat, fizet 1 for., a ki idegennnek vagy czéhon kívülinek saját műhelyében a dolgozást megengedi, elveszti mesterségét, s a bírónak 10 márkát fizet; a ki alkalmas czéhba felvételre, fizet a czéhnek 6 for. s szülőitől tisztességlevelet köteles bémutatni; a mesterek czéhba lépő fiai fizetéstől mentesek; a mely mester fia más mester leányát nőül veszi, szintén fizetésmentes; a ki özvegy mesternét

vesz nőül, csak fele díjt fizet; az özvegy mesternék férjeik halála után azok mesterségét egy évig folytathatják, de tovább nem. E szabályokat a tanács azon megjegyzéssel erősítette meg, hogy a nevezett szöcstársulat a közjó elleni szabályokat ne alkothasson¹⁾.

A második egy német eredeti szövegezés 1481-ről, készítette Baczoni Kerestély, a maga társaival, szombaton, de mely bónap, melyik szombatján? s minő megbizásból? nincs kitéve. Ez szintén a másíknak csak kibővítése. A főbb pontok ezek: Szabónak senki ne adjon el bőrt sem kicsiben, sem nagyban, a ki teszi, egész czéhbüntetést fizet; a ki inast akar tartani, fizet 4 for., a ki elkergeti, 1 fontot; a czéhmesterek hivatalukat karácsonkor tartoznak letenni; az idegen hozzon levelet, hogy jó nemzetségből való; a ki legényeit hétfőn ünnepelni hagyja, fizet 4 font viaszat; a ki más mester legényét elidegeníti, fizet 1 fontot; a ki más mestert gyaláz, a négy czéhmesternek fizet négy-négy, s mindenik más közönséges mesternek 1 font viaszat; a ki külső mesterrel társul, a czéhből kizáratik; a ki mester vagy mesterasszony temetésére nem megy, fizet 1 for., a ki a Krisztus teste ünnepén — jun. 6 — az egyházi menetet elmulatja, fizet 4 font viaszat, a ki a szent János-ünnepi — jun. 24 — áldozatot elmulasztja, 1 fontot; a ki a templom udvarán a czéhmestereknek nem köszön a Krisztus teste ünnepén, fizet 1 fontot; az isteni tiszteletnél a 4 ifjabb mester szolgálni köteles, a ki elmulatja, fizet 1 fontot; a mesterek fia, ha semmit nem tud, két évig köteles szolgálni és 2 font viaszat fizet; a ki a czéhnak adós, és meghal, nem kell eltemetni, míg eleget nem tesz, vagy zálogot nem ad; a mely legény a maga kezére akar dolgozni a mesterek ellenére, eszten-deig dolgot ne kapjon, vagy kérelje meg őket; a ki egyszerre öt ködmönnél többet viszen ki, fizet 1 font viaszat; a ki idegen subát vagy ködmönt idegen mesterek társaságában elad, s a czéh megtudja, áruját elveszti; a ki készíttetlen bőrmívet ad el, egész czéhbüntetést fizet; a mely mester a négy czéhmester beszédébe bele szól, fizet 4 font viaszat; ha szerdán és csütörtökön mesterasszony veszen bőrt, kivéve ha férje beteg vagy nincs otthon, fizet 9 forintot; a ki régi ködmönt új helyett ad el, fizet egész czéhbüntetést; ha mester és mesterné hal meg, a czéh tartozik lelke

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXIII. száma alatt.

üdveért a szent János oltára mellett ¹⁾ egy misét énekeltetni s díját a czéh perselyéből megfizetni. ²⁾

A takács-czéh jogait és társulati szokásait magában foglaló szabályait 1479-n szintén decz. 13-n adta ki kiváltság alakjában ugyanazon bíró és tanács Barth Mihály, Weber Simon, Helmer István és Benedek András eszes és becsületes polgárok és takács-mesterek kérésére. „A ki czéhba akar állani — így hangzik az — legyen arra alkalmas, elegendő s adjon levelet becsületes származásáról, sőt arról is bizonyítson, hogy tanulási éveit bétöltötte; beléptekor fizessen egy arany forintot; midőn mester hal meg, vagy felesége, fia, leánya, temetésén minden mester legyen jelen, a ki elmulatja, minden mulasztáskor fizet fél font viaszat; az ifjabbik négy mester pedig ilyenkor a halott körül a szokás szerint szolgálni köteles; a meghalt mester özvegye folytathatja férje mesterségét, ha ezt folytató mesterhez megy férjhez; ha pedig máshoz, akkor a mesterség folytatása megtagadtatik; a ki mester leányát veszi nőül, nem fizet a czéhnak, de a mestereknek ebédet adni tartozik; a vénebb mesterek nézzenek utána minden ifjabb mester mívének, hogy azok kellő rendben és jó módon legyenek készülve, s a kit hibában találnak, büntessék 4 font viasz fizetésére; minden mester tartozik kész szívvvel szolgálni a Szent-Lélek oltárára, ³⁾ a melynek társulatához vallják magukat, saját lelkök üdveért.” ⁴⁾

A kötélverőknek ismét két nyelven irt czéhszabályai vannak. 1486-n ápril 2-kán adták ki kiváltság alakjában Szabó Ambrus bíró és a kolozsvári esküdt tanácsosok és öregek, Lukács Márton, János István és Pál István eszes polgárok és kötélverő mesterek kérésére, a kik eléterjesztették, hogy ámbár köztük és a czéhon kívüli mesterek közt hosszas időn át egyenetlenség, vetélkedés és

¹⁾ Ma bémelve a nagy templomba jobb felől a 4-dik oltár.

²⁾ E szabályok olykor dologisméltó, itt-ott egymással ellenkező szakai, későbbi belétoldások, a hártján látható különféle időbeli írások, általában az egésznek korlátolt szelleme azt gyanítatja, hogy azok tervezve ugyan voltak, de hihetően közhatósági helybenhagyást nem nyervén, tán csak keblileg voltak életbe léptetve. Én főként a szöveg szász dialectusaiért, szász tudósinknak kívánván kedveskedni, láttam közlendőnek. Látható az OKLEVÉLTÁR CLXXVIII. száma alatt.

³⁾ Ez oltár ma nem létezik.

⁴⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXII. száma alatt.

lázongás volt s ők egymás ellen sokat méltatlankodtak, azért, hogy a közöttük fennálló czéhvégzések és határozatok s jogok meg nem tartásából, élelmök megkevesedése, pusztulásuk és romlásuk következett; mindazáltal most Isten kegyelméből józanabb észre térve, s a szeretet indulata és felséges erénye által rábíratva, kölesönös önálarendelési egyességre léptek, mely közöttük örök időkre tartson, és bizonyos czikkekre osztva, irásba is foglalták, kérve azok megerősítését. Az alkotott és megerősített szabályok lényegesebb pontjai ezek voltak. „A ki kötélverő mester akar lenni, legyen nős, e város polgára, becsületes származásáról, jó magaviseletéről, és arról, hogy kitől tanulta a mesterséget, mûtasson irást, s a czéhnak fizessen 4 arany forintot, 4 font viaszat, egy ebédet és egy veder bort — egy hónap alatt; ha idegen helyről eladás végett kendert hoz bé, titkon egy mester is magának meg ne vegye, hanem ha meg van véve, a mesterek mind hivassanak össze, a kik sors szerint határozzák meg, hogy az kiké legyen; ha eltitkolja, büntetésül fizet 2 font viaszat, s a kenderből mégis részt nem vehet; a mely mestert azon érik, hogy más legényét elcsábitotta, vagy más módon a czéh ellen cselekedett, fizet 10 font viaszat, s az elcsábitott legényt még sem tarthatja magánál; ha felserdült kíván mesterségtanulás végett valamelyik mesterhez béállani, az a mester annak előbbi mesterével két más mester előtt egyezzek meg s az ifju kötelezze magát, hogy legalább négy egymás után következő évig öt folyvást szolgálja, e felett a czéhnak fizessen 2 frt és 2 font viaszat; a melyiknek módja nem lesz, állítson kezes: időközben senki kereskedés végett istrangot a városra bé ne hozzon, a ki teszi, a czéhmester a bíró segítségével foglalja le s fordítsák szükségökre; az időszereinti czéhmesterek vásárok alkalmával mind a városiak, mind a külsők neveit vizsgálják meg, a hibásokat javítsák meg, sőt bírói tekintély közbejöttével foglalják is le s égessék el; a sóbányákhoz szükséges nagy köteleket minden czéhbeli mester egy árért készítse; ha társ-mester valamely meghalt mester özvegyét nőül veszi, ha maga is azon mesterségen van, díjt s egyéb tartozást csak felcérésben fizet, szintígy a meghalt mesternek fiai is; az özvegy, férje mesterségét két évig folytathatja, tovább nem.“¹⁾

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXVIII. száma alatt.

A német példány itt is mintegy a másik kibővítésének látszik. „A mely mesternck — így hangzik az — nincs inasa, tartson két legényt, a melyiknek van egy, legényt is egynél többet ne tartson; ha az inas tanulási esztendeit kitanulta, mestere adjon 1 forintért egy kabátot ¹⁾, a tanuló legény szolgáljon 4 évig; a tanuló inas adjon 2 forintot és 4 font viaszat; ha a legény szabadságra akar menni, 8 nappal előre tudassa, különben fizet 2 font viaszat, s ha a mester akarja elbocsátni s nem tudatja 8 nappal előre a legénnyel, 4 fontot fizet; a *kedves* (így!) szent András napján — mondatik tovább — a ki áldozni nem megy, fizet 1 font viaszat, ha a férj nincs otthon, menjen a nő, különben azt a büntetést fizeti; azon napon a mestereknek ebédjök lesz, s a ki meg nem jelenik, fizet 4 font viaszat; a czéhmester, a ki ezt meg nem adja, fizet 5 fontot; ha mindkét czéhmester elmulatja, mindkettő 5 fontot fizet; szent Fabián és szent Sebestyén — vértanuk — napján a ki áldozni nem megy, fizet 1 fontot, a ki ünnepek reggelén az oltár körül nem szolgál, a gyertyát meg nem gyújtja s el nem oltja, fizet 1 fontot, a főmisén 1 fontot, a ki a vecseryén az oltárt bé nem takarja, 1 fontot; a ki egy főtemetésen a kíséretben nincs, fizet 1 fontot, a ki nem kíséri a testet 1, a ki a sirhoz ki nem megy 1, a ki áldozatra nem megy 1, a ki üdvözletre nem megy 1 fontot, a ki a beszéltetésre nem megy 1 fontot; ha egy ifju, mester akar lenni, fizet a czéhnak 4 forintot, egy veder bort, és 8 font viaszat. Ugyanez évben határozták a kötélverő mesterek, hogy a melyik mester a czéh napján, midőn az udvarba ²⁾ kell menniök, 12 órára meg nem jelenik, fizet 1 fontot; a ki nem ül a maga helyére, míg a dolgoknak vége van, 1 fontot ³⁾.

Azon két czéhszabályi kiváltságlevél, melyben világosan ki van fejezve, hogy azok elpusztult régiek alapján készültek — mint már érintve volt — a lakatosoké s velök egyesült sarkantyukészítőké, meg a szabóké.

Az elsőt mint már régóta hitelesen készült s a kötélverő mestereknek engedélyezve volt czéhszabályt 1472-n márcz. 17-n

¹⁾ Nem vagyok bizonyos, hogy jól értettem-e e az oklevél pontját?

²⁾ *Zu Hoff* . . . Így nevezték a város házát.

³⁾ Ezen túl van még néhány czikk 1515- és 1542-ről.

Ezeket, mint a felvett korszakon túl terjedőket, hátrábbra hagyom.
Látható az OKLEVÉLTÁR CLXXIV. száma alatt.

átirat alakjában adták ki Kerekes Lukács, kolozsvári bíró maga és esküdt polgártársai nevében, Dobó János jegyző aláírása alatt s a város első nagyobb — már ismert — pecsétével megerősítve János és Péter becsületes polgárok és lakatos mesterek kérésére, megjegyezvén, hogy ezek azon kedvezményeket, czéh-szabályokat és rendelkezéseket foglalták magukban, melyekkel az ő mesterségökön levő szebeni, brassai és segesvári polgárok élnek. „A ki czéhba mer állani, — így kezdődik az — törvényes házasságból, tisztességes szülőktől származását s becsületes magaviseletét írásban tanusítsa, fizessen 4 arany forintot, egy tehetségéhez mért ebédet; a ki inasnak áll, fizet 1 forintot; czéhon kívülnek mesterséget folytatni nem szabad, mert csak ha czéhba áll, úgy adja bizonyos jelét annak, hogy mesterségét érti; a czéhmesterek nézzenek gyakran körül, hogy hamis mívet a mesterek ne dolgozzanak. A tanács azt is megengedte, hogy a városba egy kereskedő is kész lakatot, sarkantyut, zablát külsőktől bé ne hozzon s azt ne csináljon, ha teszi, a czéhmesterek a bíró segítségével vegyék el; egy mester se merjen viaszba nyomott mintára kulcsot készíteni, s egy mester vagy legény se lakatot vagy zárt a tulajdonos otthon nem létében felnyitni, nehogy abból csalás vagy gonoszság származzék“¹⁾).

A másodikat 1475-n novemb. 11-n Petri [Mátyás] Miklós bíró és a város esküdt tanácstagjai adták ki kiváltság alakjában, Széchi Jakab, Lampricht János, Colb Tamás és Smithin János eszes polgárok és szabómesterek, úgy szintén Simon és György posztónyírók kérésére, a kik a tanácsgyűlést élénken és hathatósan kérték arra, hogy az ama tekintetből, hogy a piaczi szentegyházban a Minden szentek oltárát²⁾ illő díszben és tiszteletre méltó állapotban fenntartani³⁾ az ő társulatuk kötelese⁴⁾, a

¹⁾ E szabályok a czéhnek Báthori Zsigmond korából való jegyzőkönyvébe is bé vannak íglatva I—VII. czikkre osztva s azon kor magyar helyesírásával írva oly egyszerű szépséggel, hogy azt mint magyar nyelvészeti ritkaságot az OKLEVÉLTÁR CXLIX. száma alatt egész kiterjedésében közleni érdekesnek láttam.

²⁾ Ma nincs meg.

³⁾ A másik — a toronyfelfegyverzési indok — fennebb már érintve levén, itt nem ismétlem.

⁴⁾ Arról, hogy az miből állott s mibe került, fogalmat ad az ó-vári Domokos-szerzet 1559-n készült egy leltára.

„Szokás — így hangzik annak 6-ik fejezete — a konvent szentegyház-

dicséretes szabómesterséget mivelő társulat rothadás miatt megromgált régi czéhszabályait újból állíttatná ki, s erősítné meg s ez által azon társulatnak is megerősödését eszközölné. A tanács a czéh régi szabályait hasznosoknak és illendőknek látván, újból visszaállította és megerősítette. A ki czéhba akar állani — ezek a lényegesebb pontok — czéhon kívüli becsületes emberek által ajánltassa magát, s hogy igaz és törvényes apától és anyától született, becsületes nemzetből való, feddhetetlen erkölcsű, s bűnt nem követett el, írásban mütassa ki, e felett azt is, hogy mesterségét érti, négy mester előtt, a kiket becsüljön meg egy veder borral; legyen nős, különben kiútasítatik; czéhbaléptekor fizessen 4 arany forintot és 5 font viaszat; a mestereknek adjon egy ebédet, úgy, hogy minden asztalnál tehetségéhez mért három fogás éték legyen, e felett két veder bor; a czéhgyűlés egybehívásakor kis gyertyát kell gyujtani, hová megérkezése órájában a társulat minden tagja fizet egy drt, a ki pedig a gyertya kioltása után érkezik meg, 2 drt, a ki nem jó el, 1 font viaszat; a ki nem elég jól béavatott posztóból készít öltönyt, fizet 4 font viaszat az említett oltárra; a ki a hozzá vitt posztóból ellop, mesteri jogát veszti, és soha többé becsületes mesterek közé bé nem vétetik; e felett bűnéért a bíró is megbünteti; ha valamely mester, különféle színű posztóból készít öltönyt és azt egy színre, különösen feketére festi, mint tolvaj úgy tekintetik s fenyítettik; egyik mester is más ismeretlentől titkon posztót ne vegyen, mit ha tesz, elveszti s az a bíró kezébe adatik, e felett a czéhnak fizet 1 frt; egy szabó is a posztónyirővel együtt ne lakjék, különben mindkettő 1 frttal büntettetik; a mely mester a másikat kisebbítő szókkal illeti, az említett toronyra fizet fél forintot; a mely

---

zat és karzatát a szentek ünnepén különböző függönyökkel és szőnyegekkel feldíszíteni, kiváltképpen a nagy ünnepeken u. m. Krisztus megtestesülése, vizkereszt-nap, Mária megtisztulása, megjelenése, husvét ünnepén s egyéb ünnepeken tíz vagy kilencz nap szőnyeget tenni fel az állványokra és lép-esőkre, a nagy oltárra 8-at vagy 9-et, a karzaton kívül levő minden oltárra két illő szépségű, míves napokon pedig ugyanannyi kisebb és egyszerűbb szőnyeget. Más ünnepélyek alkalmával pedig u. m. az apostolok, doctorok ünnepei, a kettős ünnepek sat. alkalmával egy vagy két tisztességes szőnyeget. *Magyar Sion*, Negyedik Évfolyam, augustusi füzet. Esztergom, 1866. 585. l.

mester bármilyen szándékkal a városból egy évig távol volt, visszajövetelekor úgy tekintetik mint új mester s a fizetendőket megfizetni köteles; a ki ócska köntöst ad el új helyett, veszítse el és az fordítassék a torony szükségére; a ki más mester mivét gyalázza, fizet 1 veder bort; a mely mester a másnak adott munkát álnokul magához keríti s megmiveli, elveszti a munka árát s az a toronyra fordítatik; a ki inast vesz fel tanításra, fizet 1 frt, s az ilyet a mester 15 napnál tovább egyességen kívül, magánál nem tarthatja, ha az ellen tesz, 1 frtra büntettetik; ha az oltár adósai tartozásukat minden évnegyedben meg nem fizetik, az mindannyiszor egy font viaszszal növekedik; a mesterek ellenére munkát vállalt legényt egy szabó is titkon műhelyébe ne vegye, míg azokkal meg nem békél; a ki az ellen tesz, 1 for. érő viaszat fizet; ha inasi esztendeit külső szabóknál vagy a főrendüek udvaraiban kitanult legény jó valamely mesterhez, másképpen ne fogadjabé, hanem ha inasi esztendeit kitölti; a mely mester másnak legényét nyájas szavakkal magához csábítja, a hány napig tartja, annyi font viaszat fizet a mondott oltárra; a mely legény a három nagy ünnep u. m. Krisztus születése, feltámadása és pünkösd előtt mesterségét elhagyja, azt senki bé ne fogadja 10 font viasz büntetés alatt; a ki a Krisztus szent teste ünnepén való egyházi menetről elmarad, fizet 1 font viaszat; a ki a menet előtt árut viszeladás végett a piacra, 2 fontot; ha valamely mester nagy temetésen nem jelenik meg, 1 fontot, a ki kisebbben, felet; ha a Minden szentek oltárának felügyelői ünnepnapokon a reggeli és vécsernyei misék alkalmával a gyertyát nem gyújtják meg, fizetnek 1 font viaszat; a mit az oltár érdekében a négy czéhmester tesz, az összes mesterek tartoznak helyben hagyni, ha ellenkeznek, 4 font viaszat fizetnek ¹⁾).

Ha ez adatokat összevetjük, egyfelől valóvá lesz ama sejtélem, mit az ezen korból fennmaradt czéhszabályok létezése mintegy önkénytelenül felkölt, hogy t. i. Kolozsváratt már I. Lajos és Zsigmond királyok alatt számos czéh, fejlődésnek indult iparélet volt, de emlékeit az idő eltemette; másfelől a Mátyás korabeli czéhoknak mivolta és rendeltetése azok szülő okaival együtt — ha szabad úgy kifejeznem magamat — plastikailag kidomborodva,

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLIV. száma alatt.

a polgári és iparélet sajátosságosan érdekes képét tárják elénk. Az elsőre nézve teljes bizonyíték az, hogy több ezéhszabály megújítása az elrothadással és régiség miatti elavulással van indokolva; ez pedig évtizedek alatt nem történik, erre — csak némi gondviselés mellett — századok kellene. Az utósóra nézve ez emlékek a kolozsvári ezéhocat indokaik- és ezéljoknál fogva keletkezésök idejében egyiránt korszerű, hasznos, és életrevaló intézmények gyanánt tüntetik fel. Valamennyi ezéhtestület alakulása főindokai abban központosulnak: hogy a ezéhkedvezmények által az iparos osztálynak életmódja javuljon s bővebb és biztosb keresetforrásai legyenek, hogy ez vonzóvá tegye a várost s a szabad polgári helyzet édesgesse oda a külső honlakókat s hogy az így előállott vagyonos polgárok növekedő száma által növekedjék a város belső erkölcsi ereje és társadalmi súlya. Ez által azt kívánták elérni, hogy a polgárok egyfelől a korona és király iránti adótartozásuknak, másfelől béke és harcz idejében városvédelmi kötelezettségeiknek megfelelni képesekké váljanak, és hogy a buzgóságukra bizott oltárnak feldíszítése s kegyeletes szolgálata által az egyház és isteni tisztelet fényét emeljék s az emberi és keresztény műveltség terjedését előmozdítsák. Főczél a műipar érdeke, a mesterségek emelése s tökéletesítése volt. Az e végre rendelt inasi és legényi tanulás évei és próbái, valamint a mesterré avatás föltételei és a mestereknek s műhelyeknek folytonos ellenőrzése a műipar fejlődésének kielégítő kezességei voltak. Az is tény, hogy erre a városok útalva, sőt mintegy kényszerítve voltak azon kor-
nak kiváltságkedvelő szelleme, a megyék hatalmas oligárehái, sőt más városoknak is teljesen azonos intézkedései által. A mely intézmény az ország iparát, e nagy és drága érdeket vette hű oltalma alá, s azt és az ahoz fűződő jóllét, a köztársulatot képező tagok valamint az összes polgárzat és korona ügyét oly sikerrel szolgálta, mely szerkezetében az önfenntartás, az iparfejlesztés és műveltség ily erős elemeivel bir, végre mely szigoru törvények és a kegyelet érzésének ápolása által századokig mintegy karján vitte az ipar és polgári jóllét, a korona és vallás testvérérdekeit, s e szerént mintegy küldetést töltött bé — az a multnak kevés árnyai mellett is örökre fényes emléke lesz, mely gondos tanulmányt és tiszteletet érdemel.

Mint a német uralkodó-házból választott királyok ural-

kodásának eredményét, meg kell említenem azt, hogy a míg a XIV-ik században csak latinul, ebben némely czéhek szabályai németül is kiadattak; de a hivatalos kiadványok csak latinul — ezen úgy látszik — e kor tudományi és diplomatikai nyelvén. E két érdek előtt a magyar nép — saját nyelvét mellőzve — más népek példájára meghajolt. A mi az akkori európai viszonyok közt másképpen nem is lehetett, ha csak a magyar király magát és országát a többi királyoktól és népektől elszigetelni nem akarta.

E kor élénk munkássági ösztöne s műveltségi hajlama a vallás és egyházélet mezején is maradandó nyomokat hagyott fenn. Ilyen a polgári építészeti köréből a plebánia-épület, Mátyás születési háza és hídkapu-bástya, a szent építészeti köréből a farkas-utczai monumentális szentegyház ¹⁾, melyet a mellette volt szent Ferencz-rendi zárdával és a szintén közelében állott szürke öltönyű nő-apácák házával együtt Mátyás király építtetett a város által kijelölt helyen.

Kolozsvár városa közönsége egy 1486-n nov. 9-n Szabó Ambrus bíró és a városi esküdt tanácsosok neve alatt költ ajándéklevélben Mátyás király úr és Báthori István királyi udvarbíró és erdélyi vajda akarattok és beléegyezésök következtében farkas-utczában a szabók tornya melletti helyen, keletre nézőleg, egy zárda építésére szükséges területet örökre és visszahívhatlanul a szent Ferenczről nevezett Minorita-szerzetnek adományozott oly föltétellel, hogy a szerzet az ott levő házak árát a birtokosnak fizesse meg ²⁾. A király 1487-n sept. 5. Bécsújhelyen költ parancslevelében kijelentvén, hogy e helyen zárda építését határozta el, meghagyta a kolozsvári bírónak, esküdteknek és az egész közönségnek, hogy a megnevezett rendnek az építést akadálygördítés és ellenszegülés nélkül engedje meg, s kebeléből két jámbor és alkalmas egyént válasszon, a kik annak megtalálására, minden szükségesekben segítségökre legyenek ³⁾; 1490-n jan. 18.

¹⁾ Látható a RAJZOK kötete XXXIII-ik tábláján.

Fasching az ó-vári szentegyházat is Mátyás által építtetnek írja; de kútfejét nem nevezi meg. Én tanúsítatlan állítását elfogadni nem merem. *Fasching*, Nova Dacia, Claudiopoli, MDCCXLIII. 81. l.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXIX. száma alatt.

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXXIII. s áma alatt.

Visegrádon költ levelében pedig Tarcsai ¹⁾ Márton erdélyi főkamaraispánnal tudatván, hogy a szent Ferencz-szerzeti atyáknak építetni már elkezdett kolozsvári zárdáját a következő tavaszon folytattatni szándékszik: küld hozzá egy általa ismert barátot, hogy az elkezdett munkát tovább folytassa; egyszersmind pedig meghagyja neki, hogy annak útasítása szerént azon megkezdett szentegyház építését a legközelebbi tavaszon a király költségén minél jobban és gyorsabban lehet, megszűnés nélkül folytattassa, és szintén a király költségén kőfaragókról gondoskodjék; a mészfőzésért sóval, a kőfaragásért s annak és a mésznek a szentegyházig szállítására a király pénzből és rovására fizessen. Egyébiránt pedig János barátnak és a vele levő többi barátoknak fából és deszkából készítesse meg a szükséges kamarákat, hogy a mig ott lesznek, kényelmes életök és maradásuk legyen s munkájokat jó móddal folytathassák ²⁾. Azonban az építés csak II. Wladislaw alatt lőn bévégezve, a ki 1494-n aug. 24. Szebenben költ parancslevelében Kis-Asszonyfái Istvánfi István és Kápolnai Miklós erdélyi sókamarák ispánjait értesítvén arról, hogy a szent Ferenczről nevezett Minorita szerzetnek Kolozsváratt alapjából építetni kezdett és még bé nem végzett zárdája vagy monostora építése folytatására annak teljes bévégződéseig a thordai sóaknából szekeren vitetni szokott úgynevezett *szekeres sókból* 300 arany forint értékű só adatását rendelte el: meghagyta nekik, hogy azt a nevezett szerzetnek a munka bévégződéséig minden évben vonakodás nélkül szolgáltatassák ki ³⁾. Hogy ez építés valóban bévégződött, tanúsítja II. Lajos királynak 1520-n márcz. 27-n Budán költ parancslevele, melyben Bottyáni György erdélyi kamaraispánnak, valamint a magyarországi összes harminczad- és vámszedőknek megparancsolta, hogy mivel Kolozsváratt a szent Ferencz-zárdában lakó Minorita-szerzet azon 300 forint áru só, mit nekik még boldog emlékezetű atyja élelmökre rendelt volt, a víz hiánya miatt Magyarországra ki nem szállíttathatta és el nem adhatta: ez okon, ha azt ezután fogja kiszállíttatni, őket abban senki meg ne

¹⁾ Az Erdélyi Muzem kéziratárában levő egy másolatban: *Barcsei*, *Jos. Com. Kemény*, Collectio Major Manuscriptor. Historicor. Tom. VI. A lapok számozatlanok.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXXX. száma alatt.

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXXXVIII. száma alatt.

gátolja ¹⁾. Ez adományt az erről költ kir. parancslévél szerént később János király is megerősítette ²⁾.

A Ferencz-rendi férfi zárda ez időben építetése ez adatok által igazolva van, valamint az is, hogy vezetője János nevű barát s a kőfaragók és — hihetően a kőművesek egy része is — idevalók voltak, a mi az építészetnek Kolozsváratt ez időben előhaladt állapotára mutat. A szerzetes-rendnek tényleges részvételét is tanúsítja a Servacius tanár és perjel idejében 1509-n kezdett „*Leltár*“ — Inventarium.

„E leltárból megérthetik az utódok — így kezdődik annak bevezetése — mekkora munkával, fáradsággal és gonddal lón e konvent a földből kiemelve. Minden szerzetek közt legelőbb a Ferencz-rend reformálván magát : a megújhodás elveit kegyességi tényekben mutatta ki. Feddhetlen férfiakat, a vallás nagy bajnokait nevelte e hely, kik mind tudományban, mind a rend igazgatásában az egész tartományban elől tündököltek, kiknek ritka gondosságát hirdeti e szentegyház épülete, mutatják a szent készületek, tanúsítják a szerzet jószágainak bő jövedelmei. Ha az utódok ezeket megértik, tudandják, kikért imádkozzanak, s hogy mily drága örökséget birnak, megismerendik.“ ³⁾ A 4-ik fejezetben pedig a van írva : „Napról világosabb, hogy e konvent épületeit legnagyobb részben a szerzet tagjai építették . . . . Van a konventnek a kőbányákban mindenféle szükséges kőrontó, sajtoló és faragó szerszámuk, favágó és bárdoló, úgy üvegablak készítéshez való műszerök sat.“ ⁴⁾ E téren — a mint a következő századokban ki lesz mutatva — kivált a Jézsuiták tűntek ki; közöttük voltak minden mesterséget értő teljesen kiképzett szakemberek, tehát építészek is, kik az ő középületeiket maguk tervezték és építették.

Nem ily világos az egyház és nőzárda ez időbeli építetése, mit bizonyítani is csak következtetőleg lehet. Báthori István lengyel király 1581. május 12-n költ alapítványlevelében, farkas-utczában a délkeleti vár mellett levő felhagyott Ferencz-rendi zárdát,

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXIX. száma alatt.

²⁾ Inventarium Conventus Colosvariensis sat. *Magyar Sion*. — 577. l. E kir. parancslévél eddigelé ismeretlen.

³⁾ *Magyar Sion* idézett füzet 567. és 584. ll.

⁴⁾ U. ott.

egyházat és az ennek közelében volt nőzárdát iskolaépítésre a Jézusitáknak adományozta; ¹⁾ az adomány három tárgyának egy fogalomkörben említése s az a tény, hogy zárda és egyházi szerzet egyházésistenes foglalkozás nélkül nem gondolható, s ama föltevés, hogy mikor a király férfi- és nőzárdát, egyszersmind szentegyházat is épített, az első közvetett bizonyíték; a másodikat Faschingnál találjuk, a ki az egyház építését világosan Mátyásnak tulajdonítja, ²⁾ de a fennebb már idézett 1487. évi Bécsúj-helyen költ királyi parancslevél alapján, mely kifejezetten csak zárdát említi. A harmadik Kaprinai bizonyágtétele, ki azt írja, hogy farkas-uteza délkeleti szögletében I. Mátyás király alapított egy nagyszerű és jeles szentegyházat, a minek hiteles bizonyítéka, egy, a nevezett királynak saját kezével aláírt és szokott pecsétével megerősített levele, mely eredetileg meg van a kolozsmonostori konvent hiteles másolatában a szerzet levéltárában. ³⁾ Nekem egyiket sem sikerült feltalálnom.

E szentegyház építészeti leírását érdekes voltáért ideiglatni szükségesnek látom.

Ez egyhajós egyház szentélyének záródása a nyolczszög három oldalából képződik. A csúcsíves hálóboltozatnak horonyokból alakított gerincei minden közvetítés nélkül, a falból félig kiálló nyolczszög alaku fél oszlopokon, vagy tagozott s egykor vesszős művel díszített vál-köveken forrnak egybe, a szentélyt a hajótól tompa csúcsos diadalív választja el, melynek béléletét szintén a tompa körte-él képezi.

Mint a padláson fennmaradt meszelés és oszlopok magasabbra nyuló álló-helyei mutatják, a hajó boltozata egykor magasabban állhatott a mostaninál, melyet 1644-n ⁴⁾ egy olasz építész, kinek nevét a történelem nem jegyezte fel, az egészszel őszhangzatlanul körívűen alakított, tompa körte-él idomu heveder és gerincek itten is mint a szentélyben, hálóboltozatot képeznek,

¹⁾ Közölve lesz az OKLEVÉLTÁR II. kötetében, látható *Kaprinainál*, Hungaria Dipl. I. r. 31. 35. 36. ll.

²⁾ *Fasching*, Nova Dacia sat. 82. l.

³⁾ *Steph. Kaprinai*, Hung. Diplom. Pars. I. 35—36. ll.

⁴⁾ 1644-ben külföldről hozott építőmesterekkel ez egyházat, mint *Szalárdy*, krónikájában írja, nagy szép vesszős faragott kövekre merőn megboltoztatta. [I. Rákóczi György.]

melyet hosszukás négyszög alakú támpók, s elejökbe állított, félkörű oszlopok tartanak; ezek fejezeteit a kinyuló, római antik modorban egybevont hullámu oszlopzáródás — Karniess — képezi; az oszlop egy rézsút, és félhenger által áll kapcsolatban a tagozatlan négy szögű, és ebből előszökellő félhengerű párkányzattal — plinthus.

,A buta csúcsíves ablakok bélleteit kívülről horony és körte-él képezi, míg belől csak egy rézsútból áll; díszművezeteik: hármás félkör és halhólyag, mely a homlokzati ablakokon virág- és egyéb mértani alakokat vesz fel. A fő ajtózat laposan leszelt lóher levelű ív bélletében körte-élű, vagy sodrott hengerek, melyek fent a szögben egybevágódnak, alant pedig oszloptöveket képeznek.

,Az oldal támpfalak egyszerűek s ötszörösen tagozva, rézsútosan leszelve, a földél alatt állnak. A szentély hosszát és hajó végét jelölő támpók a többieknel erőteljesebben vannak szervezve, rézsútosan állnak, téreik a párhuzamosan lefutó lóher száraival díszítvék, gúla csúcsban végződnek, keresztvirággal tetőzve, a hajó délnyugoti szögletén álló rézsútos támpó, a boltív-nyomás egyensúlyozásáért, egy támpó-ívvel áll kapcsolatban.

,Az egyház déli részében levő keresztfolyosó egykor a szentélybe vitt, mely azonban most, kisebb helyiségekre osztva, raktárnak szolgál; itten állhatott azon torony, melyet I. Rákóczy György 1644-n építtetett, s melyet Szalárdy, krónikájában említi: ,az oldalában levő tornyot is nagy szép hegyesen, szép aranyos gombjával, különb-különb színű mázas esereppel héjjaztatván, megépítette vala . . . . de a toronynak napnyugot felől való oldalában az ablakok arányában való hasadékbán nagyon megkezdvén indulni, minden harangokat, eserepezést és minden fa épületeit le kellett szedni.‘ Nem sikerülvén e torony, Rákóczy egy másikat a fő ajtózat elébe kezdte építtetni, de a mint Szalárdy írja, ez is félszegül ütött ki: ,Skárpot kellett volna hagyni a fundamentumnak, azaz a fundamentum fenekét jó szélesen kezdvén, mind beljebb való hajtással kellett volna ha csak a templom fele magasságáig is felvinni s azután egyenesen, és sugáron felrakni; így lett volna állandó és nem indult volna meg, mint a másik.‘ Ez is leszedetett tehát; álló-helye pár ölnyi magaságra ma is látható.

A fedél alatti tető-párkányzat egy rézsút, negyedrészes horony pálczából áll, míg az alsó párkányzatot egy megfordított zár-kő (Karniess) képezi, homlokzata pedig tagozatlan, díszítmény nélküli csúcs.

Mérték - arányai belső világában ezek :

A szentély hossza	: 70' —
„ szélessége	: 31' 6"
„ magassága	: 54' —
A hajó hossza	: 111' —
„ szélessége	: 48' —
„ magassága	: 60' — ¹⁾

Bombárdi, Pázmány után, Kolozsvárat a Pál-szerzetnek is tulajdonít egy zárdát s azt Mátyás király alapításának mondja.²⁾ Schleffer János kolozsvári polgár Margit nevű özvegyének 1459-n április 29. költ végrendeletében³⁾ a szent Mihály főangyal kastélyvára alatti remetezárdában levő barátoknak⁴⁾ 5 arany forintot hagyományozott. Ha e vár nem a szentegyházhoz hajdan kerítő kastély, s a remete-rend alatt nem a Pál-szerzet van értve, mely talán az egyház kerületében lakhatott, én sem álló-helyéről, sem egyéb körülményeiről egyebet följegyezve nem találtam. A nőzárdát itt-létét az idézett Báthori-alapítványlevelen kívül tanúsítja ugyanazon végrendelet, melynek egyik pontja szerint Margit asszony a falakon belől levő szent Ferencz-szerzetbeli szürke öltönyű terciáriáknak hagyta hátra minden felkelhető portékáit, kivéve az ezüst-némüket, a végre, hogy abból maguknak öltönyt szerezzenek, a mikből — felügyelőjük — Ilona néne, a ki iránt ő különös jó indulattal viseltetik, a többek felett kapjon egy köpenykét; továbbá minden szőnyegeit az ő kápolnájuknak hagyta, úgy szántóföldeit is.⁵⁾

¹⁾ A kolozsvári — Boldogasszonyról címzett Minorita, jelenleg ev. ref. egyház történeti és építészeti leírása gr. Eszterházi Jánostól című külön leányomatban is meglevő mű 7—8. ll.-ről.

²⁾ *Mich. Bombardi*, De Topograph. Magni Regni Hung. 334. l. [első, bécsi kiadás] *Kaprinainál* : Hung. Dipl. I. k. 31. l.

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXXI száma alatt.

⁴⁾ *Fratribus Ordinis Eremitarum in Claustro B . . . . Virginis sub Castro S. Michaelis Archangeli exstructo.*

⁵⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXX. száma alatt.

Fennebb már érintve voltak Sleunig Gergely plebánus érde-
mei, túsái és — hihetően a nép érdekében — nyugalomba bocsát-
tatása, a plebániái telek és birtok-ösztet gyarapodása, a ple-
bániának közterhektől mentesítése, malomjogának megerősítése.
De az egyházakra és zárdákra tett áldozatai által is kitűnt e kor-
szak. Schleffer János kolozsvári polgár özvegye 1459-n ápril 29-n
költ vég hagyományában egyfelől mostoha fiának Schleffer János
papnak, János és Bertalan nevű más két káplánnak, másfelől
Schleunig ¹⁾ Jakabnak, Dorottya és Hermán Gáspárné Kata asz-
szonynak, úgy Gertrud kisasszonynak, Karkói István kolozsvári
lakos leányának az Ó-várban Hermán János háza mellett egy
házat, Kómálban nevezett Schleffer János pap és Balog Péter
szőlői közt harmadfél hold szőlőt hagyott oly föltétellel, hogy
azok mint végrehajtók, halála után azon jókat adják el s árát for-
dítsák istenes czélokra: először is lelkeért mondassanak a piaczi
szentegyházban misét, mi végre vegyenek egy mázsa viaszat és
gyertyára fél mázsát; ugyanazon szent Mihály-egyházra adjanak
25 arany forintot, Krisztus szent teste és szent János oltárára
fél mázsa viaszat, a káplánoknak egyenként 1 ar. for., a Predi-
cans-szerzet zárdája szakácsnéjának 10 ar. for., ugyanazon zárdá
építésére 25 ar. for. oly föltétellel, hogy a zárdá egyházában egy
évig lelkeért misét olvassanak, *a váron kívül a szőlőhegyben levő szent
Egyed apátról nevezett zárdabeli apáczáknak öltönyre s egyéb szük-
ségre 10 arany for.* Szintén *a városon kívül alapított Szent-Lélekről*
nevezett kórházban lakó szegényeknek egy hordó bort, ²⁾ a kolozs-
monostori zárdának egy mázsa viaszat, János papnak, az ő uno-
kájának 25 ar. for., úgy egy más névtelennek 7 ezüst kalánt,
hogy abból serleget készíttessen, a készítésre szintén 12 ar. for.,
a másik Jánosnak, a monostori zárdabeli káplánnak 6 ar. for., a
szegények orvosságára 16 ar. for., valamint a mondott ház udva-
rán a nagy kapu felé levő három kis házacskát, a melyet Gertrud
kisasszony és Anna ugyanazon Karkói István leánya maguk költ-
ségén építtettek, halálokig nekik hagyta, azt adván mindezekhez,
hogy ha Bálint, a vég hagyományozónak András nevű fiától szár-

¹⁾ Itt a másolati oklevél *Sch*-t használ. Vajjon az eredeti is azt? —
megmondani nem tudom.

²⁾ A remete szerzetnek tett adományt csak imént idézém.

mazott unokája, a távolból haza kerülne, legyen övé a Tázokmáli két hold szőlő, nyúg. Hermes János, keletről Schleuning [így] Jakab szőlők szomszédságiban, tovább egy ágy, takarójával s két nagy párnával és négy kisebb aljjal s ugyanannyi lepedővel, végre 5 abrosz, három ónkanna, 1 asztal, egy paizs alakú ezüst tál, semmi egyébből részt ne kívánjon. ¹⁾ 1464-n idősb Vizaknai Miklós erdőn-túli vajda a szent Ferencz-zárdának Szék mellett egy halas-tót vég hagyományozott, ²⁾ melyet a konvent nevében János frater és Maternus prior fogadott el oly kötelezéssel, hogy az ő szülői és minden eldődei lelke üdvéért minden hétfőn misét mondnak, hogy halála napján — a mi jan. 18-n történt — a konvent nap-tárába bégjegyzik, ezt minden évben a szerzet előtt kihirdetik és hogy azon napon a halottakért vecsernyét és beszédet tartnak; 1474-n Zsúki István, lelke üdvéért Kolozsvármegyében egy Sospatak völgye nevű másik halas-tót, a mibe megegyeztek Zsúki János és fia Miklós is, mint az előbbinek öcsesei, az abból őket illető részt szintén a szerzetnek hagyván; ³⁾ 1477-n Szent-Gothárdi Vass János Szent Gothárdon egy harmadik halas-tót; ⁴⁾ 1486-n Vasvári Gergely ugyanazon szerzetbeli pap feles szántót vett azon zárdá részére; ⁵⁾ Mátyás király nyílt-levelében teljes hatalmat adott a széki erdőkből az említett halas-tóhoz szükséges fa és vessző meghordatására, s a szerzet házáat minden adó és más királyi díjak fizetésétől mentesítette, ⁶⁾ továbbá megerősítette atyjának a széki 50 kő-só iránti adománylevelét; ⁷⁾ 1479-n Erzsébet, Dengelegi Pongrácz János erdélyi vajda özvegye Dobokavármegyében levő jószágát adományozta a szerzetnek oly föltétellel, hogy az általa azon egyházban alapított oltáron örök időnkig mindennap egy misét mondjanak az ő, férje és Mátyás és Kata

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXX. száma alatt.

²⁾ *Magyar Sion* . . . Negyedik Évfolyam, aug. füzet, Esztergom, 1866. 568. l. Gr. *Eszterházy János*-nak az Erdélyi Múzeum kézirat-tárában levő eredeti után irt értekezése. A becses történelmi adat czíme: *Inuentarium Conuentus Colosuariensis* 1559.

³⁾ U. ott 577—78. ll. Az erről költ oklevél a konvent levéltárában van — jegyzi meg az *Inuentarium* írója.

⁴⁾ *Magyar Sion* sat. 577. l.

⁵⁾ U. ott. 570. l.

⁶⁾ U. ott.

⁷⁾ U. ott. 577. l.

nevű gyermekei lelke üdveért, mit Epi János konvent priora s hittan tanára vett birtokba. ¹⁾ 1489-n ²⁾ Bánffi Ferencz ajándékozott a konventnek egy vég nagy-féle finom veres bársonyt, melybe aranyvirágok vannak nem belé szöve, de mesterségesen rávarrva; minthogy pedig ezt Bánffi a Mátyás királyról hátramaradt jókból sajátította el, s az, az utána következett Wladislaw királyt látszott illetni: midőn ez Erdélyt meglátogatta, a konvent kérésére e szövetet részéről is oda ajándékozta. ³⁾ Hogy Kolozsváratt ez időben s jelesen a Domokos-nevet viselő Predicans-szerzet ó-vári zárdájában első rangu iskola volt, tanusítják az ott tanárkodott egyházi férfiak: Epi János hittan tanára, ⁴⁾ Frigh Márton hittani facultas tanára, ⁵⁾ azon fennebb idézett levelek, melyekben a halottakért tartandó miséknél ki volt kötve, hogy azok diákok éneklése mellett történjenek, Mátyás király itt tanulása s végre az idézett *„Leltár“* egy nevezetes adata. „Minthogy a vallás minden tisztessége a szerzetesek életének tisztaságától és a tudománytól függ — így hangzik az — önként érthető, mily nagy gondot kell fordítaniok a hittudományokra és a szent könyvek olvasására; a szerzet tisztelendő atyái tehát azon czélból, hogy az irántok való tisztelet megmaradjon s a restség eltávolíttassék, a könyvek tartására szép és tágas könyvtartó házat építettek, azt idővel könyvvel megtöltik, hogy abban mindenki könnyen feltalálja, a mivel lelkét gyönyörködtethesse. Ezért a könyvek számait e fejezetbe béigatni határozzák, előlbocsátván az isteni tisztelethez tartozó énekkari és misekönyveket.“ ⁶⁾ Sajnálandó, hogy a könyvek tervezett béjegyzését a becses okirat nem adja.

A szász és magyar elem közötti szám-arány e korban az előttem ismert és közlött adatok szerint egyensúlyt tartott; Kolozsvár e korszak alatt a hét és két szász szék területéhez nem annyiban politikai, mint rokonszenvi és kölesönös jogvédelmi

¹⁾ *Magyar Sion* sat. 572—579. II.

²⁾ Ez tévedés, hihetőbb az 1490. év, mint Mátyás király halála s termézetes fiának az ország nagyjai általi kirabolatása éve.

³⁾ *Magyar Sion* sat. 578. I.

⁴⁾ U. ott 574. I.

⁵⁾ U. ott 574—75. II.

⁶⁾ U. ott 584—585. II.

viszonyban állott, annyi különbséggel, hogy — a mint láttuk — a felvitt perügyek másodbiróságilag nem Beszterczén, hanem Szebenben lőnek elhatározva. E rokonszenves viszony ismertetésére két nagybecsű eredeti adatot őriz a szász nemzet szebeni levéltára: az egyik költ Kolozsváratt 1463-n octob. 29-n; ebben Kolozsvár bírása és esküdt polgárai fájdalmasan panaszolva adták elé a szebeni polgármesternek, bírának, esküdt öregeknek és a hét szász székbeli összes rokonaiknak és barátaiknak, hogy ámbár ők a nagyságos király úrnak, Pongrácz János erdélyi vajdának, sőt — hogy úgy szóljanak — az egész világnak irásban és jelentésképpen már több ízben felfejtették azon elnyomatást, bosszantásokat, megterheltetést, kiraboltatásokat és kártételeket, melyekkel Dengeleghi Pongrácz László, nemes úr, s a kolozsmonostori apátság kormányzója őket megszűnés nélkül illette, azért, hogy azoktól jövendőben szűnjék meg, — s íme — úgy mondanak — ezek daczára László apát a közelebbi múlt másodnapon a maga megátalkodott követőivel gonoszul és pokoli sugallattól indítatva, polgártársaik házaira fegyveresen rárohant, s némelyeket házaikból kihurczolván, s kegyetlen ütésekkel illetvén, megkötözve egy ideig az utcákon és piaczkokon szétvonszoltatta és verette, másokat — kiknek ládáit feltörette, pénzöket kiraboltatta — hajukat kitépve, kegyetlenül és különbféleképpen kínozva szörnyített el. A miket a nép közönsége látván, ezen elviselhetlen és erőhatalmas tények által — ámbár akarátja ellenére — nem kevés lármával feltámadt, s László apátot három eselédével együtt megölte. Ez emberölés végbeviteleért a nevezett bíró és esküdt polgárok a király haragjától félvén: kérik és az isteni jutalom reményével biztatva, de saját szolgálataikra is útalva, hathatósan esedeznek, hogy ők többi társaikkal, az ő barátjaikkal és jóakaróikkal, a — fájdalom! megtörtént esemény felől úgy végezni és oly intézkedéseket tenni sziveskedjenek, nehogy amazok háborgatásai által veszélyezve legyenek vagy éppen megsemmisüljenek, hanem ők barátságosan segítségökre levén, ezen segély által a fenyegető gonosz ellen biztosittassanak. Egyébiránt — így zárják levelüket — addig is, míg ő királyi felségének az említett tényért kegyelmét — haragja megengesztelődésével — megnyerhetnék, fejüket ő királyi felsége ölébe teszik le, s rajta kívül senki mástól kegyelmet nem várnak, a mit egész életökben megszolgálni köte-

lességöknek ismerendik.¹⁾ A másik irat 1469-n költ szintén Kolozsváratt jan. 18-n; ebben florenczi Olasz Ferencz és neje Margit írja Goldschmidt Miklós polgármesternek, hogy ő ugyan Ágnes nevű leányát küldi haza, mert kívánságukat megszegni nem akarja, ámbár szívesen tartotta volna magánál, mert nagyon vágyik magyarul megtanulni; de a pestist illető hírre vonatkozólag tudatja, hogy nálok pestis nincs, csak a régi emberek halnak meg; egyúttal egy családi ügyben is ír hozzá. Úgy értette — úgymond — hogy Barth János szebeni ember az ő oda való házát Kristóf úr adósságaért elfoglalta; tudatja vele, hogy az azt a házat vég hagyományánál fogva három gyermekének hagyta; kéri tehát a polgármestert, hogy a gyerekeket nevezett János és bárki más háborgatásai ellen védni sziveskedjék; ha neki nevezett Kristóf úr ellen valami keresete van, azt a nagybányai birónál és esküdt polgároknál igazítsa.²⁾

Ez bizonyíték Kolozsvár törvénykezési önállósága mellett s tanuságtétel ama barátságos érzületre, mely a hon különböző ajsku fiai és leányai között hajdan fennállott, hogy t. i. egyik nemzetiségbeli szülők gyerekeiket a nyelv megtanulása végett a másik nemzetiségbeli városokba küldötték. Vajha sok egyébbel együtt a kölcsönös bizalomnak századokon át létezett e szép erényvirága is el ne hervadott volna az újabb idők nemzetiségi s politikai tusáinak rideg légkörében!

Közbenjártak-e a felszólítottak Kolozsvárért vagy nem? s ha igen, minő sikerrel? nem tudom. Amnyit látok egy 1466-n jul. 19-n Székes-Fejérváratt költ királyi parancslevélből, hogy Kolozsvár és a kolozsmonostori apát közötti feszültségnek annyira kellett növekednie, hogy az utóbbi önvédelmére erősséget kezdett építeni. Ezt viszont a kolozsváriak vették magukra nézve sérelmesnek, miután abból nekik — a mint a király előtt panaszolták — eddig is sok károkat tettek, s ezután még többet tehetnek. A király tehát — orvoslás sürgettetvén nála — megparancsolta az apátnak, hogy erősségét azonnal bontassa szét és rontassa le, kü-

¹⁾ A levél végén e megjegyzés áll: Ezen kívül tudjátok meg, hogy nekünk — Kolozsvár biráinak és esküdt polgárainak, lovaink és juhaink nincsenek. Mire vonatkozik ez? előttem nincs tudva. Látható az OKLEVÉLTÁR CXXVII. száma alatt.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXLIV. száma alatt.

lönben — úgymond — meghagyta boznyi és szentgyörgyi János gróf, erdön-túli részbeli vajdának és székelyek ispánjának, hogy azt földig lerontassa ¹⁾. Mi lett eredménye? nem tudom.

Hogy e korszak képe némileg kidomborodjék, még három nevezetes eseményt kell előadnom. Az egyik élénken tünteti elénk azon örökös küzdelmi viszonyt s csaknem állandó hadi-lábon-állást, melyben Kolozsvár békés polgár népe a szomszéd faluk hatalmas és gyakran erőszakos uraival állott; a másik az 1467-ki erdön-túli felkelés, mely ama kor oligarchiája féktelenségét és gyávaságát egyformán bizonyítja; a harmadik a kolozsvári birónak Mátyás királylyal való esete, mely a város belviszonyaira vet világot s azon szomorú valóságot jelzi, hogy a tisztviselőknek a nép irányában való zsarolási hajlama már ekkor szülemelőben volt; mindenik a Mátyás király igazság-szeretetére s népszerűsége valódi kútfejére mutat rá, s nagy-királyi jelleméhez ragyogó vonásokat ad. Az elsőnek emléke két oklevélben maradt fenn. Egyik egy 1465-n Budán aug. 26-n költ parancslevél, melyet a király a kolozsvári esküdt és más polgárok kérésére adott ki, meghagyva Bánffi László, János, Gergely és Mihály — István egykori lozsonczi bán fiainak — hogy azok a nevezett város polgárait, azért, hogy Dengeleghi Pongrácz erdön-túli vajda Póka Mihályt érdeme szerint megvakította, az ő kérésére saját birtokaikban ne háborgassák, javaikat és áruikat, a mint ezek az ő falvaikon átmennek, le ne foglalják, hanem ha Pókának valami ügy-bajos keresete ellenök van, igazítsa a törvény útján a királyi felség előtt ²⁾. A másikat, mely költ Budán 1476-n jul. 31-n, szintén Mátyás király intézte a szamosfalvi nemesekekhez, különösen pedig Erdélyi Istvánhoz és Gyerőfi Istvánhoz, a kolozsvári polgárok, lakók és egész közönség panaszos kérésére, a kik azt terjesztették elébe, hogy azok ki tudja miféle vakmerőségtől indítva a panaszlókat súlyos és szokatlan kifejezésekkel, bosszúsággal, bántalmazással és károkkal illetik, némelyiket közölők saját szántóföldjükön megverik, a másikat kifosztják, meg másikat halálosan megsebesítik elannyira, hogy többnyire keve-

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXXXII. száma alatt.

²⁾ Regál papirostra irt oklevél, belől a király pecsétével erősítve, fenn jobbról: *Co ppa Dni Regis*. Látható [AA. 6. sz. a.]

sen merik közülök házukat és városukat miattok elbagyni. Mint-hogy pedig — úgymond a király — ő azt hiszi, hogy mindezeket a nevezett polgárok béketűrése és hallgató természete okozza; de hasonló bánást többé eltérni nem akar: ennél fogva nekik javallotta, intette őket, s egyszersmind tartozó hűségi engedel-mességek kötelezése alatt megparancsolta, hogy hasonló bosszan-tásoktól és háborgatásoktól ezutánra szűnjenek meg, s Kolozsvár polgáraival és közönségével békében és jó szomszédságban éljenek; különben ha azok önvédelmezése által s az ellenök intézett bosszuságok visszautasítása közben netalán ők is megsértetnének: azt egyedül saját békétlenségöknek fogják tulajdoníthatni. E parancslevél eredetije nincs meg; én egy 1488-n költ kolozs-monostori konventi átíratot használtam¹⁾. Mi okozta annak akkori fölelevenítését, nem tudom. De a következő 1489. évben Budán nov. 2-n költ egy oklevél némi világot vet rá. Ebben a király Dorogházi László királyi udvari ítélőmestert, Thelegdi István erdön-túli alvajdát és Zöld István nagy-bányai kamaraispánt nyomozó biztosoknak nevezte ki, s őket útasítván, hogy mivel Kolozsvár városa nagyobb részben, piaczi szentegyházával együtt szerencsétlenül leégett, s ezen rosznak minden alkalmatossága és oka sok tekintetnél fogva Szamosfalvi Mykola Ferenczet terheli: meghagyta, hogy egy meghatározott napra Kolozsvárra vagy más közel levő alkalmas helyre egyetértőleg jelenjenek meg, s a szomszéd nemeseiket, a nem-nemeseiket és másokat, kiket azon dol-g érdekel, egybehíván s tőlük a szokott hitet és esküt bévevén, kellő és törvényes nyomozást vigyenek végbe, s ha nevezett Mykola Ferenczet e szörnyű bűn végrehajtójának találják, sza-mosfalvi jószágába a király e részben rájuk ruházott hatalmánál fogva Kolozsvár városát azonnal örök jogon igtassák bé s birtoká-ba adják, bárkik ellentmondása akadályul nem levén²⁾.

Az eredményről semmi további adat. Erre nézve tehát a bővebb nyomozás ezutáni kutatók feladata. Én itt csak annyit jegyzek meg, hogy az önvédelemre mintegy útat nyitó parancs-levél felelevenítése után hihetőnek látszik, hogy Kolozsvár és a

¹⁾ E konventi hiteles átírat költ 1488-ban május 18-n. Látható az OKLEVÉLTÁR CLVI. száma alatt.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXXIX. száma alatt.

szamosfalvi birtokosok közt a versenygés újult erővel tört ki — bosszu és visszatörítés váltották fel egymást, a mi utóljára a város e nagy szerencsétlenségével végződött. Legyen ez, mint oklevéllileg bém bizonyított első égés — Kolozsvár történetébe a tény és indokai feletti sajnálkozás érzetének kifejezésével bémjegyezve.

E tények a kor erkölceit durváknak, a vármegyei birtokosokat erőszakosoknak, a polgár osztály társadalmi állását küzdelemteljesnek s állami helyzetét folyvást inkább a királyok bölcsességétől s kegyelmi tetszéstől függőnek, mint törvényeken gyökerezőnek tüntetik fel.

Az 1466-ki felkelés történetét Thuróczi ¹⁾, Ranzan ²⁾, Bonfini ³⁾ kútfő-műveikben, s ezek alapján Eder ⁴⁾, Kővári László ⁵⁾ és Szilágyi Sándor ⁶⁾ megírták. E felkelést Farnasi Veres Benedek kezdeményezése nyomán János ispán szentgyörgyi és bozyni gróf, erdélyi vajda és székelyek ispánja, az erdélyi főbb városok biráival és a vármegyék főispánaival szövetségre lépve, csak megkísérelte, de az saját gyávaságuk s a király erélye által teljesen meghiusulván : a kezdeményezőkre nézve szomorú véget ért. Ez eseménynél Kolozsvár mint egyik erdőn-túli főbb és abban kétéségkívül részt vett város van érdekelve, és ismét mint olyan, melynek kebelében a húségtelenség bünébe esettek közül néhánynak kivégeztetése történt.

A részvevésre Kolozsvár már az 1459-n Katalin napján Medgyesen a nemesség, székelység, hét százsz szék, Brassó és Kolozsvár, végre Máté erdőn-túli püspök és a fejevári kaponokok együttes jelenlétében tartott tartományi gyűlésben létre jött *egyesülési szerződés* által kötelezve volt. Ez oklevél 1-ső pontjában annak alkotói húséget esküttek ugyan a királynak, de húséget egyszersmind hozott határozataik iránt is; a 2-ikban ígérték, hogy terhes szolgálatokkal szerzett régi szabadságaikban és ki-

¹⁾ Látható *Schwandtner* kiadásában a IV. rész XLVI. fejezetében és 288. lapon.

²⁾ Látható *Schwandtner* kiadásában 391. l.

³⁾ *Antonii Bonf.*, *Rer. Ungaricar. Decades sat.* Basileae 1568. 566—70. és 572. ll.

⁴⁾ *Josephi Caroli Eder*, *Observationes sat.* MDCCCIII. 147—154. ll.

⁵⁾ *Erdély Történelme*, II. k.

⁶⁾ *Erdély Történelme sat.* Első kötet 147—154. ll.

váltságaikban egy szívvel-lélekkel meg kívánnak maradni s egymást azokban meg is tartják, sőt 3-or, ha azok ellen bárki bennszülött vagy idegen vétene és feltámadna, az egyezségbe belé foglalt mindhárom nemzet és mindenik város közönsége egyesülve felkelésre és jogaiknak s egyezségöknek erős karral megvédésére magukat kötelezték; a 4-ik pont szerént, ha az egyesült felek bárhonnan jövő, bárminő támadás, vagy kártételi szándék felől értesülnek, kötelesek egymásnak tudtul adni; az 5-ikben megtiltották, hogy senki a királyi felség Erdélybe küldendő követéhez csatlakozni, vele egyetérteni, azt szokatlan szállás- és élelemadásra, újításokra, zsarolásokra kérni, tanácsolni, rábírní, semmi szín és keresett ürügy alatt ne merészelje; a 6-ikban a magyaroknak és székelyeknek a védelem terhében osztozás föltételével a szász városokba ellenséges időkben szabad bémehetése volt biztosítva; a zár-pont fő- és vagyonvesztési büntetést szab ez egyezség bármelyik pontja ellen vétőkre, e felett örök megbélyegeztetést, sőt az ilyenek megöletése esetében főváltsági díjakat 3 denárra határozza ¹⁾).

Ez egyesülési oklevélben el volt hintve az 1467-ik évi erdöntúli felkelés magva. Máté püspök, ki ebben főtenyező — Fridrik habsburgi gróf s német császár titkos híve — az elégedetlen főurakkal gondoskodtak, hogy az a maga idejében kikeljen. Ez oklevél több pontja csak színleg önvédelmi czélu, valóságban ellenszegülés a közhatalom, kihívás a király ellen, kinek követe — Lábatlani János temesi és székely ispán éppen akkor jött vala Erdélybe ²⁾). Mátyás újításai csak ürügyül szolgáltak a főnemességnek ellene való torzsalkodásra, a valódi ok a lelkőkben ellene elcítől fogva meg volt engesztelhetlen gyűlölség. Ez úgynevezett eredendő bűne volt az erdélyi főnemességnek azok ellenében, a kik lelki tehetség, jellem és érdemek által föléje emelkednek. Fridrik jól tudta ezt, s neki főtörekvése volt Mátyás birodalmában folytonos békétlenség támasztása, a létezőnek rendszeres élesztése, az elégedetleneknek ingerlése s magához csábitása; tanusítvány erre azon tény : midőn ő a pártos György, János és Zsigmond szentgyörgyi és bozyni grófokat azon indokból, hogy

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXXIII. száma alatt.

²⁾ *Eder*, *Observationes Crit.* 149. l.

öt ellen-királyyá választani segítették, 1459-n jun. 19-n Magyarország közjoga ellenére kiadott adománylevelében Magyarország régi, törzsökös és nagy nemzetségei fölébe emelte, császári koronás czímerrel s más kitüntetésekkel ajándékozta meg ¹⁾. Ez ama János gróf, kinek hűségét ezután nem sokára Mátyás az erdélyi vajdai hivatalal nyerte meg ²⁾, kit alig egy év múlva — mint maga állítja — az erdélyi összeesküdtek egyik feje párt-ütésre tudott birni, és a ki nem sokára, hogy fejének kegyelmet nyerjen, esküje megszegésével bűntársai nagy részét hóhér-bárd alá vezette. Bonfini Veres Benedekének írja a felkelés egész ter-vét; szerinte a vajda csak azért engedte magát élére állíttatni, nehogy — a mint fenyegetődztek — idegen nemzetbelit választ-sszanak. De a rút tettet királyá előtt szépíteni s igazolni kívánó vajda egész élete állításainak ezáfolása; megezáfolja egyébiránt az 1467-n aug. 18-n a kolozsmonostori konvent előtt költ össze-esküvési oklevél, mely ez ügyet világosságba, János gróft sötét árnyékba helyezi. Ebben tisztán kiderül egyfelől a vajda ment-ségeinck hamis-volta, másfelől az, hogy Veres Benedeket mások felett bűnössé nem önmaga, de bűntársainak a veszély órájában vissza- és félre huzódása s a vajda kegyelemkolduló beszéde tette.

Ez oklevél sok tekintetben nevezetes. Ezt a szövetkezők a konvent előtt kötik, mint az 1459-kit a káptalan előtt; amaz egyesülési, ez formaszzerű összeesküvési szerződés; kötik az erdön-túli nemesség részéről: Lozsonczi Dezső László, Zsuki Mihály, Farnasi Veres Benedek, Gerendi Mihály, Iklódi Márton, Somke-réki Erdélyi István, Hosszuaszói Péter, a szászok részéről: Vizaknai Miklós, László, szászvárosi bíró, Gáspár, medgyesi bíró, Percz-sütő Lőrincz, brassai bíró, Puns ³⁾ Antal, Török Péter beszter-czeiek; a székelyek részéről: Medgyesfalvi Alárd László, Nagylaki Márton, Thoroczkoii Ilyés, ⁴⁾ Haranglábi Gergely, sepsi széki Borosnyoi Péter, csiki Tárkányi Bálint, marossszéki Szövérdi Bálint és Székely Máté. Látván — így nyilatkoznak a nevezettek — hogy Mátyás király az egész Magyarország kiváltságait felforgatta

¹⁾ Látható az oklevél gr. *Teleki*, Húnyadiak kora czímü műve X. köt. 621—625. ll.

²⁾ *Bonfini*, Dec. III. X. könyv. 546. baseli kiadás.

³⁾ Puns? A *Notizen-Blatt*-ban is így van.

⁴⁾ Elyeos? — Ez is így.

és eltörölte, s meggondolván innen eredett elnyomatásukat, megterhelhetéseiket és siralmas sorsukat, melynek következtében immár szinte véginségre és pusztulásra jutottak, egyértelműen és egyenlő akaratból elhatározták, hogy Isten segédelmével saját magukét és egész Magyarország kiváltságát és szabadságait bármiféle nyelvű, sorsu, állapotu és méltóságu emberek ellen megoltalmazzák és védik, és azok ellen, a kik ennek ellene mondanak és bármiképpen ellene cselekednek, erős karral tehetségök szerint addig védelmezik, míg Magyarország régi, jó és boldog állapotját helyre állatják. E célból igazgatóikká és főnökeikké ¹⁾ választották János és Zsigmond szentgyörgyi és bozinyi grófokat és Monyorókereki Elderbach Berchtold erdélyi vajdákat és székely ispánokat, Zápolya Imre és István szepesi grófokat s kötelezték magukat egymás irányában a következőkre... A főnökök és igazgatók iránt engedelmesek lesznek; ezeknek joga lesz az erdélyi részekben igazságot szolgáltatni, őket szabadságaik értelmében az ország ellenségei ellen hadba hívni, s ha a király hadaival lenne összeütközésök, az esetben zászlóik alatt minél nagyobb számban és jobb erővel megjelenni; adó fejében a főnökök kezébe füst szerint fizetnek; szövetséget és békét tudtok nélkül senkivel nem kötnek; ha valamelyik időközben várát, városát vagy más birtokát elveszti, addig bárkivel békét nem kötnek, míg azokat vissza nem szerzik; a netalán elfogottaknak e szövetséget megrontani nem lesz szabad; senki magát e kötelezettség alól sem világi, sem egyházi bíróság parancsára ki nem vonhatja; békét választott főnökeik hire nélkül nem kötnek; ha a főnökök a kezeikbe kapott pénzzel az ügyet végre nem hajthatják, a nemesség, szászság és székelység újabb módról gondoskodik; ha egyik nemzet vonakodik, a más kettő kényszeríteni fogja. Ezen dolognak teljes végrehajtása előtt választott főnökeiktől sem atyafiság vagy barátság, sem félelem vagy álnokság, sem ajándék vagy szeretet által egész életükben el nem pártolnak, hanem minden erejükkel, fejökkel, jószágokkal s minden igyekezetökkel, fáradságukkal és költségekkel őket segítik és gyámolítják; ha főnökeik közül egyik — mit Isten távoztasson — elesik, a többi ez ügyet hajtsa végre; senki az életben maradtaktól el nem pártol, hanem azok iránt végig

¹⁾ In eorum Directores et Antecessores — ez a latin kifejezési alak.

hűséggel lesz. S mindezeknek hű megtartására a főnökök és egymás irányában esküt tettek le, kijelentvén abban, hogy a kik ezeket megszegik, becsület- és emberségvesztettek legyenek, s ha két egyházi ember által e kötés megtartására felszólítatván, nem engedelmesskednek, az egyházból tagadtassanak ki, azután alkalmaztassék ellenök világi karhatalom, és e kitagadás alól a pápa se menthesse fel, hanem örökre megbélyegzettek maradjanak¹⁾.

Az indokok, melyekkel a nép felkelésre biratott, Bonfini előadása szerint ezek voltak: Mátyás király zsarnokká lett, súlyos és szokatlan adókkal terheli a népet, az ország érdekében nem álló háborukat folytat, senkinek kiváltságait, helyhatósági jogait és szabadságait, sőt a törvényeket sem tartja meg, önkényesen kormányoz sat.²⁾ Ezek, a fennebbi összeesküvés és az 1459-ki egyesülési oklevél pontjai benső egybeköttetésben állanak. Sérelmek voltak — ez bizonyos³⁾, de ezek orvoslása útja nem a felkelés; az erdélyiek mégis erre tértek. A jogsérelem izgató részletei a mozgalom középpontjáról — úgy látszik Kolozsvárról — az országba szét lőnek terjesztve, az előkelőbb városokhoz követségek küldve, s a felkeléshez csatlakozásra nyilván felszólítva, némelyek kényszerítve is. Ennek következtében a vármegyék, Szeben, Medgyes, Besztercze, Kolozsvár, szóval, Brassón kívül⁴⁾, csaknem egész Erdély felkölt. Brassó követe aláírta ugyan az augustusi összeesküvés oklevelet, de hogy eszélyes kir. birája tanácsát követve részt nem vett, a király nem egy adománylevele tanúsítja⁵⁾. Kolozsvár nem jelenik meg az aláírók közt, de részt

¹⁾ Látható : *Notizenblatt* : Beilage zum Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen sat. 1852. 13. szám 197—199. ll.

A Veres Benedek, Somkereki Erdélyi Miklós, Zsuki Mihály, Bethlen Márk és Antal, Toroczkai Ilyés, Medgyesfalvi Alárdi László, Kecseti László, Apafi Mihály, ifj. Vizaknai Miklós és Farkas Mihály között, Vizaknai Miklós alvajda előtt, azok ellen, kik őket megtámadnák, s főleg a kóbor nép megrohanása ellenében egymásnak oltalmazására nézve korábban kötött egyezséget, mint a mely alatt politikai czél nem rejlett — mellözöm. Lásd : *Kövári*, Erd. Tört. II. 88—89. ll.

Eredetije a bécsi cs. kir. házi udvari és állami levéltárban.

²⁾ *Bonfini* . . . . Dec. X. 1. könyv 567. l.

³⁾ Lásd ezeket alaposan kimutatva *Eder*-nél, *Observ. Crit.* 147—149. ll.

⁴⁾ *Eder*, *Observ. Crit.* 153—54. ll.

⁵⁾ *Siebenbürg. Quartalschrift*, VII. 287. l.

vett, hihetően azért, mert jól erősített hely volt, s az összeesküvő Veres, Lozsoncei és Zsuki nemzetségek birtokaitól volt körülvéve. Midőn a király — írja Thuróczy — a szélvész gyorsaságával határukon termett, a felkelők látva az oroszánt, félénk vadként szétfutottak ¹⁾. A vajda — Bonfini szerint — harez nélkül ²⁾, Thuróczy és Ranzan szerint, rövid harez után ³⁾, egy követség élén kegyelmet kérni elébe ment, kíséretében a városok birái is jelen voltak ⁴⁾. A király — a mint maga írja sept. 23-ról Ónodi Zudor Jakabnak — elébb meg akarta hűtlenségeért büntetni, de később, mert bűnét elismerte, térden bocsánatért könyörgött, s mert vele született kegyelmességénél fogva hajlandóbb az irgalomra mint a bosszura, mind neki, mind vajdatársainak megkegyelmezett, ⁵⁾ de csak életökre s vagyonaikra nézve, mert hivatalukat mind hárman elvesztették. ⁶⁾ A felkelés főindítóit szintén kizárta a kegyelemből, de Erdély szabadságainak és kiváltságainak megtartását megígérte. ⁷⁾ A városok magukat megadták. Ezek közt első kétségkívül Kolozsvár volt, mert a király hadi útjában ha — a mint Bonfini írja, arról jött Erdélybe — legelőbb ezt érte. Innen Tordára ment, s ott october első napjaiban tartományi gyűlést tartott. Ezt Kolozsvármegyének adott kegyelemlevele tanúsítja, mely octob. 3-n itt költ. ⁸⁾ A tanácskozás tárgyát a felkelők ügye tette. Itt a felségsértők és hűtelenek — írja Bonfini — örök száműzésre lőnek ítélve, oly módon, hogy meghatározott idő alatt az ország határait hagyják el s javaikat magukkal vive, a hová tesszik, oda menjenek. Hitlevél is lőn számukra ígérve. ⁹⁾ Thuróczy szerint, a király tetszése szerint büntette a felkelőket, némelyek közülök maig is paraszt állapotban siratják tettöket. ¹⁰⁾ Ranzan azt hagyta emlékezetben, hogy csak a népnek kegyelmezett meg, azoknak, a kik azt pártütésre birták, keveset használt hűtlenségök

¹⁾ *Thuróczy* . . . . 288. l.

²⁾ *Bonfini* . . . . 568. l.

³⁾ *Thuróczy*, 288. l.

⁴⁾ *Petri Ranzan*, 398. l. [Schwandtnernél] —

⁵⁾ *Wagner*, Collect. Dec. II. pag. 61.

⁶⁾ *Notizenblatt* idézett száma 196. l.

⁷⁾ *Bonfini*, 369. l.

⁸⁾ *Katona*, Histor. Critic. Reg. Hungar. Stirp. Mixtae XX. k. 231. l.

⁹⁾ *Bonfini* . . . 570. l.

¹⁰⁾ *Thuróczy* . . . . 288. l.

megbánása; ezek tisztségöktől és birtokuktól is meg lőnek fosztva. ¹⁾ Veráncz Antal egy 1540-n octob. 30-n költ levelében azt írja ez eseményről, hogy a felkelők közül ekkor sokan fejőkkel, mások számkivettetéssel lakoltak, meg mások négy felé lőnek vágva, kerékre facsarva, vagy karóba vonva; sokan nemességüket veszítették, ²⁾ sőt az erdélyi nemesek főválságdíját a király ekkor szállította 200 arany forintról 65-re ³⁾. A mint az újabb nyomozásokból látszik, a király kegyelme csak a vajdákra és népre terjedt ki, több város s azok közt Kolozsvár is önállóságát és kiváltságait, Fejérvár-, Thorda-, Kolozs-, Doboka-, Küküllő- és B.-Szolnokvármegyék nemesi szabadságukat veszítették; a thordai tartományi gyűlés végzése alapján nótázva lőnek névszerént: Veres Benedek, ki a király közeledése hírére Lengyelországba menekült, és Veres János, Lozsonczi László és Zsigmond, Fejérdi István, kinek fejérdi részjóságát később Kolozsvár kapta adományul, s többen mások ⁴⁾. Midőn a király Szebenen át Oláhországi hadjáratára indult, tudtára jött, hogy ott a thordai gyűlés végzése ellenére az országból ki nem ment bűnrészesek lapanganak; ezek a szebeni piacon a hóhér bárdja által veszítették el fejüket; Bonfini meg is nevezi Veresmarti Geréb Péter szebeni királybirót, Zsuki Mihályt és Cserei Jánost ⁵⁾, visszatértével pedig jan. 19-n Székely Mihályt, Vizaknai Aladárt és Miklóst a kolozsvári piacon izzó vasfogókkal körülhordoztatván, darabokra szagatva, utoljára fejüket vétette ⁶⁾. Nem sokára azonban megkegyelmezett mind a városoknak, mind a vármegyéknek, jelesen a kolozsvármegyei nemességnek 1467-n Thordán szent Mihály főangyal ünnepe utáni szombatn — octob. 3-n — költ levelében azon föltétellel, hogy jövendőben ily hűtlenségbe ne elegendje-

¹⁾ *Petri Ranzani*, Epit. sat. 398. l.

²⁾ *Katona*, Hist. Crit. Reg. Hung. Stirp. Austriacae Tom. XX. 1458—59. ll.

³⁾ Verbőcezi 66-ra teszi. Tripart. P. III. tit. 3.

⁴⁾ Lásd: Erdély Történelme II. köt. 97. lapját *Kövári Lászlótól*, a kinek köszönheti a történelem mind az összeesküvési, mind a nótázottak névsorát megállapító oklevelek fölfedezését. Három ily tárgyú oklevelet közölt *Nagy-Ajtai Kovács István* is. Magyar Tud. Társ. Évkönyvei VIII. köt. 1860. 24—29. ll.

⁵⁾ *Bonfini* hibásan Cherci-t ír 570. l.

⁶⁾ U. az 572. l.

nek, s a királyi jobbágyoktól vámhelyeiken vámot ne vegyenek, ne vétessenek, különben e kegyelmi adománya erejét veszítse el¹⁾; később 1468-n jan. 30-n Váradon költ levelében mind a hat erdélyi vármegye nemeseinek²⁾, ugyanazon évben január 10-n Kolozsváratt költ levelében e városnak is megkegyelmezett s előbbi jog-állapotába visszahelyezte. „Miután — úgymond — Kolozsvár minden polgárainak, vendégeinek és lakóinak a minap, t. i. az erdőn-túli részekbéli nemesek és közlakók felkelésekor elkövetett tetemes hibáit megbocsátotta: alázatosan kérték annak kegyelemből megengedését, hogy Magyarország szent királyaitól s tőle is nyert mind azon régi jogaikkal, szokásaikkal, szabadságaikkal, kegyelmekkel, kiváltságokkal és szabadsági kedvezményekkel, melyekkel ezelőtt éltek, jövőben is minden időken át élhessenek: a király, a ki az ellene vétőknek kegyelmesen meg szokott bocsátni, a mondott polgároknak javaikra, jószágaikra és minden birtokjogaikra nézve kegyelmet adván, megengedte, hogy azok említett nótáztatásuk elfeledésével mindazon szabadságokkal, jogokkal és kedvezményekkel, a melyekkel eddigelő az ő és király-eldődei engedelmeiből éltek, ezután is örökre éljenek³⁾. Ekkor erősítette meg — a mint már érintve volt — a Kolozsvár magyar és szász polgárai között Szilágyi kormányzósága alatt létre jött alap-szerződést, sőt — a mint fennebb ezt is elbeszéltem — később 1470-n a kolozsváriak iránt egészen kiengesztelődve, a velök egy büntényben részes Fejérdinek birtokát is ott születése emlékére s azon figyelmeztetéssel, hogy a zavarokat ezentúl kerüljék, nekik adományozta ... Ragyogó példája a királyi nagylelkűségnek. Megfenyítni a vétkeket a hatalomnak joga; a bűnbánónak megbocsátva alkalmat adni jobbulásra nagy emberek tulajdona; jótéteménnyel vinni vissza a köteleesség útjára az eltántorodottat, királyi erény! Mátyás kormányja ily hatalom, ő maga ily nagy ember és király hármasságában tűnik fel. A fenkölt lélek e nemes tette erkölcsi gyümölcsét megtermette — Kolozsvár híven ragaszkodott nagy szülőttéhez, s ez kitüntető

¹⁾ Látható *Katonánál*: Historia Critica Reg. Hungar. Tom. VIII. ordine XV. 229—231. ll.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXLI. száma alatt.

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXXXIX. száma alatt.

figyelemmel volt iránta s jótéteményeivel halmozá el haláláig. A kik életöket veszték, a törvény által e büntetéssel tiltott bűneikért lakoltak. A halál kegyetlen nemét a kor erkölcesi igazolják.

Zárja bé e korszak eseményrajzát a kolozsvári bíró története.

„Egy alkalommal Mátyás király hadsereggel Erdélybe men-
vén — írja Heltai Gáspár — [Bánffi]-Húnyadon sergétől titkon
eltávozott, s paraszt köntösben Kolozsvárra bémelve, ott fel s alá
az utczákon keringett; azután a mészárszékbe ment, s ott a vágó-
padra ülve, láblógatva vizsgálódott. Evvel szemben lakott a város
bírája, ki a város jobbágyival tömérdek tűzi fát hozatott volt bé
s a kolozsvári néppel felvágatván: a poroszlók által a piacról a
szegényebb sorsu népet a maga udvarába behajtatta, hogy azok a
felvágott fát kazalba rakják. A poroszló a királyt is elől találván:
,jere te síma orru — mondá neki — hordj fát bíró uramnak.’
,Hány pénzt adsz?’ kérdé a megszólított. ,Ebet adok neked’ — lőn
a felelet, pálczájával jót húzott a válla közé, s elhajtá őt a bíró
háza elébe a vágott fa mellé. Mikor oda ért, a bíró könyökére
volt dülve, s kérdé tőle: ,Mit adsz, ha segítem bévinni a fát?’
,Eredj kurva fia, hordjad hamar, mert különben mindjárt megké-
kül a hátad.’ És a királynak váltig kellett a fát hordani; de hor-
dás közben három hasáb fára veres krétával nevét felirván, idő-
teltén észrevétlenül elosont s hadseregéhez Gyaluba visszament.
Harmadnap mulva bėjött Kolozsvárra, néhány napi ott mulatás
után hivatta a bírót és tanácsot. A mint szemben voltak együtt,
kérdé a bírót: mint van a város? épül-e, nem-e? van-e valaki, a
ki a szegénységet nyomorgatja vagy nincs?, Felséges urunk! felelé
a bíró — felséged oltalma alatt jó békességben vagyunk, a sze-
génységnek nincs semmi nyomorusága.’ A király mondá szolgálái-
nak: ,menjenek el a darabontok, nézzék-hányják meg a bíró
udvarában levő kazal fát, közötté megtalálnak három hasábot,
melyen az én nevem veres krétával fel van írva; hozzák azokat
ide; fogják meg a bíró poroszlóit és hozzák azokat is magukkal
előmbe.’

„A darabontok futva-futának, meghányták az új kazal fát, két
irott hasábot nem sokára megtaláltak s a királyhoz vivén, a király
kérdzte a bírót: ,Hol vetted ezt a fát?’ A bíró megrémült s resz-
ketve mondá: ,a jobbágyokkal hozattam.’ ,Kicsoda vágta fel?
kérdé tovább a király. A bíró hallgatván a tett kérdésre, a király

megrasztotta s parancsolta, hogy mondja meg. „A városbeli szegény nép vágta fel” — felelt a bíró. „Kicsoda vitte bé az udvarodba?” kérdé ismét a király, s az egyik poroszlóhoz fordulván, így szólott hozzá : „Lator ! nézd meg az orromat, síma-e az ? Lator ! ismétlé a király — most is ég a hátam ütésed miatt . . .” És monda a körülötte levő uraknak : „Lássátok a nagy kegyetlenséget ———” és megbeszélő nekik az egész historiát.

Ezután mondá a király a bírónak : „Te hamis bíró ! agg ebnek, kurva fiának mondál, és hogy a fahordásért fizetést kívánok vala, megakartad kékíteni hátamat ; e fákot hátamon kelle béhordanom, ihol kezem írása rajta, meg nem tagadhatod. Mi és a többi szent királyok nem jobbágyul adtuk a városoknak a szegény népet és falukat, hogy a bírák és tanácsok rabul bírják azokat. Nem a ti jobbágyitok ők, hanem mindnyájan én jobbágyim vagytok, mint szintén amazok a szegények is ; s minthogy ők együgyűek — szegények ! — az ő gondviselésöknek terheit ti rátok raktuk, azért, hogy ők a városoknak építésére segítségül legyenek. Még a nemeseknek sem adtuk a szegény népet jobbágyúl vagy rabúl, hanem csak a földet adtuk nekik az ő vitézségekért, hogy ők és a szegénység is majorkodjanak rajta. S minthogy a szegények élnek a nemesek földét s arról a király adója mellett nekik is adót adnak és bizonyos napokon szolgálnak nekik : a nemesek ezért viszont tartoznak nekik avval, hogy gondot viseljenek rájuk és őket megtalmazzák.”

„Te hamis és kegyetlen bíró — fordítá ekkor a király beszédét a kolozsvári bíróra — minthogy te ily törvényteleniséget miveltél és a szegény népet szemem láttára erőszakkal megraboltattad : ezért akasztófa lenne helyed ; de hazámon nem művelem ezt a szégyen dolgot, hanem azt, hogy harmadnapra a fejedet üssék el ! Neked pedig lator poroszló, törvényteleniségnek hóhéra ! minthogy te a szegénységet kinoztad, nekem minden ok nélkül hátamat megütötted s eb-bel kínáltál engemet, harmadnapra vágják el jobb kezedet, melylyel ütöttél engemet és a szegényeket, s annak utána kössenek egy nagy hevedert nyakadra s avval egyetemben az akasztófára felakaszszanak !” És a másik poroszlónak mondá : „Te szegény kergető lator ! téged harmadnapra a perengér alá vigyenek, és ott jó hármat üssenek pálczával a hátadra ; annak utána a városból kiűzenek s

országomból kimenj, mert ha országomban megtaláltatol, akasz-
lófa lesz helyed.’

És ezek mind így lőnek ¹⁾ — zárja bé előadását Heltai.

Vonjuk össze e korszak történeteit.

Kolozsvár vára egy új és egy kiújított bástyával lett Mátyás király alatt díszesebb s erősítettebb; belső rendezését homály fedi, de mű- emléki becsesel bíró köz- és magán-épületeinek száma növekedett; birtokterületéhez egy-két jószágrész járult; határai épségben maradtak; népessége emelkedett, helyhatósági alkotmánya bővült, tisztult, erősödött; de nagy hőzag, hogy törvényhozásban való részvétéről nincs emlékezés; közigazgatási és törvénykezési hatósága és szervei az ős választó-gyűlések helyett a szükségszülte másodfoku választás útján — a magyar és szász nemzetiségűnek egyenjogúsága alapjára lőnek fektetve s egybeállítva, mi által mindkét fél az erkölesi erőkifejtés terére s befolyásuknak ott érvényesítésére lőn útalva; perügyei folyama rövidebbé s egyszerűbbé lőn; önkormányzati joga védve volt az egyházi és vármegyei politikai hatóságok irányában; földművelése, kézipara, kereskedelme élénkké, biztosabbá lett; adózási s honvédelmi viszonyaira csak egy-egy adattöredék vet némi világot; az egyházi és vallásos élet, a tudomány mezején örvendetes jelenségek tűnnek fel: nemes szivű polgárok és polgárnők, egyházférfiakkal, főrangúak a városi tanácsosal versenyeznek a vallás és erkölcs, a humanitas és műveltség előmozdítására szolgáló intézmények megalkotásában, egyházak alapításában sat. előljárván mindenben a király, szóval: e korszakbeli adatok Kolozsvárt az önkormányzás, politikai és polgári szabadság, a társadalmi jóllét és műveltség emelkedő fokán mutatják. Ez jó beligazgatásról, rendezett társadalmi állapotról tesz tanuságot, a mi viszont a polgárok politikai érettségét s közügyszeretetét, szorgalmát és tiszta erkölesét föltételezi. Ha megfontoljuk, hogy a szomorú és vidám élményeket az emberek és társadalmak életéhez maga a történet fűzi, ha azon foltra, melyet Kolozsvár loyális érzelmén az 1467-ik évi ellenállhatlan hatalmu események ejtettek, a királyi bocsánat és későbbi feddhetlenség leplét borítjuk: e korszak

¹⁾ *Heltai Gáspár*, *Cronica az Magyaroknak Dolgaikról* sat. MDLXXV. Colosváratt 179. levél.

Kolozsvár történelének oly szép részét teendi, melynek látásán a szív átmelegül, a lélek önérzetre gyúl, s a mai nemzedék büszkén adja át az utódokra a szent hagyományt : *ez Mátyás, a dicső nemzet király alatt volt, s e királyt Kolozsvár szülte!*

XIV. FEJEZET.

II. WLADISLAW, II. LAJOS KORSZAKA.

— 1490—1526. —

Mátyás király nagy szelleme 1490. ápril 6-án hagyta itt e földet s hatalmas uralkodásának nagy emlékeit. Ez esemény egy gyászos korszak kezdetét jelzi Magyarország — azt Kolozsvár történetében is. Mint Aeolusról írja a római hitrege, hogy a szeleket barlangjába zárva tartotta : úgy tartotta Mátyás erős jellege féken a magyar főnemesség nagyravágyó, irigy, törvényt és felsőséget nem tűrő rossz szenvedélyeit, míg ő élt, a mik halála után rohamosan törtek ki, szétrombolva a nagy király által alkotott társadalmi rendet, közszabadságot és jogállapotokat. Két tény elég ez esemény és korszak embereinek jellemzésére. Veráncz azt hagyta emlékezetben, hogy a midőn Mátyás meghalt, a magyar főrendek tomboltak örömükben, mintha országuk határiról a megvert ellenség távozott volna el¹⁾; Báthori, az erdélyi vajda pedig azt írta [helyesebben : iratta, mert írástudatlan volt] a székekhez : „nem kell több Mátyás király; olyat választunk, kinck üstökét mindig markunkban tarthassuk²⁾. E bélyeget viselik magukon Kolozsvár közállapotai is. Fűzőgessük össze kevés haladást mutató, sok vizsálylyal, erős küzdelmekkel és szenvedésekkel tarkított s egy nagy közszerenecsétlenség által bezárt történetét.

A város belrendezéséről nincs adat.

Az új vár megépítése most végződött bé. II. Lajos király

¹⁾ *Kovachich*, Scriptor. Minor. Rer. Ungaricar. II. 34.

²⁾ *Eder*, Observ. Crit. Excurs. VII. ad histor. Matth. Wlad. et Lud. 254. lap.

1517-n szeptember 11-n költ s Várdai Pál préposthoz és kincstárnokhoz intézett parancslevelében azt írja, hogy Kolozsvár okos és hű biráját, az esküdt polgárokat s lakosai egész közönségét bizonyos észszerű okokra nézve, különösen pedig azért, hogy ők azon városban újonnan megkezdett várnak építését folytathassák és bévégezthessék : a közelebb következő szent Márton püspök és hitvalló ünnepéig tőlök béjöni kellő rendes és rendkívüli minden királyi adók fizetésétől feloldozta és mentesítette volt; de most némely híveinek jelentéséből megértvén azt, hogy azon elkezdett vármű jeles, s a polgárookra nézve nagyon fontos : ez okból, hogy ők megkezdett építési munkájokat jobban bévégezthessék, előbbi menteségi szabadságukat a jövő szent György-napig hosszabbította meg s a nevezett polgárokat minden rendes és rendkívüli adófizetéstől mentesítette, meghagyva a kincstárnoknak, hogy őket a kikötött időig sem személyi, sem vagyoni adófizetéssel ne háborgassák, ne akadályozzák és semmiképpen ne terheljék ¹⁾.

Ez egyetlen oklevelet találtam a város levéltárában a várépítésről. Semmi följegyzés vagy napló, semmi számadás vagy jelentés, egyetlen levélke irat sínes, mi a tervet, annak rajzát, a részleteket, az építő-mestert és munkásait, a munka megkezdését, folyamát s bevégződését, a ráfordított költség mennyiségét, a megjelölt adó-elengedésen kívüli forrásait megjelölje s róla felvilágosítson. Vagy a város értelmes és hű fia nem érkeztek rá, hogy közdolgaikat följegyezzék — a mivel szokás általában e mulasztást hazánkban menteni — vagy vandalusí dűlás, s nagy pusztulások érték levéltárát, mely a királyok korszakának a kiváltságokon kívül minden emlékeit merőben megsemmisítette. Szomorú tény a történetkutatóra nézve, mely rá és az olvasóra azt a kedvetlen kényszerűséget méri, hogy ha való történetet akar írni, előadásával egyik, ha igazságos tud lenni, igényeivel a másik e határok közt maradjon.

E szerint — a mint fennebb érintve volt — sem az ó- sem a Zsigmond alatt alapított új vár tervéről és alaprajzáról egykoru adat nem levén, későbbiekhez kelle folyamodnom. Öt különböző időbeli s különböző oldalról felvett oly rajzát találtam meg Kolozsvárnak, melyet munkámnál használhatónak láttam. Az első

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXIII. száma alatt.

1617-ből van, úgy látszik, a Kőmál középpontján levő *Kis mező*-ről véve fel rajzolta Van der Rye Egyed nevű belga, Ferdinánd osztrák főherceg festője, kiadta Honfnagel György ¹⁾; a második Tröster János kiadása 1666-ról, fölvéve hídkapu felől ²⁾; a harmadik az asztalosok segédszabadító leveléről van másolva, melyet 1759-n rajzolt Szakáll János aranyműves, felvéve külmonostor- és szénutca középpontjáról, rézre metszette Clowi ³⁾; a negyedik 1798-ról való, Simon nevű metsző műve, felvéve a nagy köztemető felől, a lakatosok segédszabadító táblájáról vett könyomat ⁴⁾; az ötödik, külmonostor- és szénutca középpontjáról felvéve, egy ismeretlen czéhtábláról vett ismeretlen keletű, de e század elejéről való könyomat ⁵⁾. E rajzok közül az első — perspectivitási hiányait nem véve tekintetbe — történetileg hű adat és sok használható tartalmaz; a második — úgy látszik, csak szemmértékre — à la vue — készült, nem mértanilag szabatos helyfelvételi rajz; a vár északi oldala, szögerődei, a tornyok száma, álló-helye, alakulása, héjazata sat. inkább képzeletiek, mint a valóságnak megfelelők; a harmadik azért becses, mert a bástyákat és kapukat más oldalról mint az előbbi — a szén- és monostorkapu közé rosszul helyezett egy bástyán kívül, a minék én nyomát semmi adatban nem láttam — számuk, alakjuk és álló-helyök tekintetében történet-híven adja; a negyediknek és ötödiknek az ad becsét, hogy harmadik oldalról láttatják a várost s erősítik meg a más kettőben levő történelmi részleteket. Ezeken kívül találtam a város levéltárában két nevezetes ide tartozó eredeti oklevelet; egyik egy hiteles felmérési mű, mely készült 1718-n május 21-én, s melyben a tanács rendeletére szakértő mesterek középkapunál el-

¹⁾ Ily című könyvből: *Theatri praecipuarum Totius Mundi Urbium Liber Sextus Anno MDCXVIII*. Hol jelent meg, nincs kitéve. Látható az erdélyi Muzemegyesület könyvtárában. A könyv nincs lapszámozva. Ez a 13-dik kép. — Látható a RAJZOK kötete X-ik tábláján.

²⁾ *Joh. Tröster*, *Das Alte u. Neue Teutsche Dacien* sat. E könyv teljes czímét már adtam.

Látható a RAJZOK kötete XXIII. tábláján.

³⁾ E név iránt nem vagyok éppen bizonyos. A vonások el vannak mosulva.

Látható a RAJZOK kötete XII. tábláján.

⁴⁾ Látható a RAJZOK kötete XIII. tábláján.

⁵⁾ Látható a RAJZOK kötete XI. tábláján.

kezdve s a Bethlen-bástya és Torda-kapu felé folytatva, körüljárják a várost és bástyákat a végre, hogy megállapítsák : hol, mi hiány, romlás van a falakban, ví-folyosókban, mell-védekben, azok járdáiban és födelében, a bástyákban s azok kapui, grádicsai, fedele, sat. körül: miféle s mennyi építési anyag kell hozzá sat. ? egyik bástyától a másikig való távolságot megméri s ölszámra meghatározzák, csak négy bástya közének nem jelölték meg távolsági mértékszámát, valamint a bástyák céhtulajdonosait sem¹⁾ tették fel mindenütt, mely hiányt azonban — a mint hátrább megtetszik — én pótoltam. A másik, egy rajzokkal világosított felmérési munkálat, mely költ 1734-n január 3-n, készítette az erdélyi főhadvezérség rendeletére Breann János Jakab várműépítészeti kapitány. Hogy e mérnöktsízt a vár fölvételéről rajzokat készített, látszik jelentése ím e szavaiból : „a hídkapui bástya a lerajzolásban 1. 2. számmal, a monostorkapu 8. középkapu 18. számmal van megjegyezve.“ A felvétel és megszemlélés tárgyát — mint a jelentés szól — „a város kapuinak, kőfalainak — a bástyák kivételével — építésére megkívántató materialéknak és költségeknek kimutatása tette“, kezdődött a híd- vagy malomkapunál. A bástyákra azért nem terjeszkedtek ki — írják — mivel azok a céhosok közt vannak felosztva s azok megújíthatják és megerősíthetik²⁾. E fölmérési rajzokat több irányban tett nyomozódás után sem sikerült megtalálnom ; de igen egy más éppen az erdélyi főhadvezérség levéltárában levő eredetit, melynek éve ugyan kitéve nincs, azonban annak 1714. után kellett készülni azért, mert rajta az ezen évben tervezett *Fellegvár* rajza látható, s 1734-belinek csak azért nem merem mondani, hogy a bástyákat a leirással öszhangzólag számozva nem látom . . . .³⁾. A bástyatulajdonos czéhok neveit egy hiteles iromány fenntartotta. „Első — úgymond az — a középkapu felett való bástya ; ez az első székbeli mészáros czéhé ; 2-ik a Szamos felé következő, a fazakasoké ; 3-dik, az utána következő a kádároké ; 4-k a hátulsó székbeli mészárosoké ; 5-k — úgymint az olasz fokos bástya — a szappanyos, kupás, üstgyártó, nemezgyártó czéhoké ; 6-k a takácsoké ; 7-k a hídkapu

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCLVII. sz. alatti oklevelében a 3. 4. 5. 6. pont alatt.

²⁾ Látható a városi újabb levéltárban. [Fasc. II. 784. sz. a.]

³⁾ Látható a RAJZOK kötetében a IV. táblán.

felett, a lakatosoké; 8-k úgymint a szögletbástya, az ötveseké; 9-k a kovácsoké; 10-k monostorkapu felett, a szőcsöké; 11-k a esizmadiáké; 12-k a vargáké; 13-k az asztalosoké¹⁾; 14-k a thorda-utczai kis ajtó feletti²⁾ a csiszárok és késcsinálók bástyája; 15-k a szíjgyártóké; 16-ik a kőműveské; 17-k a timároké; 18-k a szabóké, mely ezelőtt³⁾ nemrégén porral felvettetett⁴⁾.

Ez és a fennebb említett 1707-ki adat egymással a dolog lényegében egyeznek s a bástyák neve és melyiknek melyik czéh gondviselése alá tartozása tekintetében egyik a másik hiányát kiegészítőleg világosítja fel. Hogy a bástyák kiosztásának történeti alapja volt, a már általam ismertetett oklevelek is tanusítják, melyekben például idézve, a szabók és timárok bástyája éppen azon helyen van megjelölve, hol ez oklevélben. Az történhetett, hogy egyik-másik korszakban kevesebb bástya volt véd-erős állapotban vagy a czéhek közt másképpen kiosztva; de ez csak kivételesen történt, a dolog lényege a régi s a bástyák fenntartási gondja az erre jogosult czéheké maradt. Hozzávéve e különböző adatokhoz a még ma is épen fennálló vagy romjaikban tisztán ismerhető bástyás nagy kapukat, kis kapus bástyákat és vár-részeket, Kolozsvár újabb várának, bástyáinak, bástyakapuinak⁵⁾ — az alak és távolsági mértékek meghatározásával együtt — im e képe állítható össze teljes hitelességgel.

Kezdjük el a várfalakon⁶⁾.

Elindulván az ó-vári [IV.] bástyától keletnek, a hídkapubástyáig, az [V.] vagy a-tól b-ig a fal hosszúsága 38° 7'), vastagsága a 245. számú Bagdi-féle ház északi falán láthatólag alatt 9'; ezt is csaknem az ó-vári falak vastagsága és tömörsége jellemzi; itt a bástya álló-helye 4° 4' szélességben; innen a [VI.] bástyáig a vár-fal hossza 72 öl: ebből c—d-ig 16 öltre a fal déli fele leszodve;

¹⁾ Ez után az eredetiben e van : utánna Posztó csinálóké. Vajjon ez egy, ott közbül volt bástyát jelent, vagy azt, hogy e bástya a nevezett két czéhé volt?

²⁾ Arról nevezve, hogy Thordának néz.

³⁾ Hátrább időrendi helyén elé lesz adva.

⁴⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCLVI. száma alatt.

⁵⁾ Az Ó-várt fennebb már megismerttettem.

⁶⁾ A bástyák egyenkénti tüzetes leírásának hátrább van helye.

⁷⁾ A meg nem jelölt, de V. számú tábláu sajtóhibából áll 28.

tovább d—e—f-ig 12 öl¹⁾ ép fal, f—g-ig 5° 3' eltűnve, g—h-ig 15° ép fal, vastagsága alatt 1°; h—i-ig 15 öl helyen eltűnve; itt i—j közt 4° úthely²⁾; j—k-ig a fal eltűnve; itt az előbb megjelölt bástya álló-helye 5°; ettől az olasz fokos bástyáig vagy az észak-keleti szögerődig [VII.] a várfal hossza 100°, itt az l—m-ig 17° ép fal; vastagsága alatt 1°; m—n-ig 20° félig lerontva; n—o-ig 10° ép, o—p között 5° úthely³⁾, p—q-ig 52° teljesen eltűnve, az itt volt bástya [q—r-ig] álló-helye 4°, ettől a kis kerek [VIII.] bástyáig r—x-ig a fal hossza 14°, itt s—t közt 3° kijáró út-hely⁴⁾; t—u-ig 1° fal lebontva, de kelet felől épület takarja; az itteni bástya-rom széle 3°, ettől délre hajolva a magyarkapu-bástyáig [IX.] a várfal hossza 27°, itt x—y-ig a fal elmállott romladozó. E falon kezdetleges építés jellege látszik: a falrakás egyenlőtlen, mondhatni szabálytalan, a ví-folyosót durva faragású, kiszökellő négy sajtolt kő-sor képezi⁵⁾; 1° 2' széles támfalak legelőbb itt tűnnek fel, a bástya 5°, az északról mellé épített kis gyalog-kijárával 6°. A magyarkaputól délre új modoru fal-építés látszik. A ví-folyosó miatt szükségessé vált falkiszöktetés nincs folytatva, hanem 3° és 4' távolságra 1° 2' széles támfalak vannak, s hogy a ví-folyosót folytatni lehessen, izmos kiszökellő gyám-kövek vannak három-négy sorral is összehuzódólag alkalmazva. Ez a fal régi időbeli építését sejteti. E bástyától a szentegyházutezai [X.] bástya álló-helyéig a fal hossza 53°, a bástyán innen z—aa-ig 11° falra épület van emelve; aa—bb-ig 1° eltűnve, bb—cc-ig 35° ép, itt a bástya álló-helyén cc—dd-ig 5° uteza-hely, ezen túl a középkapui [XI.] bástya helyéig a várfal hossza 43°. Megjegyzendő, hogy a VII. számú bástyától kezdve a IX-ig hihetően, de ettől a XI-ig kétségtelenül kettős várfal volt: a belső nagy és a külső kisebb fal, az úgynevezett *Zwinger*⁶⁾. A X-ik bástya-hely mellett dd-től ee-ig 7° fal eltűnve, ee—ff-ig 20° ép; ff—gg-ig 10° eltűnve, gg-től hh-ig 5° esonka; itt hh—ii-ig 12 ölre kibővített út-hely, közepben a bástya álló-helye. Ettől a [XII.] vagyis a délkeleti szöglet-

¹⁾ A RAJZOK V. tábláján hibásan 22 van 12° helyett.

²⁾ Ez az V. táblán tévedésből nincs kijelölve.

³⁾ Az út-hely itt sincs megjelölve.

⁴⁾ Az út-hely itt sincs kijelölve.

⁵⁾ *Emléklapok*, sat. 21. l.; összevetendő a IV. szám alatti RAJZ-táblával.

⁶⁾ Látható a RAJZOK V. tábláján K betűvel jelölve.

bástyaig ismét kettős várfal nyult délre ¹⁾, hossza 145°, ebből ii—jj-ig 56° eltűnve, jj—kk-ig 3° királyutezai kijáró-hely, kk-tól ll-ig ²⁾ 24° eltűnve, ll—mm-ig 55° ép. A bástya felé a belső fal arányosan tömörül, nagy darabokra szegett kövek alkotják a falat, belől a már ismertetett mértékű izmos támfalak, a ví-folyosót a fal középpontján kezdődő homoruan faragott és kidomborodó három sor gyámkő tartja ³⁾; e bástya homlok-szélessége 6°; innen nyugotra térve nn—oo-ig a várfal hossza 70° volt, ma teljesen el van tűnve, anyagából a ref. főtanoda épült, a melynek első udvarán volt egykor a [XIII.] bástya 4° kiterjedésű álló-helye; innen a következő bástyaig a várfal hossza volt 69°, ebből pp—qq-ig 50° el van tűnve, qq—rr-ig 18° a ref. egyházközség papi telkén épen áll; tovább a kis vármegyeház udvarán van a [XIV.] bástya 4° széles álló-helye; ettől a következő bástyaig a fal hossza 62°; ebből ss—tt-ig 21° fennáll; tt—uu-ig az erdélyi Múzeum könyvtára bérlett helyiségénél 10° le van bontva, uu—xx-ig 31° fennáll; itt volt a [XV.] bástya 4° széles álló-helye, a 32. számmal jelölt Karacsay-háznál; ettől a thordakapui [XVI.] bástyaig a fal hossza 55°; ebből xx—zz-ig 34° a kir. lyceum iránt annak építésekor részint lebontatott, részint ráépítés történt; zz—vv-ig vagy a convictus udvarán 10° ép, ugyanazon épület hátsó udvarán w-től w-ig 19° a lyceum építésekor szintén lebontatott; itt A—B-ig 7° út-kijárási van, középen volt a bástya álló-helye; innen a [XVII.] számú bástyaig a várfal hossza 55°; ez B—C-ig épen áll; hol egy- hol mindkétfelől béépitve; C—C-ig 4° széles bástya belől bėjárással; innen a [XVIII.] számú vagyis délnyugoti szögletbástyaig a várfal hossza 46°, kívül-belől ép, az erőd felé rendkívül tömör . . . A Thordakapu-bástyától a szögletbástyaig ismét kettős fal vonult el egymás mellett párhuzamosan ⁴⁾. A RAJZOK IV. tábláján csak a XVII. bástyától kezdve látszik a második várfal [Zwinger]. Itt, mint a Thorda-kapun innen mindenütt, a keleti vároldalon észlelt építési modornak megint némi árnyalata tűnik fel; a ví-folyosót nem egyes gyámkövek tartják, hanem a fal kö-

¹⁾ *Emléklapok*, sat. 22. l. Összevetendő a RAJZOK IV. szám alatti táblájával.

²⁾ Az ll jegyző betű tévedésből a rajzban nem áll kellő helyén.

³⁾ Látható az V. számú RAJZ-táblán E betűvel jelölve.

⁴⁾ *Emléklapok*, sat. 22. l. Összevetendő a IV. számú RAJZ-táblával.

zepétől kezdődő homoruan faragott s mind küljebb domborodó merő faragott kőrákás, mely a támfalak közti hézagoknál félkör alakú bolt-íveket képez ¹⁾. A bástya-rom szélessége D—D-ig 4°. Innen északra fordulva szintén kettős fal vonult le monostorkapuig ²⁾; a [XIX.] bástyáig a várfal hossza 53°; ebből D—E-ig 35° ép; E—F-ig 15° eltűnve. Itt már a várfal földig le síma, támfal nines, a ví-folyosók keskenyek s egyes gyámköveken nyúgosznak. Ezek ismét egy más, a többinél felületesebb építés bélyegét viselik. Itt F—G-ig 7° széles uteza van, közepén, a bástya egykori álló-helye; innen a [XX.] bástyáig vagy G—H-ig a vár hossza 91°, a fal egészen eltűnve; itt H—H-ig 7° uteza-hely, középben a monostorkapui bástya álló-helye; innen az [ó-vári II. vagyis belőlről a falnak dőlő] és az új-vári [XXI]-dik kör-bástyáig ³⁾ a fal távolsága 35°, ebből H—I-ig 10° ép, I—K-ig 20° lebontva, 4° a bástya egykori álló-helyét képezi ⁴⁾.

Térjünk a bástyák leírására.

Az I. II. III. IV. számú ó-vári toronyerődöket már ismerttettem. Ezeknek az új-vár erődeitől eltérő jellegei : hogy a vár falán belől foglaltak helyet, egy emeletük s várudvaruk vagy előerődük volt, hová a véderő a vár és város elfoglalása után visszahúzódva, védhette magát; az új-vár erődeinek belső oldala ellenben a várfal belső oldalával szinelvén : két, három, sőt négy emeletre osztott testök nagyobb részével a falon kívül terjedtek, az első emeletnél két oldalról az út irányában hatalmas gyámköveken nyugvó tornác vagy ví-folyosó volt a fal színén kívül alkalmazva, az erődbe karfiával elkészített kőlépesőzeten lehetett feljutni, a kapus tornyokat és szögleterődöket kifelé terjedő körded alakú előerődök védték ⁵⁾.

Azonban menjünk rendre.

¹⁾ Látható a RAJZOK V-ik és XVII-ik tábláján.

²⁾ *Emléktapok*, sat. 24. l. Összevetendő a RAJZOK IV. számú táblájával.

³⁾ E falon kívül állott bástya megjelölése a rajzból tévedésből kimaradt.

⁴⁾ E távolsági mértékek a fennebb idézett 1716-ki írományon alapulnak. Az ép és lerontott falak részenkénti méréséincél látható különbség oka egyfelől a részletezésben, másfelől abban van, hogy a bástyák szélességi kiterjedése ama munkálatban nem volt felvéve.

⁵⁾ Látható a RAJZOK IV. tábláján.

Az V. számú, hidkapui bástya ¹⁾ a várral tervszerűleg összhangzó építés, ma öt osztályzata látszik; a legfelső osztálynál a keleti és nyugoti oldal $3^{\circ} 2'$, a déli és északi $3^{\circ} 4'$, tehát szabálytalan négyszög, minek oka a támadásnak kitett külső falnak le az alsóbb osztályok felé mind növekedő vastagabb-volta; a legfelső emeleten már ez aránytalanság elenyészik s a falak mindenfelé $2' 5''$ vastagok. E legfelső osztályban az egész bástyát a fal vonalán kívül szökellő zúz-müves, függő tornác vagy folyosó köríti, melyet 2 és $3'$, széles 1 és $1\frac{1}{2}$ láb vastag gyámkövek tartnak; belső világa délről $3'$, a más három oldalon $4'$ széles; a folyosó külső fala $1\frac{1}{2}$ láb vastag, mindenik oldalon három, a szögleteken egy-egy lő-rés. A folyosóról lefelé szabályos fal-lyukak vannak, melyeken az ellenséget kövel, olvasztott szurokkal s hajító szerekkel lehetett pusztítani. Az a körülmény, hogy a bástya eredeti négyszög fala belől e folyosón jóval feljül emelkedik, és hogy e belső falakon körös-körül lő-rések vannak, melyek most csak a zúz-müves folyosóra ki szolgálnak, mutatja, hogy e folyosó a fő erőd építési korától különböző és pedig későbbi időbeli, mert a zúz-müszerkezetes tornác XVI. századi, a főerőd pedig — a mint fennebb ²⁾ el volt mondva — 1477-n épült egészen vagy részben. A negyedik osztály falain nincs lő-rés, sem érdekes megjegyezni való. A 3-iknak mindenik oldalán két-két lő-rés, feljül a szokott alakú, alól pedig fordított félkörrel alakult zúz-mü [Pechnase], a városra dél felé néző oldalán csak egy ily lő-rés van. Itt a fal vastagsága is változik, az északi és nyugoti 1° , a keleti $5' 6''$, a déli $4' 6''$. A 3-k és 2-k osztály közt a nyugoti falról a keletire átépített kőboltozat volt; az ív nyomai világosan erre mutatnak; ez okozta, hogy itt az északi és déli oldal falai vékonyabbak. A 2-k emeleten is egy-egy lő-rés van, kivéve a déli oldalt, hol annak helyét öt láb széles tornác vagy ví-folyosó, s arra nyíló egyenes záródású ajtó foglalja el, melynek belletén az építésnél jóval később kori irással az 1576-dik évet mutató és azon kori jellegű számjegyek vannak. E tornác 1734-n megújított, hossza az akkori mérnöki rajz szerint 15 öl volt, s hihetően a mainál északra

¹⁾ Alaprajza látható a RAJZOK V. tábláján C. betű alatt, fényképi ábrája a RAJZOK XI. tábláján.

²⁾ Látható a *Géza-dák* korszakban, és Zsigmond király korában. Megolvasandó: *Emléklapok* sat. 20. l.

és nyugotra sokkal messzebb terjedett, vagy tán a keleti és napnyugoti oldalakat övezte ¹⁾. A földszintről a várfal oldalára alkalmazott kölépesőken lehetett feljutni a tornácra s ennek ajtóján át az erődbe. A bástya földszinti egész oldalhossza északról 5°, kapunyílata 3°, az oldalfalak a földszínen feljül 1 ölnyire mindkétfelől egy lábbal szökellnek ki, kétfelől 1° és 3' vastagságú tömör falrakás van. A kapunyílat belől körívben alakult, de az északi oldal felszínén néhány évtized előtt bérakott magasabb csúcsív-alaku és egészen a második osztály felső boltozatáig felhatalt nyílat [coulisse] van, mely, a mint az új béboltozás szétválása mutatja, a falon le oly mélyedést alkotott, hogy annak belső felén 3 öles magasságú rostély-kapu volt, mint szintén kívül is ²⁾, melynek faragott kőből készült s a fal színvonalából kiszökellő hornyolt kő-csúsztatója vagy rovátka most is ép ³⁾. A két rostélykapu veszélyes kelepeze volt az oda bécsalt ellenségnek; 1734-n készült ide — mint az idézett oklevél szól — a város felől való belső kapuhoz egy 3 öles magas új leeresztő rostély és 3° hosszúságú két új kapu ⁴⁾, melyek egyike hihetőleg ide lőn a kapunyílatson belől alkalmazva.

A belső bástya előtt 7° hosszú, 9° átmérőjű félkörnek látszó, de nyugotról egyenes oldalu előváraecs volt, közepén északra a második vagy külső kapu-bástya emelkedett, keletre nézőleg tágas őrházzal ⁵⁾. Az előváraecs negyedkör idomu napkeleti fele része, az őrház és a körfal lő-rései ma is meg vannak; itt a körfal magassága 2°; másik felének, napnyugot felől egy része még 1701. előtt el volt tűnve; mert már akkor a körfaltól kezdve a Szamosig 4° távolságot palánk-karókkal — pallisade — kellett a városnak a német tábornok rendelkezésére megerősítenie ⁶⁾. A két bástya nem egymással szemben, egymást fedőleg állott, hanem a külsőnek keleti oldala színel a belsőnek nyugoti falával, s a bójárás mintegy kanyarodólag történt, úgy, hogy a Szamos-árok vizén át 4°

¹⁾ Látható Fasc. II. 748. sz. a. egy 1734-ki hivatalos irományban.

²⁾ Ugyan ott.

³⁾ Többé nem; azóta, hogy ezek irattak, a hídkapubástyát lerombolták.

⁴⁾ Látható Fasc. II. 748. sz. a. egy 1734-ki hivatalos irományban.

⁵⁾ Látható Fasc. II. 378. sz. a.

⁶⁾ A küleröd ábrája látható a RAJZOK kötete IV. tábláján; megoldvasandó: *Emléklapok*, sat. 21. l. *Tudom. Gyűjtem.* 1818. V. köt. 135. l.

5' hosszú, 2° széles felvonó-hídon s belől szintén erős felvonó tölgyfa-kapun lehetett az előváracsa jutni. Egykor nagy mutatós óra volt az egyik kaputoronyban, az északi város-részek érdekében, melynek ütése messze ki hallszott a Szamos- és Nádassvölgyre, figyelmeztetve a munkálkodó polgárokat az idő és nap járására. E hídról egy 1701-beli második irományban is említés van tőle, s egyszersmind róla az irva, hogy két öles tölgyfa s ugyanannyi öles fenyőfa gerenda szükséges fölébe ¹⁾. A hídkapui bástyákhoz 1734-n készült három öles tölgyfa-kapak egyike is hihetően e külső bástyához volt szükséges ²⁾. A belső tornyos kapu tornáca alatt az oldalfalba van balfelől bérakva a legelső — szinte ezer hétszáz éves irott adat, egy *római emlék-kő*, mely e város akkori történetéről megczáfolhatlanul szól, s eredetét az Antoninusok korára [Kr. u. 139—180-ik évre] viszi fel ³⁾. E bástyakapu későbbi történetei elbeszélése a következő századokba való.

A szappanyutezai [VI.] bástya — minek közönségesen *kis-kapu'* a neve — a várral szervileg egybefüggő egyszerű négyeg erőd ⁴⁾, ma három osztálya látszik. Ez volt-e hajdani béosztása, nem tudhatni. Az osztályokat erős tölgyfa-gerendákon nyugvó deszka-padozat választja el; boltozás nyoma nem látszik; lő-rés csak a legfelső emeleten van, minden oldalon egy, elől 4' széles és magas nyílatsu, szakállas és más ágyuknak úgy alakítva, hogy az ellenséget két irányban is keresztűz közé lehessen venni; voltak kisebbek is puska-lövésre, de ezeket — úgy látszik a mult század elején való kiigazitáskor — bérakták; földszinti részében a belváros közötti közlekedés végett az északi és déli oldalon két kis ajtó volt, ezek közül a déli csúcsíves; az északi most bé van rakva; bellete idoma nyomott körívesnek gyanítatja. A fal 1° vastag, felfelé arányosan huzódik vékonyabbra. A várfal ví-folyosója vagy mellvéd-járdája a bástya déli oldalfalán 4' szélesen megszakadás nélkül vonult át, melyről egyenes záródásu ajtó vitt a 2-k és 3-k

¹⁾ Látható a kolozsvári összes hídkról készült 1755-ki összeírásban, hol a 37-ik pont alatt e van: 'Hídkapunak felvonó hídjá 4° 5' hosszú, 2° széles.' [Fasc. II. 1152. sz. n.]

²⁾ Látható [Fasc. II. 748. sz. n.].

³⁾ Látható a RAJZOK XVI. tábláján.

⁴⁾ Alaprajza látható a RAJZOK V. tábláján, fényképi ábrája a XXII. táblán.

emeleti osztályba. A ví-folyosókra a bástya nyugoti oldalán karfával szegett kőlépcsőzet vitt. Az északi oldalon a lő-réstől nyugot felé e felírás van : „A ki magát meggyőzi, erősebb, mint a ki erős várakat ví meg; ennél magasztosabb erény nem lehet ¹⁾”; az írásjegyből következtetve, a mult század elejéről való.

Az olasz nagy fokos [VII] bástya álló-helyét csak a rajzokban láthatni ²⁾.

A hosszú szappanyuteza irányában levő [VIII] félköralaku bástyának egy darabja ma is fenn áll ³⁾, romjai mutatják, hogy a várfallal szerves egybeköttetésben állott; Bástya György építtette s földdel egészen megtöltette: dombor falán kívül még a mult században is ágyu ábrája volt látható, végénél golyó, e körül az építelő nevének latin kezdő betűi G. B. [Georgius Bástya]; az ágyutól észak felé a város kőbe vésett czímere ⁴⁾. A falakba hornyolt párkány-kődarabok vannak bele rakva, a mi arra mutat, hogy ezek valamely régi vár vagy építészeti műemlék romjaiból kerültek ide. A körfal belső felén, fenn alig kivehető magosságban egy koczka alaku kövön e két betű van bevésve : B. M.

A magyarutezai [IX] kis bástyás kapu szintén egész testével a fal színvonalán kívül szökellik ⁵⁾; ma három osztálya van, de csak a két alsó régi, a 3-ik újabb időbeli. A fal vastagsága alatt 3' 6", közbül 3', feljül 2' 6" A bástya szélessége a kis ajtóval együtt 6 öl, melyet félköralaku előváracs védett, kapura dülő déli oldalfala romjai ma is látszanak. A kapu alatti oldal-folyosó újabb építés a gyalogjárók számára. E mellett volt az órház. A ví-folyosó a kapu nyugoti oldalán gyámkő-sorokkal kivastagított falon 4' szélességben vonult végig, melyre, mint szintén a bástya átszelt lóher-ívvel záródó ajtóján az erődbe is mindkétfelől ma is jól látszó, délről teljesen ép kő-lépcsőn lehetett feljutni. A középső két osztályban kőből faragott apró lő-rések vannak, alatok aláfordított félkör alaku zúz-mű. A harmadik osztályt vagy

¹⁾ Fortior est qui se, quam qui fortissima vincit
Moenia, nec virtus altior ire potest.

²⁾ A RAJZOK IV. és V. tábláján.

³⁾ Álló-helyét a RAJZOK IV. és V. tábláján.

⁴⁾ *Emléklapok* sat., 21. l.

⁵⁾ Alaprajza látható a RAJZOK V. tábláján H betű alatt, fényképe a XX. táblán.

emeletet a fal színvonalán kívül álló kő-folyosó körítette, melynek gyámkövei ma is megvannak, de maga az erkélyszerűleg kiszőkeltett s hihetően díszes tornác eltűnt. Ez emeletnek a városra és északra néző mindkét oldalfalán ma is látszik az erkélyre kivívó ajtó helye. A közlekedést az előerődnél, mint szintén a bástyapukunál is erős tölgyfa-kapuk, és más — ma már ismeretlen — erősítések által zárták el, vagy tették szabaddá. Az olvasó emlékezhetik a külmagyar-utczaiak Gergely plebánus elleni panaszára, midőn késő estve a várba gyóntató papért bé akartak menni, de az erős elzárolás miatt nem lehetett. Nyitva volt-e akkor e kapu, vagy csak a középkapu tartotta fenn a közlekedést, nem tudom. Bizonyos, hogy hajdon szabály szerént csak a közép-, monostor- és hídkapun lehetett a városba jutni; a kisebb kapuk felnyitása esetleges és kivételes volt; magyarkapun át — a mint hátrább eléjő — a közlekedés utóljára 1792-n lőn megnyitva. A fal mellett itt is sáncz vonult el.

A szentegyház-utczai [X] erőd álló-helyét s hozzávetőleges alakját a rajzok mutatják ¹⁾.

A középkapui [XI] egykor 8° és 3' széles, az első és második emeleten kövel boltozott bástya legszebb, legmagasabb²⁾ és legjobban erősített bástya volt; álló-helyét s parancsoló alakját az illető rajz mutatja ³⁾; építési inkább tán átalakítási idejét a már ismerttetett 1449-k évi felirat jelöli, a mi alatt van a király czímere, jobbra Kolozsvaré, balra életnagyságu ember-alak, kőből faragva ⁴⁾. Ez a város és fejedelmek kiváló figyelme tárgya, Kolozsvár biztonságának főkulcsa volt mindig. Itt volt a bástya tetején fejér pléhvel és ólommal fedett sűgár tornyocskában a város legnagyobb órája ⁵⁾, melynek mesterien festett mutatója a távoból érkezők figyelmet kellemesen lepte meg, s mely után igazították a város híd- és monostorkapui óráit. Az itt levő óraharang hangjára figyelmezett a nép, ha vész közelgett, ha tűz támadt. A város óramesterének itt volt regényes kinézésű lakása, a városnak főor-

¹⁾ Látható a RAJZOK IV. és V. tábláin.

²⁾ *Emléklapok* sat. 21. l.

³⁾ Legutóbbi időbeli rajzképe látható a XX. táblán.

⁴⁾ *Emléklapok* sat., 22. l.

⁵⁾ Látható Fasc. II. 1152. számú kimutatásban.

helye; itt állott a város zászlója, nagy dobja sat. A belváros felől a bástya egész szélességeig kiterjedő 1° 3' hosszú ví-folyosó ¹⁾ erkélyszerűleg szökelt ki, erős karfákkal szegett kőlépcsőzet vitt rá, szóval: e torony Kolozsvár egyik dísze, polgárainak méltó kevélysége volt. A rajzok mindenikében úgy tűnik fel ez, mint a mely uralgott a többi erődök és az egész várkoszoru fölött. A toronykapu előtt kívül egy második toronyerőd volt ²⁾. Az erődítések egybevágók és jól kigondoltak voltak. A belső toronykaput belőlről 3° hosszú tölgyfa-kapu zárta bé ³⁾, melyen még beljebb 2° hosszú, 1° 3' széles híd volt ⁴⁾, kívül ismét egy másik tölgyfa-kapu és erős vasláncz; a külerődön kívül 4° 4' hosszú, 3° 3' széles felvonó-híd; alatta vízzel töltött oly széles sáncz vonult keresztül, hogy e felvonó-hídon kívül még 4° hosszú és 2° széles kőhíd volt felette építve ⁵⁾. Egy 1701-en történt megvizsgáláskor oly ép állapotban volt ez erőd, hogy csak két darab két singes kő-grá-dics kellett hozzá ⁶⁾, 1734-n szükséges volt a város felől való belső kapunak egészen újból készítése, a mi mind négyszögben 6"-nyire faragott tölgyfa-gerendácskákból készült ⁷⁾.

A délkeleti [XII] úgynevezett Bethlen-bástya tekintélyes öt-szögerőd, ma négy emeletre osztva, a várfalak vonalában egész testével kiszökellik ⁸⁾. Mindenik emelet városra néző oldalán ajtó-hely van, mi azt mutatja, hogy az eredeti építéskor ez oldal minden emeletén erkélyes tornáczzata volt. A harmadik ajtó egyenvonalban áll a délről és északról ide szögellő várfalak ví-folyosójával, mindkét folyosó vége az erőd városra néző falaival szorosán egybefügg, s ugyanazon egy szerves egészet képezi. Az erőd ví-folyosója 4' széles; erről két kis keskeny ajtó nyílik az

¹⁾ Látható Fasc. II. 665. sz. a. 1726-n költ irományban.

²⁾ *Emléklapok* sat., 22. l.

³⁾ Látható Fasc. II. 748. sz. a.

⁴⁾ Látható Fasc. II. 1152. sz. a.

⁵⁾ Látható Fasc. II. 1152. sz. a. kimutatásban.

⁶⁾ Látható Fasc. II. 378. sz. a. oklevélben.

⁷⁾ Látható Fasc. II. 748. sz. a.

⁸⁾ Alaprajzát láthatni a RAJZOK V. tábláján D betű alatt, fényképi ábráját a RAJZOK XXX. tábláján. Az 1734-ki *Leírás* szerkesztői ezt négyszögűnek tévedésből írják.

erőd harmadik emeletébe, mely a védelmi közlekedés gyorsasága, a véderőnek csatavesztés esetében az erődbe könnyebb bévouulása, ellenségi támadás vagy más veszély idejében sebesebb kirohauása tekintetéből lőn nyitva. Az erőd belvilágának hosszasági átmérője $7\frac{1}{2}$ öl, a homlokzatánál szélessége 6° , a falak ékbe hegyződésénél $4^{\circ} 5'$. A fal a városra néző nyugoti oldalon $4' 6''$ vastag, a mi az emeleteken arányosan vékonyul, a többi a várfal színvonalán kívül rugó s veszélynek inkább kitett oldalakon vastagabb, még pedig az alsó emeleten $1\frac{1}{2}$ öl, a másodikon $1^{\circ} 1'$, a harmadikon 1° . A földszinti részen és első emeleten egy erős pillér emelkedik, melyre a padlások voltak illesztve. A második emelet — úgy látszik — boltozatra volt tervezve, de nem úgy épült. A lő-rések száma a felső emeleteken mind szaporodik; a második emeleten csak 5 lő-rés van, mivel itt az északi oldalon levő ví-folyosó két ajtója a helyet elfoglalta; a harmadikban 11 van, kifelé mindenik annyira kibővülő, hogy egy ágyu jól elfért bennök s éppen ez alkotásuknál fogva belőlök minden irányban jól lehetett lőni; a városra irányuló két lő-rés is olyan alkotásu, hogy egész hosszában uralták és seperték az északról és nyugotról erre vonuló várfalat. Az észak-keleti szögleten levő lő-rés ajtó alaku, mi arra mutat, hogy itt egy kirugó őrhely — oriolum — volt. Most is látszanak a falban az ezt tartott gerendák végei és a terjedelmét mutató falba mélyedése, a mi az ajtó-nyílatnál mindenfelé egy lábbal volt szélesebb. Egy másik de fennebb fekvő őrfülke a déli oldalon is volt, az ezt tartó két gyámkő most is megvan. A külső fal-színen itt-ott a falba bérakott faragott kő lő-rések látszanak, hihetőleg az itt volt régi bástya maradványaiból díszítésül lőnek ide bérakva, mivel belőlről a falon megfelelő nyílás hozzájuk nincs.

Az egész parancsoló külsőjü, sok viszontagságon átment építmény s még ma is oly ép, hogy ha a kegyelet s műrégiségek iránti fogékonyság csak némi figyelemben részelteti, századokon át hirdetendi Bethlen Gábor alkotó szellemét s nagy tettekben gazdag uralkodását. E szögletbástyát hajdonia elsánczolt előerőd védte. A város 1701-ki megerősítésekor a sáncz keleti szélét vesszővel átfont vastag tölgy- és fenyőfa palánk-karók szegték bé; az erődön földdel töltött vessző-kosarak mögé vonult a vár-védő nép. Akkori összeírás szerint 1562 öreg [értendő : nagy] gerenda

és kisebb-nagyobb palánk-karó s 50 szekér föld-kosárnak való fonó-vessző ¹⁾ volt szükséges megerősítésére.

A [XIII. XIV. XV.] számú bástyáknak csak egykori létezését, álló-helyét s homályos alakját mutatják a mellékelt rajzok ²⁾; kiterjedésök négy-négy öl volt; a várral szerves összeköttetésben, de a várfal színvonalán kívül állottak; a mi a közbeeső századokból felőlük fennmaradt, időrendi helyöken elmondom.

A thorda-kapui [XVI] bástya úgynevezett *'kís ajtó'* álló-helyét s homályos alakját a rajzok mutatják ³⁾. Az 1701-ki felvétel szerint kívülről kerek bástya védte ⁴⁾, mely már akkor meg volt hasadozva; a belső bástya és külerőd között az egybeköttetést és védelmi biztonságot 10° széles sáncz, oldalkőfalak és palánk-erődítés tartotta fenn ⁵⁾. Közelebbi századokbeli változásait időrendi helyöken adom.

A [XVII] számú bástyának csak álló-helyét jelölik a mellékelt rajzok ⁶⁾; a mi felőle tudható, hátrább lesz előadva. E déli várvonalon a keleti szögerődtől eddig az 1734-ki *'Város-Leírás'* szerint öt torony volt ⁷⁾.

A [XVIII] számú, az új-vár dél-nyúgoti szögerőde álló-helye, alakja az idézett rajzokon hozzávetőleg látszik; ez is szervi egybeköttetésben volt a vár eredeti falaival; koczkás kövekből volt rakva — mondják az 1734-ki *'Város-Leírás'* szerkesztői — s jól megerősítve; átmérő szögéből az elég mély árokban a külső fal szögleténél köerőd építettett, mely földdel volt megerősítve ⁸⁾, feliratát s egyéb változásait hátrább adom időrendi helyén. A még fenn levő romok e bástyát erős alkotásának mutatják. A falak tömör vastagok, alakításuk, valamint a belső bástya-fal szélessége fennebb érintve volt; a külerődnek keleti és északi oldala öt,

¹⁾ Látható [Fasc. II. 378. sz. alatt.]

²⁾ Hozzávetőleges alakjuk látható a RAJZOK X., XI., XII. és XIII tábláin.

³⁾ Láthatni a X., XI., XII., XIII. táblákon.

⁴⁾ Láthatni [Fasc. II. 378. sz. alatt.]

⁵⁾ Láthatni a [Fasc. II. 378. sz. a.] összevetve a vársánczokról hátrább közlendő adattal.

⁶⁾ Látható a RAJZOK X., XI., XII., XIII. tábláin.

⁷⁾ *Emléklapok* sat., 23. l.

⁸⁾ *Emléklapok* sat. 23—24. ll.

déli 9, nyugoti oldala 12 öl volt. Az 1701-ik évi megerősítéskor, a külső bástya félben maradván, palánk-karókkal lőn megerősítve; kellett hozzá 138 nagy gerenda, a külső bástyára öreg kosár földdel töltve 30, ehhez karó 600 darab ¹⁾).

A szénutezai [XIX] számú bástya, vagy az úgynevezett „szénutezai kis ajtó” álló-helyét és alakját a mellékelt rajzok ²⁾) és 1718-ik évi idézett felmérési munkálat mutatják ³⁾). E díszes toronynak — így irnak erről az 1734-ki „Város-Leírás” szerkesztői — rovátkos a fedele, egészséges fekvéséért Báthori Kristóf előtt oly kedves volt, hogy annak egyik termében szokott étkezni ⁴⁾); felírásai s egyéb nevezetességei időrendi helyőken lesznek előadva. A belső bástyát hosszudad félkör alakú külerőd és sáncz védte, alapfalai 1868-n az utcza leszállításakor körös-körül jól láthatólag le voltak fedve. A két erőd közötti hét öl széles vársáncz helye szeméttel volt betömve.

A monostorkapui [XX] számú külső és belső bástya ma nincsen fenn, rajzát sem sikerült feltalálnom; mindkettő álló-helyét, alakját a mellékelt rajzok gyanítatják ⁵⁾); négyszögű, boltozott, s eseréppel fődött tetőzetű ⁶⁾) tisztes építmény volt; a nyugoti-oldali Zsigmond király-féle czímerről, ez, és a toronyór szobája ablaka feletti, 1476. évet jelelő arab-számjegymlvoltáról már fennebb volt szó. A belső erőd város felőli oldalánál levő ví-folyosóra 1734-n ⁷⁾) 13° karzat készült. A belső erődöt ez oldalról egy félkör alakú külső erőd védte, melynek kimenőleg jobb felőli negyedkör része ma is látszik, és 8° széles sáncz, melyen 3° 2' hosszu, 2° 4' széles kőhíd vitt keresztül; ezen belől 4° 3' hosszu, 1° 8' széles felvonó-híd ⁸⁾), melyet a város még 1755-n is megigazítottatott: ezen belől — hihetően úgy mint a többi főkapuknál — itt is tölgy- és kőrisfából faragott rostély-kapuk. E bástya körül az 1701-ki szemlélő bizottság nem talált hiányt, 18 év mulva

¹⁾ Látható [Fasc. II. 378. sz. a.]

²⁾ Látható a RAJZOK X., XI., XII., XIII. tábláin.

³⁾ Látható [Fasc. II. 378. sz. a.]

⁴⁾ *Emléklapok* sat., 24. l.

⁵⁾ Látható a X., XI., XII., XIII. táblákon.

⁶⁾ *Emléklapok* . . . 25. l.

⁷⁾ Látható [Fasc. II. 748. sz. a.]

⁸⁾ Látható [Fasc. II. 1152. sz. a.]

ellenben egy másik romladozónak írja. „Kimenvén ketten a monostorkapuhoz — így irnak 1718-n május 21-n a tanácshoz tett jelentésökben Rothberger Gergely iskolamester és Fejér János kőműves — látták, hogy a kapufél-kő a közepén meghajlott és így arra felé, a hol most a *fából* csinált régi *kőfal* [így] leomlott, a kapufélnek nincs semmi támasza, — ennek előtte a két kőfal között való csorba kőfal éppen a kapufélig volt rakva, azt tartotta, s a kapunak nagy erőssége volt; ez már most nincs meg. Ha az igazítás most is úgy nem lesz, a kapu nem sokáig tart; a két híd is igen-igen megrepesztett, a kövek egymástól elváltak, a fundamentum-kövek helyből kimozdultak, egy nagy kő pedig egészen kiesett.¹⁾ Ez adat is két hídról és kettős várfalról tesz világos tanubizonyságot. Ha 1866-n pesti tanulmányozásim alkalmával a budai magyar királyi kamarai levéltárba bejuthaték, hiszem, hogy találtam volna Kolozsvár magyar királyok korabeli történeteire vonatkozó sok érdekes adatot. De akkor még itt a tudományos irányu kutatás nem volt megengedve. Tehetem-e én valaha, nem tudom. Mások folytatólag tegyék s hiányaimat pótolják.

A monostorkapui bástya legutolsó az újvár körbástyázata sorában. A következő — a kovácsoké — már az ó-vári [II] bástya, a mi ismertette van. Látszanak még némely helyrajzi térképeken kisebb bástyák, egy a kis-mester utca végében, más a kir. lyceum és róm. kathol. seminarium megett sat. a két utóbbi ma is fenn áll; de későbbi időbeli és más czélú építések; irott adatok is emlékeznek kis ajtókról, kapukról sat. de ezek jobbadán a várfalakon voltak nyitva; mindenikről hátrább mondom el, a mi felőlük fel van jegyezve s előttem ismeretes; mikor egyszersmind a többi erődök további történeteit is saját időrendjökben tárgyalom.

A vár foka koporsó-fedél alakra ormózott borító vagy párkánykövel volt befedve. 1701-n 886 ily párkánykő és horog kellett a vár orma béborítására. E fal-ormóra volt fektetve a ví-folyosók vagy mellvéd-járdák 4—5' széles, 5—6' magas fedélszarvazata; e ví-folyosók vették körül az egész várat, melyből 1718-n 136° volt jó állapotban, megromladozva pedig 1435 öl²⁾. A szarvazat két koszorufán, s két-két öl távolságra álló talpfákon

¹⁾ Látható a [Fasc. II. 562. sz. a.].

²⁾ Látható [Fasc. II. 378. sz. a.].

nyúgodtak; a járást-kelest köröskörül egy ölös kötéssel erősített lábúakon nyugvó karzat tette biztossá; a héjazat két ölös szaru-fából volt, rajta 13 lécz-sor zsendelylyel fedve, a folyosó deszkával padolva, mit olykor maga a simán végzett falrakás pótolta ¹⁾.

A vár második védművét a kisebb váracs — Zwinger — és a Szamos árkával egybeköttetésben levő vár-árok vagy vársáncz képezte. Azonban cz is későkori adatokon alapul. Két összeírás van a vársánczokról, egyik 1769. jul. 3-ról, midőn azoknak a katonaságtól visszavételét a város megkísérlette; másik 1796-ról, midőn azon helyeket, mint várvédelmi czélokra többé nem szükségeseket eladatni határozta. Egyik sem készült sem vármű-erősítési szempontból, sem mértanilag egészen szabatosan. Első alkalommal a Fellegvárhoz a jog valamely czímén vagy ürtügye alatt tartozó haszonvételek, telkek és javalmak egybeiratván: minthogy a vársánczokat jobbadán a fellegvári várparancsnok és katonai testületek főbb tisztjei birták, ezek is mérés alá kerültek s a vársáncz részei elősorolásával egyszersmind azok hol és mily állapotban léte s kiterjedése is ölszámban volt kifejezve. A második akkor volt, midőn 1790—92 körül a katonaságot a hazai alkotmány új életre ébredése erőhatalmi foglalásaiból ki- s természetes jog- és birtoklási körébe visszaszorítván: a várfalak, bástyák, és sánczok a város jogszerű birtokába kerültek. Ekkor is meg lőn mérve a vársáncz, a Kis-Szamosról kezdve ki a temetőig, úgy, hogy a mérés kiterjedt a szomszédos szabadon levő s el nem foglalt területekre is, a mik szerzés vagy foglalás útján

¹⁾ 1701-n az egész vár ví-folyosóinak és a bástyáknak kijavitása meghatározatván: az erre szükséges anyagszerek mennyisége és pénzértéke így lőn kiszámítva. Anyagszer előszámítása: Szarufa kell 1689, lécz 7185, zsendely 186,005, régeni tölgyfa-deszka 1058, egy ölös talp 728, lábfa 728, kötésfa 1455, vessző 100 szekér; az anyag- és munkadíj együtt: 10,760 fr. 17 dr. Egy 1718-ki május 21-n készült előszámításban pedig az e czélra szükséges anyagmennyiség így lőn kiszámítva: tölgyfa gerenda 3 ölös 11; négy ölös 60, öt ölös 282, hét ölös 31, koszorufa-gerenda, szarufa, gerenda kötő-fa öt ölös 1128, székülésnek való gerenda öt-hat-hét ölös 29, lábfa öt ölös 251, kötő-gerenda, karfának való hat-hét ölös 94, a kőfal fedésére vékonyabb szarufának öt ölös fenyőfa 1276, szaruszeg 3502, zsendely 610,000, zsendelyszeg 1.220,000, lécz 5625, léczszeg 18,921, régeni deszka 146, hajódeszka öt ölös 217, kő 200 szekér, mész 16 szekér. Látható [Fasc. II. 564. szám alatt].

használatban voltak, mellőztetvén. Így történt, hogy ugyanazon várároknak, melynek egyik feléről világosan szól az összeírás és mérés, s szélét hosszát megmondja, másik felét nem egyszer mellőzi. Ez oka a két időkori mekkorasági mértékek egymástól eltérő számarányának. Az első esetnél világosan látszik, hogy e vagy ama várárok azon a ponton, a hol a mérés s egyik-másik tiszt kertje végét ért, meg nem állhatott, hanem tovább kellett terjednie; de az ekkor tán nem volt használatban, tán időközben bé lön töltve, néhol foglalással bővítve, az árok megnövelt helyére ház épült, rajta új telek alakult s így a hely régi felszine egészen megváltozott. Rajz vagy oklevéli bizonyíték nincs, határozottan állítani felőlök semmit nem lehet; de hogy a több ponton ugyan egy irányban látszó ároknak, az innen vagy túllevő bétölt helyrészeken is folytatásának kellett lennie, várműtani és építészeti okoknál fogva kétségbevonhatlan. Ez — a mint fennebb mondva volt — az 1734-ik évi *Város-Leírás*-ban is meg van jegyezve.

Az idézett munkálatokban a külső várfalokról és sánczokról következő adatok vannak:

1796-n gr. Engelshausen Károly fellegvári várparancsnoknak hídkapu bástyájától kiindulva, jobbról, a Kis-Szamos árka és a vár belső nagy fala között 11° széles, 102° hosszú mulató, veteményes és gyümölcsös kertje volt; az előbástya melletti befordulónál filegoria, köröskörül borostyánfák, tovább puszpáng fával szegélyezett veteményes táblák, végében nagy darab török-buzás hely, vad dísznövényekkel s nemes termő gyümölcsfákkal; voltak 8—9 — éves ifju, és évtizedes elvénült, kiaszó félben levő körte-, alma-, szilva- és meggyfák, rózsás és epres táblák, pulya-körtvék sat. Ezen túl volt a postamester kertje. Erről ez összeírás nem szól, hihetően azért, hogy Erdélyben a postaállomások 1775-n lőnek rendezve; de az 1796-ki a hiányt kipótolja. E szerint a várparancsnoknak ugyanitt a hídkapu előtt a kőhíd, a vár felé és Kis-Szamos között fekvő kertje 150° ; felső vagy nyúgoti széle 16° , közepe 20° , alsó vagy keleti széle 29° ; ezen túl a fahíd felé volt Pataki Mózes tanárnak 11 rúd helye s ezen túl a postamesternek 33° , melynek felső széle 16° , alsó 7° volt; ezen túl ismét egy telekhely, nyúgoti vége 7° , keleti 5° , hossza 17° . Az [V] bástyától tehát a [VIII] számúig levő tértávolsággal

körülbelől egyezik a kertek hossza; hihető tehát, hogy ezek tet-
ték ez oldalról a vársáncz fenekét. A sánczok szélességi mérté-
keinek egyenlőtlensége a foglalásokban találja okát s a közép
szélességi mérték úgy hiszem az 1769-ki 11° . Természetes, hogy
a külső váracs — Zwinger — ha volt — mire adatot nem talál-
tam — a vársáncz északi szélén vonult el.

Ugyan a hídkapun kiindulva balra az 1769-ki összeírás
szerént a katonai biztoshnak 8° széles, 27° hosszú kertje volt,
körülvéve a vár belső fala, kívül a Szamos felől deszka-kert által,
benn nagy termő körte-, alma-, szilva-, meggy- és barackfák,
veteményes táblák, mindkét szélén eperrel szegélyezett ösvények.
E helyen 1796-n azon évi idézett adat szerént a városnak volt
keletre 14° , nyugotra 20° széles és 39° hosszú veteményese. Ezen
túl az ó-vári vízkapuig egy felhagyott pusztá hely, mit a jég
télén ellep, keleti vége 18° , nyugoti 5° széles, hosszúsága 85° .
Ettől a puskaporos bástya [ó-vári III¹)] szögletéig megint egy
pusztá hely, egyik vége 3° , másik 5° , hossza 30° . E kerteket is
valószínűen a vársáncz feneke képezte. A szélességi mértékek
különbsége oka a hely görbülete.

Az említett bástyánál délre terjedő vársánczról az 1769-ki
összeírás nem emlékezik; az 1796-ki szerént azon túl a vár fala
mellett az úgynevezett régi sáncz helyét Uberlacher Antal ács-
pallér bírta élethosszig; alsó — éjszaki — széle 9° , közepe 14° , felső —
déli — 12° , hossza 91° . Itt is ez képezhette a vársáncz fenekét. A
monostorkapu felé való rész már ekkor hihetően bé volt telepítve.
A külső váracs — ha volt — a palánkkertek irányában vonult.

Monostorkapun kiindulva balra az 1769-ki összeírás szerént
a tüzéreknek volt egy nagy — inkább veteményes mint gyümöl-
csös-kertjük, széle 3° , hossza 64° ; voltak benne rendkívül bőven
termő szilvafák, ifju alma-, körte-, meggyfák sat; feljebb a há-
zsongárdi szőlők felé a hadi készletek kapitányának ismét 3° széles,
 17° hosszú gyümölcsös kertje, hasonló szép termő vén és ifju gyü-
mölesfákkal, miket az akkori kapitány ültetett. E kertet mindkét
felől várfal vette körül, csak szénkapu felől lehetett bémenni;
közepén ösvény vágta ketté, mindkét felől szőlővel bészegve,
melynek ív-alakban egymásra hajló venyigéi kellemes lúgast

¹) Fényképi ábrája látható a RAJZOK XIX. tábláján.

képeztek. 1796-n az azon évi összeírás szerint e helyen Lukács György városi senatornak volt 102° hosszú szilvás kertje, melynek a monostorkapu melletti vége 4°, a déli 2³/₄ öl széles; feljebb délre ugyanazon várfalak közt Fuhmann tanárnak egy szilvás kertje, melynek széle mindenütt 3°, hossza 49°. Ezen gyümölcsösökön kívül monostorkaputól délre a [XVIII] vagyis szöglet bástyáig — mond az összeírás — a külső várfal mellett van a *‘Vár árka’*, ennek széle mindenütt 10°, hossza 110°, a kapu melletti rész már akkor el volt adva magánosoknak, a többi használaton kívüli pázsintos hely volt. E számok megerősítik az V-ik táblán levő rajznak a nyugoti külsánczokra és váracsra vonatkozó távolsági mértékeit. E bástyán túl keletre terjedő vársánczról az 1769-ki összeírásban nincs emlékezés; az 1796-ki szerint itt tovább keletre is kettős várfal volt s körötte a szögletbástyán kezdődőleg Andrási Antal senatortól használt egy harmadik gyümölcsös kert, melynek széle a szögletbástya és a külső erőd közt 8°, keleti vége 5°, hossza 37°. Ezen túl a thordakapui bástyáig szintén folytatódik a *‘Vár árka’*, melynek széle 10°, hossza 74°. Ennek a vár fala melletti ponkos része már ekkor magánosoknak volt eladva, a többi, mint puszta, szabadon hevert. Az 1769-ki összeírásban erről sincs emlékezés, de az 1796-kinak a mai felszínről vett s az V. táblán látszó megjelölésekkel összehasonlításából mind a külső várfalnak ez oldalon meddig terjedéséről, mind a vársáncz alakjáról fogalom szerezhető.

A Thorda-kapun túl levő vársánczról sem szól az idézett 1769-ki összeírás. Somogyi Ambrus krónikairó azt írja, hogy Székely Mózes 1603-n jul. 9-n egyfelől a jezsuiták collegiumával szemben való déli halomról támadta meg és ostromolta Kolozsvárt, a hol nem volt a falak mellett sánczolat¹⁾. Az 1796-ki összeírás ellenben világosan mondja, hogy a Thorda-kapun túl a *‘Vár árka’* a [XII] bástyáig terjedt, alsó vagy keleti széle 14°, felső vagy nyugoti 10°, hossza 193°. Ennek is — úgymond — a kőfal mellett levő egy részecskéje magánosoknak kiosztatott, a többi pusztán hever. E vár-árok szélességét mutatja az V-ik táblán levő rajz. Volt-e itt is egy második kisebb várac s Zwinger —

¹⁾ *Ambrosii Simigiani*, Histor. Hungar. et Transilv. sat. MDCCCXXX. 305. lap.

vagy az egész terület egy nagy sánczot képezett s talán szélét szegte bé fal? adatok hiányában megmondani nem tudom, de azt hiszem, hogy a hol kettős vár volt, ott a vár árka külső szélét is egy harmadik kőfal nem képezte.

A Bethlen-bástyától északra indulva a közép kapuig egyik ősszeírásban sincs a vársánczról, sem a második kisebb váracsról semmi emlékezés; úgy kell lenni, hogy ez már akkor el volt foglalva és béeépítve; azonban hogy mindkettő meg volt, tanúsítja a IV. szám alatti rajz, továbbá a mostani házak keleti falszine, a meddig a vár-árok terjedett, az 1734-ki, *Város-Leírás*, a már fennebb ismertetett középkapui kettős híd, a minnek védelmi czélja és rendeltetése a vár észak-déli hosszában kiterjedő vársáncz nélkül nem képzelhető; sőt a középkapun kívül jobbra levő Rusz János-féle háznál még az 1843-dik évben is fennállott a külső várac¹⁾. Az itt délre terjedő ház-sorban, a házak színvonalánál 3—4 ölre bennebb eső házak álló-helye azt mutatja, hogy azok a kisebb külső várac falára épültek, s az attól az utczáig terjedő tér a külső vár-árok volt.

Van e tájon a Thordára vivő út mellett kelet-észak- és nyugotról a közút, délről az Andrási Antal majorja szomszédságában egy nagy kiterjedésű hely, az úgynevezett *Trencsini-vár*, melyet a monda az ős hajdonkorból valónak tart s a város védműveivel hoz egybeköttetésbe, holott egyik sem áll, s e név csak a mult századból ered. Itt hajdan a baromvásárok folytak, Trincseni Ferencz nevű Gyulai-ezredbeli kapitány azon ürügy alatt, hogy a katonaságot gyakorolja, erőhatalommal elfoglalta, körülötte magas sánczot hanyatott s a városi közönséget annak használatától eltiltotta²⁾. Innen van a fennebbi nevezet. E hely még az 1769-ki összeíráskor a katonai hatóság kezében volt, s a rajta termett szénát a Kolozsváratt állomásozó katonaság őrnagya használta el; szélessége ez évi összeírás szerint 36°, hossza 53°. 1796-n a vár-árokbeli kertekkel együtt ez is a város birtokába volt vissza-

¹⁾ Látható *Hermann Sándor* városi mérnöknek azon évi április 1-jén költ munkálata 105. tételszáma alatti jegyzésében. Itt, valamint a 6. számú Thoroczky-féle, a 402. számú, Zattler-féle telken, és a néhai Szappanyos Kristóf 414. számú házánál 8 öl szélesnek látszik a vár árka, s keleti szélén a várac nyomai ma is felismerhetők.

²⁾ Látható a kir. főkörmányszéki levéltárban 1766. évi 2638. sz. a.

menve s a katonaság helyett városi senátorok használták; fenyő deszkával volt békerítve; északi vége 54° , déli 45° , hossza 85° -nek van írva.

A középkapui bástyától északra a szentegyház utczaí és magyarkapui bástya felé menve — mond az 1769-ki összeírás — a térparancsnoksági őrnagynak van félig 3° , félig 4° széles, 70° hosszú inkább mulató-, mintsem gazdasági kertje, melyet mindkét felől a vár fala vesz körül. A bėjárásnál puszpángfával díszített virágtáblák vannak, tovább szilva-, körte-, almafák sat. ¹⁾ Ön-ként következik, a mit fennebb már érintettem, hogy ezeken kívül a házak mostani keleti falszinéig vár-árok volt.

A magyarkapui bástya felé északnak tovább haladva ez összeírásokban ismét nincs a váracsról és vár-árokról emlékezés, de van az 1734-ik évi, *Város-Leírás*-ban; minél fogva nem férhet kétség hozzá, hogy a váracsnak szintúgy mint a vár árkanak itt is le a kerek bástyáig folytatásának kellett lenni. Ezt a várfalak, sánczok és vár-árok védelmi vonala szükségképpen hozta magával.

A belső várfal magassága 4° — 5° , a második vagy külső váraesé 2° — 3° és itt-ott 4° lehetett, a miből 2° a vár-árok fenekéig, 1° vagy esetleg 2° a földszinen feljül terjedt; a külső vár-árok nyomai monostorkapun kívül 216. számú most Váradí Sándor-féle háznál 2° mélyen, a második várfal — Zwinger — egy darabja ugyanott Stampf Károly 214. számú telke mellett látható; a várfal vastagsága $4'$; a ház keleti falrésze arra van építve s a telken dél felé vonul keresztül, a nagy alapkövek a földből ma is itt-ott feltűnnek. A két fal közötti vártér öt öl széles volt, ²⁾ s békében a város saját közezőljaira, háborus időkben temetkezésre használta; bizonyosága ennek a vár külső szinfalaiba a föld színén, néhol ben egy öl mélységre is bérakva talált sírkövek; a külsőt részint a Szamos-folyam nyúgotról belé vett árka, részint a Felekről a temető

¹⁾ Itt végződnék az 1769- és 1796-ki összeírások adatai; az első látható Fasc. II. 1473. sz. a. az utóbbinak levéltári jegye nincs, készült 1796-n a kir. főkörmányszéknek febr. 23. 1094. és ápril 18-n 2375. sz. a. költ rendeletére Bisztrai József körmányszéki titkár elnöksége alatt, Titkos Mátyás, továbbá Szentgyörgyi Mihály akkori városgazda, úgy Lukács József senator és Ferenczi Mózes szolgabíró jelenlétében, Beregszászi József és Székely István kir. körmányszéki írnokok által.

²⁾ Pomoerium . . . .

és Hazsongárd felől a két Czigány-patakon lefolyó víz töltvén meg: a várat mintegy szigetté alakították, melynek lő-távolában köröskörül 200—300 lépésnyire pusztaság volt; ezen belől északról 11°, délről 10° széles, nyugotról a belső fal mellett 5°, keletről 3° széles *vár-sáncz*, a vár-sánczon kívül ugyancsak nyugotról és keletről 7—8 öl széles *vár-árok*, a főbástyák a közép-, thordai-, monostor- és hídkapunál voltak, melyeket felvonó-híd zárt el. A sánczczal, víz- és várművekkel czélszerűen megerősített városba béke idejében az erődkapukon s felvonó-hídon csak a város jótetszéséből s békés szándékkal, vagy háborúkor ágyu, pattantyus-golyó, nyíl- és kopja segélyével, sánczeit és falait áttörve, lehetett béjutni.

A várfalak történetében az eddig mondottakból három korszak különböztethető meg. Első az őz alapítás korszaka V. István és Robert Károly alatt. Ekkor alapult az Ó-vár. Kézzel fogható tanubizonyosság erre a fennebb idézett oklevelek és az a tapasztalat, hogy csaknem minden római castrum- emlék ide van bérakva a falak színébe vagy töltelékébe. Második a Zsigmond királyé, vagyis az Új-vár alapítási korszaka. Az 1405-ki váralapítási királyi kegylevél, a monostor- és hídkapui arab számjegyek, Csáki vajda 1437-ki levele a szebeniekhez s ugyanakkor a jobbágy-lázadóknak s később 1514-n a keresztieseknek Kalmár András városi bíró által Kolozsvárból kizáratása, a Mátyás alatt monostor- és hídkapun tett újítások az e korszakban szintén nagyobb mérvű várépítésre nézve erős bizonyítékok. Ehhez sorozandó még az is, hogy a ki a hídkapun túl c-től d-ig, m—n-ig, x-től y-ig terjedő félig lebontott falakat, sőt ezen túl is a Bethlen-bástyáig terjedő várfalat a föld színétől fel 3—4 láb magasságnyira figyelemmel megvizsgálja, látandja, hogy az a felső falrészeknél sokkal régibb alaku rakás, durva porondos és sajátságos vegyítékű a mész, a kő többnyire mezei és patak-kő, a töltelékben sok a római cserép, téglá, míg fennebb az egész fal sajtolt bányakő. Ezek arra mutatnak, hogy Kolozsvár új vára már Zsigmond korában, habár nem is mindenütt egyforma magosságban és erősen, de meg volt építve, mit László és Mátyás király tökéletesítettek.

Harmadik a teljes bévégzés korszaka II. Lajos alatt, midőn a király Kolozsvár várépítési műve bévégzésére adó-engedélyt adott, s levelében a már-már bévégzendő művet jelesnek és kitü-

nőnek mondotta. Az oklevél szerkesztője az „*Új-vár*“ kifejezési alakot használván: ez kétségkívül újítást tett tán az északi oldalon az olasz fokos, a keletin a XII. számú, vagy délen a nyugoti szöglet-bástya felé, melyek mind szép emlékei a hajdani időknök, s kivált a ví-folyosók a kőfaragás és várépítészet azon kori előhaladottságát mutatják.

A feliratokat és címereket, a váron és bástyákon a következő századokban tett változásokat, általában azok történetét időrendjökben előadom.

A város népesedését II. Wladislaw király a rendes fejlődés útjáról trónraléptekor azonnal leterelte a megyei birtokosoknak tett azon engedménye által, hogy Kolozsvárra bételepedett jobbágyaikat jószágaikra visszavihessék, mit hihetőleg királylyá választatásakor tett szolgálataik díjául nyertek. Később fiának II. Lajosnak megkoronáztatásakor követeik által ismét kérték engedélyét azoknak is visszavitetésére, a kik még a városban voltak megtelepedve, s a király elébb kedvezően is határozott; mindazáltal megfontolván azt, hogy ebből nem csak azon városnak és lakóinak örökös romlása következik, és hogy ez nem annyiban a város lakosira, mint azon egész országrészre nézve, mely előadandó alkalmatossággal csak ily városok és erősített helyek által megoltalmazható, szerfelett ártalmas és veszedelmes: 1508-n jun. 24-n költ kir. levelében az erdőn-túli összes nemességet *megtalálta* [így] s előttük azon akarátát jelentette ki, hogy a mely jobbágyaikat eddig visszavitték, elégedjenek meg velök s többet vissza ne vigyenek, őket személyökben és javaikban meg ne károsítsák ¹⁾.

Kolozsvár régi birtokterülete épen fennmaradt, sőt II. Wladislaw 1492-n Felekhez való jogát, mint a mely — tudása szerént — a város erdeiben az utak őrizése végett van alapítva, I. Lajos 1378 és Zsigmond király 1391-ki adománylevele értelmében újból megerősítette ²⁾; II. Lajos király pedig 1521-n decz. 1-n költ királyi parancslevelénél fogva Dedrich Jakab, kolozsvári polgárnak a piacon Golnár Péter és Kis Péter házaik szomszédságában levő házát, szőlőit, szántóföldeit, réceit és kaszálóit, sőt a

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXCIV. száma alatt.

²⁾ Látható [Fasc. C. 10. sz. a.] oklevélben, melyet hátrább bővebben ismertetek.

város határán és tartozmányaiban levő minden javait és vagyonát azért, hogy ő a király kegyes emlékü atyjától követségbe a török császárhoz küldött Senyei Bódoggal Törökországba ment, s ott — fiát is magával elcsábitván — az utálatos Mahumed-vallásra tért, most is azt tartja, minek következtében javai a koronára szállottak s királyi adományozás tárgyaivá lettek — Kolozsvár birájának esküdt és más polgárainak, mostaniaknak és jövődöbelieknek adományozta, de nem az ő maguk hasznára, hanem azon város közjáváért és gyarapodásáért azon ígérettel, hogy mi-helyt e levelet eleműtatják, azonnal kiváltság alakjában fogja kiadatni ¹⁾. Kiadatott-e? nyomát nem találtam. Ellenben megapadt az által, hogy Báthori Miklós fejrdi birtokos a Mátyás királytól adományul nyert rész birtokát a törvény útján kívül erőhatalommal elfoglalta. A király a kolozsváriak kérésére 1492-n decz. 9-n Budán költ s Báthorihoz intézett parancslevelében annak visszaadatását meghagyta ²⁾; de az nem, hogy engedelmeskedve visszabocsátotta volna, sőt a kolozsmonostori konventnek 1493. jan. 7-n Petri [Mátyás] Miklós bíró és Márkos János s Porkoláb Mihály esküdt polgárok kérésére kiadott bizonyító-levele szerént, azon kir. parancslevelet is erőszakosan magánál tartóztatta; minek következtében a kolozsváriak őt elébb a konvent ³⁾, azután Telegdi Miklós erdön-túli alvajda előtt azon birtok további elfoglalva tartásától, vagy magának abba béigtatásától eltiltották ⁴⁾. Ugy látszik, hogy az foganat nélkül maradt, mert 1513-n decz. 20-kán Csáki Máté és Szabó István kolozsvári esküdt polgárok, úgyszintén Miklós deák városi jegyző a kolozsmonostori konvent előtt e tiltakozást ismét megújították, tiltatván Lossonezi Bánffi Jánost és Miklóst, úgy Báthori Szaniszlóffy, István fiát és Báthori Zsigmondot s Jánost, Fejérd falu hasonfelének további erő-

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXXIII. száma alatt.

²⁾ A parancslevelen alól e volt írva : *Ad Relacionem Magistri Francisci praepositi Eccl. Budens.* Megint alább : *Descripta ad requisicionem* [egy szó olvashatlan] *per manus Benedicti Bornemissa Scriptoris Andreae Bathory Notarii Civitatis Colosvariensis mandato suo propria.* Egykoru másolat. Látható [Fasc. D. 16. sz. a.] Ez meg van egy második példányban is. [Fasc. D. 59. sz. a.] Látható az OKLEVÉLTÁR CLXXXV. száma alatt.

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXXXVI. száma alatt.

⁴⁾ Költ Kolozsváratt vizkeresztnap előtti közelebbi szombaton, [jan. 5.] író-papíroson s a vajda pecsétével erősítve. Látható [Fasc. D. 60. sz. a.]

szakos elfoglalva tartásától és eladásától, valamint minden mást annak megvevésétől, abba maguk béigtatásától és használásától ¹⁾. Az eredményről nincsenek adatok.

A határok kijárása s megigazítása iránt két általános tartalmu királyi parancslevél költ ez időszak alatt; egyiket 1501-n Budán octob. 3-kán II. Wladislaw király intézte Péter szentgyörgyi és bozyni gróf, királyi udvar-bíróhoz és erdélyi vajdához az iránt, hogy mivel a kolozsváriakkal szomszédos nemesek őket bosszusággal illetik, nekik kárt tesznek, határhalmaikat elrontják s határaikba bétolakodnak: mihelyt Erdélybe megy, magához vevén egyik kir. ítélőmestert — a kiket egyszersmind az iránt útasít is — Kolozsvár határait minden irányban járassa ki s azon város és a mondott nemesek és érintkező falvak más birtokosai közötti határokat jelölje meg s egymáséitól válaszsza el, a határjegyeket a régiék helyein újítassa meg, szóval: a fennforgó egyenetlenségeket a törvények értelmében megvizsgálván, a feleket egyeztesse ki. ²⁾ A második egy 1521-n febr. 16-kán Budán költ ugyan ily értelmű parancslevele II. Lajos királynak ugyanazon erdélyi vajdához intézve, melyben meghagyta, hogy legközelebbi Erdélybe mentekor, a Kolozsvárral szomszédos nemesség erőszakos foglalásai megakadályozása tekintetéből a Kolozsvárral szomszédos és a kolozsváriaktól megnevezendő más birtokosokat is maga elé idéztetvén: mindeniktől kiváltságleveleit kérje elé, azokat és más bévehető bizonyágleveleiket vizsgálja meg, a régi határjegyek helyén állíttasson újakat, a visszajárándókat különítse el s adja a panaszló város birtokába. ³⁾ De hogy ezeknek kívánt foganata nem volt, tanusítják az e tárgyban különböző birtokosokhoz s ezek fékezése iránt az erdélyi vajdához intézett királyi parancsok. Ilyen II. Lajos királynak 1516-n aug. 17-kén Budán költ s Zápolya Jánoshoz, Szepes földe örökös ispánjához és az erdélyi részek vajdájához intézett parancslevele

¹⁾ Papirra irt oklevél, hátrészére nyomott pecséttel erősítve. Látható [Fasc. D. 19. sz. a.]. Egy más példánya [D. 62. sz. a.].

²⁾ Regál papirosra írott s alól rányomott pecséttel hitelesített oklevél, alól ez irás: *Relatio Rever. Domini Sigism. Thurzo Electi Summi Secretar. past.* [Fasc. M. 24. sz. a.]

³⁾ Regál papirosra irt oklevél, rányomott pecséttel hitelesítve. [Fasc. M. 26. sz. a.]

arról, hogy az a Felek kiváltságai alapján vizsgálja meg: vajjon a Kolozsvár és Kajánthó határai közt levő s állítólag eleitől fogva Kolozsvár városa-birta azon darab föld, a melyet Tomory Pál, a kolozsmonostori apátság jövedelmei kezelője ki tudja mi okból Kajánthóhoz foglalt, melyiké, s a dolgot úgy igazítsa el, hogy további per belőle ne támadjon. ¹⁾ Ugyan ily irányu II. Wladislawnak 1503-n febr. 24-n Budán költ s Barlabássy ²⁾ Lenárd erdélyi részekbeli alvajdához intézett parancslevele, melyben meghagyta, hogy a kolozsvári polgárokat a szomszédos határu nemesség s különösen Esküloi ³⁾ Ordögh Benedek elnyomása ellen oltalmazza. ⁴⁾ Ilyen továbbá II. Lajos királynak 1521-n aug. 4-n Érden költ s ‚*nagyságos*‘ Somi Gáspárhoz ⁵⁾ intézett parancslevele, melyben meghagyta, hogy a kolozsváriakat ne háborgassa, méltatlansággal és kárral ne illesse, a mit pedig tőlük jogtalanul elvett, adjon érette elégtételt; mert Zápolya János erdélyi vajdának különösen hozzá intézett levelében megrendelte, s ezennel is megrendeli, hogy őt azon károkért elégtétel-adásra szorítsa. ⁶⁾ Lett-e foganatja e parancsoknak vagy nem? adatok nem szólnak róla.

Kolozsvár politikai jogállása e korszak alatt javulni látszott. A királyválasztások alkalmával élet-halál harczt küzdő pártok szolgálatukba vették az ország népének életrevaló elemeit, s hogy politikájuknak megnyerjék, nekik a közhatalom gyakorlatában befolyást, politikai jogokat és kedvezményeket ígértek. Így lőn, hogy Kolozsvár is a királyválasztási és koronázási országgyűlésekre meghivatott s e népfenségi nagy tényben, a politikai joggyakorlat e legfontosabbikában részt vett. Ott volt hihetően Mátyás választásánál, ott, a midőn megürült királyi székébe az

---

¹⁾ Regál papirosra irt oklevél, rányomott pecséttel erősítve. Az oklevélben mindenütt : ‚*Kjanthó*‘ van írva. Ugy látszik, Erdélyt akkor is csak úgy ismerték a királyi jegyzők, mint most az anyaország némely tudósai.

²⁾ Az eredeti oklevélben : *Barlobassy*.

³⁾ Az eredeti oklevélben : *Eskelcw* . . . .

⁴⁾ Regál papiros, alól veres viaszba nyomott királyi pecsét, jobbról : *Ad Relationem Reverendj D. Sigismundi Episcopi Quinque ecclesiensis*. [Fasc. P. 39. sz. a.]

⁵⁾ Az eredeti oklevélben : *Magnifico Gaspari de Som* . . . . .

⁶⁾ Regál papiros, alól királyi pecsét. Látható [Fasc. P. 44. sz. a.]

ő természetes fiával szemben — a vármegyék erős ellen-küzdelme daczára — Wladisláwot ültette az oligarchia; sőt később, midőn a király 1492-n nov. 9-n költ egyezménynél fogva a magyar koronát azon esetre, ha fimaradéka nem lesz, Miksa osztrák herczegnek s német császárnak kötötte le s ennek a vármegyék mint Magyarország alkotmányával s érdekével összeütköző ténynek ismét erélyesen ellene szegültek: Kolozsvár, Bátorit, az erdélyi vajdát, az erdélyi püspököt és a több zászlós és főurakat követve, a VII. szász székkal és városokkal együtt, azt aláírásával érvényesíteni segítette.¹⁾ A nemzet sorsára nézve megmérhetlen fontoságu tény az alkotmány megsértésével végre lőn hajtva s ebben Kolozsvár is részes; de a király ezt kegyelmeivel viszonzta. Még 1490-n octob. 18-n Budán költ egy általános tartalmu királyi megerősítő s illetőleg oltalmi levelében Szabó Ambrus bíró, Hon Mihály, Theremy Benedek és Régeni Mihály esküdt polgárok kérésére Kolozsvár minden kiváltságait helybenhagyta s az ország egyházi és világi nagyjainak, az erdélyi vajdáknak, ispánoknak, várparancsnokoknak, városi polgármestereknek, vámosoknak, adószedőknek és harminczadosoknak meghagyta, hogy a kolozsváriakat régi szabadságaikban, kiváltságaikban, mentességeikben és szokásaikban, úgy jószág-adományaikban és régi szent királyoktól nyert más jogaikban megtartsák, ne háborgassák.²⁾ Megerősítette továbbá a király 1493-n decz. 7-n Budán költ kiváltságlevelében Mátyásnak 1459-n költ azon kedvezménylevelét, hogy a kolozsváriak szabadságaikkal ellenkező királyi leveleknek engedelmes-

¹⁾ Eder közli a Báthori, Geréb László erdélyi püspök és hét szász székek és városnak erről költ elfogadási nyilatkozatát, s megjegyzi, hogy a bécsi es. udvari titkos levéltárban ilyen nyilatkozata van Kolozsvárnak, Beszterczének és tartozmányainak, Medgyesnek a két székkal együtt, és Brassó városának. *Eder Car. Joseph.*, Appendix ad *Christiani Schesaei*, *Ruin. Pannoniae.* 210. l.

²⁾ Hártására irt oklevél sárga, veres és kék selyem zsinoron függő pecséttel erősítve. Elöl: *Commissio ppria Domini Regis.* Látható [Fasc. P. 36. sz. a.]

Meg van konventi átiratban is, kérte Vizezi Péter, kolozsvári törvényszéki ülnök; kiadatott 1496. szentháromság ünnepe utáni 3-ik vasárnap negyed napján. [Feria quarta prox. post Dominic. tertiam festi Trinitatis] Fasc. P. 37. sz. a.

kedni nem kötelesek ¹⁾; ugyan ebben Mátyás 1458-ki azon biztosító királyi levelét, melyben igéri, hogy Kolozsvárt minden szabadságaiban, kedvezményeiben sat. megtartja. ²⁾ E kiváltságok külső életnyilatkozata, a politikai önkormányzat folytonossága mutatja, hogy Kolozsvár hatósági jogköre e korszakban is megvolt, beligazgatási rendszere az eddigi történeti alapon nyugodt.

Ez mondható átalánosságban törvénykezési önhatóságáról is, mely szintén a királyok által megerősített kiváltságokon alapult. De volt egy-két oly külön intézkedés, a mi elméletileg jogfejlődés jele, gyakorlatilag a polgári elem védelmére s nagyobb biztonságára volt irányozva. Egyike ezeknek egy Wladislaw királynak Szabó Márton és János kolozsvári polgárok kérésére 1504-n decz. 6-n Budán költ s Péter, szentgyörgyi és boznyi grófhhoz és erdélyi vajdához intézett azon parancslevele, melyben Mátyás királynak e tárgyban költ kiváltságlevelével egybehangzólag meghagyta, hogy ha külső megyei vagy az erdélyi részekben bárhol lakó nemes vagy más birtokos kolozsvári polgártól kölcsönt vesz fel, s felszólítatván, nem fizet, az innen támadt peres ügy nem a nemesi törvényszékre, hanem az erdélyi vajda elébe viendő, a vonakodó nemes ott törvényt állani s a vajda az első panasztételre azonnal igazságot szolgáltatni köteles. ³⁾ Hasonlóul intézkedett a király ugyanazon polgárok kérésére 1505-n decz. 6-n azon nemesekre nézve, a kik a kolozsvári polgárok udvarára fegyveresen bétörnek, s őket házaikból kihurczolva megverik, megsebzik vagy megölik, vagy a város zselléreit és jobbágyait erőhatalommal a maguk birtokaikra vitetik, a polgárságnak nagy károkat és akadályokat okoznak, őket fenyegetik, s ez által a várost végső pusztulásnak és romlásnak teszik ki; meghagyva a Mátyás király ez iránt költ parancsa értelmében Kolozsvár városa megtalálására az erdön-túli vajdának és alvajdának, hogy az ily

¹⁾ Hártyára irt oklevél, fekete és veres selyem zsinoron függő pecsétel erősítve; feljül ez irás: *Ad Relacionem Francisci prepos. Budens. Secretarii Regie Matt.* Kivül: Folio LXXX. Anno domini 1493. [Fasc. P. 38. szám alatt].

²⁾ Ugyan az előbbi oklevélben.

³⁾ Hártyára írva s közbül a király nagy pecsétével megerősítve. Az oklevél sarkán e volt írva: *Rev—ma D. uestra dignetur has sigillari facere.* Látható [Fasc. DD. 2. sz. a.]

erőszakoskodó nemeseket s bármi más hasonló gonosztevőket és gyilkosokat, leveleik által idéztessék maguk elé s az eléjük adott ügyben halogatás nélkül hozzanak ítéletet. ¹⁾

Egy alkalommal Szamosfalvi Győröffi Tamás kérésére egy Kolozsvár hatósága alatt álló feleki ember ellen indított ló-lopási keresetben az illető vármegyei tiszt eskütételt ítélvén s azt teljesedésbe is akarván venni: a vajda a kolozsváriak kérésére 1506-n jul. 5-n Thurban költ, s a vármegye fő- és alispánjához, szolgabiráihoz és az egész vármegyei közönséghez intézett parancslevelében őket e lépéstől eltiltotta s meghagyta, hogy mivel Felek királyi birtok, ha kinek mi baja és keresete az odavalók ellen van, igazítsa Kolozsvár városa bírāja és esküdt polgárai előtt. ²⁾ Van még a királynak 1497-n october 29-n Régeny Mihály és Barthafy János esküdt polgárok kérésére költ kiváltságlevele, melyben egyebek közt I. Wladislawnak 1444-n adott azon kiváltságát is megerősítette, mely rendeli, hogy egyházi bíróknak és törvényszékeknek kolozsvári polgárok világi czélu véghagyományok iránt támadt ügyeiben itélni nem szabad. ³⁾ Legnagyobb következményü azonban a királynak Kolozsvár részére 1512-n aug. 10-n Budán kiadott azon kedvezménylevele, melyben a város polgárainak főváltság-díját 200 forintban állítja meg; indokai megérdemlik az ismertetést. „Elébe járultak — mond a király — kolozsvári okos és körültekintő hívei: Mihály deák ⁴⁾ bíró, Eppel Márton és Beck Lőrincz esküdt polgárok s maguk és közönségök nevében siralmasan panaszolták, hogy őket a városukkal szomszédos nemesek gyakran és méltatlanul súlyos és elviselhetlen bosszusággal és elnyomással illetik, elannyira, hogy olykor személyöket is alig menthetik meg a veszélytől, sőt néha meg is ölik őket, és ezt irányukban mint alacsony és megvetett sorsu emberek irányában büntetlenül és megtorlás nélkül szokták mivelni, leginkább abbéli biztokban, hogy az ő főváltsági díjak nem

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXCI. száma alatt.

²⁾ Látható [Fasc. D. 17. sz. a.].

³⁾ Hártyára irt oklevél, kék, veres és sárga selyem zsinoron függő pecséttel erősítve, fenn: *Co ppra Dni Regis*, legalól a hártya jobb felőli szögletén: *T. Epo Agriens.*

⁴⁾ Az oklevélben: *Michael literatus* . . . . . Tán e latin alaknak a fennebbi kifejezés helyes fordítása.

nagyobb mint bármelyik alacsony és hitvány paraszté; kérték azért e sérelmök orvoslását. A király azon indokból, hogy hű polgárait az elnyomástól védje s az erőszakoskodóktól az erre való szabadság és alkalom elvételessék, s hogy magukat efféléktől inkább megtartóztassák, Kolozsvár polgárait és lakóit azon szabadsági kedvezménynyel ruházta fel, hogy mind a falakon belől, mind a külvárosokban lakóknak, mostaniaknak és jövődöbelieknek, a mint ez Buda városában is régi kiváltságok alapján szokásban van, vérdíja 200 forint legyen, s ha ezután kolozsvári polgárnak valakivel szemben ilyen perügye lesz, ellenfele 200 forint vérdíj büntetésen marasztassék; kifogás, tekervényeskedés, vagy bármi más szín alatt ez ellen cselekedni, itélni a bírácoknak szabad nem levén. Es ez minden egyházi és világi nagyoknak, a királyi udvar bírójának, nádornak, az erdélyi vajdácoknak és alvajdácoknak, itélő mestereknek, fő- és alispánoknak, egyházi és világi bírácoknak megtartás végett tudtul adatott.¹⁾ Arról, vajjon e kedvező intézkedések elegendő kezességei voltak-e a jog uralmának s általuk az igazságszolgáltatás biztosítva lett-e? véleményt mondani nem tudok. E parancsok más-más alakban való gyakori ismétlésének szüksége az a tény, hogy ezeknek oly időben és oly hatalmasokkal szemben kellett érvényre jutni, kiknek egyike Báthori az alkotmányos elveiről kedvezőtlenül ismert erdélyi vajda volt, másika — szintén Báthori — ki a király parancslevelét annak tartalma teljesítése helyett, a király és törvény nevében vele közlő birói küldöttől elvette és többé vissza sem adta; végre e parancsok egyikére egykoru kéz által rájegyzett amaz észrevétel: „*Nem ér semmit*”²⁾ velem az ellenkezőt gyanítatja.

Az itélettel meg nem elégedő fél perét Szebenbe felebbezte a hét szász birák törvényszéke elébe. Ennek emlékétt Kolozsvár levéltárában egy nevezetes bűnügyi itélet tartotta fenn.

Midőn 1489-n a piaczi szentegyház felgyújtatott, a bűntény kinyomozására kiküldött bizottság munkálkodása közben a tanács, Zöld István nagybányai kamaraispánnak, mint egyik nyomozó biztosnak egy hordó bort kívánván ajándékozni: az esküdt polgárok, a száz emberek és városi közönség nevében megrendelték

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCII. száma alatt.

²⁾ Az oklevélben: *nihil valet*.

Régeni Mihály és Barthafi János esküdtt polgároknak, hogy egy hordó jó bort vegyenek a városon, azt adják a nevezett nyomozó biztosnak. Meg is vették, de Szabó Ambrus akkori város bíró a vásárlásba nem egyezett belé, azt mondván, hogy ő fog majd a maga pinczéjéből bort adni. Erre következőleg, éjnek idején, titkon fejrði jószágába küldötte ki szekeret és cselédeit s onnan egy hordó dézmabort külvárosi majorjába bészállittatott s azt cselédei által szénával bétakartatta. Másnap reggel a szekeret a rajta levő borral együtt ajtó elé állítatván : idösb Porkoláb Mihály és Régeni Mihály esküdtt polgárokat magához hivatta, hogy a bort a megnevezett kamaraispánnak elvigyék. Ezek észrevették, hogy a bor kívülről, Fejrðrðl van béhozva, s nem akarták elvitetni, söt szemére vetették a bírónak, hogy ő tudva és szándékosan a város törvénye és rendeletei, söt a tanácsbeliek ellenére a város engedelmé nélkül hozatta bé azt, holott a város kiváltsága tiltja. A bíró dölyfösen útasította vissza a polgárokat. „Mit gondol ő — úgymond — az agg ebekkel [értve az esküdtt polgárokat] ha valamelyik bánja, tegyen róla.“ A polgárok ott hagyták a bírót, a hír a városon elterjedt, a tanács összegyűlt s a teendökről tanácskozott; minek eredménye a lett, hogy egyébiránt is Karácson tája s bíróválasztás ideje levén, annak megtartását elhatározták. Ennek következtében Szabó Ambrus a bíróságból kihagyatott, helyébe Petri [Mátyás] Miklós lön megválasztva, kinek az esküdtt polgárokkal együtt a száz emberek maguk és a városi közönség nevében megparancsolták, hogy Szabó Ambrust törvény elé állítsák s tette felett a város törvényei és szokása szerint ítélet hozzanak; a bíró ülnökével együtt őt maga elébe idéztette s Ádám deák, a város esküdtt ügyvéde a száz emberek és a városi közönség nevében a következő bűntényekkel vádolta. Első ellene felhozott vád a fejrði bor béhozatala; második, hogy egy városi lakos, Márkos János helyettes bírósága idejében 10 frtra büntettetvén, a pénzt az esküdtt polgárok és száz emberek egy vártorony építése végett a városnak hagyták; Szabó Ambrus haza jövé, az embert béhivatta, 6 forintot neki elengedett, 4 forintot az esküdtt polgárok tudtán kívül, tolvajmódon magának tartott meg; harmadik, hogy a kötélveröknök bizonyos munkájokért kapott 7 frtját és 40 pénzét magához vette azon ígérettel, hogy avval a szent Mihály-egyház megépítése végett sóvágókat fogad; vágatott is

sót, de sem azt, sem árát az egyházfinak nem szolgáltatatta bé, hanem tolvajmódon magának tartotta; egy másik polgártól 3 frtot és 67 pénzt vett fel, hogy vele a tanácsbeliek szükségére zabot veszen — egyiket sem tette. Továbbá a fejrői bíró és két esküdt polgár, midőn a város házához az adót béhozta, Szabó Ambrusnak kétizben három-három, egy izben 4 forintot adott, a miket ő tolvajmódon magának tartott; végre János, feleki kenéz három izben 14 és fél forintot adott, a mit szintén nem vett számadásába. Mindezeket Ádám ügyvéd — a város pertárgyalási jegyzőkönyvéből megláthatólag — ¹⁾ a törvény rende szerinté bizonysítván, a bíró a maga ülnökeivel 1491 márczius 7-n a következő ítéletet hozta: „Mivel Szabó Ambrus másokat hibáikhoz mért büntetéssel megbüntetett, s most maga is rút hibát követett el különösen az által, hogy a város törvényeit és szabadságait megrontotta, s szándékos akarattal és előre kigondolt vakmerőséggel a város közpénzeit, úgyszintén a szent Mihály-egyházáét, végre Fejrőd és Felek falvakéit is tolvajmódon a maga számára eltartóztatta: ez okokból nevezett Szabó Ambrusnak vétessék feje s minden javai és jószágai menjenek át a város birtokába és használatába ²⁾, s fordítassanak annak javára és szépítésére ³⁾. Ez ítélet a hét szász székek biráihoz Szebenbe feljebbvitetett ⁴⁾. A vádlott megjelent s az ítélet előtte magyar és szász

¹⁾ *Liber Civitatis Refutatorius* . . . . . E könyv ma nem létezik; legalább nekem megtalálnom nem sikerült. Mit én láttam, a legrégibb törvénykezési jegyzőkönyv, 1556-ból való.

²⁾ Ez ítéletet a város nagyobb pecsété alatt kiadták: Szegény János, Ambrus deák, Márkos János, Stahrel Mihály, Porkoláb János, Eppel János, Teremi Benedek, Hon Mihály, Thamási György, Kys Konrád és Kádár Lőrincz esküdt polgárok.

Látható az OKLEVÉLTÁR CLXXXIII. száma alatt.

E perfolyam az előadott terjedelemben a mindjárt következő oklevélben van meg; de ismétlés kikerülése végett helyesebbnek láttam azt itt az elsőnél adni; az első bírósági ítéletet ellenben szó szerint ebből vontam ki.

³⁾ Ez utósó mondat látható a hét birák ítéletének a végén [Fasc. V. 11. szám alatt.]

⁴⁾ Ezek voltak: Hecht György szebeni, Polner Mihály segesvári polgármesterek; továbbá: Festő Bálint — Valentinus Pictor — Greb Máté mester, Krieh Péter, Margandali Gréb Mihály és Cromer István Segesvár, Szerdahely, Szászsebes, Sink és Szászváros székek birái, úgyszintén Rap-

nyelven megmagyaráztatván : a feleletre időhaladékokat kért; a törvényszék három napot adott; harmadik napon helyette megjelent gyula-fejérvári Székely László, de a törvényszék őt nem fogadhatta el azon okból, hogy ez kiváltsági jogaiknak és szokásaiknak nagy sérelmére és veszélyeztetésére lenne, hanem hogy a vádlott magát jogaiban megsértettnek ne mondhasssa, újabb három napot engedett neki a megjelenésre, meghagyván ügyvédeknek, hogy őt erről értesítse s ígérete szerint személyes megjelenésre bírja. Ekkor sem jelent meg, az ellenfél az ítéletet kimondatni kérte, és a törvényszék a kolozsvári bíró és esküdt polgárok ítéletét mindenekben helyben hagyta. De e közben a királynak levele érkezvén, melyben a vádlottat a bor bévitele által elkövetett hibájáért a büntetés alól kegyelemből feloldozta : e királyi akarat előtt — így szól az ítélet — a bírák tartozó tisztök szerint meghajolni készek voltak, de Theremi Benedek, idősb Porkoláb Mihály, Eppel János, és Kádár Lőrincz kolozsvári esküdt polgárok, úgy szintén Barthafy János, Kovách Jakab és Gegendorfer István száz emberek közül való tagok a bíróság előtt megjelenvén, az előbocsátott tények s minden ő általuk felhozottak, jelesen a tolvajsági bűnvád igaz voltáért az ország törvénye és törvényes szokása értelmében Szabó Ambrus fejére hitök és lelkiismeretök szerint mind heten esküt tevén le : „a hét bírák törvényszéke 1491-n decz. 16-án végleges ítéletképpen kimondotta, hogy a kolozsváriak nevezett Szabó Ambrust bárhol megtalálják, mint tolvajt nyakánál fogva bitófára akasztathassák.“¹⁾ Ez ítéletet 1492-n aug. 15-n a kolozsváriak kérésére a király is helybenhagyta és megerősítette.²⁾ Ez ítélet szigorú volta tán szemrehányás az annak alapul szolgált törvények és kiváltságok ellenében, de fényes tanubizonyosság az elődök erkölcsi érzetének feddhetetlen-

---

polti Jakab szászsebesi székbiró — *judex terrestris* — Gréb Ádám köhalmoszéki helyettes királybíró, szent-ágothai Gréb Benedek és Bér Benedek Ujegyházszek székbirája, a hét szász szék minden bírái, majorosai — *villicus* — ítélték a maguk és más esküdt öregek nevében.

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXXXII. száma alatt.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXXXIII. száma alatt.

A megerősítés ez alakja, hogy t. i. a megerősített ítélet a megerősítő levélbe belé ne legyen foglalva, oly feltűnő előttem, hogy közlését ezért érdekesnek láttam.

sége mellett. Korunknak nagyon szükséges ezt tudni s a benne rejlő történelmi tanúságon okulni!

Adófizetés tekintetében itt fordul elő a Kolozsvárt illető legelső törvényhozási intézkedés, a mennyiben az 1514-k évi 3-k törvényezikben a királyi korona javai és jövedelmei Magyarországon és Erdélyben felszámláltatván, a 9 §-ban a *királyi százsok külön s Kolozsvár városa* ismét *külön* béczikkelyeztettek; azonban fizetési kötelezettsége alapjává — úgy látszik — Mátyás után ismét az I. Lajos király 1378-ki kiváltsága lőn téve. Ez onnan következtethető, hogy a király ezt 1493-n átirta és megerősítette¹⁾; mert a városok kiváltságainak megtartására az 1498. 40. t. cz. kötelezte, s a Mátyás által béhozott újítások és adók eltörlésére a királyi föltételek 2. §-a s az 1492. 1-ső törvényezikk által határozottan kötelezve volt. E rendes régi adó 52 márka ezüstöt tett, mit szent Márton-napkor kellett befizetni; e felett a királynak, ha hadjáratot kezdett, egy évben egyszer 200 arany forintot s a vajdának egy évben egyszer ingyen szállásolást és élelmezést. Azonban, hogy ez a gyakorlatban is így volt-e, bajos meghatározni. Egy 1495-ki adólajstrom szerint Kolozsvár 1000 forint adót fizetett bé²⁾. II. Lajos király egy 1518-n jan. 31-n költ levelében Som Gáspár hívének azt ígérte, hogy azon két ezer forintot, melyet tőle még felséges atyja életében oly ígérettel vett fel kölcsön, hogy Kolozsvár polgárai rendes és rendkívüli adójából fizettessék vissza, a maga idejében más jövedelmeiből fogja visszafizetni, azon okból, mivel a kolozsváriak mind idei, mind következő évi adójukat — a mint értesült — már régen megfizették³⁾; egyszersmind kéri őt, hogy hű polgárait evvel ne búsítsa⁴⁾; 1519-n februar 19-n elismerő irást adott a kolozsváriaknak arról, hogy ők akkori szorgos szükségére rendkívüli adó

¹⁾ Látható [Fasc. C. 10. sz. a.] valamint egy másik később időbeli egyszerű másolatban is, melyről nem lehet tudni: ki és mi czélből másolta? [Fasc. C. 11. sz. a.]

²⁾ *Szilágyi Sándor*, Erdély Történ. czímű műve I. kötete 198. l.

Engel után: *Gesch. d. ungr. Reichs u. Seiner Nebenländer*, I. 18—19. ll.

³⁾ Ez oklevél ellenkezésben van azon fennebb már tárgyalttal, melyben a király Kolozsvár adóját az 1518-k év szent György-napig vára megépítése tekintetéből elengedte. Vagy tán a fizetés alatt elengedés van értve?

⁴⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXVI. száma alatt.

czímén, úgy azon évre tartozó és szent Márton-napkor fizetni kellő rendes adójuk czímén együtt 500 forintot megfizettek, igérvén, hogy szent Márton-napig rájuk sem rendes, sem rendkívüli adót kirovatni nem enged¹⁾; 1521-n aug. 11-n költ kir. levelében viszont elismerte, hogy ámbár a kolozsváriak a jövő szent György-napig sem rendes, sem rendkívüli adófizetéssel kötelesek nem voltak azért, mert azt megfizették, mindazáltal országa mostani szüksége miatt kényszerítve volt a következő 1522. évre eső rendes és rendkívüli adójukban 500 frtot előre felvenni, s mint-hogy azt meg is fizették, biztosította őket, hogy a kijelölt évi sz. Márton-napig semmi fizetéssel sem terhelni, sem terheltetni nem engedi²⁾. Thurzó Elek királyi kincstárnok egy 1523-n febr. 26-n költ nyugtája szerint Kolozsvár az 1522-ik évi királyi adóba 400 forintot fizetett³⁾.

Ez adatok szerént kétségtelen, hogy Kolozsvár kiváltságon alapuló rendes adóján kívül még — úgy látszik — éppen annyi rendkívüli adót fizetett, de hogy a rendes mennyit tett, meghatározni nem lehet, miután az idézett évek adóösszegeiből egy sines, mely azon másik összeggel egyezik, mely az 52 márkának négy forinttal — mert az akkori arany forint annyit tett — sokszorozásából támad. A fejrői részjóság és Felek is mint városi birtokok adójukat szintén Kolozsvár adóilletményébe fizették. Az elsőt a Szabó Ambrus elleni perfolyam több adatai bizonyítják, az utósót illetőleg az általános kötelezésű kiváltságlevelen kívül van Perényi Imre nádorispánuak és királyi helytartónak 1509-n költ s az erdön-túli királyi adók következő évi kiróvojához és szedőjéhez megnevezés nélkül intézett egy parancslevele, melyben azoknak meghagyta, hogy Kolozsvármegyében levő Felek falut, mint Kolozsvárhoz tartozót, az ország vagy vármegye lakói közé adózás tekintetében bé ne írják⁴⁾.

Ha a mai nemzedék sohajtva s a mult idők boldogsággal határos ama szerencséjére mintegy irigyelve gondol vissza, ha eldődeinek azon magos foku jóllétét veszi fontolóra, midőn a város

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXVII. száma alatt.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXXII. száma alatt.

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXXIV. száma alatt.

⁴⁾ Látható [Fasc. D. 18. sz. a.].

évi adóját néha előre s kétszeresre is kifizethette : egyszersmind annak is fel kell előtte tennie, hogy a midőn szegénység nyomta, vagy önérdékében valami szépet akart létesíteni, legszorogattabb helyzetű, királya is az adó elengedésével a nép fölségítésére sietett. Kolozsvárnak is kétszer engedtetett el ez időszak alatt adója; egyszer — a mint érintve volt — 1517-n, vára bevégezéseért, máskor 1508-n, midőn II. Wladislaw szent György napján Budán költ s Somi Józsa temesi ispánhoz és az ország alsó részeinek kapitányához intézett parancsában meghagyta, hogy mivel ő Kolozsvár polgárainak kérelmek és szegénységök tekintetéből bizonyos ideig minden fizetéstől való mentességet engedélyezett, míg ez idő el nem telik, őket semmi fizetésre ne kényszerítse ¹⁾).

Katona-állítási s belvédelmi kötelezettsége is a régi kiváltságaiban foglalt alapra állítatott vissza, a mi — úgy látszik — hosszason fel volt függesztve, s a vajdák háboru esetén kényszerítették a kolozsvári polgárokat személyesen menni a hadba. Ez ellen Petri [Mátyás] Miklós bíró és Márkos János esküdt polgár II. Wladislaw királynál panaszt emeltek. A király 1493-n decz. 7-n költ, az erdélyi vajdákhoz és alvajdákhoz intézett parancslevelében tudtokra adta, hogy őket régi királyoktól nyert s általa is megerősített kiváltságai ellenére máskor mint csak azon esetben, ha a török császár az erdön-túli részekbe bétör, személyesen hadba ne szólítsák, hanem a tőlök állítandó 52 jól felfegyverzett lovassal elégedjenek meg. Mikor pedig a török az országra jő, tartozzanak személyesen kitől hogy telik hadba menni, de saját várukat akkor is hagyják illő őrizet alatt ²⁾).

Itt van helye előadnom az erdélyi vajdáknak ez időben Kolozsvár szabadságai ellenében gyakorolni kezdett ama súlyos visszaélését, hogy nem csak a falai közt mulató katonaságot a polgárokkal több napon át ingyen tartották, hanem különböző erőszakosságra is vetemedni büntetlenül megengedték. Ez történt különösen 1510. a szentgyörgyi és bozyni gróf és erdélyi vajda ott időző sergeivel, a kik — a mint a király Csáni Máté és Pál Márton kolozsvári polgárok panaszos előadása alapján azon évben jun. 20-n Thatán költ s hozzá intézett parancslevelében írja — a

¹⁾ Látható [Fasc. P. 40. sz. a.].

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CLXXXVII. száma alatt.

polgárokon nem csak különböző erőszakoskodásokat követtek el, javaikat és vagyonukat elvették, nekik sok bosszuságot és kárt okoztak, hanem magukat és hozzá tartozóikat három napon át nagy költséggel és kiadásokkal ingyen tartották, mi által annyira megterhelve, nyomorgatva és elnyomva lőnek, hogy ha e baj megorvosolva nem lesz, végső pusztulásra kell jutniok, sőt részben már arra is jutottak ¹⁾. Ugyan e napon költ s szintén ezen vajdához intézett egy másik parancslevélben még élénkebben s indokoltabban van rajzolja e katonai erőszakoskodás. „Ugy értette — mond a király — a kolozsvári bíró és esküdt polgárok panaszából, hogy valahányszor a vajda vagy sergei Kolozsváratt megállapodnak, három napi ingyen gazdáskodásra kényszerítik a polgárokat, tőlük bort, szénát s mindenféle élelmet erőszakkal csikarnak ki, s különbféleképpen bántalmazzák; közelebről is két polgárt éjnek idején nyíllal annyira megsebesítettek, hogy néhány nap mulva meghaltak. E felett — úgy mond — a vajda barmaiknak Erdélyből kihajtását megtiltotta, sőt a tilalom végrehajtása végett az utak őrizésére éppen a király embercité használta, a kik ezek daczára marhákat hajtottak, erőhatalommal tőlük elvétette, nem rég némely disznó-kereskedőtől önkényesen annyi disznót vétetett el, a mennyi tetszett; hasonlót mivel Bányffy János is, a ki egy szarvas-marhával és lóval kereskedő polgártól 50 frtot és egy lovat, egy másiktól 10 ökröt, harmadiktól 50 forintot megérő két lovat, negyediktől 26 forintot érő disznót — s mind ezt állítólag a vajda rendeletéből — vétetett el; e felett a vajda embereinek az ő általuk a kolozsváriakhoz zálogba tett bizonyos fegyvereit minden fizetés nélkül önkényesen visszaadatta, s a folytonos nyomorgatás, kár és zsarolás által a panaszló polgárokat oda vitte, hogy ha bajaik nem orvosoltatnak, kénytelenek lesznek a városból más-hová elköltözni. Minthogy pedig — így végződik a parancslevél — a kolozsváriak régi szent királyoktól nyert s a király előtt előmutatott kiváltságaik szerint ily terhekkal nem terheltethetnek, sőt a vajdák, valamikor közéjük mentek, eleitől fogva mindig a maguk költségükön voltak kötelesek sergeiket tartani: szigoruan meghagyta a vajdának, hogy ezentúl mikor ő és sergei Kolozsvárba mennek, az élelmek illő árát fizessék meg, erőszakoskodásoktól

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXIX. száma alatt.

óvakodjanak, Bánffyval pedig a tőlük kicsikart barmokat adassa vissza, s az okozott károkért adasson elégtételt, mert őket kárban hagyatni teljességgel meg nem engedi, hanem annak megtérítéséről s panaszuk illő orvoslásáról alkalmas úton és módon gondoskodni fog.¹⁾

Lett-e foganata a jog védelmére intézett királyi parancsnak? adatokat róla nem találtam.

A földművelési ipar belső viszonyairól s általában miben állásáról sem jutott ránk egyéb, mint az, hogy az összes kiváltságok megerősítése tényében egyszersmind az erre vonatkozók is meg voltak erősítve. Különösen csak Mátyás királynak 1469-n költ s a bor- és gabna-dézmálás módozatára, úgy szintén a hegyvámától való mentességre nézve kiadott kedvezményi levele van Régeni Mihály és Barthafy János esküdt polgárok kérésére átírva és megerősítve II. Wladislaw által 1497-n october 29-n; a mi kétségkívül előmozdítólag hatott mind a bor- mind a gabna-termelésre²⁾.

A kereskedelem érdekében ez időszak alatt költ különböző irányu intézkedések azt mutatják, hogy annak fejlődése a vármegyei vám-birtokos nemesség érdek-antagonismusa által folyvást akadályozva volt. Kolozsvár közügyszerető tisztviselői s eszélyes polgársága sietett a trónra lépő új királylyal ezt tárgyazó kiváltságait mindannyiszor megerősíttetni; a királyok a nép kereskedelmi hajlamával rokonszenvezőleg készséggel tették azt; huszonöt királyi és vajdai kiváltságlevél és rendelet van fenn Kolozsvár levéltárában ez időszakból, melyek a város polgárainak a vámmentes kereskedést Magyarország és kapcsolt részek határain belől biztosítván, azok ellen, kik gátolják és a kereskedőket zsarolják, rövid s úgyszólva katonás eljárást, kemény büntetést szabtak s a belkeresedésnek új csatornákat, sűrűbb vásárpiaczokat nyitottak. II. Wladislaw 1491-n jul. 6-kán Petri [Mátyás] Miklós bíró és Theremy Benedek esküdt polgár kérésére Székesfejérváratt nyílt alakban költ s egész országra nézve általánosan kötelezőleg hangzó kiváltságlevelében Kolozsvár polgárainak megengedte, egyszer-

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXCVIII. száma alatt.

²⁾ Hártyára van írva, kék, veres és sárga selyem zsinoron függő pecséttel erősítve; fenn: *Co ppa dni Regis*, legalól jobbra a hártya szögletén: *T. Eps. Agriens.* Látható [V. 13. számú oklevélben, a Mátyás alatti eredeti DDD. 2. sz. a.].

smind pedig az ország minden egyházi és világi nagyjainak, báróinak, nemeseinek, várnagyoknak, városok biráinak, egyházi és világi hatóságoknak megparancsolta, hogy tőlük birodalma határain belől úgynevezett kapu- vagy vásárvámot se faluban, se mezőhelyen venni, őket vagy javaikat maguk vagy más vétségéért vagy adósságáért senki kérésére letartóztatni, bíró elébe állítani, rajtok bárminő erőszakot elkövetni ne merészelje, hanem ha valakinek keresete van ellenök, azért saját bírójok előtt keresse meg; az erdélyi vajdának és alvajdáknak pedig meghagyta, hogy a mely birtokos valamely mezőhelyen vagy más birtokában e tilalom ellen cselekszik, azt tőle azonnal foglalja el, ha pedig fő- vagy alispán tesz ellene, hivatakat veszítse ¹⁾. E kiváltságlevelet a király ugyanazon bíró és Márkos János esküdt polgár kérésére másodszor sőt harmadszor is megerősítette 1493-n decz. 7-n ²⁾ és 1499-n octob. 18-kán, mindkétszer Budán költ levelében ³⁾; utóda II. Lajos ugyan azt előbb 1519-n octob. 28-kán erősítette meg, Chány Máté bíró és Thymár Márton esküdt polgár kérésére ⁴⁾ másodszor ismét megújította 1521-n febr. 17-kén mindkétszer Budán költ királyi nyílt parancslevelében; ez utóbbi a többiektől kettőben tér el; először, hogy hatása Magyarországra és az alávetett részekre lett kiterjesztve; másodszor, hogy az ellene cselekvők a tilalom áthágásától számítva 32-öd napra a

¹⁾ Hártyára írt s rányomott pecséttel erősítve, fenn: *Co ppra dni Regis*. Látható [Fasc. T. 65. sz. a.].

²⁾ Hártyára írva rányomott pecséttel erősítve. [Fasc. T. 66. sz. a.]

Meg van ez az előbbivel mindenben egyező még két példányban [T. 67-68. sz. a.] valamint konventi átiratban is hártyára írva, zöld és veres selyem zsinoron függő pecséttel erősítve s kiadva 1524. szent háromság ünnepén Ötvös István és Goldnar Péter esküdt polgárok kérésére. [T. 79. sz. a.]

³⁾ Hártyára írva s rányomott pecséttel erősítve, fenn: *Co ppra dni Regis*. [T. 72. sz. a.]

⁴⁾ Hártyára írva s rányomott pecséttel erősítve, fenn: *Co ppra dni Regis*. [T. 74. sz. a.]

Meg van regál papirosra írt konventi átiratban is, kérték Ötvös István és Goldnar Péter esküdt polgárok, kiadatott 1524. május 17-kén, mit később 1623-n márcz. 15-kén ugyanazon konvent újabban átírva kiadott. Utóbbi látható [T. 75. sz. a.] Meg van ez konventi átiratban is, hártyára írva, zöld-veres zsinoron függő pecséttel erősítve; költ 1524-n május 22-n; kérték Ötvös István és Goldnar Péter esküdt polgárok. [T. 80. sz. a.]

király előtt maguk igazolása végett, a panaszló megidézésére személyesen vagy ügyvéde által megjelenni kötelezve voltak, mit ha nem tettek, a panasz tárgyában a törvény rendje szerint a panaszló előadása értelmében ítélet hozatott ¹⁾; kiadta ezt csaknem szó szerint ugyanazon évben Zápolya János Szepesföld örökös ispánja, erdélyi vajda és székelyek ispánja is Kolozsváratl husvét ünnepe után negyed napon, intézve minden erdön-túli főispánhoz, nemesekhez, várnagyokhoz — s a mire cz az első eset — a gyulafejevári egyház fejéhez ²⁾.

Ugy látszik, hogy ez általános tartalmu kiváltságleveleknek némely vámbirtokosoknál nem volt kellő foganata; mert a vajdákhoz intézett nem egy külön parancslevél van, melyben az ilyeneknek engedelmességre szorítása azok szigoru kötelességévé van téve. Báthori István a kir. udvar bírāja, erdélyi vajda és székelyek ispánja 1492-n jun. 19. Thordán költ oltalmi parancslevelében az erdélyi részekben és Magyarországon levő vámbirtokosoknak tudtára adta, hogy a kolozsváriaktól kiváltságaik ellenére vámot venni nem szabad, s a ki megszegi, a királytól ráruházott hatalomnál fogva megbüntetni s engedelmességre fogja szorítani ³⁾. 1492-n a váradi káptalan indított pert a kapuvám nem-fizetésért az erdélyi királyi városok s azok közt Kolozsvár ellen Budán a királyi ítélőszéken a prépostok, bárók, ítélőmesterek és királyi ítélő-tábla esküdt ülhökei jelenlétében. Mindkét fél előmutatta kiváltságleveleit és bizonyítványait, jelesen a váradi káptalan hat levelet, ezek közül két oklevél úgynevezett *„generalis proclamata Congregatio“* útján végrehajtott esketés t. i. a főispán által kihirdetett közgyűlésben az alispánok, szolgabírák és esküdt táblabírák állították hit alatt, hogy a váradi káptalannak mindig vámfizetési joga volt sat. Az egyik esketést az aradi káptalan hajtotta végre, a másikat Biharvármegye egyik alispánja és négy szolgabíró 1476-n aug. 14. Bémutatott továbbá a káptalan négy tiltakozó levelet, melyek közül egyet a budai, mást a csanádi, kettőt az orodi káptalan előtt tett, s melyekben az Országh Mihály által hozott

¹⁾ Hártyára írva, pecséttel erősítve. [Látható [T. 77. sz. a.]

²⁾ *Albensis prelato* — — — — —

Regál papirosra írva, s rányomott pecséttel erősítve, alól : *Co ppra dni Comitris et Wayvod.* [T. 78. sz. a.]

³⁾ Látható a város levéltárában. [T. 10. sz. a.]

s a királytól megerősített ítéletet rájuk nézve nem-kötelezőnek jelentette ki. Azonban a királyi ítélőszék Budán azon évi novemb. 24-n költ ítéletében ama bizonyításokat érvényteleneknek, a Mátyás király 1478-ik évi ítéletét ellenben minden pontjában továbbra is megállónak végezte és határozta ¹⁾. 1494-n ápril 5-kén Kassán költ parancslevelében a király Béltői Drághfi Bertalan és Lozsoncezi László erdélyi vajdáknak meghagyta, hogy Pongrácz Mátyást szorítsák rá, hogy a kolozsváriaktól Buza nevű falujában vám fejében elvett jókat és árukat adja vissza ²⁾; 1502-n Budán Demeter napja előtt való másod napon költ s szentgyörgyi és boznyi Péter gróf országbiró és erdélyi vajdához intézett oltalmi parancslevelében meghagyta neki, hogy a kolozsváriakat az erdélyi részekben a királytól általánosan kötelezőleg kiadott vámmentességökben megvédje ³⁾; a következő évben András apostol napja utáni vasárnapon pedig arra nézve intézett szigorú parancsot, hogy Zsombori Péterrel Zsombor nevű falujában levő vámos-helyen egy kolozsvári polgárnak azért, hogy a jogtalanul kivánt vámot — t. i. egy dénár helyett négyet — megfizetni nem akarta, erőhatalommal elvett négy ökrét s egy szekrény portékáját egészen és hiány nélkül adassa vissza, s hagyja meg neki, hogy ezután az efféle zsarolásoktól — a mi ő felségének nagyon ellenére van — tartózkodjék, különben őt a ráruházott hatalomnál fogva arra alkalmas eszközökkel is rászorítsa ⁴⁾. Zápolya János, Szepesföld örökös ispánja, erdélyi vajda és székelyek ispánja, 1514-n ápril 1-n Szászsebesen költ parancslevelében meghagyta az erdélyi fő- és alispánoknak, szolgabiráknak, várnagyoknak, adó-, harminczad- és vámszedőknek s helyetteseiknek, királyi és mezővárosok s faluk biráinak, majorosainak és esküdt polgárai-

¹⁾ Látható az egész folyamat magában foglaló ezen ítélet, hártýára írva, s veres és zöld selyem zsinoron függő pecséttel megerősítve a gyulafejérvári káptalan ugyanazon évi aug. 6-ki átiratában. [Fasc. T. Nro 70. a.]

²⁾ Regál papirosra írva s rányomott pecséttel erősítve, alól jobbra : *Ad Relaon. Reverendy Domini Sigismundi Episcopi Quinq. eccl. Thesaurary Reg. Mat.* [T. 69. sz. a.]

³⁾ Hártýára írva s rányomott pecséttel erősítve. [T. 72. sz. a.]

⁴⁾ Papirosra írva, rányomott pecséttel erősítve, alól : *ad Relaon Reverendy D. Sigismundi Thvrzo Electj et Confirmatj Nitriens. Secretary R. M.* [T. 73. sz. a.]

nak, hogy a legközelebbi ötödnapon valamint más napokon Székely-Vásárhely mezővárosban tartandó vásárra menő kolozsvári lakos vagy ott tartózkodó kereskedő, kalmár és más polgárok személyét, sem áruikat, mások adóssága vagy bármí másféle kötelezettségei ürügye alatt, sem hibáikért és kihágásaikért oda menő vagy visszajövő útjokban senki le ne tartóztassa, hanem ha keresete van ellenök, saját bírójok előtt keresse meg ¹⁾. Ugyan Zápolya vajda 1521-n Kolozsváratt szent Balázs vértanu ünnepén költ általános parancslevelében meghagyta ugyanazon erdélyi hatóságoknak, e felett névszerént az erdélyi püspöknek Gyaluban, a Bánffyoknak Sárvásárban ²⁾, Zombori Benedeknek Zomboron, Drághfy Márton özvegyének Drághban és Dobokay Miklósnak Egregyen ³⁾, hogy a kolozsváriaktól — a mint a királynak ez iránt költ általános parancslevele tartja — a megnevezett falukban kapu- és vásárvámot ne vegyenek, őket le ne tartóztassák, hanem birtokaikon át a vásárokbá és sokadalmakbá szabadon jární-kelni, elmenni és visszajóni engedjék ⁴⁾. Béltóki Drághfy János a kir. udvar ítélőbirája 1526-n Adalbert püspök ünnepe előtt 3-ad nappal Erdődvárában költ levelében Egregyen, Mojgrádon és Szoporban levő tiszteinek és vámszedőinek a kolozsváriak kérésére megparancsolta, hogy mivel ők királyi kiváltságnál fogva egy szekértől külön csak egy denárt vagy pénzt — numus — tartoznak fizetni, annyival elégedjenek meg s őket többet fizetni ne kényszerítsék ⁵⁾. Végre II. Lajos király 1517. sept. 14. Budán költ s az erdélyi sókamarák ispánaihoz, különösen pedig a thordai fő- és alkamarásokhoz, valamint ugyanazon kamarának az Aranyosvizen levő kikötője biráinak megparancsolta, hogy a kolozsvári polgárokat s azok embereit és eseléideit úgy javait és áruit is senki kérésére le ne tartóztassák, sem őket ne zsarolják, útaik-

¹⁾ Közönséges író papiroson van kiállitva s a szokott helyen rányomott pecséttel megerősítve.

²⁾ Az oklevélben : *in Salwassar*, a mi ismét a kiállitónak nyelvünkben való járatlanságát tanusítja.

³⁾ Az oklevélben : *Egreh* . . . . .

⁴⁾ Regál papirostra írva s rányomott pecséttel erősítve; alól : *Co ppra Colis et woyw. Trans.* [T. 76. sz. a.]

⁵⁾ Papirostra írva s kised pecséttel erősítve, minek ma csak helye látszik. [T. 81. sz. a.]

ban ne akadályozzák; hanem a kinek keresete van ellenök, azt saját birájok előtt igazítsák ¹⁾).

A kereskedelem érdekében történt két nagy fontosságu tényt kell e korszakból a város története szebb mozzanatai közé béjegyeznem. Egyik II. Wladislaw királynak 1506-n jul. 5-n Budán költ királyi kegylevele, melyben az erdélyi részek úgy szintén Kolozsvár lakói és polgárai hasznáért és előmeneteléért Imre herczeg ünnepén és Judica vasárnapján évenként tartandó két nagy országos szabad vásárt engedélyezett, biztosítva és felhiva minden kereskedőket, kalmárokat és más árus embereket és utazókat, hogy azokra áruikkal és javaikkal bizton-bátran, személyök és javaik féltése és minden aggály nélkül megjelenni siessenek s ne vonakodjanak, homnan kereskedési ügyeik-bajaik végeztével javaikkal és áruikkal együtt a király különös védelme és pártfogolása alatt helyökbe visszatérhétnek ²⁾). Másik ugyan Lajos királynak 1514-n május 28-n és november 30-n Budán költ azon két királyi kegylevele, melyek elsejében azon indoknál fogva, hogy Kolozsvár városa népek és lakók sokaságával díszesitessék, kincsekben gyarapodjék, az ottan eleitől fogva mindig tartatni szokott esütörtöki szabad héti vásáron kívül még a hétfőit ³⁾, a másodikban pedig szombati héti vásár-tarthatás jogát is engedélyezte ⁴⁾).

Gyöngé uralkodók, az államczélok tudatával, a legfőbb államérdekek iránti kötelesség érzetével nem biró kormányok tulajdona: öntudatlanul mivelni jót és roszt, s helyes intézkedések előnyeit s dicsőségét nem indokolt s közérdek elleni tettek árnyával homályosítani bé. Ilyen volt Lajos királynak Kolozsvár kereskedése megbénításával 1523-n nov. 14-n Pozsonyban kiadott intézkedése, mely szerént birodalma összes pénzügyét Várdai Pál veszprémi püspök kir. kincstartónak s általa Arthándi Pálnak és társának adván át: az oszpora-péNZ elterjedése meggátlása indokából⁵⁾ de aligha nem inkább ezek érdekeért azt rendelte,

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXIV. száma alatt.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXCLII. száma alatt.

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCV. száma alatt.

⁴⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCVII. száma alatt.

⁵⁾ Megolvasandó erről mostani ágostai hitvall. tudós superintendens

hogy ezentúl a pénzt az erdélyi részek számára az ő embereik felügyelete alatt Szebenben is verhessék, a régi pénzeket és oszporát pedig csak a kincstárnok által felhatalmazott emberek válthassák bé s a ki ezüstöt, pénzt és oszporát máshol és másnak mint a királyi kamarának ad el, büntetessék meg, s javai véteszenek el a király számára¹⁾. E királyi rendelet homályos szövegéből nem lehet meghatározni, hogy általa Kolozsváratt a pénzváltás és verés megszűnt-e; de világossá teszi Zápolya Jánosnak négy évvel később e tárgyban költ egy kir. kegylevele, melynek előadása hátrábbra való.

Az ipar fejlődését új czéhszabályok keletkezése s létező régi-eknek a szükség által előidézett módosításai tanúsítják. Módosították szabályaikat vagy egyben-másban előnyt vívtak ki a maguk számára ez időszak alatt az ötvösök, szőcsök, takácsok, timárok, kötélverők, mészárosok és szabók; új szabályokat alkottak a kádárok, fazakasok, szekérgépzítők, szíjgyártók.

Az ötvösök régi czéhszabályaikban némi módosítást tettek, s ezeket Lőrincz és Balázs esküdt polgárok, úgy Szemer János és Gémes István mindnyájon ötvös- és czéhmesterek kérésére 1516-n febr. 25-n Márkos Gergely bíró maga és az esküdt polgárok nevében azon hozzátétellel adta ki: hogy ezeket és általában az ötvösök czéhkönyveiben megirt minden egyéb czikkeket és szabályokat mindenki tartsa meg, a ki azok ellen vét, a czéhmesterek a nekik adott hatalomnál fogva az ő törvényök és szokásaik szerént megbüntethessék. A tett módosítások ezek: Czéhon kívül 15 napnál tovább az ötvös mesterséget folytatni nem lehet; senki más, mint a mesterek által erre kiválasztott egyén, általában vagy szövetben levő vagy bármi más aranyot-ezüstöt össze ne olvaszthasson; az ily megválasztott a tanács előtt hivatalára esküdjék meg s vigyázzon, hogy ha tán orzott aranyot és ezüstöt visznek hozzá, a város bírájának adja tudtára; ha rajta kívül más olvaszt össze aranyot-ezüstöt s az rá bizonyosul, az összeol-

Teutsch D. György nyomos értekezése: *Archiv des Ver. für Sieb. Landes.* Neue Folge. 1853. Erster Band 148. s köv. lapjain.

Az ennek megfelelő kir. rendelet meg van a szász nemzet levéltárában 299. szám alatt.

Látható ugyancsak *Teutsch Gy.* super. úr idézett értekezése 148. l.

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXXV. száma alatt.

vasztott ércz fele a szent Elegius hitvalló oltára számára adasék¹⁾, másik fele a tanácsnak; a ki mester akar lenni, mielőtt nősülne, köteles egy serleget készíteni, egy gyűrűbe metszett ezímert és drága követ megkötni; a czéh mesterek minden városon levő mester arany és ezüst miveit próbálják meg, s ha jónak találják, a maguk bélyegével bélyegezzék meg²⁾.

Az erdélyi szőcsöknek eleitől fogva az a kiváltságos szabadságuk és szokásuk volt, hogy a kalmárok és kereskedők közül bárány és egyébféle állatok nyers és ki nem mivelt bőreit senki más mint ők Erdélyben meg nem vehette, sem az országból más-hová ki nem vihette és vitethette. II. Wladislaw alatt e törvény megrontásával némely kalmárok — úgy látszik — nagy számú bőrt vásároltak össze, szekereken és lóteherrel Erdélyből más országokra kivitték; azonképpen cselekedtek sok tisztartók is. A szőcsök a királynak panaszoltak, ez 1513-n aug. 9-n Budán költ kir. parancslevelében Magyarországon, Moldvában és Havasalföldében levő minden híveinek, kalmároknak, kereskedő áros embereknek, minden tisztartóknak, úgynököknek, egyházi és nemes rendeknek és nem-nemeseeknek, mindenhol Erdélyben, kivált pedig Szebenben, Brassóban, Segesváratt, Medgyesen, Kolozsváratt és Enyeden levőknek, szigoruan megparancsolta, hogy ennekutána bárány-, róka-, nyest- vagy akármilyen néven nevezett nyers és kikészítetlen bőroket Erdélyben senki ne vehessen, s ki ne vihessen és ne vitethessen, se Verestoronynál el ne foglalhassa; s a ki mégis cselekszi, a kulcsos és mezővárosokbeli polgármesterek, birák és falubeliek azokat ezen királyi felhatalmazásnál fogva vegyék el s két részét adják a szőcsöknek, kik azt istenes és jó célra költsék, harmadrészét pedig tartásuk maguknak. E királyi parancslevelet II. Lajos király is megerősítette 1519-n márcz. 16-n³⁾.

A takácsok czéhszabályai szabatosabban lőnek átdolgozva s tetemesen megbővitve, mit 1507-n febr. 23-n Braun Zsigmond bíró a maga és esküdt tanácsosok nevében megerősítve kiadott. A lényegesebb módosítások ezek. „A ki czéhba akar állani, három

¹⁾ Ennek hol-voltát ki nem nyomozhattam.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXI. száma alatt.

³⁾ Ez oklevelet nyelvezete tiszta, öröteljes és szép voltaért láttam szükségesnek fordításban adni, a mi — úgy látszik — egykoru.

Látható az OKLEVÉLTÁR CCIII. száma alatt.

forintot fizet s négy font viaszat, és ebédet ad; a mesterséget tanulni kívánó fiu 2 for., 4 font viaszat, a czéhnak egy veder bort, s tanító-mesterét három évig köteles szolgálni; ha legény mestere leányát veszi nőül, fél czéhdíjt fizet, ha takácsmester fia takácsmester leányát, minden fizetéstől ment; ha mester fia a városról kiházasodik, mikor visszajő, egész czéhdíjt fizet; a ki a czéhszabályokat áthágja, mestersége folytatásától elzáratik, míg magát megjobbitja¹⁾. E szabályok harmadszor is át vannak dolgozva és három ponttal bővítve; kiadta 1537-n junius 25-én Bornemisza János bíró maga és a tanács nevében. E pontok egyike, hogy az ifju mesterek a szent Lélekről nevezett oltár mellett szolgálni tartozzanak, második, hogy a ki mester akar lenni, a házasság előtt négy mester-rész birtoklását bizonyítsa bé²⁾, harmadik, hogy a takácsokon kívül senki mustnyomó zsákot a városon ne készítsen³⁾.

A kötélverő czéh szabályaiban változást mutató adatra nem találtam, de igen azt a megjegyezni valót, hogy hárttyába kötött jegyzőkönyve ez időszakban kezdődik s abban a legrégebbi írás az 1487-ik évi már ismertetett német czéhszabály; azután 1496-n vizkereszt után negyed napról Kneppich⁴⁾ Lukács, Phylip János, Kötélverő Lukács és Kötélverő Pál⁵⁾ czéhmesterek számadása eredménye van latinul béjegyezve, mely szerint a czéh Hölísth Lukácsnak adósa maradt 3 forinttal és 59 denárral, az íródeáknak 25 denárral; 1509-n Han Jakab maga jegyezte bé németül a jegyzőkönyvbe, hogy ő azon év Katalin napján vett fel egy inast; 1517-n Han Lukács is maga jegyezte bé, hogy ő Mária napján lett inasul felvéve; Roschner Jakabnak és Filep Jánosnak pedig neve után büntetései vannak németül béígtatva⁶⁾. Ez és más

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXCV. száma alatt.

²⁾ Az oklevélben : quatuor portiones comprobare teneatur — — — — —. Én e mondat valódi értelmét nem tudom.

³⁾ Hárttyára irt oklevél, sárga és veres zsinoron függő pecséttel erősítve. Látható a takács czéh leveles ládájában.

⁴⁾ Hátrább egy német jegyzőkönyvi szövegben : *Croppich*.

⁵⁾ A szövegben : *Lucam Seler et Paulum funificem* . . . . .

⁶⁾ 1496 . . . . *Item feria quinta post Epiphaniam* - - - - - 1509. *Ich meister Jacob Han ein leer Knecht offgenommen an Sent Katreinen tag ym den iar do man Schreibt* l. CCCC° IX. . . . .

1517. *Item. Ich meister Lucas Han bin ler Knecht auffgenommen an*

czéhoknál tett hasonló észrevételeim két tényt állapítanak meg; *először*, hogy ez időben a czéhok jegyzőkönyve mintegy napló volt, mindenik mesternek külön lap volt nyitva, hová ő maga, vagy a czéh tisztviselői béirtak minden őket érdeklőket, valamint följegyezték a czéh gyűléseinek credményeit, a választásokat, számadástételeket sat.; *másodszor* azt, hogy ez időben a latin és szászos kiejtésű német nyelvet felváltva s közben-közben magyar szóval is vegyítve a szerént használták Kolozsváratt, a mint a czéhmes-terek s a város és czéhok jegyzői ezt vagy amazt értették jobban és írták könnyebben.

A szabók czéhszabályaiban két irányban történt változás. *Először* az 1475-k éveket Fejérdi István, Nyirő Miklós, Hosz Filep, és Lőrincz, Lengyel Gergely, szabómesterek kérésére Bolkátsi András ¹⁾ bíró a maga és Csányi Máté, Bek Lőrincz, Schramer János aranyműves, Bokor Albert, Krysan Márton, Vajda Márton, Viczey Tamás, Fabián deák ²⁾, Nagy Salathiel, Ötvös István ³⁾, és — ⁴⁾ Mihály esküdt polgárok nevében átirta és megerősítette s 1521-n Mária fogantatása ünnepe utáni hétfőn tartott tanácsülésből kiváltság alakjában kiadta; mit 1522-n az úr menybemenetele előtti harmadnapon Hosz Filep és Lőrincz, úgy Nyirő Miklós és Zalay Mihály a kolozsmonostori konventtel is átírtattak és sárga-veres selyem zsinoron függő pecséttel megerősítve kiadattak ⁵⁾. Úgy-szintén a szabólegényeknek is egy külön társulati szabálya maradt fenn 1502-ről hártýára németül írva, aláírás és pecsét általi hitelesítés nélkül. A miből azt gyanitom, hogy az vagy nem volt a czéh és tanács köztekintélye által helybenhagyva, vagy lenni kellett azon kívül még egy hitelesített szövegnek is, mit azonban

---

Maria tag Kertz weynachten . . . . . Itt a jegyzőkönyv 1673-ra szökik át, mind németül írva.

Látható a kötélverő czéh leveles ládájában.

¹⁾ Az oklevélben : *Bolkasar* . . . . .

²⁾ Az oklevélben : *Fabianus Literatus*.

³⁾ Az oklevélben : *Stephanus Aurifex*, ez „*Goldschmidt*” is lehet.

⁴⁾ Az oklevélben : *Michael Gemifisor* . . . . . értelmét nem tudom. Feljebb is volt említve : Gémes István ötvös . . . . .

⁵⁾ Látható a szabó czéh leveles ládájában [Fasc. sub B. 5-dik szám alatt].

én nem találtam meg. Kezdete ez: „Mi kolozsvári szabólegények feltettük magunkban, hogy Isten dicsőségére és tiszteletére, és minden hívő lelkek vigasztalására, főként pedig a dicsőséges szűz Mária tiszteletére társaságot alakítunk - - - - -. Vége így van: a szabó czéh előrelátó és okos mester urai a legények ezen jó szándékát egyező akaratból átlátták s ahhoz akaratjokat adták, s pedig legelőbb: az okos Szabó Boldizsár, Szabó János, Czukker Mátvás urak, és a négy czéhmesterek u. m. Vajda Tamás, Szabó Gergely, Schuler Antal és Szabó László¹⁾. *Második* fontos tény II. Lajos királynak 1524-n aug. 6-n az ő érdekeik védelmére Budán költ s Zápolya János erdélyi vajdához intézett egy parancslevele, melyben az erdélyi városok szabó czéhainak különösen pedig a kolozsvárinak azon panaszára, hogy vannak oly idegen kalmárok és kereskedők, kik az ő régi szabadságuk és szokásuk ellenére idegen tartomány-részekből kész, csinált öltönyöket hoznak bé Erdélybe s jelesen az ő városukba, mit a király meg nem engedhet, azért, mivel előtte tudva van, hogy az ő czéhaik háboruk alkalmával kötelesek önköltségükön bizonyos számú katonát állítani, az ágyukba és taraczkokba löporról gondoskodni s az erdélyi részekben levő, majd minden városban saját tornyukat és kőfal-részöket védni és fenntartani; ennélfogva nehogy e czéhok tartozásaik teljesítésére képtelenné váljanak, s idegenek által, kik vagy keveset vagy semmit nem tesznek a közjóra, elnyomasztanak: minden királyi- és mezővárosokban s jelesen Kolozsváratt is kihirdettetni rendelte azt, hogy ezentúl oda senki idegen, kész, varrott köntösöket bévinni és árulni ne merészeljen; a ki pedig teszi, azokra nézve az erdélyi vajdát és az érintett vá-

¹⁾ Kezdet: *Item Alhij dij Gesellen czw clausenpurgk dij haben vorgenommen cyn pruder schafft goth czw Lob wnd czw ere wnd trost Allen glaubigen zelen und in den eren Der Hochgelofter icnc frau Mariam sat.*

Végezet: *Item. Dy vorsichtigen wnd weysen Herren dy meister der Schneider czech haben eyntrechtig angeseen der Gesellen — — [itt egy szó olvashatlan] und haben den willen darczw gegeben Cz w vor der weysz Her Sabo Boldisar und Sabo Janosch und Mathias Zuhler [talán Zukker; a Czukkor-nemzetség maig fenn van Kolozsváratt.] und dy fur Czechmester Thamas Wayda wnd Zabo Gergel wnd Antonius Schuler wnd Sabo Laslo In den Jar als man Schreybet 1502. Mathias Peutiger . . . . .* Látható a szabó czéh leveles ládájában. [Fasc. B. 11. sz. a.]

rosok czéhait felhatalmazta arra, hogy áruikat elvegyők és elko-bozzák ¹⁾.

Több czéhtársulat ez időben szervezkedett s alkotott magá-nak szabályokat, legalább én a czéhládákban tett kutatásaim alkalmával ezeket illető korábbiaknak nyomára nem akadtam.

A kádárok czéhtársulata szervezése és megalakulása ez időre esik. Hammer Bálint, Leopoldi Péter, Kádár Péter és Bernárd András kádár mesterek kebli szabályaikat és rendeleteiket össze-írták s *„Registrum“* alakjában megerősítés végett Braun Zsigmond városbíró és a tanács elé terjesztették a végre, hogy nekik is mint más királyi városi kádármestereknek rendezett társulatuk s cél-szerű beligazgatásuk legyen. „A ki a kádárok társulatába lépni akar — így kezdődik az — arra alkalmasnak, a mesterségben jártasnak, tisztességes apától és anyától származottnak s a tanu-lói vagy apródi esztendőit kitöltöttnek kell lennie: ha ifju vagy bárki más a mesterséget meg akarja tanulni, fizet a czéhba két forintot, 8 font viaszat, egy veder bort s mesterének, kitől tanult, három évig szolgálni köteles; senki addig a városban mívét nem folytathatja, míg a czéhba nem állott, e végre pedig tartozik 3 frot, 8 font viaszat, egy ebédet és két veder bort fizetni; egy mester egy apródnál s egy társnál többet fel nem vehet, sem szüret alkalmával e mesterséget értőket dologra maga mellé bé nem fogadhat; a czéhmesterek a mesterek között támadt kebli ügyeket ezen szabályok értelmében elintézik, kivéve azokat, a mik a város birájának vannak fenntartva; a nem engedelmeske-dőket mívök folytatásától eltiltják, mindaddig, míg magukat a czéh szabályainak ismét alá vetik; a ki kádármester leányát vagy özvegyét veszi nőül, minden díjfizetéstől ment; a mesterek meg-köttethetik a külső emberek edényeit az erre nézve létező egyez-mény szerént; a szüretkor megkötött edényeket, ha forrázás után hiba mutatkozik, mielőtt mustot töltnék belé, meg kell a meg-kötő mesternek mutatni megigazítás végett.“

E czéhszabályokat a bíró és tanács 1507-n febr. 23-n azon hozzáadással erősítette meg, hogy minden mester köteles lesz hét öreg hordót mindkét végén egy forintért megkötni, még ha azokba

¹⁾ E királyi parancslevelet átírta a kolozsmonostori konvent 1525-n július 30-n.

Látható az OKLEVÉLTÁR CCXXVII. száma alatt.

oldaldongát vagy egycs fenék darabot kellend is tennie; de ha hat darabot tett bé, ezért egy forintnak heted részét kívánhatja; továbbá kikötötte azt, hogy oly pontosan és ügyesen legyen a kötés, hogy ha az ő hibájuk miatt bárkinek musttal és borral tölt edénye csepegni fog, szürettől sz. Márton-napig tartozik azt megigazítani ¹⁾).

A fazakasok társulata kebli szabályait és szokásait szintén e korszakban szedte össze s, *Registrum* alakjában Mihály deák bíró és a tanács elébe terjesztvén, az 1512-n május 8-n megerősítve kiadta; pontjai ezek: „Beestelen, nem-tisztességes szülőktől s törvényes házasságból származott, az inasi éveket ki nem állott egyének czéhba fel ne vétessenek; egy mester is egy fogadott legénynél s egy tanuló inasnál többet ne tartson, hanem ha minden mesternek van elegendő; e városba érkezett legénynek szállásba a czéhmesterhez kell menni, ki őt azon mesterhez rendeli, kinek nincs legénye, s ha csak egy újból jött legény van, azt — ha beteg mester van — ahoz; minden ünnepen a két ifjabb mester, reggeli misén és vecsernyén az oltárnál szolgálni köteles, egy font viasz büntetés terhe alatt; a ki czéhba kíván állani, a mesternek fizet 3 frtot, 3 font viaszat, e felett köteles négy fogás étékből álló ebédet és hozzá egy eseber bort adni; ha ily alkalommal valamely mester mást bántalmazó szóval illet, 4 font viaszat fizet; a városba hozott mázot egy mester is egyedül maga részére meg ne vásárolja, hanem részeltesse belőle a többi társait is; ha valamely mester azt titkon venné meg, vétessék el tőle az is, pénze is, hanemha azt maga személyesen hozná máshonnan; ha valamely mester oly szegény, hogy részét fizetni nem képes, a czéh pénztárából adassék neki költsön egy hónap alatti megfizetésre; a ki mázos korsót álnokul készít, úgy, hogy avval csak kívül vonja bé, 10 font viaszat fizet; ha egy mesternél valaki kemenezét alkuszik, s abba a másik belé avatkozik, veszeszsze el így kapott pénzét, hanemha az alkut tevő egy hét alatt vállalt

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXCHII. száma alatt a) b) betűkkel jelölve.

Meg van ez a czéh ládájában német szövegben is 1457-ről keltezve. Ez azonban tévedés. Hogy Braun Zsigmond 1507-n volt kolozsvári bíró s e szabály alatta költ, tanusítja Báthori Gábornak — hátrább ismertetendő — egy 1609-ki átírata, úgy szintén általa ugyanez évben a takácsoknak adott s imént ismertetett czéhszabálya.

munkáját nem készíti meg; ha ki hibás mívet piacra árulni kíván, s a czéhmestertől megintette azt vissza nem viszi, egy font viaszat fizet; a mely mester másnak inasát elesábitja, fizet 6 font viaszat, a ki a városról irigységből üldözi el, 10 fontot; a ki más mesternek a piacon kitett áruját helyéről elmozdítja, 6 font viaszat; a mely tanuló valamely mesterhez kívánkozik tanulásra, a czéhmester oda ajánlja bé; ezéhon kívüli, új kemenczét, új főző fazakakkal felállítani ne merjen; a temetéseken minden mester legyen jelen 2 font büntetés alatt; ha valamely mester e szabályoknak nem engedelmeskedik, a czéhmester fel van jogosítva szerszámaikat elvenni s addig, míg engedelmességre nem tér, vissza nem adni¹⁾.

E szabályok némely hiánya 1523-n decz. 16-n Bek Lőrincz bíróságában következőleg egészítődtek ki. Ha a legény gazdájától el akar menni, 14 nappal előre jelentse; ha másképpen cselekszik, a czéhban neki mívet mívelni ne lehessen, míg ura fel nem szabadítja; ha valamely társ, mester akar lenni, köteles remekben készíteni egy kilencz vedres boráruló kantát, egy négy vedres sóstej-tartó fazakat és egy négy vedres főző fazakat, a nép által úgynevezett *mákórlót* egy vedrest, egy rózsás és egy festett czipellőst; a ki ezeket megkészíteni nem tudja, tanuljon tovább vagy fizessen a czéhnek 1 firtot; senki mást mint a maga által készített fazakokat a városba béhozni, sem 12 órán túl árulni ne merjen, s ha teszi, árúja vétessék el s vitessék a bíróhoz²⁾.

A szekérgyártók vagy kocsigyártók czéha II. Wladislaw király és Zápolya János erdélyi vajda, nem különben Régeni Mihály bírósága idejében alakult 1515-n, 1522-n pedig Márkos Gergely bíróságában a kovácsokkal egyesült.³⁾ A czéh tagjai maguk között bizonyos pontokból álló egységre léptek, azt írásba foglalva, Kerestély, Jakab, Miklós és Orbán választott czéhmesterek által megerősítés végett Régeni Mihály bíró elébe terjesztvén, az a maga és esküdt polgárok nevében 1515-n decz.

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCL. száma alatt.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXXVI. száma alatt.

³⁾ A szekér- vagy kocsigyártók jegyzőkönyve 1551-n vizkereszt napján kezdődik, latin nyelven, bévezetését az alakulás és egyesülés előadása képezi. Látható ott az 1-ső lapon. Hátrább lesz róla bővebb emlékezés.

17-n megerősítve a város pecsége alatt kiadta. Az egyesség pontjai ezek. „Ha a czéhmaster hivat valamely mestert és nem megy s észszerű okát nem adja, fizet 6 font viaszat, ha czéhgyűlésben egyik mester a másikat meghazudtolja, annyi font viaszat, a hányan vannak; ha valamely mester, másnak művét idegenek előtt gyalázza, fizet a czéhnek egy forint áru viaszat; a ki a czéh szokása ellenére ad el vagy vesz valamit s azt két tanu bizonyítja, hibájához képest büntetetik; legénynek 25 keréknél kevesebbért fizetni nem szabad, az ellene cselekvő büntetése egy forint; ha valamely mester eszközfát vesz, s abból más mester részt kíván, köteles adni; ha egyik mester a másnak legényét ura tudta nélkül magához csalja s ez békibizonyosul, az ország törvénye szerént 4 forint a büntetése; ha a legény urától el akar menni, 14 nappal előre jelentse; a ki ez ellen cselekszik, a czéhban ura engedelem-adása nélkül ne dolgozhassék; apródnak czéhbeli mívét mívelni csak úgy szabad, ha tanulási éveit kitölti, s mesterétől arról levele van; a ki képesületlent befogad, négy forintot fizet; ha ifju akarja e mesterséget megtanulni, fizessen a czéhnek 4 forintot, vagy annyi érő zálogot tegyen le, vagy kezest állítson; a meghalt mester özvegye féléven túl legényt ne tarthasson, ha fiainak félczéh-jogot megtartani akar, Krisztus teste minden ünnepén fizessen egy font viaszat; ha mester fia atyja halála után fél kereket meg tud készíteni, az a további tanulási időt kitartani nem köteles; senki a maga mívét másra ne erőszakolja, se másét el ne adja; a ki ez ország akármely mezővárosában vagy falujában habár czéhon kívül is tanult s inasi éveit kitöltvén, mesterré kíván lenni, a díjt le kell hogy fizesse azon czéhnek, hová azon helység tartozik, a tanulási időt kipótolni, s magát azokhoz a mesterekhez alkalmaztatni, hol megtelepedni kíván; a mely mesternek legénye van, szabad egy évre — de nem többre — apródot is fogadnia; ha legény akar mesterré lenni, mielőtt nőstülne, csináljon egy újonnan-új járószekeret, de előbb a czéhnek fizetendőket fizesse meg.¹⁾

A szíjgyártók társulata első szervezése 1514-n történt; czéhszabályait Régeni Mihály bíró maga és az esküdt polgárok nevében october 16-n erősítette meg, s kiváltság alakjában kiadta, avval

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCX. száma alatt.

indokolva, hogy az egyesülés által a szíjgyártók mind élelmök megkeresésére alkalmasabbakká, mind a királyi felségnek nagyobb hasznára és tisztességére válnak. A pontok összevontan ezek. „A ki czéhba akar állani, nemzetségét és tanulási éveit bétöltését irásban bizonyítsa bé s fizessen 5 arany frtot, a mesterré avatásért 4 frtot, ebédért 3 forintot s 8 font viaszat; tanulót bármelyik mester csak egy másik mester jelenlétében vehessen fel, az ifju fizessen 4 frtot és 4 font viaszat a czéhnek, e felett mesterét szolgálja 4 évig s erről állítson kezest; szíjgyártó mester fia, ha szíjgyártó mesternek leányát veszi nőül, s ha akár fiu, akár leány házas-életre lép, czéhdíjt nem fizetnek, ebéd helyett pedig fizetnek 3 frtot; ha özvegy asszony egy év alatt társ-mesterhez megy férjhez, egyebet ne fizessen, mint ebédért 3 frtot; ha férjhez nem megy, egy éven túl mesterségét nem folytathatja, s az ilyen özvegynél lakó ifjut a czéh-mester helyezze el valamely más mesternél, míg tanulási éveit bétölti; ha kereskedők a szíjgyártó műhöz tartozó hámot s vasnemüt hoznak eladás végett a városba, egy ne vegye mind meg, hanem adjon a többinek is a mennyire szükségök van; a ki csak magának vette meg, 4 font viaszat fizet; az ily vásárlottakat a mesterek közt szükségök szerint osztsa el a czéh-mester; ha a mesterek ily árustól valamennyien vettek annyit, mennyire szükségök volt, azon túl aztán bármelyik bármennyit vehet maga számára; ha czéhon kívüli e mesterséghez tartozó árukat vesz nyereségre s a mesterek megtudják, elvehetik tőle, pénzét megadván; czéhon kívülinek szíjgyártó mívet dolgozni nem szabad, s ha ilyet külsők hoznak bé, a mestereknek joguk van elvenni s a tanácsnak beadni, kivevén a bagaria bőrből készült török míveket, miket a mi szíjgyártóink vagy nem tudnak vagy nem szoktak készíteni, valamint a mesterségesen esiszolt réz zablákat, gombokat, lánczokat és kapesokat, úgy réz öveket s ólom esengetyüket; a ki hamis mívet készít, a czéh-mester a többi mesterekkel vegye el; egy mester egy fogadott legénynél s egy tanuló inasnál többet nem tarthat; mikor mindenik mesternek van a mennyi kell, akkor tarthat a mennyit akar; ki más szolgálját elcsalja, fizet egy frtot; ki mást becsületében megsért — bébizonyítván a sértés — a mesterek a körülmények szerint büntessék meg; a szék-készítők ne avatkozzanak a szíjgyártók mívébe, hanem ha ők áruikat eladták, minden egyéb hozzávalókat

a szíjgyártók adjanak hozzá s az egész mívét ők készítsék meg; ha valamely mester tartozását a czéhnek megfizetni nem akarja, a bírótól nyert szabadsággal tőle a czéhmester zálogot vehessen.¹⁾

Ez időszak egyik nevezetes iparmozgalmi jelensége a kolozsvári és beszterezei cserző vargák és tímárok meghasonlása azon kérdésben: a két czéh közül kiváltságaik értelmében melyiknek miféle bőrt lehet s miként szabad venni, kikészíteni és mesterségökben felhasználni? Az első meghasonlás Kolozsváratt történt 1512-n. A cserző vargák ugyanis a kolozsvári bíró és esküdt polgárok előtt béperelték az odavaló tímármestereket azért, hogy őket megakarták akadályozni abban, hogy a hét negyedik és ötödik napján bőrt ne vehessenek, holott nekik bőrt venni, azt kiérelni és eladni, e végre cselédet tartani, eleitől fogva szabad volt, a mit irással, és ha szükség, élőszóval is képesek bizonyítani. A tímárok erre azt felelték, hogyha a vargáknak a kijelölt két napon bőrt venni szabad lenne, akkor ők semmivé téve, bizonyára koldusbotra jutnának, és sem oltárukat, sem a gondjokra bizott vártornyot fenntartani képesek nem lennének. Ők — úgy mondanak — szintén képesek írásban megmutatni azt, hogy Kolozsváratt tímármesterséghez való vad- és szelid állatbőrt másnak mint nekik, senkinek venni nem szabad, mit nevök is tanusít, lám éppen azért hivatnak bőrkészítő mestereknek; ²⁾ de a varga mesterek levelében sincs az meg, hogy tímár mesterséghez való cselédséget tartsanak, a kikészített bőrt eladhassák vagy felében feldolgoztathassák, s az ő leveleik a tímármestereket meggyöngíteni nem képesek. A bíró mindkét fél előadását és feleletét, úgy szintén az előmutatott okleveleket is megvizsgálván, azt az ítéletet hozta: hogy a varga mesterek a hét negyedik és ötödik napjain a maguk szükségére elegendő bőrt, az az a mennyit mindenik mester a maga műhelyében kidolgozni képes, vehet, azt kiérelheti, abból lábbelit készíthet s ily állapotban eladhatja; de e végre cselédséget nem tarthat, azt más mestereknek pénzért el nem adhatja, felében meg nem mivelteheti, a tímárok által a bőrök vásárlására nézve kötött szerződéseket meg nem semmisítheti s vásárukat

¹⁾ E czéhszabályt átiratta a czéh elsőbben 1582-ben június 7., azután 1642-n jul. 11-n.

Látható az OKLEVÉLTÁR CCVI. száma alatt.

²⁾ Az oklevélben: *coriarii* . . . . .

nem akadályozhatja. Evvel azonban egyik fél sem elégedvén meg, az ügy az esküdt polgárok elébe hivatott fel, kik az ítéletet 1512-n october 26-n helybenhagyták; ők ezen sem nyugodtak meg, s ügyöket a szebeni bíró és esküdt polgárok elébe vitték; az szintén helybenhagyta; de ebben sem találván megnyugvást, végső eldöntés végett a hét szász székek polgármesterei, bírái és esküdt öregei elé terjesztették. Ezek 1513-n Mária fogantatása ünnepe utáni 3-d napon a hozott ítéletet ugyan helyeselték, de a varga mestereknek II. Wladislawtól nyert királyi levél tartalmának épségben tartásával, mely szerint t. i. a varga mesterek, a bőrök kikészítésénél idegen cselédséget vagy nagy legényeket ne használjanak, hanem csak e mesterséget tanuló ifjakat, nőiket, leányaikat, sem pedig szomszédaikkal vagy más pártfogókkal egyesülve társaságot ne alkossanak, hanem a mit kiki a maga szükségére a maga erején önműhelyében megmívelhet, mivelje meg, ne adja el, hanem dolgozza fel lábbelinek és csak így adja el.¹⁾

Ily viszály támadt tíz év múlva a besztercei tímárok és cserző vargák közt is az iránt: melyik mesterség követői, miképpen vehetik, készíthetik ki és árulhatják a vad- és szelid állatok bőreit? Az ügy a besztercei tanács előtt indult, onnan feljebb vitetett a szebeni polgármester és esküdt bírák elébe, onnan a hét székek bírái és esküdt öregei elé, min a felek nem nyugodván meg, az ügy a király elébe hatott. A cserző vargák hivatkoztak II. Wladislaw egy kiváltságlevelére, a tímárok a hét szász szék bíráinak egy ítéletére. A király bírákul néhány tanácsosát küldötte ki, kik megfontolván az ügyet, a tímárok javára hozott hét bírósági ítéletben észrevett némi hiányok kiegészítése végett, azt új ítélelhozás végett ugyanazon bírósághoz visszaútasították; e bíróság ítelt, az ügy viszont a király által kiküldött bíróság elébe hatott s az a hét szék bíróságának ítéletét mindenekben helyben hagyván, legfelsőbb és végső ítéletét ezekben mondotta ki: ,1) hogy azon cserző vargák, kiknek az ő kiváltságaik szerint joguk van a maguk tulajdon hasznukra maguk személyökben, úgy családjuk: u. m. nők, gyerekeik és szolgálóik, sőt a mesterséget tanuló

---

¹⁾ Az idézett oklevelek láthatók a tímár ezéh levelesládájában eredetileg és másolatban is.

apródok és tanuló inasok segítségével is maguk számára készí- tendő csizmának való bőrt készíteni és kidolgozni — ezen mun- kához családok mondott tagjait ezután is használhatják, kivevén azonban a cserző vargaságot tanuló nagyobb mesterlegényeket és az atyjoknak pénzért dolgozó fiaikat, a kik mesteratyjoknak a timár mesterség üzésében nem segídkezhetnek s nem szolgálhat- nak. 2) Szintúgy a cserző vargák szomszédaikkal vagy pártfogóik- kal társaságba egyesülve e mesterséget űzni ne merészeljék, hanem csak a maguk családjokkal saját műhelyökben mivelhes- senek annyi bőrt, a mennyire minden mesternek magának és családjának lábbeli készítés végett szüksége van; de azt bőrt senkinek el ne adják, hanem dolgozzák fel lábbelivé és csak úgy árulják el. Ez ítélet azonban csak Szeben, Besztercze, Brassó és Kolozsvár királyi városokra terjed ki, hol timárok nagyobb szám- mal vannak; mert a többi erdélyi királyi és mezővárosokban, úgy a szabad községekben is mindkét mesterséget űzni mindenkinek szabad; ezekhez a király a cserző vargák kiváltságából még 3) ezt adta hozzá, hogy azon cserző vargáknak, kik látásuk meg- gyöngülése miatt ezt nem űzhetik, hogy a végre magukat a bőr- készítés mesterségétől bárkiknek is ellenmondása és akadályozása nélkül táplálhassák, legyen szabad családokat azaz nőik-, gyere- keik- és szolgálóikon s apródaikon kívül egy nagyobb legényt is tartani, a ki a mesterséget folytassa, s a készített bőrt, ha abból lábbelit csinálni nem akarnak, szabadon eladhassák, a timárok vagy bárkik mások ellenmondása által abban nem gátoltathatván. Ezek nagyobb érvényességeül a királyi ítélet az annak nem enge- delmeskedő községekre 1000, az egyesekre 40 forint büntetést sza- bott, s ezt az illető városokban kihirdettetni rendelte. Ez ítéletet kiváltság-alakba foglalva a király 1520-n márczius 24-n adta ki, s minthogy annak javalmába Kolozsvár is belé volt foglalva, egy példánya az idevaló varga- és timár ezéknak is megküldetett. 1)

Míg a két ítélet alaki és lényegi teljes öszhangja Kolozsvár és a szász városok ezéh- és jogintézményi rokonságára s innen szár- mazó érdekközösségére élesen rámutat, addig az elsőben Kolozsvár külön történetére nézve feltűnő az, hogy midőn a timár mesterek joguk támogatásául toronyfenntartási súlyos kötelezettségeikre

1) Látható az OKLEVÉLTÁR CCXVIII. száma alatt.

hivatkoztak, a varga mesterek ezt hallgatással mellőzték, s ez által azt gyanítatják, hogy az ő védelmőkre még ekkor nem volt a vár egyik bástyája is bizva. Nevezetes még Péter szentgyörgyi és bozyni gróf, kir. udvarbíró, erdélyi vajda és székely ispánnak 1500-n szent Luceza szűz ünnepén a timárok érdekében Kolozsváratt kiadott parancslevelé, melyben az erdélyieknek szigoruan meghagyta, hogy a kolozsvári timárokat bőrök vásárlásában régi királyoktól nyert kiváltságaik ellenére senki meg ne gátolja. ¹⁾

A mészárosok ez időbeli czéhszabályait nem találtam meg, de maradt fenn egy őket illető nevezetes oklevél, mely a húsvágási iparnak és azzal való kereskedésnek bizonyos körülmények között szabadságát állítja meg; érdekesnek láttam azt egész kiterjedésében ismertetni.

„Mintthogy — így szól II. Wladislaw király 1514-n nov. 30-n költ kir. parancslevelében — minden czéhtársulatnak és iparos testületnek főképpen azon hely közönségétől kell függeni, s annak közönséges javára és előmenetelére irányozva lenni, hol azok vannak, ámbár ő felsége a közelebbi időkben a mészáros mesterek esenkedő kérésére több oly értelmű rendeletet adott ki, hogy a külső mészárosok a Kolozsváratt hetenkint tartatni szokott nyilvános vásárok napjain eladás és kereskedés végett bévitt húsárúikkal az egymással társulatban álló mészáros mesterek kereskedését és hasznát ne akadályoztathassák, sőt a kolozsvári birónak és esküdt s más polgároknak is nem egyszer meghagyta, hogy az odavaló mészáros mestereket ez ő általuk mindig használt jogaikban védelmezzék és megtartsák; mindazáltal, mivel úgy értette s bizonyosan meggyőződött arról, hogy az idegen húsnak ezen bé nem hozhatására nézve kiadott tilalom nemesak a városi lakosoknak, hanem más oda időnként bégyülekezőknek is felette káros s napról napra nagyobb szükségét idéz elé, elannyira, hogy gyakran, kivált pedig olyankor, midőn ezen országrész nemeseinek itt közgyűlése szokott lenni vagy a vajdai seregek ott telepednek meg, a hús mindannyiszor nem csekély mértékben drágul meg. Megfontolván ezeket, valamint azt is, hogy tekintetes és nagyságos Zápolya János Szepesföld örökös főispánja, az erdélyi részek vajdája és királyi vezérkapitány, midőn hivatalából kifolyólag

¹⁾ Látható a timár czéh levelesládájában levő eredeti oklevélben.

Erdélyben mulat, többnyire seregeivel ezen városban szokott tartózkodni; e felett azon ország-rész lakosi is közgyűléseket gyakran ott tartják, nem akarván az érintett tilalom által a húsban szükségét és fogyatkozást idézni elő, meghatározta és rendelte: hogy a külső mészárosok minden héten a szombati hetivásáron, valamint a többi közönséges vásári napokon is a városi közönség és minden oda bégyülekezők közjára és haszna tekintetéből azon városba eladás végett húst vihessenek bé, azt szabadon és minden akadály nélkül árulhassák, ellent nem állván nekik ebben a mondott mészárosok társulata.¹⁾

A polgári élet mezején kifejlett ezen tevékenység s a politikai küzdelmek daczára létrehozott sok kebli jó intézmény azt mutatja, hogy a polgár-osztály sokkal inkább önműveléssel foglalkozott, mint politikával, a maga üzletét folytatta szivesebben, mint sem a közjogi túsákba vegyüljön.

Ez tapasztalható a vallás-erkölcsi és humanisticus téren is. Ugy látszik, mikor a külső világ zaja viharrá növekedett vagy külellenség jött a hazára, a vallástól ihletett lelkek zárdákban és azokon kívül — jótékony művekben keresték üdvöket s az egyházak és oltárai segítése, az isteni tisztelet emelése által magasb műveltség elfogadására előkészítették a nép elméjét. Két irányban tüntetett ki nagy munkásságot Kolozsvár népének vallásos érzülete és buzgósági hajlama: egyházak és zárdák építése, s az elnyomorodott és elaggott szegények sorsa javítása körül.

Az ó-vári Domokos-szerzet szentegyházában Erzsébet Denegleghi Pongrácz János erdélyi vajda özvegye szent Antal tiszteletére kápolnát építtetett;²⁾ 1491 körül Erdélyi János neje, Jusztina asszony, és somkerek-i Erdélyi János és Márton a *szent olvasóról* nevezett kápolnát építteték, a hová temetkezett a kegyes nő és leánya;³⁾ 1491-n Erdélyi János és neje, úgy somkerek-i Erdélyi Tamás és Márton Zsúkon *„Egyhelytő”* nevű nagy halastót adományoztak, az ő kápolnájukban örök időken át naponként

¹⁾ E kiváltságlevelet a hentesek kérésére Izabella királyné parancsára kiadta Baráth István kolozsvári bíró a maga és esküdt polgárok nevében 1557. jul. 27-n. Látható az OKLEVÉLTÁR CCVIII. száma alatt.

²⁾ *Inventar. Conventus Colosvariensis* című Codex 1509-ről, az erdélyi Muzeum birtokában. Magyar Sion sat. 562. l.

³⁾ Ugyan ott.

tartandó egy miseért, mit ha a konvent nem tart, az adományt veszítse el. ¹⁾ A kolozsvári Domokos-szerzet konventje templomát Polnár Gábor [Domokos-szerzeti barátból lett erdélyi püspök] megboltoztatta önköltségén; ugyanott az apátság templomát is; végrendelete készült a kolozsvári — talán kolozsmonostori — apátság zárdájában 1501-n a Domokos-szerzeti papok jelenlétében. ²⁾ Erdélyi János később 1509-n lelke üdveért ismét hagyott Kötelenden ³⁾ egy másik halas-tót Epi János tanár és perjel saját halas-tava minden halát, hogy árából egy oltárt készítenek, a mi 1510-n meg is történt. ⁴⁾ 1531-n György kőfaragó neje, Magdolna asszony, a várfalakon belől levő predicans szerzetnek 40 miseért 4 frtot; ugyan ennek a Krisztus szenvedése eléneklésével tartandó hétszer hét miseért 7 frtot, 30 más miseért 3 frtot, lelke üdve váltságára Rómába küldendő egy zarándoknak, kiről a zárdafőnök gondoskodjék, 20 arany forintot; a szent Fábían és Sebestyén vértanuk oltárképei megújítására vég hagyományozott 2 frtot. ⁵⁾ Elé volt adva már fennebb a farkasutczai szentegyház, úgy az ottani férfi- és nőzárdá ez időben történt megépítése is.

Ez egyház és zárdá szintén sokat gyarapodott ez időszak alatt. Vas János 1495-n Szent-Gothárdon számára egy halas-tót ajándékozott ⁶⁾; II. Wladislaw a szerzet gyulatelki jobbágyságait a kamaranyereség és más rendes és rendkívüli adók fizetése alól mentesítette, miről királyi levél is van ⁷⁾; magyar születésű Pál pap szerzetbe állása emlékére adott két márka és egy lat nehéz

¹⁾ Ugyan ott 573—580. ll.

²⁾ Szeredai *Series Episcoporum*. sat. című könyvében ez az erdélyi püspök nem fordul elő [látható a 176—178. lapok adataiból]. Az egyházi történetírók tisztázzák ki e kérdést. Én ez adatot azon 34 octav levélre menő könyvecske után vettem fel művembe, melyet Köhalmi Péter segesvári szerzetfőnök [Frater Petrus de Ruppe = Reps, Prior domus Segesvariensis] 1529-n, a Zápolya és Ferdinánd közötti zavar és veszély idején a segesvári ev. ágostai egyházban bádog tokba két kő közé rejtett s az 1859-ki templomjavításkor megtaláltak. Archiv des Ver. für Sieb. Landeskunde. Neue Folge; V. Band, I. Heft 11—12. ll.

³⁾ A Codexben: *Kewtelen*.

⁴⁾ Ugyan ott 575. l.

⁵⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXXXVII. száma alatt.

⁶⁾ Ugyan ott 569. l.

⁷⁾ Ugyan ott 573. l. A kir. mentesítő levél eddigelő ismeretlen.

ezüst kelyhet és egy virágos damasztból készült miscöltönyt ¹⁾. E szentegyház papi és oltári készleteit az 1509-ki *„Leltár“* 42 pontban sorolja elő; bámulatos az külső pompa és belbecs tekintetében: ezüstés arany kehely 13 volt, 55 márka súlyu; ezen kívül aranyláncz, kereszt, füstölők, síma és arany fonallal átszőtt, nagy virágokkal hímzett különböző kamuka, selyem, atlacz, bársony és damasz szövetű papi öltönyök, süvegek, oltári díszitmények ²⁾. Sokkal gyarapította ezt 1531-ki véghagyományában György kőfaragó neje, Magdolna asszony, ki a szerzetnek 32 arany forintot hagyott oly föltétellel, hogy lelke üdveért tartsanak évenként hétszer hét misét a Krisztus szenvedése eléneklésével együtt; egész éven át minden hétfőn énekeljenek *„Requiem“*-et s azon vagy más napon a halottakért mondjanak egy vecsernyei misét; 100 frtot hagyott aranyozott fejr selyemre, köznyelven ³⁾ kamukára, hogy abból papi öltönyt készítsenek ama zárda nagy oltárához; továbbá vegyenek belőle keresztet és a papi öltönhöz szükséges kellékeket. E száz forintból 25 arany pénz, a többi ezüst. Ugyanazon nagy oltárhoz való fejr kamukaköntösre hagyott 25 forintot; egy más oltárhoz fekete atlaczból készitendő öltönyre — a halottak emlékeül — 5 frtot; más 5 frtot fekete kamukából készitendő öltönyre ugyanesak a minorita-atyák orgona nélküli szentegyházában a halottak emlékére állított oltárhoz; ugyan oda a nagy oltárhoz dalmáciai szövetből készitendő öltönyre 6 frtnak egy részét; a szerzeteseknek öltönyre 14 frtot, hogy imádkozzanak érette és halottaiért; lakházát is egészen nekik hagyta, úgyszintén négy pártáövet gombjaival együtt, kilencz ezüst kalánt, XVIII kapcsot és egy ezüst ereklye-tartó szelenczét a végre, hogy abból az isteni tisztelethez kehelyt készitessenek; végre a szerzet betegápoló házának egy jó fiókos asztalt ⁴⁾.

Azonban e nő buzgósága itt sem ért határt, kiterjedt az Kolozsvár majd minden egyházára, a kápolnákra s az elaggult szegények házára is. Hagyott a szent Mihály-egyháznak 10 frtot, hogy abból vegyenek papi öltönynek való fejr kamukát; ugyan-

¹⁾ Ugyan ott 581. 583. ll.

²⁾ Ugyan ott.

³⁾ Érti a magyar nyelvet, melyet a nép beszélt. Éles, de tanuságos magyarázat.

⁴⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXXXVII. száma alatt.

ottani káplánoknak 3 frtot harminczadnap gyászszertartás végett ¹⁾; a Mária-kápolnában, halálakor teste oda letétele alkalmával tartandó hét miseért a predicatornak 1 forintot; a Krisztus testéről nevezett fekete társulat testületének ²⁾ Krisztus testeért tartandó egy miseért 1 frtot; a mindenszentek oltárképe megmarányozására 1 frt, a szent Ambrus oltára ³⁾ felügyelőjének ugyanott tartandó miseért 50 dénárt; a város falain kívül levő Mária-kápolna ⁴⁾ gondnokának — Rector — 6 frtot, oly föltétellel, hogy egész éven át minden szombaton a szent szűzről egy misét mondjon; ugyan a várfalakon kívüli szent Lélek-kórháznak a szegények közt kiosztás végett 50 dénárt, és egy kisebb asztalt; végre a szent Domokosról nevezett szerzet nénéinek hagyta szent György-hegyben levő szőlőjét; Dénes és Miklós papnak, a kik Bonczyhdán szolgáltattak elsőben misét, minden ón kantáit, tángyérait és héjas fő-aljait, egy kehely csináltatásra 10 frtot; a becsületes és buzgó szegényeknek öltözetre tíz forintot ⁵⁾; vég hagyománya végrehajtóivá pedig tette Iueges Antalt, Szabó Andrást, Csanádi Andrást, Kőfaragó Benedeket és Patikás Mártonnét, Ágnes asszonyt, Demeterffi Mátyás özvegyét, Orsolya asszonyt és Csiki Katalin szent Ferencz-rendi terciaria-rend-szűzeket ⁶⁾.

Ezen, és a Schleffer Jánosné, Margit asszony által tett s az olvasó előtt már ismert 1459-ki végrendelet ⁷⁾ vonatkozó pontjainak a fennebb [296 l.] elősorolt adatokkal és Kolozsvár 1617-ki rajzképén nyúgotra, a Kómál alján, látszó egy tekintélyes egyháztorony, észak-keletre a mai reform. külső templom felé látszó

¹⁾ Az oklevélben : *Trecesima*. Szokás volt a közép korban a meghalt kegyes lelkekért 3-ad, 7-ed, 9-ed, 30-ad napokon [ezt amaz ó testamentomi hagyomány emlékére, mely szerint Izrael fiai Mozes halálát 30 napig siratták] néha haláluk évfordulóm gyázmiséket tartani. Ennek volt a latin neve : *Tricesima* vagy *Trecesima*.

²⁾ Erről bővebb emlékezést nem találtam.

³⁾ Hol-létét ki nem nyomozhattam.

⁴⁾ Hol-voltáról hátrább megmondom sejtelmemet.

⁵⁾ Ezeken kívül a végrendelező feles jókat hagyott a kolozsvári sz. Egyedről nevezett zárdának — a mi már fennebb el volt mondva — úgy a budai, pesti, vásárhelyi s más zárdáknak és szerzeteknek; de ezeket mint tárgyamra nem tartozókat mellőzöm.

⁶⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXXXVII. száma alatt.

⁷⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXX. száma alatt.

kis kápolna¹⁾, valamint a középső Kómálban ma is látszó²⁾ romok álló-helyeivel egybenvetéséből bizonyossá lesz előttem az, a mit fennebb csak hihetőnek állítottam, hogy a szent Lélekről és szent Erzsébetről nevezett templommal és kórházzal egybekapcsolva ugyan e nevű zárda a Kómál alatt levő kórházi malmon kívül volt, a fellegvárba felvivő mai lépcsőzet és malom által képezett háromszög-téren, kifelé a hegynek dülve, hol ma a Fekete Pál ismertetett kómáli szőlője és sajtó-szine, s azon elaggultak háza 108., 109., 110., 111., 112., 113. számú taxás házai, 6. 7. számmal jelölt malma, mulomudvara s a malom végében a Szamos partján 8. 9. szám alatt levő kunyhói s puszta helyisége vannak³⁾; a szent Egyed apátról nevezett zárda a középső Kómálban levő azon rom helyén, melyre északnyúgotról özvegy Fejér Mártonné, [Gyergyai Róza], Kirmayer Károly, délkeletről Pap Alajosné, [Füzi Eszter], Ferenczi Mózesné, [Füzi Krisztina], Gyergyai Klára, [Sándor Istvánné], Kriza Jánosné, [Füzi Borbára], Nagy Lajos, Gyergyai Samuné, [Gyergyai Borbára], Nappendruck Károly, Szilágyi Pál és Gyulai József szőlői véggel vagy hosszában ráérnek⁴⁾; a Mária-kápolna pedig a reform. külső templom mai helyén vagy a barompiaczi Wesselényi-kert körül.

Az elnyomorodott aggok ez ápoló háza javára, kolozsvári polgár Kautusch Mihály, özvegyével Margit asszonynyal még életében elhatározta volt bármelyik fél halála esetében Kolozsváratt egy fél házrésznek örök jogon hagyományozását azon kikötéssel, hogy ha a vég hagyományozónak gyermeke születik, az egyezés önként felbomlik; de ha Margit asszony férje halála után máshoz megy férjhez, ez esetben az attól született gyermek ez egyességet fel nem bontja. Meghalván a férj, özvegye a kegyes fogadást teljesítette oly föltétellel, hogy — férjével való egyezése szerint — életéig annak békés birtokában maradjon, halálával pedig a nevezett szent Erzsébet-kórházra szálljon; az fizesse a városnak az utána járó díjakat, a házban szegényeket tartson; az udvart vagy házat a szegények se el ne adhassák soha, se a kórháztól el ne

¹⁾ Látható a RAJZOK kötete X. tábláján.

²⁾ Látható a RAJZOK kötete XXI. tábláján.

³⁾ E hely fekvésének és a zárda alapfalainak nyomaira fennebb 308—310. lapokon rámutattam.

⁴⁾ Látható a RAJZOK kötete XXI. tábláján.

idegenítsék. E vég hagyományt Ádám Jakab kórház-gondnok kérésére 1496. dec. 20-n Márkos János bíró a maga és esküdt polgárok nevében kiváltság alakjában kiadta ¹⁾. A második vég hagyományt a kórház részére a kolozsmonostori konvent előtt 1525-n jun. 6-n Mérai nemes Dezső Albert és neje Anna asszony tette. Gyakran forgatván elméjükben — így szólnak abban — azt, hogy minden földi jó mulékony, hirtelen elenyészik, és abból semmi örökre meg nem marad : eltökélették magukban, hogy minden világiakról lemondván, s lelkek üdvének annál inkább kereshetése végett, magukat egészen Isten szolgálatjára szentelvén, a Kolozsváratt alapított szent Erzsébet-kórházba költöznek bé; ennél fogva Kolozsvármegyében levő Méra nevű falujok fele részét minden hasznaival és tartozmányaival u. m. mivel és miveletlen szántóföldeivel, mezeivel, réteivel, legelőivel, vizeivel, patakjaival, malmaival, halas-tavaival s azok helyeivel, hegyekkel, völgyekkel, szőlőhegyekkel, továbbá a Nádason levő kétke rekü malommal, öt darab szőlővel, hat kocsi való s három háttas lóval, 40 ökörrel, 16 nagy, 16 kisebb tehénnel, 250 juhval 150 kisebb és nagyobb sertéssel, 32 kas méhvel örök jogon s visszavonhatlanul béirták, adták, adományozták és vég hagyományozták a szent Erzsébet-kórháznak és szentegyháznak s az abban lakó szegényeknek használatára, semmi jogot ahoz fenn nem tartván, oly föltétellel, hogy ha egyikök, Dezső Antal meghal s neje azon kórházból kijöni kívánkoznék, abban őt akadályozni ne lehessen, sőt neki a kórház 66 frtot mint jegyajándékot és nőhozományi díjt fizessen meg, a felkelhetők harmadában saját külön örökségében és férje szerzeményeiben élethosszáig örökösödjék, arról tetszés szerént intézkedhessék, sőt az érintett malmot is birhassa, de halála után minden szálljon vissza a kórházra és szegényekre. Ha Anna asszony elhalván, férjének második nejétől gyermeke születnék, ruháit s lehető egyéb vagyonát adhassa annak, de a vég hagyományozott jókból semmit se. Ha pedig a Dezső Antal testvérei és vératyjaifiai közül valamelyik a kórházat a mondott birtokból kihányini törekednék, másképpen ne tehesse, hanem ha a mondott egyháznak és ott lakó szegényeknek három ezer jó ezüst magyar forintot lefizet ²⁾. A kórházat újonnan nyert

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXC. száma alatt.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXXIX. száma alatt.

birtokában a kolozsmonostori konvent ezer ötszáz husz — ¹⁾ ápril 23-n ellentmondás nélkül béigtatta, a vég hagyományhoz János király 1538-n május 17-n Thordán költ megerősítő levele által, abban lehető királyi jogának oda adományozásával együtt, kir. megegyezését adta, s midőn Süveges János kolozsvári bíró, Übönger Bálint és Asztalos Mihály kórházigazda és esküdt polgárok a nevezett kórházat ezen királyi jogba béigtatni akarták, Patai másképpen Dezső János és fiai ellenmondottak, de a béigtató bírák annak felfüggesztő erőt nem tulajdonítottak azért, hogy az első birtokbaigtatáskor e jogvédelmi lépés el volt mulasztva ²⁾. Az ügy perlekedés tárgyává lett, sorsa a következő korszakban dőlt el, hol az elő lesz adva; de a nagy következményű vég hagyomány tárgya maig az elaggultak nevezett háza birtokában maradt, hogy hirdesse az *Erzsébet* név dicsőségét — immár hat századon át, találkozva egy második Erzsébet királyné szellemnagyságával s névdicsőségével, hogy tartsa fenn a *Mérai Dezső* nemes nevet napjainkig, midőn a vallásos buzgóság ez örök életet érdemlő tettért a boldogított szegények ezereinek hálájából fűz emlékkoszorút a történetírás.

A szent Mihály-egyház vagyona is tetemesen gyarapodott ez időszak alatt. A Magdolna asszony 1531-ki már ismertetett vég hagyományát megelőzte Goldschmidt Jakab ³⁾ nejének, Anna asszonynak tett azon nemes adománya, melyet már ismertettem, továbbá 1510-n történt két más értékes ajándékozás. Az első Peck Lőrincz szabó nejével Veronika asszonynyal Zan Márton leányával tette, midőn azon, a szent Mihály-egyház mellett, a város piaczára nyíló, középső — a sorban ötödik — mészárszéket, mely nevezett Zan Mártonról örökségképpen szállott reájok 1510-n jun. 14. Mihály deák kolozsvári bíró és az esküdt polgárok előtt költ adománylevele erejénél fogva az ő maguk, atyjok és eldődek lelke üdveért a szabók czéhtársulatának gondviselésére bizott nagy szentegyházbeli Minden-szentek oltárának ⁴⁾ adta, aján-

¹⁾ A. Dom. Milles. Quingent. Vigesimo . . . . . Mivel az adomány 1525-beli : azt gyanitom, hogy a negyedik szám hiányzik.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXLIV. szám alatt.

³⁾ Az oklevélben : Jacobi Auri Fabri . . . . Ez lehet : Goldschmidt, lehet Ötvös . . . . Én itt az előbbinek fordítottam.

⁴⁾ Ez ma nem létezik.

dékozta, adományozta örökösen és teljes joggal, oly módon, hogy az a mondott mézárszék hasznát és jövedelmeit a kijelölt oltárra fordítsa s azt soha, semmi következő időkbén senkinek el ne idegenítse ¹⁾. A második ajándék a balesetéről ismert Szabó Ambrus édes anyjáié, Ágnes asszonyé, ki nevezett fiának a plebániái lak mellett levő s birói ítélet következtében tőle elfoglalt háza, 50 frtra becsült őt illető harmadrészét a szent Mihály-egyháznak és a kolozsvári Minorita-rendnek hagyományozta, melyet a ház megvevője Csiszár János az erről 1510. máj. 31-n Mihály deák városbiró és esküdt polgártársai előtt költ bizonyáglevelél szerént ki is fizetett. A Szabó Ambrus lakházát később a sz. Mihály-egyházban levő Minden-szentek oltára részére a szabók czéh-társulata vette meg, s ezért valamint férje adósságaiért eladott és ítéletesen elvett javainak visszaadatásaért özvegye, Mártha asszony és Imre nevű fia 1512-n Zápolya János erdélyi vajdánál panaszolt; ez az ügy megvizsgálására kiküldötte Thornay Haraszthy Jánost és Tomori Pált, kik a város egész közönségét egybehivatván s az ügy folyamát hiteles levelek és bizonyítványok alapján megvizsgálván: meggyőződtek arról, hogy a fennforgó eladott jók törvény szerént lőnek el- vagy a hitelezőknek átadva s hogy az özvegynek és fiának panaszra méltó oka nincs; ennélfogva Mihály deák biró és az esküdt polgárság előtt január 27-n költ ítéletlevelőkben kimondották, hogy a peres felek egymás irányában semmivel nem tartoznak, a panaszló özvegynek pedig örök hallgatást rendeltek ²⁾. Gyarapította továbbá a szentegyház vagyionát János kolozsvári volt plebánus és utóda szintén János plebánus között létrejött ama szerződés vagy végrendelet, melynélfogva az előbbi minden atyai örökségét u. m. házát, szőlőit — a Hoyában levőt kivéve — szántóföldeit, nem különben plebánusi jövedelmeit az 1515-beli bor- és gabnatizede háromnegyedrészét az egyház szőlőinek gyümölcstermését, végre az általa szerzett kis kertet utódának János plebánusnak adta s abba őt egyfelől Udalrik fejevári örkanonok és János telegdi esperest, másfelől Régeni Mihály kolozsvári biró, Bolkátsi András és Nagy Antal egyházi felügyelők s az érintett végrendeleti szerződés végrehajtói bé is igtatták,

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CXCIV. száma alatt.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CC. száma alatt.

oly föltétellel, hogy ő és hivatali utódi a végrendelező lelke üdvéért a szent Mihály-egyházban örök időnkön át minden nap egy misét mondjanak s 260 aranyöt érő felkelhetőjéből a tanács akarátja és tetszése hozzájárulásával egy halas-tót állítson, vagy azon szentegyház és plebánusai javára és hasznára czélzó valamely más állandó és hasznos birtokot vegyen. E szerződést, mint az egyház pártfogói, a bíró és esküdt polgárság, s ezek kérésére 1521-ben ápril havában ¹⁾ Leo pápa is megerősítette ²⁾.

Még ez időszak két nevezetes vallás-erkölesi mozzanatát kell előadnom, melyekben nagy változások magvai rejlettek. Az első a kádár czéhnak ³⁾ Leo és VII. Kelemen pápa alatt adott két bünbocsátó [bücsuengedélyező] levél. Egyiket Ráfáel, cardinalis püspök és pápai kincstárnok maga és több cardinalisok és püspök társai nevében adta 1513—1517. között a kádár mesterek azon kitünő buzgósága indokából : ,hogy ők a szent Mihály-egyházban szent Rochus hitvalló tiszteletére [kápolnát vagy oltárt] emeltettek ⁴⁾ s a végre, hogy azt a hívek buzgóbban látogassák, iránta nagyobb tisztelettel legyenek, könyvvel, kelyhekkal, gyertyával, egyházi díszitményekkel és egyéb isteni tisztelethez tartozókkal felszereljék, valamint jövedőben is javításához, fenntartásához és gyarapításához készebb szívvel járuljanak; egyszersmind pedig Isten irgalmában és szent Péter és szent Pál érdemében bizva, bűneiket igazán meggyónó és megbánó mindkét nembeli azon keresztényeknek, kik ama [kápolnát vagy oltárt] Krisztus feltámadása, a pünkösöd — — — — — ⁵⁾ ünnepén és más napokon az első vecsernyétől a másodikig meglátogatják s földísztéséhez segédkezéssel járulnak, minden ünnepért és más napért — — — — ⁶⁾ kiszabott büntetését minden következő időkre az úrban megbocsátotta ⁷⁾. A másikat Sándor, első pápai cardinalis maga

¹⁾ Az oklevélből a nap ki van vásva.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXX. száma alatt.

³⁾ Az épen maradt szöveg-részben kifejezve nincs, de egy második hason tartalmuval együtt a kádár czéhnál levén az oklevél, hihető, hogy annak volt adva.

⁴⁾ Ily nevü oltár ma ott nincs.

⁵⁾ A többi kijelölt napok a hártýáról le vannak vágva.

⁶⁾ Sajnálatos, hogy a hártýáról éppen a büntetését tartalmazó rész le van vágva.

⁷⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCIV. száma alatt.

és püspöktársai nevében 1524—1527 között adta, ugyanazon szentegyházban a szent Mihály tiszteletére egy kápolna vagy oltár állítása indokából szintén ily célra ; annak erejénél fogva : „a nevezett cardinalis azoknak, kik e kápolnát vagy oltárt Krisztus születése, feltámadása — — — — ¹⁾ ünnepe az első vecsernyétől fogva a másodikig áhitatosan felkeresik — — — — ²⁾ a mely napokon ezt gyakorolják, a rájuk mért büntetésből száz napot az úrban kegyelmesen elengedett³⁾).

Második a kolozsvári plebánusnak — kit a fennmaradt oklevél nem nevez meg — a predicans szerzet irányában 1465—66. óta függőben levő azon panaszos keresetének felelevenítése, mely szerént az a panaszló jogainak megsértésével a maga egyházába temetkezni kívánóktól a plebánust illető papi negyedrészt díjt nem fizette, segédeit azok meglátogatásától elzárta, a hallgatókat a szent Mihály-egyház látogatásától elcsábította és szentségekkel éltette, s ezeken kívül egyéb jogtalanságokat is követett el. Ez úgy amaz években, a mint fennebb elé volt adva, az erdélyi püspök elébe került, az nyomozó biztosokat küldött ki, a biztosok határoztak, s határozatukat megerősítés végett a pápa elé terjesztették, ki azt megerősítvén: végrehajtását a fejevári prepostnak és thordai esperestnek megrendelte ; de az a pápa halála miatt teljesítetlen maradt ; a panaszló plebánus tehát most 1526. ápril 1-n Leo pápától ama régi határozatnak jogerőre emelését s végrehajtását kérte s meg is nyerte. A pápa most is a fejevári prépostot és thordai esperestet küldötte ki a végrehajtásra ⁴⁾), melynek eredményéről adatot nem találtam.

Mindkét tény külön kebli ügye egy keresztény egyháznak, mely a mellett, hogy századok során fennállott s vallási és egyházi és intézményeken sőt a katolikus világ közérzületén alapul, egyszersmind egybe van forrva annak erkölcsi életével és egész multjával, tehát mint ilyeneknek önmagukban van igazolásuk ; de minthogy másfelől a vizsgálódó ész ítélete és a történelem tárgyai is, mint ilyenekről, ki kell mondanom azon benső meggyőződésemet, hogy az első — ámbár vallásügyileg nemes célja volt — azért,

¹⁾ A többi kijelölt búcsujárási napok neve a hártýáról le van vágva.

²⁾ Itt is a kegyesség többi gyakorlat-nemei ki vannak vágva.

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXXVIII. száma alatt.

⁴⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXXX. száma alatt.

mert ennél fogva embernek lőn adva a megbocsátás isteni hatalma és joga, az utósó, mert az által a magánérdek a hívek köznyúltalma és a vallásos szabad életfejlődés közérdeke fölé lőn helyezve, s a támasztott vita által oly botrány idéztetett elő, mely bántotta a lelkiismeretet s veszélyes irányt adott a vallásos buzgalomnak, a közerkölcsiség és tökéletesedés szempontjából nézve, nem volt helyes és szabad, vallási tekintetben nem volt ész- és észszerű, s így mindkettő nagy mértékben segítette előidézését a népek lelkében és kedélyében támadt ama nagy erkölcsi és szellemi visszahatási s javítási mozgalomnak, minek neve : *Reformatio*.

A Magyarországon 1514-ben kegyetlenséggel kezdődött és folytatott s még nagyobb kegyetlenséggel végzett keresztes-felkelés vagy — a mint a nép nevezte — *Jurucz világ* utósó jelenetének színhelye Kolozsvár levén : e korszak történetét annak előadásával zárom bé. Míg Zápolya János Temesvárnál a felkelők derék hadát nyílt ütközetben legyőzte, fővezéröket, a székely Dózsa Györgyöt, Gecző nevű öcsését, az egyik kiválóbb alvezért s számtalan bűntársaikat a legirtózatosb halál nemével kivégeztette; addig az, erdély-részi felkelők Kolozsvár alatt ütöttek táborot, hihetőleg azért, hogy meghódítva, várában és polgáraiban az önvédelemre támpontot találjanak. Természetes, hogy e gyülekezés és táborba szállás, mint néphadnál lenni szokott, erőszakos élelemcsikarással, rablással, az útjokban eső kastélyok és kisebb várak feldúlásával, a nemesség irgalom nélküli irtásával volt egybe kötve. Mindez a köztörténet tárgya, én az események csak azon részét érintem, mely Kolozsvárban és környékén folyt le. II. Wladislawnak 1515-n máj. 16-n, II. Lajosnak 1516-n jun. 11. költ két rendbeli parancslevele, az egykoru Stieröxel István — Stephanus Taurinus — 1514. körül olműezi, később 1519. gyulafejevári prépost hőskölteményi mértékű versbe foglalt leírása, Verancz Antal krónikája, Kolozsváratt híduczában a 308. számú ház kapufelirata és a tanács levéltárában levő vas korona, azon korból fennmaradt ide vonatkozó külön tanu- emlékei ez eseményeknek, melyekből azok ha nem is teljes képe, de megismerhető körrajza tűnik ki.

A közelebbi nyáron — mondja maga a király Kalmár András kolozsvári bíró előadása alapján az első okiratban — midőn

a paraszt és közsorsu emberek szinte mindenütt az országban *„keresztes“* név alatt ellene és az ország ellen s a nemesség kipusztítására felköltek, több helyen sok és borzasztó gonoszságok végbevitelét után, az Erdély felőli részekből felkelt néhány kapitányaik nagyszámu vétkees czimboráikkal, Kolozsvár közelében táborba szállottak, kiknek midőn a bíró a királyi felséghez való hűségénél fogva a bémenetelt megtiltotta, a kapitányok csak kevesedmagukkal leendő bébocsátatásukat kérték. A bíró az egész tanácssal együtt éretten megfontolván a dolgot, azon indokból, hogy a várost és népét azok dühe s gonosz törekvései ellen megvédje és oltalmazza, a kapitánynak kevés kíséretével bébocsátását határozta. A mint benn voltak, felbátorodva, lázadást támasztottak, s a veszélytől féltőkben oda bévonult, szám szerint hat vagy hét nemesnek a városban elrejtve volt némely javait felkutatóván, kicsikarták, feldúlták és maguk közt elosztották. A bíró és polgárok óvakodni kívánván attól, hogy az egész várost a köznép zsákmányává tegyék, valamint más helyes és üdvös tekinteteknél fogva akkor ugyan ellentállani nem akartak, de néhány nap mulva a népdüh némi kihülepedése és megcsillapodása után ürügyet és alkalmatosságot keresvén rá, azon keresztéseket, jelesen pedig főbb kapitányukat huszonkét szolgájával foglyává tette s megbüntetés végett Zápolya János erdélyi vajdához küldötte, a kik aztán érdemök szerint megbüntetve is lettek. Kolozsvár — mondja tovább a király — hozzá és a korona iránt való hűségében ezen és minden más alkalommal megmaradt, a polgároknak és népnek a fölkelő paraszt néphez csatlakozását nyilvános hirdetésben megtiltotta, polgárai e paraszt fölkelés alkalmával marháik elhajtása által nagy és kipótolhatlan s több ezer forintra menő kárt szenvedtek¹⁾.

II. Lajos király idézett levelében szintén igazolva vannak e tények amaz eltéréssel, hogy e szerint a város bírája a bűnösöket megbüntetés végett az erdély-részbeli főparancsnokhoz, Thornalyai Jánoshoz küldötte, és hogy az amabban levő tényekhez itt ez újabb járul, hogy a kolozsváriak nem hogy szövetkeztek volna a felkelőkkel a nemesek ellen, sőt szolnok- és kolozsvármegyei sok nemest szabadítottak ki a paraszt fogságból²⁾. A kolozs- és

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCIX. száma alatt.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXII. száma alatt.

szolnokvármegyei nemesek bűnrészességgel vádolták ugyan Kolozsvárt, azt állítván, hogy a parasztoktól szenvedett minden nyomorúságaiknak s megkárosításuknak szerzője e város, egyzersmind a felkelők által elrablott drágaságaikat az akkori bíróval visszafizettetni, a polgárokat üldözni, bántalmazni, igazságtalanul elnyomni, és a miben és hol lehetett, megkárosítani igyekeztek; de a bíró a maga és kolozsvári polgárság nevében előbb II. Wladislawhoz, azután II. Lajos királyhoz folyamodott s a sérelem orvoslását kérte és megnyerte; mindkét király szigoruan megparancsolta Zápolya János Szepesföld örökös grófjának, erdélyi vajda és székelyek ispánjának, hogy a kolozsváriakat e megtámadások és háborgatások ellenében védje, s miután a kérdéselt nemesi jók nem a kolozsvári polgárok akaratából s meghagyására lőnek elrabolva, most sincsenek az ő birtokukban és városukban, és így a törvény kártérítésre vonatkozó rendeletének ¹⁾ teljesítése itt nem forog fenn: a követelt károk megfizetésétől őket mentesítse, megnyugtassa, és senki által háborgattatni ne engedje, hanem ha valakinek ellenök keresete van, igazítsa a törvény, nem az erőszak útján ²⁾.

Ez adatok két félnek egy tényre vonatkozó s egymással ellenkező állításait tárják elénk, melyek közül a király egyiknek — Kolozsvárnak — tényelőadását fogadván el, annak adott igazat. A király elhatározhatta a tény jogi, de történeti igazságát nem; erre elegendő tanuemlék kell. S a történetírók eddigelő mégis mind ezt fogadták el. Bár a való megállapítására részletesebb és több oldalról való megerősítés szükségét látom, más útra én sem térhetek. Ez adatokból teljes bizonyossággal a csata színhelye, valamint az sem tűnik ki, hogy ki volt a hadi eselfogással Kolozsvárba bébocsátott s később kiséretével együtt foglyul ejtett előkelő paraszt vezér? S vajjon e tény Kolozsvár várában benn, a polgárság által önállólag vívott küzdelem folytán lőn e végre hajtva, vagy a Thornalyai által a városon kívül nyílt téren egyidejűleg és kombinálva vívott kettős harc következtében? Az

¹⁾ A paraszt lázadók által elrablott nemesi jók visszaadása és azok hitelesen megállapítása, valamint az arany, ezüst és készpénz-neműek bébizonyítása módját meghatározza az 1515. évi 4. 5. t.-ezikk. Látható a *Corpus Juris*-ban.

²⁾ Látható az imént idézett CCIX. és CCXII. szám alatti oklevelekben.

elsőre nézve István prépost idézett műve a kételyt eloszlatja; ő határozottan írja, hogy a csata Kolozsvár mellett volt. „A harc-
 próbált Thornalyai János — írja ő — és Drághfi, az ellenséget
 hátba fogták, s az utóbbi önsébét az ellenségen ejtett sebekkel
 torolta meg; népe záporként szórta nyíleit, s a gyalog parasztsá-
 got szétverte: egynek hosszú gömbölyeg fa volt kezében, melynek
 szurony-éle hiányzott, a más hanyat feküdt a földön, a lovak
 patkóitól eltaposva; egyik a bunkó-csapás elé fényes pajzsát for-
 ditotta, a másik vállát védte vele, s a rá mért kardesapást tar-
 tóztatta fel; egy részét nyíl ölte meg, mely a koponya bal csont-
 ján jobbra átfuródott. Gyászossá lett Kolozsvár képe: a köznép
 jaj-kiáltásai töltötték bé a berkeket, szőlőhegyeket és tavakat s
 a felzavart mindkét Szamos folyampartjait; tengerhez hasonlít-
 ható ez állapot, melynek nyugodt esőndét vad szelek felkavarván,
 az egészet egy bolygó hullámmá változtatták. A tűzokádó ágyuk
 szétverték a paraszt tábort, a szolgasereg elhullott; a városban
 örvendezett a tanács s a győztest ölelő karokkal fogadták; az
 egybefűzött foglyok sötét tömlőczbe zárattak, s a halál szörnyű
 nemeivel végeztettek ki: ez csákánynyal, amaz bárdal; egy
 része máglyán égett meg, vérök égése borzasztó hangot adott,
 minő a kovács által lanyha vízbe mártott ízzó vas fortyogása, s
 oly buborékokkal borították el az egész testet, minőket a csendes
 folyamvizen az erős esőpekben lehulló záporosó idéz elő; a csont-
 részek égő szénné alakultak; sokat félig elégett karókba vontak
 — szörnyőség látni! testöket mint kezdi megpiríteni a lengedező
 szél által élesztett tűz¹⁾.

¹⁾ *Stephani Taurini Olomucensis Stauromachia*, [id est Cruciatorum
 servile bellum, quod anno ab orbe redempto post sesqui millesimum quarto
 decimum et Pannoniam, et collimitaneas provincias valde miserabiliter de-
 populaverat. In quinque libros summam digestum [ex ipso exemplari sum-
 mopere ut notum est et instar Manuscripti habendo. Exstat tale in Biblio-
 thec. Caes. Vindob. No LXXX. S. 9 signatum atque probabiliter Viennae
 apud J. Singrenium impressum. Engel megjegyzése] Scripta Anno 1519.

Monumenta Ungrica. Editio Joh. Christianus Engel, Viennae Sumpti-
 bus Antonii Doll Bibliopolae. MDCCCIX. 173—180. II.

Hogy az olvasó lássa, hogy itt egészen más történetről van szó, mint
 a temesvári, ide igtatom annak Verántz általi leírását:

„A Székely György [helyesebben: Dózsa György] mellé egy fát ása-
 tott fel, t. i. Zápolya vajda, melléje egy zselye [szecel] székét tétetett, ru-

E mű ki volt egykor Bécsben nyomtatva — jegyzi meg Engel ¹⁾, de ma oly ritka, hogy lételet is kevesen tudják; adva volt benne egy — a Dózsa kivégeztetését ábrázoló kép, az eredetiről vett fametszésben. E kép Dózsát ülő helyzetben mutatja, fején izzó vaskorona, balján trombitával adott jelszóra a bakók izzó vasfogóval bőrét szaggatják, a körülötte állók egyike vállába harap, égő testéből magosan gomolyog fel a füst, kétfelől s lábai előtt a földön karóba húzott testdarabok függtek. Aláírva: Ge. Zeglius ²⁾. Így beszéli el ezt Verántz Antal is ³⁾.

Kolozsvár város levéltárában őriznek egy vas koronát ⁴⁾, melyet a hagyomány *„Dózsa koronájának“* állít, de sem oklevél, sem egykoru feljegyzés nem tanúsítja. Nem hihetetlen, hogy a vajda azt megőriztetés végett Temesvárról ide hozatta; mert Kolozsvár azon időben az erdélyi legerősebb várak egyike s népe Zápolya kegyence volt, ki első ifjusága óta, egész vajdasága alatt ⁵⁾, a Ferdinánddal volt balkimenetelű küzdelme után bujdosása s később királysága idejében is, tehát három évtizeden át sokszor, s néha hónapokig sőt évekig Kolozsvárat lakott, kényeztetve e város erős monarchiai és magyar érzésű polgárait s viszont kényeztetve az által. Kolozsvár hozzávaló ragaszkodásának világos tanuempléke a hídutezában levő 308. szám alatti ma úgynevezett Póka-ház külső kapuszemöldökén levő ím e felirat: *„A kereszties*

---

háját öveig leboesáttatá s a székkel együtt az fához kötözteté, vitézeivel tánczot jártata, minden kerülésin testét harapták vala, a ki pedig nem akarja vala harapni, a mit abból ismertek meg, ha szájok vértől veres volt vagy nem volt, azt azonnal levágatta, végre testét megéttette, nem csak hajdukkal, de egyebekkel is.

„Ezek után az János vajda egy tüzes vaskoronát hozata elé, azt a Dózsa Györgynek két fogó közt az fejébe téteté és vele ötöt megkoronázá. Mind ezen kínban Dózsa György egyet sem jajdula; végezetre aztán fejét véteté és Szegedre küldeté ajándéknul a szegedi főbirónak, kinek Pálfi Balázs vala neve, mely Pálfi Balázs hitos atyja vala nekie. *Magyar történelmi emlékek*, Hatodik kötet 11. l.

¹⁾ Appendix ad Stephani Taurini Stauromachiam, 452. l.

²⁾ *Georgius Szekeljus*, az akkori írók az ő nemzetségtől *„Dózsa“* neve helyett mind nemzetiségi *„Székely“* nevét használták.

³⁾ *Verántz Antal*, Összes munkái. Második kötet 1857. 11. l.

⁴⁾ Látható a RAJZOK kötete VIII. tábláján.

⁵⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCVIII száma alatt.

hadak idejében, Zápolya János vajda úrnak, a szerencsés győzőnek, Bernád festő 1514¹⁾. E házat a hagyomány a Zápolyák házának mondja; innen jártak ők a 291. számú, ma Biró Anna úrnő házuvarán s a várfalon a szentély irányában levő kis ajtón át az ó-vári szentegyházba. Házi kápolnájuk is volt, a mit a ház azon korhoz képesti szépsége s belső béosztása igazolni látszik; építette hálából a város, jótéteményeinek s különösen a keresztes hadak legyőzésének emlékére. Én e hagyományokat írott emlékek által megerősítve nem láttam, de hihetlennek nem tartom. Későbbi nyomozások tán felderítik.

Mind ezek alapján előttem az 1514-n Kolozsváratt és környékén történt tragicus eseményeknek ilyenforma lefolyása látszik. A keresztesek ellen benn a várban, és künn hihetően a város határán — egyszerre lőn víva a csata, künn Zápolya alvezérei, benn a város birája vezetése alatt; a paraszt-sereg vezéréül a történetírók egy barátot állítanak, nevét mellőzve; a városban elfogott főfő kapitány neve sincs sem a tőlem idézett oklevelekben, sem más emlékekben följegyezve; mindkettő ezután várja földerítését; a prépost csata- s véritéletleírásában is kétségkívül több a költői mint a pragmaticai elem, s én nem tudom, ha vajjon nem vegyültek-e festésébe a temesvári esemény jelenetei és színei is? mert emlékiratok által az ott és itt történekről fennmaradt rajzok nagyon hasonlítanak egymáshoz; de hogy alapja nagyjában valóság, igazság-érzetéről felteszem, jelleméből következtetni merem; Kolozsvár bűnrészessége vagy mentessége, a vas korona ugyanazonsága teljességgel nincs megállapítva; az elfogott vezérnek Zápolyához és Thornalyaihoz küldetésében foglalt ellentét az al- és főhadvezérek közötti katonai viszonyban kibonyolítását találja; a második véritéletnek s végrehajtásának színhelye Kolozsvár volt s itt mint Temesváratt kétségtelenül Zápolya vajda nevében, akarata szerint s hihetően jelenlétében is; de itt csak az erdélyrészi vezérek — a névtelen barát, kit — az egykoru Veráncz szerint — maga a vajda megsüttetett²⁾, úgy a Kolozsváratt foglyul ejtett főkapitány s társai lőnek kivégezve, Dózsa ellenben

¹⁾ Látható a RAJZOK kötete VIII. tábláján. A rövidített latin felírás kiolvasva ím ez: Tempore Secte Cruciate Do. Johan. Zapolya Vaivode Triumphanti Fanste. Bernardus Piktör IVXIII.

²⁾ *Verancsics Antal* . . . . Összes munkái. Második köt. 1857. 10. l.

s magyarországi vezértársai Temesváratt. A halálos ítélet végrehajtását tárgyazó kép — előttem úgy látszik — a prépost és Veráncz leírásaikból vett conceptiója valamely irányunkban aligha el nem fogult német ember elméjének; rajza és metszése gyarló, kezdetleges, de arra, hogy bennünk magyarokban s az emberi jogot és méltóságot becsülő minden emberben fájdalmas érzést költson, teljesen alkalmas. E kép által örökitett tény történeti igazságát azonban minden kételyt kizáró módon megállapítani csak majd a temesvári, budai királyi kamarai s más illető hazai levéltárak adatai napfényre jövése után lehetend.

A temesvári és kolozsvári embermészárlás kétségkívül fájólag érinti az emberi szívet. Meg kell azonban egyfelől fontolni, hogy ha a történetíró rokonszenvét rendesen nem inkább bírná az elbukó, mint a győztes küzdő, lehetne ehhez borzasztóságban hasonló tettet akár hányat találni, miket a felkelők követtek el a nemeségen. Másfelől a kor vadságának is sokat lehet itt febróni, a mi által a mai szemlélődőnek szelidebbé lesz ítélete. De a ki Magyarország s a magyar nemzet javát s magasb nemzeti és államérdekeit veszi tekintetbe, kétszeresen fájdalmasnak s magában hosszú századok inségét s nyomorát rejtőnek kell, hogy lássa e véreseményt béfejező amaz 1514-ik évi 47-ik törvényczikket, mely azt rendelte: „hogy mindazon paraszt felkelők, kik fertőzési bűnben találtattak, maguk és utódaik, fiaik és leányaik, úgy vératyafiaik másokat elrettentő halál nemével veszzenek el; maradékaik közül ne választassék soha bíró, esküdt polgár és városgazda; a király vagy urak és nemesek udvarában ne szolgálhasson egy is, és soha semmi tisztességre elő ne léptettessék, *hanem mint megátkozott nemedék tagja, örök szolgaság és paraszt állapot járma alá vetve, eldődéinek bűnét sirassa; ha nőllenek voltak ily bűnrészesek, atyjok lakoljon helyettök*“¹⁾.

Kegyetlen, igazságtalan, sőt emberietlen törvény! Törvénytárunk tán legsötétebb lapja lón ez! Ennek előzményei és következményei gyümölcse igen nagy részben a nem sokára békövetkezett *mohácsi vész*.

E korszak főbb mozzanatai összevontan ezek. Kolozsvár politikai életében legfőbb annak azon végzetes tényben való rész-

¹⁾ *Corpus Decretor. Juris Hungarici* . . . . I. kötet 318. l.

véte, mely által Magyarország királyválasztási és alkotmányos joga helyébe, II. Wladislaw és Miksa császár között gyermekeiknek egymás országában esetleg következése iránt a törvényhozás útja mellőzésével, a nemzeti összakarát kijátszásával kötött egy családi magán szerződés állítatván: ez által Magyarország önálló államisága megszüntetésére az első lépés lőn téve, a korlátlan császári és alkotmányos királyi, tehát egymástól egészen heterogen két suverán hatalom egy személyben egyesülésének alapja tétetett le. Másik nagy fontosságú mozzanat az, hogy Kolozsvár erősítése bévégződven, Zápolya János, az eszélyes erdélyi vajda az itt kínálkozó hadtani biztonság tekintetéből e várat a tartományi gyűlések és vajdai hadsereg állomásozása főhelyévé, központjává tette, a miben Erdély egykori különválásának, Magyarország egész államszerkezetének átalakulása magva volt elvetve. A közigazgatási és törvénykezési viszonyok a régiék maradtak — fejlődés, további alakulás nélkül. Az adó és katonáskodás, földmivelés és kereskedés érdekében költ intézkedések sűrű ismétlődése, azok fogamat nélkül maradását tanusítják inkább, mint a fennforgó érdekek biztosított-voltát. Kolozsvár polgárságának a megváltozott helyzetet megismerő figyelme s önjava eszközeit megválasztani tudó életösztöne igyekezett ugyan a belkereskedés élénkítése által pótolni azon nagy veszteséget, a mi külkereskedési forgalmában az által előállott, hogy gyöngé királyai alatt az ország határai szűkebbre szorultak, Moldva és Havasalfölde, Lengyelország és Velence többé nem voltak a magyar kereskedés piacjai, melynek határa most a Kárpátoknál végződött, de kipótolni nem volt képes. Egyedül a kézipar volt az, a mi minden ágazatában folytonosan gyarapodó fejlődést mutat. S ez derék biráinak és czéhelőljáróinak tulajdonítandó, kik közül férfias jellem s hasznos tettek által főként három tűnik ki: Petri Miklós 1473-tól kezdve 1493-ig — tehát húsz éven át — 1479., 1486. és 1490-et kivéve, 17-szer lőn bíróvá választva, s a mi szép és hasznos e hosszú idő alatt Kolozsváratt létre jött, nevével mind kapcsolatban van; Márkos Gergely, kit a czéhek és humanisticus intézmények körüli munkássága tüntet ki; és Kalmár András, kinek eszélye Kolozsvárt 1514-n előbb a felkelő népvézerek dühétől, utóbb a gyanakodó vidéki nemesség bosszujától mentette meg. E férfiak nem közönséges emberek voltak; neveik fényesen emel-

kednek ki a rég elmúlt idők romjai közül és sötétéből — hálánkra méltók, megemlékezésünkre jogosult igényt tartva. Ők, tőlünk — küzdelem és áldozatok, veríték és szenvedés árán szerzett jogaik s intézményeik örököseitől — megérdemlik ezt. . . . A vallásos és jótékony irányu intézetek nagy gyarapodása e korszakot bármelyiknek méltó versenytársává teszi. Tisztelet e nemcs szellemnek! A tudomány és műveltség érdekeit a reformált Ferencz-szerzet farkasutczai tanodája ifjusága erős tanári kara képviselte. Hol 4—5 koszorus tudor tanított, a tudás nem hiányozhatott ¹⁾. A zárdák és egyházak vagyona s az isteni tisztelet külső dísze emelésére tett bő áldozatok, a vallás tiszteletben-létét, a nép ke-

¹⁾ Midőn 1859-n Segesváron az egykori Domokos-szerzeti egyházat megújították, két kő közé bészorítva egy bádóg tokban 34 octáv levelű könyvecskét találtak, mit a Zápolya és I. Ferdinánd közötti villongás idejében 1529. Fabri Antal, szerzet generalisa, és Köhalmi Péter (Frater Petrus de Ruppe = Reps), szerzet priora rejtett oda. Ebben elé vannak sorolva az összes erdélyi Domokos-szerzeti zárdák s azok lakói; a kolozsvárinak, mely — úgy látszik — legelső és legnépesebb s legkitünőbb volt, tagjai így vannak megemlítve :

Fratres Conventus Colosvariensis :

Fr. Symon, baccalaureus S. t. prior.
 „ Michael, supprior.
 „ Petrus, organista.
 „ Blasius, hungarus.
 „ Johannes, magister conversorum = kik világiakból lesznek papokká.

Fr. Thadeus, hispanus in Villa.
 „ Michael de Brosz, Confessor Virginum et Magister novitiorum.
 „ Dominicus, Cantor.
 „ Urbanus, Lapidida.
 „ Ambrosius, Ungarus.
 „ Martinus Greb, perminorius = kik a szerzet falvaiban alamizsnát kéregetnek.

Fr. Blasius, predicator Ungarorum.
 „ Georgius, „ Alemannorum.

Fratres Clerici.

Fr. Antonius, dijaconus,
 „ Laurentius, „
 „ Jeronimus, „
 „ Georgius, subdijaconus.
 „ Nicolaus.

délyének nemességét s jóra való fogékonyságát tanusítják. E téren két tény jellemzi kiválóan Kolozsvárt, *egyik* az, hogy a míg Szebenben már ekkor élénken nyilvánult a reformatio izgult szelleme: itt a vallás-erkölcsi élet egész láthatárán semmi felleg, s a legmélyebb csöndesség volt; a *másik*, hogy 1514.—1527. közt, midőn Augsburgban és Zürichben tán a legelső kiküldött bűnbocsátási, vagy a mint némelyek nevezik, búcsujárási pápai levél a máglyatűzzel elnémitott Husz János óta tartó síri csöndet megszakítva, a gondolkodó főket és fogékonyabb lelkiismereteket fölébresztette: csaknem egyidejűleg, Kolozsvárra is a kádár-czéhhez a pápai cardinálók nevében két ily engedélylevél érkezett, miknek azonban hatásáról adatot nem találtam; létezésök tény, közlésök a reformatio egyetemes története szempontjából — úgy vélem — érdekekkel bir, s tanuságot foglal magában.

Összehasonlítva e korszakot avval, mely Mátyás uralkodása alatt telt el: amazt az országos állapotok tekintetében az erő és haladás, a joguralom és rendezett államélet, ezt a hanyatló gyöngeség, a megállapodás és az államorganismus bomladozási korszakának mondhatjuk. Kolozsvár belső élete sok tekintetben más; de ez leginkább polgárainak érdeme; mind a mellett nagy változások, új idők és más közviszonyok békövetkezésének előjelei itt is látszottak.

E hanyatló korszakot az 1526-ik évi augusztus 29-ke — a mohácsi vész gyásznapja — zárta bé, 31-ke újat nyitott meg

Fr. Gaspar de Ungaria.

„ Antonius, Ungarus.

Fratres Conversi.

Fr. Johannes, Sartor.

„ Leonhardus, Sacrista.

„ Andreas, Cocus.

„ Quintinus, hyspanus in Schuek=Zsúk.

„ Petrus, portarius et suthor.

„ Nicolaus, cellarius.

„ Johannes, curripar.

„ Jacobus, infirmus.

Archiv, sat. Neue Folge, V. Band. I. Heft. 29—30. II.

Ugyanitt a következő adatok vannak: Frater Gaspar de Ruppe, confessor Monialium in Colosvár. 25. I. — Frater Martinus, sartor in Conventu Colosvariensi. 26. I. — Nicolaus, predicator generalis in Colosvár. 27. I.

Magyarország és Erdély életében. Kolozsvár az által van különösen érdekelve e két nagy történetben, mert vajdai parancs következtében ide volt egybegyűlve augustus 10-én az erdélyi részek 40,000-nyi hadserge, melynek rendeltetése a volt, hogy a harc-téren megjelenjen, az anyaországot halálos küzdelmében segítse, s mely a király gyöngesége, tanácsosainak fékezhetlen ambitioja és cselszövénye által előidézett egymással ellenkező királyi parancsok következtében kellő időben meg nem érkezhelvén, az események kényszerűségénél fogva, néhány hónap multán annak lón közvetett eszköze, hogy Zápolya János erdélyi vajda országgyűlési választás útján a megüresült magyar királyi széket elfoglalta.

XV. FEJEZET.

ZÁPOLYA JÁNOS KORSZAKA.

— 1526—1540. —

Zápolya János 1526. oct. 10-től 1540. jul. 21-ig tehát alig tizennégy évre terjedt uralkodása Magyarországnak történetében egészen új és egyedül áll s igazán a politikai szükségesség szülötte. Oly időszak, mely magyar alkotmányos jogfogalmak szerint az az előtti királyi korszak folytatása, tehát történetei is ahoz tartoznak, de oly sajátos természetű, hogy az újabb időhöz sem alkalmazható, s mint ilyen külön tárgyalást kíván.

Ez jellemzi Kolozsvárnak is e korszak alatti politikai állását s történetét. Az erdélyi részek a Tiszáig tényleg már csak félig Magyarország, másik fele-részeben egy szülemlő kis új állam, az erdélyi fejedelemség, melynek egyik kecsegtető jövőjü, fontos politikai küldetéssel birni látszó városa — Kolozsvár. Már fennebb rámutattam a János király és e város között évtizedek óta csodaszzerűleg mind bensőbbé vált viszonyra. Mindkettő mintha útalva lett volna egymás szövetségére; mintha egy láthatlan kéz, egy ismeretlen hatalom szötte volna e ház és Kolozsvár között a kölcsönös bizalom és ragaszkodás kötelékét. Nekem úgy tetszik, hogy e hatalom a két szövetkezőnek Magyarország állami önállása iránti

mély érdekeltsége s azon nagy eszmében való találkozása, hogy ennek minden áron megvédése a magyar nemzetre nézve élet-szükség, lét-kérdés. E viszonyt concret alakban tanúsító adat nem létezik; de Zápolyának, a vajdának, és királynak Erdély és Kolozsvár érdekében tett intézkedései, kormányzása mindkét szakában követett politikája, ennek világos tanubizonysága. Az oligarchia irigysége, a római császár önmérsékletlen birtokvágya által csaknem örökös harezra kényszerítetvén: nem volt ideje sem törvényeket hozni, sem Magyarországot illető politikáját valósítani, pedig hogy ily politikája, s annak kivitelére az ország legjelesebbjeit egyesítő kormánya volt, az tény. Ez oka, hogy Kolozsvár közéletének s alatta volt fejlődésének története is csak töredékekből állván, egész képet nem nyújt. A mi van, íme itt következik.

A várépítés teljesen bé volt végezve. István, egykoru fejevári prépost szerint, Kolozsvár falai és belső épületei Erdélyben már 1519-n a szebbek közé tartoztak ¹⁾. A polgároknak elannyira gondja volt ennek jó állapotban tartására, hogy a czéhszabályokban szabott büntetés-pénzek egy része a vár építésére volt rendelve, az 1537-k évi helyhatósági szabályok 6-k cikkében pedig a becsstelenségi és paráznasági bűnben találtakra szabott büntetésnek 10 márkán feljül eső részét is a város építésére fordítatni rendelték ²⁾. Telepítésre vonatkozó adatokat nem találtam; a népesedést illetőleg az 1537-ki helyhatósági szabályokban két intézkedés van; ezek szerint város polgárává idegen csak úgy lehetett, a polgárok névkönyvébe csak úgy irathatott bé, ha házat és örökséget vett ³⁾; a nőtlen városi polgár köteles volt húshagyó keddig nősülni, ha nem tette, nevét a város könyvéből kitörölték, sem kereskednie feje s javai elvesztése terhe alatt meg nem engedtetett ⁴⁾, az adót nem fizető idegenek szintén kiútasítottak s javaik elvették ⁵⁾.

A város határai iránt ez időszak alatt versengés nem volt, törvényes kijáratás nem történt, de az idézett évi helyhatósági szabályokban meg volt határozva, hogy minden évben egyszer

¹⁾ *Steph. Taurini Olomucens . . . . .* 178—180. ll.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXLII. sz. a.

³⁾ 1537-ki helyhatósági szabályok 35. t.-cikke.

⁴⁾ Ugyan ott, 37. cz.

⁵⁾ Ugyan ott, 36. cz.

minden szomszéd birtokosokkal való határok kijárássanak, ilyenkor legyenek jelen az ifjak is, hogy a város határait ismerjék meg ¹⁾).

Birtokterületéhez 1529-n jul. 15-n Lippán költ adománylevélnél fogva Gerendi Miklós, Péter és Márton, Magyar- és Oláh-Bányabükk nevű kolozsvármegyei egész birtokuk járult; kik a királynak, mint igaz, törvényes és megkoronázott uroknak adott hitőket megszegve, az ország közvégzése ellenére, Ferdinándhoz, az ő felsége és Magyarország közellenségéhez pártoltak, annak ügyét mozdították elé, és több törvénytelenséget követtek el, s ez által felségsértési bűnbe esvén, birtokuk a királyi fiscusra szállott. A király azt, azon, másokat feljűlműlni kívánó, kedves és hű szolgálatokért, miket a kolozsváriak irányában a nem rég mult időben, midőn ellenségétől, Ferdinándtól igazságtalanul üldözöbe vétetett s bizonyos napokon át közöttük múlatott, a legnagyobb állhatatossággal nyilván kiműtattak és megbizonyítottak, örök időkre adta és adományozta a kolozsvári birónak, esküdt és más polgároknak úgy más lakosoknak és örökösök- s utódaiknak ²⁾); Somlyai Báthori István a király helytartója ³⁾), a béigtatást a kolozsmonostori konventnek Thordán jul. 24-n költ levelében megparancsolván ⁴⁾): ez a béigtatást szokott módon meg is tette, minek Gyulai Demeter deáknak Thomori István nevű szolgálja, Gherendi András, Benedek, Farkas és Ferencznek, Gherendi Máté fainak nevében ellenmondott, kiket a konvent a következő vízkereszt napi octavára a vajda elébe okadásra meghivott ⁵⁾). A továbbiak előadása későbbi korszakba való.

Kolozsvár politikai joghatósága tényleg ez időszak alatt is fennállott, ámbár kiváltságait a király csak 1537. febr. 25-n Váradon költ s Majláth István erdélyi vajdához intézett oltalmi parancslevelében erősítette meg. Ebben kijelölten a van rendelve,

¹⁾ Ugyan ott, 20. cz.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXXXIV. száma alatt.

³⁾ Szabolcsvármegyei főispán, erdélyországi vajda s a székelyeknek ispánja . . . .

⁴⁾ Papirosra irt, zárt alakú, s kívül a helytartó nemzetségi ezímeres pecsétével megpecsételve, melyen feljűl e két betű van S. B. Látható D. 22. sz. a. oklevélben.

⁵⁾ A béigtatási jelentés költ jan. 14-k napján, zárt alakban, írópapiroson, konventi pecsét alatt. [D. 24. sz. a.]

hogy a vajda a kolozsvári polgárságot a régi királyoktól nyert jogaikban és kiváltságaikban, szabadságaik- és mentességeikben tartsa meg, őket oltalmazza és semmi szokatlan teherviselésre, melyre az eddigi vajdák nem kényszerítették, szintén ne kényszerítse ¹⁾. E joghatóság körének egyfelől tetemes tágasbulását, másfelől a polgárságban saját, összes kebli ügyei iránti élénk figyelmét és érdekeltségét, azoknak korszerű és eszélyes elrendezését, általában pedig az önkormányzás szép jogának s nemes ösztönének teljes öntudatra ébredését tanúsítják azon helyhatósági szabályok, melyeket Kolozsvár városa száz választott polgár-közönsége 1537. alkotott. E nagy fontosságú reform-okirat megérdemli, hogy köz és általános érdekű intézkedéseit itt együttesen ismertessem.

„Mi Kolozsvár város *száz választott polgár-közönsége* — így kezdődik az — adjuk tudtára minden illetőknek, ezen levelünk rendében, hogy a midőn mi városunk minden évben megtartott szokása szerint új tanács választása végett Krisztus születése ünnepe nyolczadnapján tanácsházunkban egybegyűlve lettünk volna, ezen mi városunk rendtartását és közállapotjait megjavítani kívánván a végre, hogy jövőre minden visszavonás, ellenségeskedés és egymás iránti gyűlölség közülünk kiirtassék, s városunk közjáva és előmenetele gyarapodást nyerjen, és hogy ezentúl minden dolog a maga rendén folyjon, minden ezután következő birákat és esküdt polgárokat az alább következő czikkek megtartására kivántuk az utósó pontban meghatározott büntetések terhe alatt lekötelezni: 1) Czikk: A bíró és esküdt urak karácson estéjén, midőn egymástól tisztókben elválnak, az azon évben elhalt száz férfiak helyébe az élők közül másokat téve, a száz számot egészítsék ki, azután szent István vértanu napján, midőn a bíró hivatalát a czinteremben leteszi, a harangot meg kell húzni, a száz választottak gyűljenek egybe, s miután a bíró a pecsétet letette, a száz választottak még az nap onnan addig ki ne menjenek, s egymástól el ne váljanak, míg új tanácsot nem választanak, t. i. bírót, esküdteket; s a ki akkor választásra nem jelent meg, ha észszerű mentségét nem adja, 10 forintig büntetessék, a mi a város szükségére fordítandó. E ponttal kaposo-

---

¹⁾ Egyrétű regal papirosra írva, alatt a király rányomott pecsétével erősítve. Látható [Fasc. P. 45. sz. a.]

latban álló 32. cz. szerint száz férfivá a kiváltságok értelmében csak arra alkalmas egyének választhatók, hogy ebből viszázkodások ne keletkezzenek; a 33. cz. tiltja, hogy senki olyan, a kinek atyja, bátyja vagy öcsese a tanácsnak vagy száz választott férfiak testületének tagjai között ül, amazok életében együtt és egyszerre, sem a tanácsban, sem a száz férfiak gyűlésében ne ülhesen, meg se választathassék, hanem akár az apa, akár fia, a bátya vagy öcs, de együtt soha. 2) Czikk: A száz választottak a tanácsházban rendben üljenek t. i. a magyar mellett szász s így tovább szintűgy, mint a tanácsban. 3) Minden felszedett adót a tanácsülésbe kell bévinni, s a város sáfárainak — Dispensator — kezébe adni, s más mint ők ne tegyen kiadásokat. 4) Az adót mindig két esküdt szedje, ha társa nincs, menjen a jegyző; mikor a pénzt bévítették, egyiknek pecsétét mindig rá kell nyomni; mikor egyik polgár helyett a jegyző jár, az ő pecsétét kell rátenni; egyik polgárnál legyen a pecsét alatt álló pénz, másiknál az adólajstrom. 5) Ha egyik adószedő esküdt egyébbel van elfoglalva, mást kell helyette rendelni, egy soha ne szedje. Evvel kapcsolatban álló 34. czikk szerint az adószedők háromszor járják el a polgárokat; azután gyűljenek össze a tanácsháznál, egyik városnegyeden kezdjék el, s a kik hátralékosok, hívják maguk elé, tűzzenek ki rövid fizetési határidőt, a mi eljövén, ha nem fizetnek, bárki legyen, fogassanak és zárassanak el; a 43. cz. szerint a bíró esküdteivel a sáfárok minden kiadását lelkiismeretesen megvizsgálja s a hiányokat kiigazítja; a 44. cz. szerint, a mely polgár adóját nem tudja vagy nem akarja megfizetni, javai és háza elvétetnek, s neve a város könyvéből kitöröltetik, hogy adót nem fizetvén, itt meg ne maradhasson ¹⁾. 8) Egy vér-díj — homagium — összegét felérő örökséges polgárt is perbeidézés és elítélés előtt elfogni nem szabad, kivéve ha emberölés, vagy vérontás büntényét követte el, vagy avval fenyegetőzött. 9) A száz férfiak közül csak az elítélt bűnös, elszegényedett, vagy javaitól megfosztott töröltethetett ki, úgyszintén a 26-ik czikk szerint azon idegen, ki tisztos szülektől származásáról irást nem mutatott. 10) Város határán idegen ne legeltothessen. 11) A bíró és esküdt polgárok saját lakházuktól sem királyi rendes, sem rendkívüli

¹⁾ A 6-ik czikk fennebb idézve volt, a 7-ik hátrább fordul elé.

adót fizetni nem kötelesek, más házaiktól igen; úgy szintén a száz férfiak gátlás töltésre sem kötelesek embert küldeni, de a nagyobb munkákra igen. 12) A tanács mindazt, mit a száz választott férfiak végeznek, végrehajtani köteles¹⁾. 14) Egy bíró se tarthasson többé ügyvédet²⁾. 17) A vásárbíró mindig a száz férfiaktól választassék³⁾. 21) Ha a szőlőkben, vetéseken és kertekben talált sertéseket bé nem tudják hajtani, le kell vágni; a nagyobb marhákat hajtásáért bé s a bíró a károkat elégitse ki. 22) A malmok felügyeletére választassék két városi polgár, a várnak azok jelenlétében vétessék; fáradsági díjak legyen 2 forint. 23) A sáfárokat és malomfelügyelőket a tanács teszi, tisztök tart keresztelő sz. János napjáig, akkor számolni kötelesek, más évre újból megválaszthatók. 24) Egy bíró és esküdt is a város ügyében egyedül a vajda úrhoz, a király emberéhez, sem semmi nagy úrhoz menni ne merjen, hanem másod-, harmad-, vagy negyedmagával. 25) A bíró úr és esküdtek a város minden polgárát, saját ügyében a kiváltságok tartalma szerént oltalmazni tartoznak, nehogy azok igazságtalanul elnyomassanak⁴⁾. 29) A bíró és esküdtek a száz férfiak körében őket botránkozásal ne illessék⁵⁾. 46) A mely bíró és esküdt az előbbi szabályczikkek ellen vét, azokat nem tartja meg, 100 forintra büntetessék. Ezen mi megjavított végzéseinket — így végződik az oklevél — azok örökké tartó erőssége végett ráfüggesztett nagyobb hiteles pecsétünkkel megerősítettük⁶⁾.

¹⁾ A 13. cz. hátrább lesz adva.

²⁾ A 15. 16. cz. szintén hátrább.

³⁾ A 18. és 19. cz. is hátrább. A 20. cz. fennebb közölve volt.

⁴⁾ A 27. 28. cz. hátrább lesz adva.

⁵⁾ A 30. cz. hátrább lesz adva; 35., 36., 37. már idézve volt. A 38., 39., 40., 41., 42., 45. hátrább lesz adva.

⁶⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXLII. száma alatt.

Ez oklevél meg van múlt századbéli magyaros fordításban, egy, a magyar tudom. Akadémia kéziratárában levő, két új vastag, békötött bőrsarku ívrét alakú könyvben, melynek tartalmát teszik a kolozsvári perrendtartásra vonatkozó némely igen nevezetes irományok másolata. Legelől áll: „Anno Domini 1620. Die 16 mensis. Ex Deliberatione Amplissimorum Dominorum Senatorum [következik egy tanácsi végzés]. Ezután egy külön esetben hozott s Rázmán Adámot és Viczei Borbárát illető osztályügyi végzés. Tovább: Anno 1610 Die 29 mensis Januarii egy más végzés, Anno

Azon korszaktól, midőn Buda város helyhatósági szabályai Mátyás király rendelete következtében Kolozsvárra is életbe léptek, s a beligazgatás főbb ágaira nézve zsinormértékül lőnek elfogadva, hatvan év telt el, s íme az első történeti alapon mily szilárd, kényelmes és szép alkotmány-épület emelkedett. Nincs a polgári életnek egy fontosabb ága is, melyre nézve e szabályzat az alkotó nép geniuszához és szükségéhez illő valódi javítási szellemben tett intézkedést ne foglalna magában. Kolozsvár népe megmútatta e művével, hogy az önkormányzásra teljesen képes és azt megbecsülni s javára fordítani tudja.

A törvénykezés és igazságszolgáltatás ügyében kevés intézkedés költ, de az 1537-ki helyhatósági szabályzat néhány fontos és egészen új részletet tartalmaz. A bíró Kolozsvár területi hatóságát Balassa Imre erdélyi vajdának és székelyek ispánjának Enyed városa bírájához, esküdteihez és összes polgáraihoz névszerént pedig Tövisi ¹⁾ Imre Erasmushoz intézett parancslevelle biztosította, melyben a volt rendelve, hogy kolozsvári Ötvös Bálintnak, Nyílkészitő ²⁾ Jánosnak és az ő kezeseknek, Enyed városa irányában való tartozása nem teljesítéseért, illetőleg a kitűzött határidő meg nem tartásaért a kezeseket vagy más kolozsvári polgárt le ne tartóztassanak, hanem ügyöket előbb azon város bírája és esküdt polgárai előtt eligazítani kíséreljék meg ³⁾. Az egyháziaknak világi ügyekbe nem avatkozhatása szintén meg

---

1612 Die 16 maj ismét egy más. Azután : „Az osztályban való hűtlések formája. Az osztó bíráknak mint kelljen az osztályt elindítani.” Azután : „Anno 1615 Die 12 may egy más osztályügyi végzés.” Azután : „Az idézésről. A Successioról való Tractatus. Succinctae observationes sat.” A Procurátorokról való és egyéb törvénybeli végzések. Az 1537-beli helyhatósági szabályok. Ezután különböző perrendtartási adatok. A város kiváltságlevelének 1699-ki magyar fordítása, 1666-ban Kolozsvárnak az erdélyi KK-hoz és RR-hez nemesi szabadságuk visszaadatása iránt beadott kérelmi pontjai. Erre a RR-ek végzése : Summaria Privilegiorum Civitatis Colosvar [az 1598-diki Diosy-féle, hátrább ismertetendő Index magyarul]. Végre a Leopold-hitlevelet megelőzőtt különböző alkotmányok, jelesen a lothringeni herczeggel folyt, a kihez a kolozsváriak is adtak bé bizonyos pontokat.⁴

¹⁾ Az oklevélben : de *Tews* . . . .

²⁾ Az oklevélben : *Joannis Arcupari* . . . . vajjon nem Bogner ?

³⁾ Író papirosra írva, közepén a vajda nemzeti czímeres pecsétével megerősítve. Látható [Fasc. AA. 9. sz. a.]

volt tiltva a király 1526-n május 24-n Budán költ s Goszthon János erdélyi püspökhöz és vicariusához intézett parancslevelében, melyben meghagyta, hogy a püspök Kolozsvár város plebánusát holmi szokatlan zsarolásokkal és egyezkedésekkel, a vicarius pedig a polgárokat az egyházi törvényhatóságot nem illető világi ügyekkel és perekkel az ő régi királyoktól nyert kiváltságaik ellenére terhelni szűnjenek meg ¹⁾. Az első bíróságilag Kolozsvár bírája és esküdt polgárai által elintézett perek másodbíróságilag most már a hét és két száz szék úgynevezett egyeteméhez ²⁾ vitessenek feljebb. Ennek világos emléke azon hivatalos megkereső-levél, melyet 1536-n nov. 14-n Kolozsvár bírája és esküdt polgárai Armbruster Mátyás szebeni polgármesterhez küldöttek, őket arra kérve, hogy néhai Peuchel András özvegyének Mártha asszonynak és árváinak a hét és két száz szék egyeteme előtt levő perügye az ő barátságukra és a közigazságra való tekintetnél fogva az árvák javára láttassék el, nehogy azok, őket örökség szerént illető vagyonuktól megfosztassanak, annyival inkább, mivel úgy is több hitelező és mostoha gyermek van, kik az örökösöket háborgatják. Ha a polgármester -- így végződik a levél -- valamit azok igazsága mellett tehet, ő is iránta való barátságát jövendőben minden tekintetben meg fogja mutatni ³⁾. A törvénykezés idejéről, külformáiról és mikép elintézéséről az idézett 1537-ki helyhatósági szabályban ezek vannak: Vasárnapokon, a boldogságos szűz ünnepein és más nagy ünnepeken az idegeneken kívül mások ügyében ítélet ne hozassék ⁴⁾. A törvénytapon a bíró és esküdtek reggel jókor gyűljenek össze ⁵⁾. A bíró és esküdt polgárok a törvénytapolgáltatási napok után válaszzák ki hetenként a 3-ik vagy 4-ik napot, melyen a város közdolgait és általában minden más ügyes-bajos dolgokat elintézzenek ⁶⁾. Ha jogtalanul letartóztatott kolozsvári polgár és más kárvallott erről levelet kér, a jegyző egy pénzt se

¹⁾ Iró-papírosra nyílt alakban kiállítva s a király veres viaszba nyomott pecsétével megerősítve [l'asc. CC. 7. sz. a.]

²⁾ A szövegben: Universitas. . . . mit én itt legelőször láttam ily érteményben előfordulni.

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXLI. száma alatt.

⁴⁾ 16. czikk.

⁵⁾ 18. czikk.

⁶⁾ 19. czikk.

vehessen érette, kivéve a felebbviteli, hitelezői, bizonyságtevő s más hasonló kiadványokat¹⁾.

Az adó felhajtására nézve az 1537-ki helyhatósági szabályokban tett szigorú intézkedéseket fennebb érintettem; minőségéről, mennyiségéről és a kiróvás kulcsáról nincsenek adatok. Csak egyet találtam, a mi némileg erre vonatkozik, t. i. Statileo erdélyi püspöknek és a király tanácsosának 1532. nov. 2. Gyalu várából a kolozsváriakhoz intézett levelét, melyet belbecseért, de főként kedélyességeért egészen ismertetek. „Üdvözetünket küldjük nektek, okos és körülnéző barátink, kedveltink! Úgy értesültünk, hogy ti felette újságkivánók vagytok és hogy a ti bírótok addig nem tud ebédelni, míg meg nem tudja: mit főznek ő felségének, legkegyelmesebb királyunknak? és minő álmod lát Ferdinánd? Minthogy pedig a ti dolgotok nem az, hogy az újságokon törjétek fejeteket, hanem hogy mesterségeiteket folytassátok: ez okon elégedjétek meg azokkal, a miket ő felsége vagy tiszteli tudtotokra adnak, mivel a szerfeletti újságvágy gyanút szokott költeni. De ezt fogadjátok tőlem úgy, mint jó barátotoktól és szomszédotoktól. Egyébiránt pedig küldjétek azonnal a sáfrány árában három-ezer forintot, mert ő királyi felsége egyebet nem kíván, s azonnal küldjétek, nehogy kénytelenek legyetek két díjat fizetni. Legyetek egészségben!“²⁾. A kiváltságon alapuló rendes évi adó volt e az, miből 300 forintot a király még 1527-n örökre elengedett? vagy valami rendkívüli segély? felvilágosító adat nincs róla.

Katonáskodási kötelezettsége miként teljesítéséről sem ismeretes előttem, semmi ez időbeli emlék.

A földművelésről és a város határának birtoklásáról egészen új, eddig ismeretlen adatokat tartalmaz az 1537-ki helyhatósági szabályzat. „A város réte vagy szénafüve — így hangzik egyik czikk — az öt város-rész szerint öt részre osztandó, s minden lakos³⁾ része adója arányában kiadandó⁴⁾. Ha valaki a más, kalangyába gyűjtött szénájában kárt tesz, vagy azt elviszi, félkeze elvágatására ítéltessék⁵⁾. A ki a város szénafüvébe hajtja mar-

¹⁾ 30. czikk.

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXXXVIII. száma alatt.

³⁾ A szövegben: *Commansor* . . . .

⁴⁾ 7. czikk.

⁵⁾ 42. czikk.

háit, ha eselédét megfoghatják, feje vétessék; ha elfut, ura a városnak fizetendő 25 frtra büntetlenség¹⁾). A fűzfavessző-szedés ideje először hirdettessék ki nyilván; a második napon kihirdetés-kor a nagy mise alkalmával a harang húzassék meg, s ekkor mindenkinek legyen szabad fűzfavesszőt szedni, az előtt se polgárnak, se birónak és esküdtnak ne. A ki harangozás előtt vesszőt lop, s rajta érik — minden kivétel nélkül — félkeze elvágassék²⁾). Itt látom legelsőben oklevélileg tanusítva azt, hogy Kolozsvár határának szénatermő része, valamint fűzes-helyei is ez időben felosztatlanok s mint ilyenek közös használatban voltak. Ez állapot egészen a mult század utolsó negyedéig tartott; a mit később tüzetesen fogok előadni.

Van még e szabályoknak egy némileg ide tartozó pontja, melyben feje és minden javai elvesztése terhe alatt van megtiltva minden kolozsvári polgárnak, a város dézmájának megvevése³⁾). Ennek indoka kétségkívül az, nehogy ez nyeresztkedést és zsarolást idézzon elé, s nehogy az a polgárok között egymás iránti gyűlölség forrásává váljék.

A kereskedés előmozdítására két úton kívánt a király hatni: az árusok és kereskedők vámmentes utazásának biztosítása s a pénzverő-háznak Szebenből áthozatása által. Az elsőt illetőleg három kir. parancslevél ismeretes előttem; az egyik 1527-n február 24-n Esztergomban költ s Perényi Péter erdélyi vajdához és székelyek ispánjához van intézve, melyben a király Magyarország és az alávetett részek minden vámszedőinek meghagyta, hogy Kolozsvár polgáraitól, boldog emlékezetű királyoktól nyert kiváltságaik ellenére sehol vámot ne vegyenek, őket és vagyonukat le ne tartóztassák, szokatlan zsarolásokkal ne terheljék; a kik ez ellen cselekednének, a vajda és vármegyék ispánjai, azonnal, a hogy előttük panasz tételik, alkalmas elégtételről gondoskodjanak⁴⁾). Sokkal határozottabb a királynak az ország visszafoglalása után 1531-n decz. 8-n *Cum Justis* záradékkal Thordán költ s minden egyházi és világi főrendekhez, országbárókhoz, világi és egyházi birákhoz, városok előljáróihoz sat. intézett, s egész

¹⁾ 40. czikk.

²⁾ 41. czikk.

³⁾ 45. czikk.

⁴⁾ Ilártyára írva, s rányomott pecséttel erősítve. Fenn: *Co ppradni Regis.*

Magyarországra kiterjedőleg szóló oltalmi parancslevele, melyben szigoruan meg van tiltva, hogy midőn a kolozsváriak emberei és cselédei — a király levelét elémutatva — élelmők megkeresése végett országa különböző tartományokban szétjárnak s áruikkal és kalmári cikkeikkel a nemesek vagy más bárkik birtokaiba, jószágaiba, tisztségi körébe érkeznek, sem a királyi, sem más vámos helyeken tőlük vámot venni sehol senki ne merjen, őket vagy javaikat le ne tartóztassa, törvényszék elé ne állíttassa — kivált a mások hibájaért — hanem a kinek ellenök keresete van, illető bírójok és esküdt polgáraik előtt keresse meg; a kik ez ellen cselekesznek, a fő- és alispánok vagy a szolgabirák a király nevében engedelmességre szorítsák; ha pedig ezek mulasztják el, kötelességeik teljesítését, 32-öd napra idéztessenek a király elébe, akár hol lesz akkor, engedetlenségökért adandó feleletre ¹⁾. A harmadik a váradi káptalanhoz volt intézve, mely a Pestre és Magyarország más városaiba menő kolozsváriakat azon ürügy alatt, hogy Várad *‘áru-lerakó-hely’* jogával bir, letartóztatta s tovább menni nem engedte. A kolozsváriak panaszoltak a király előtt, ez azon oknál fogva, hogy a káptalan ezen igazáról, mely által más híveinek kereskedését megakadályozhatnák, még eddig levelet elő nem mutatott, 1538-n nov. 11-n Szebenben költ levelében szigoruan megparancsolta, hogy ezután mind a kolozsvári polgárokat és lakosokat, mind az erdőn-túli részek bármely lakóit, a kik áruikkal és javaikkal kereskedés végett Pestre s Magyarország más városaiba menni akarnak, szabadon és békével menni és visszajöni engedjék, s őket személyökben és vagyonukban letartóztatni, akadályozni és megkárosítani, vagy áruiknak Váradon lerakására kényszeríteni ne merészeljék; ha pedig ez intézkedés szabadságaiknak kárára volna, orvoslása végett hozzá folyamodjanak ²⁾.

A pénzverő-háznak Szebenből áthozatása tényéről és indokáról a királynak 1527-n october 28-n épen Kolozsváratt költ egy érdekes kegylevele maradt fenn, melyet mint az alattvalói hűség és fejedelmi hála ragyogó emlékrét egész terjedelmében ide igtatok. *‘Emlékezetül hagyja — úgymond a király — kijelentvén mindeneknek, a kiket e dolog illet, hogy ámbár máskor is sokszor,*

¹⁾ Két rétü papirosra írva, s rányomott pecséttel erősítve. Fenn: *Coppria dni Regis.* [Fasc. T. 83. sz. a.]

²⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXLIII. száma alatt.

de különösen mostanában komoly és gondos megfontolás alá vette, hogy a főbbeknek nevezett erények között a hívség erénye miért vívta ki a halandók között az első dícteljes helyet és közelismerést; mindazáltal előtte azt, mostanában a dolgok jelen való állapotja és mivolta mintegy önmagától megmútatta. Mert a midőn közel mult időkben boldog emlékezetű Lajos király, felséges úr és fejedelem, a török — a keresztény név ez örökös ellensége — ellen vívott harcban nemes halállal elesvén: Magyarország egyháznagyjai, országbárái és nemesei egyező szavazatával s egy akaratával őt királylyá választották és megkoronázták, voltak néhányan, kik magán javukat a közjó fölébe tették és helyeztették az által, hogy az idegen és más nemzetű cseh királyt, Ferdinándot, hitők, az ország végzése s őseik határozatai ellenére fegyveres kézzel az országba béhozták, s neki ahoz, hogy a kik az ő párttöredékekhez nem csatlakoztak, minél nagyobb nyomorral sújtsa, segéd kezet nyújtottak; a ki fegyvereiben nem bizva, pénzzel és ígérettel kezdette az ő híveit ostromolni. Ennek következtében felette kevesen találkoztak olyak, a kik a hitet és lélekegyenességet a pénznél drágábbnak tartották, s a becsületet és tisztességet rút nyereségért meg nem vetették. Az emberek e hűtlensége és árulása közepette — így folytatja tovább — kényszerítve volt a béjövő ellenségnek helyet adni. Ennek folytán a midőn országa erdőn-túli részeibe, t. i. azon helyekre érkezett, melyek ő irányában jótétemények és eskü által különösen lekötölezve voltak, s melyeket ezért hozzá hívebbeknek hitt; úgy tapasztalta, hogy azokat is ugyanazon hűtlenség tartotta forrongásban s mocskolta bé; mert a szászok szinte minden városai, a nemesség közül néhányan, s a székelyek egy részecskéje hitét s hűségét elhagyva, a német párttöredékhez szegődött, s feltámadva ellene és királyi tekintete ellen, sok gonoszságot és hitetlenséget követett el. A szászok minden városai között ¹⁾ — úgymond — egyedül Kolozsvár város polgárai és lakói voltak azok, kiket igaz hűségöktől sem pénz és ígéret, sem rábeszélés és félelem, sem végre az ellenféltől nagyban terjesztett békövetkezendő veszélyek ijesztgetései által eltántorítani nem lehetett; sőt ők megemlékez-

¹⁾ Mely időre vonatkozik e kifejezés — az olvasó az eddigiekből ismerni fogja.

vén letett hitőkre, lélekegyenességökre és állhatatosságukra, őt igaz királyokul és urokul ismerték el, a főbb polgárokat eléje küldvén s a város kapuit előtte felnyitván: azon tisztelettel és emberséggel fogadták, a mivel irányában tartoztak. E tapasztalatból lett nyilvánvalóvá előtte — jegyzi meg a király — mennyire kedves a fejedelmek előtt alattvalóik hite! Valóban, kivált a balszerenese napjaiban, minél ritkábbak, annál magasabbra becsülendők a lélek e drága kincsei! Azonban, hogy Kolozsvár mind említett mostani polgárainak és lakosinak ily és akkora érdemei elveszve ne legyenek, mind pedig az utókor előtt mint az alattvalói hívség példái emlegettessenek: elhatározta, hogy őket a királyi nagylelkűség valamely adományában részeltesse, hogy mindenek előtt nyilvánvalóvá legyen: mily nagy jutalmat s dicséretet s mily méltán érdemel az alattvalók fejedelmeiknek adott hitének megtartása. Minthogy eddig a magyarországi királyok — az ő király-elődei — rendeletéből Szeben városában úgynevezett *„Cement“* vagy *„aranyváltó- és ezüst s aranypénzverő-hivatal“* állott fenn ¹⁾, azt amaz okból, hogy Szeben neki szentül fogadott

¹⁾ A pénzverő-ház hollétét egy 1608-ki felirat [Látható a *Rajzok* kötete IX. tábláján] határozza meg szabatosan; későbbi időbeli levén ez, tüzetes elbeszélését én is hátrább hagyom, most csak azt említve meg, hogy a mennyire a maig felfedezett pénzek tanusítják, ezen pénzverő-házban vert pénzek közül csak aranypénzek maradtak korunkra, ezüst és réz nem. Az aranyok 1531., 1532., 1533., 1538. és 1539-ki évek; egynek csak egyik lapja felirata olvasható, miről az évszámot kivenni nem lehet. A meglevők mind egyszerűek, felírásuk egyik lapon ím ez: S * LADISLAVS * REX * 1831.; másik lapon: IOHANNES * D G * R * VNGARIE. Az első lapon szent László király életnagyságu képe, fején korona, vállán királyi palást, jobb-jában dárda, alatta kapus bástya, baljában arany alma, s rajta kereszt, alól e jegy: $\frac{L}{R}$; a másik lapon szűz Mária, karján a gyermek Jézust tartva.

Tabulae Numismaticae pro Catalogo Nummorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchenyiani. Tab. 16. A 3-ik szám alatti pénz; hasonló arany pénz van még a 4., 5., 6., 7., 10. szám alatt, csak hogy a király öltözéke és a pénzverési jegyek nem mind azok, e felett egyiknek egy, másnak más lapján olvasható ki a körírás.

Magyarázatuk olvasható: *Catalogus Nummorum Hung. ac Transsilv.* sat. Pestini, 1807. pag. 116.

Az 1531., 1532. és 1533-ik évi pénzek leírása látható ily című könyvben is: *Samuelis Köleseri de Keres-Fer, Auraria Romano-Dacica.* Edit. curis Joannis Seivert, Posonii et Cassoviae. 1780. 139. l.

hitét s hívségét megszegve, Brassó város után mindjárt — tehát mint a hitszegésben második — a német párttörödekhez csatlakozott, s Ferdinánd királynak, az ő ellenségének követét az összes polgárok és lakosok beléegyezésével bébocsátotta, s annak ösztönzései és rábeszélése következtében a törvény ellenére fegyvert fogni és sok illetlenséget végbevinni nem vonakodott — onnan átvinni határozta Kolozsvárra, mint hű és valamennyi magyarországi király irányában magának sok érdemet szerzett városba. Ezen kívül, hogy azon polgárok és lakosok erényeik jutalma által utódaikat a hívség még nagyobb cselekedeteire ösztönözzék, őket és örökösüket és minden maradékaikat örökre felmentette és szabadította azon 300 forint fizetésétől, melyet évenként a kir. fiscusnak fizetni tartoztak. Ezennel tehát — így végződik a kegylevelél — az említett pénzváltó- és pénzverő-hivatalt Kolozsvárra átteszti, s polgárait és lakosait a mondott 300 forintnak jövőendőben leendő fizetésétől mentesíti és szabaddá teszi¹⁾.

Valóban a csatavesztett s ellensége előtt futó királynak befogadása s iránta az engedelmességen feljül tiszteletnek, sorsa iránt őszinte részvétnek tanusítása, Kolozsvár népének férfias jelleméről s később is soha meg nem változott oly nemes érzületéről tesz tanubizonyyságot, hogy általa saját történetébe egy ragyogó lapot irt, a köztörténetet egy fényes példával gazdagította . . . . . Ez észrevétel az adomány indokát illeti ; tárgya a pénzváltó- és pénzverő hivatalnak áthozatala, Kolozsvár kereskedelmére szintén nagy befolyással volt, valamint a 300 forint évi királyi adónak elengedése is. Ez hihetően a szent mártónapi adó volt, melyről II. Lajos korában is volt már fennebb említés téve. Én azt Statileo püspök fennebb előadott levele tartalmával, valamint a II. Lajos király alatti adóösszeggel egyeztetni nem tudom.

Az 1537-ki helyhatósági szabályokban két intézkedés van a kereskedésről; egyik, mely a kolozsvári polgárnak idegennel való kereskedését megtiltja²⁾ Ennek oka az, hogy az idegen a benn-

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXXXII. száma alatt. Honnan mondják némely késő kori írók, hogy Kolozsvár népe Zápolyát el akarta fogni? nem tudom. Én erről egykoru adatot nem láttam, ezért meg sem említettem.

²⁾ 38. czikk.

együtt vagy külön, bõrvásárlás és beszédés végett az említett hatóságokba mennek, a Maroson akár túl, akár innen, szabadon jöni, menni, bõrt vásárolni és beszédni engedjék, s őket vagy e levelet elénutató embereiket útjokban és vásárlásukban ne akadulástól kiváltságok által biztosított előnyeiben ne részesüljön. A másik tiltja az idegen kereskedőnek a polgárok névkönyvébe iratását az előtt, míg házat és örökséget nem vesz ¹⁾. Ennek indoka a polgári jogszerzés szabályozása s a közteherviselő polgárok számának szaporítása. Mindkettőt a kor szükségei idézték elő s mint ilyen, Kolozsvár belkereskedelmének javát czélozta s maga idejében elő is mozdította.

A kézipar terén a létező adatok egy pár érdekes mozzanatra mutatnak rá. Ezek egyike az 1537-iki helyhatósági szabályzat azon pontja, mely a város biráját és esküdt polgárait minden czéhnak a maga jogaiban való megtartására kötelezi ²⁾. Második a királynak 1527-n ápril 12-n Budán költ s Perényi Péter erdélyi vajdához és székelyek ispánjához, továbbá az alvajdákhoz, bárókhoz, ispánokhoz, várparancsnokokhoz, nemesekhez, a városok és mezővárosok polgármestereihez, biráihoz, esküdt és összes polgáraihoz intézett azon parancslevele, melyben az erdön-túli városok szabó czéhainak azon kérésére, hogy sokan vannak, kik azon részekbeli szabó czéhok régi kiváltságai ellenére, az országba kívülről kész varrott köntösöket hoznak bé, s azokat az ő jogsérelmökkel és kárukra árulják, a városokban és mezővárosokban kihirdettetni rendelte: hogy senki idegen országbeli köntösöket Erdélybe béhozni s ott árulni ne merje, ha mégis teszi, az irt hatóságok azt, a király ezen parancslevele erejénél fogva elvehessék és lefoglalhassák ³⁾. A harmadik János királynak 1539-n jul. 12-n Visegrádon költ s az erdélyi nagyságos és nemes urakhoz, vármegyei ispánokhoz, várparancsnokokhoz, a városok és mezővárosok biráihoz és polgármestereihez intézett parancslevele, melyben a kolozsvári timároknak azon panaszos előadására, hogy nekik régi királyoktól nyert kiváltságaiknál fogva mindig joguk volt Erdélyországban a mesterségök folytatására szükséges bõrök bévásár-

¹⁾ 35. czikk.

²⁾ 14. czikk.

³⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXXXI. száma alatt.

lása és szedése végett bárhová elmenni, s abban őket senki meg nem akadályoztatta; miben most némely, kivált a Maroson túl levők által gátoltatnak : szigoruan megparancsolta, hogy úgy levén a dolog, a mint az említett tímárok előadták, valamikor ők dályozzák ¹⁾. Legemlékezetesebb azonban az esztergáros czéh szervezkedése, melynek egy papirszeletre ²⁾ irt és Scheurner András és Esztergáros Ferencz mesterek által bémutatott szabályait Ötves István bíró a maga és esküdt társai nevében 1532-n decz. 20-n megerősítette s kiváltság alakjában kiadta. A szabálypontok öszszevontan ezek : „A czéhnek legyen két czéhmestere, egyik magyar, másik szász; ezeken kívül legyen két ifjabb mester, kik az oltárnál isteni tisztelet alkalmával szolgáljanak; ha itt magát valamelyik illetlenül viseli, fizet 2 font viaszat; ki a czéhmester hivatására hozzá nem megy, s helyes okát nem adja, 2 fontot; esztergárosságot addig senki se folytathasson a városon, míg annak könyvébe béírva nincs, polgárrá nem lesz és nem nőstül; mesterré ne lehessen, ki más segítsége nélkül esztergáros mívet mívelni nem képes és meg nem nőstül; ha ez ellen cselekszik, fél-mázsa viaszat fizet; ki mást gyűlésben hazugnak mond, 4 fontot fizet; ha az inas urától el akar menni, 14 nappal előre jelentse, ha másképpen tesz, a czéhban munkát ne kapjon; ki mások előtt mestertársa mívét gyalázza, fizet egy forint áru viaszat; ki a mesterséghez való fát a czéhmester hire nélkül megveszi, fizet 1 for. áru viaszat; ha valamelyik mesternek rész kell belőle, oszszák el együtt s fizessék meg árát, de nyereséget ne adjanak; ha mester másnak legényét elcsábítja, bém bizonyítván, fizet 2 frtot; ha ifju akarja megtanulni e mesterséget, fizessen 2 frtot, tanuljon 3 évig, másképpen senki bé ne fogadja; a bémfogadás legyen a czéh előtt, s a 3 év bémeltével fizessen 1 font viaszat; meghalt mester özvegye egy évig folytathassa a mesterséget egy legénynyel, tovább ne; ki temetés alkalmával az áldozat helyén, halott kísérésekor annak kíséretében nincs, fizet 1 fontot; ki mesterré akar lenni, próba míve elfogadtatása után, adjon két fogás ételt s egy veder

¹⁾ Zöld és veres selyem zsinoron függő pecséttel erősített eredetije látható a tímár czéh leveles ládájában.

²⁾ A szövegben : *Sceda* . . . így nevezték rendszeren ez időben a czéh-szabályok eredeli fogalmazványát.

bort; ha inas vagy legény mezővárosokban és külső szabad községekben mesterséget folytat vagy magát mesterré teszi, kolozsvári czéhbeli mester neki munkát ne adjon, míg a czéhnak hibájaért eleget nem tesz; ha valamely mester hamis edényeket és mívét készít, vagy hoz bé s eladás végett kiteszi, a czéhmesterek mívét vegyék el, vigyék a biróhoz, őt pedig büntessék meg; szintén ez eljárás követendő idegennel is, ha esztergáros-mívét hoz bé és árulja; ha mester vagy társa kün való helyen mesterséget folytat s czéhon kívül állót társul vesz, büntetessék egy mesterségért járó díjfizetésre; czéhon kívüli ne merje e mesterséget mivelni, míg érette a czéhnak meg nem fizet; ha mester mester társa mívét magáévá teszi, s titkon vagy nyilván használja, vagy ha azt ócsárolja, fizet 2 frt áru viaszat; ha legény mester akar lenni, köteles becsületes apától és anyától származását nemzetségi levéllel, tanulási éveit bévégzését a tanító mester bizonyításával tanúsítani s bévégtetésekor 4 fogás étket, egy veder bort és 2 forintot fizetni ¹⁾).

A vallás-erkölesi és jótékonyági téren látszó munkásság átmeneti állapot jellegét viseli. Fennebb már ismertettem Magdolna asszony buzgó szívű apáca-nőnek 1531-n kegyes czélokra tett gazdag ajándékát. Ugyan ez évben kolozsvármegyei Mérai nemes Gesztragy Ábrahám, elméjében forgatván a világi dolgok mulandóságát, és hogy semmi egyéb nem állandó, mint a mi az Istennek és szenteinek dicséretére tétetik, a maga és övéinek lelki üdvéről való gondoskodás tekintetéből, április 19-n a kolozsmonostori konvent előtt tett végrendeletében az odavaló *Medvés* nevű határrészben *Istenkijllyhij* név alatt levő erdő-részt minden javalmaival és tartozandóságaival a szent Miklós püspökről és hitvallóról címzett helybeli szentegyháznak hagyta örök jogon, s a maga személyére nézve minden jogfenntartás nélkül, oly módon, hogy ha testvérei vagy atyjafiai maguknak megváltani akarnák, 25 forint készpénz leszámhlálása mellett megtehessék ²⁾; később azonban 1533-n marc. 16-n szintén azon konvent előtt tett végrendeletében az egész *Istenkijllyhij* nevű erdőt lelke üdvének keresése végett örökjogon minden tulajdonossági jog fenntartása

¹⁾ Látható az ORLEVÉLTÁR CCXXXIX. száma alatt.

²⁾ Látható az ORLEVÉLTÁR CCXXXV. száma alatt.

nélkül azon szentegyháznak adta, adományozta, béirta és előrkösítette ¹⁾).

A dézmafizetés dolgában a kolozsváriak és Statileo János erdélyi püspök és királyi tanácsos között 1531-n egyenetlenség támadván : utóbbi panaszolt a király előtt az iránt, hogy azok szőlőhegyeik dézmáját vesztegetőleg és rá nézve káros módon fizetik, nem úgy, mint más erdélyi és magyarországi városok, s a midőn az 1530-ki év nyarán somlyói Báthori István ispán és erdélyi vajda a püspök kérésére a dézmafizetésnek módját és formáját az iránt kiadott parancslevelében megírta, a kolozsváriak azt elfogadni vonakodtak. A király e panasz következtében, mint az egyházak fővédnöke, az ily visszaéléseket orvosolni és jóvá tenni kötelességének ismervén : főképpen azért, nehogy általok az isteni tisztelet és az ország védelmi ereje hátramaradást szenvedjen : 1531-n aug. 13-n Gyulafejérvárat költ parancslevelében meghagyta a kolozsváriaknak, hogy annak vétele után 8-ad nappal előtte tetteik igazolása s a fennforgó ügyben határozata meghallgatása végett megjelenni el ne mulassák ; mert ha meg nem is jelennek, ő határozni fog úgy, a mint Istennel és az igazsággal megegyezik ²⁾). Miben állott a bépanaszolt sérelmes dézmafizetés-mód, nem tudom, hacsak nem a Mátyás király által a kolozsváriaknak adott ama *hallhatatlan nagy szabadságban*, hogy — a mint Heltai után már fennebb el volt mondva — a kolozsvári ember egy-egy buza-kalonyától kihányja a két-két kévét a dézmába s ott hagyja, az ő gabonáját pedig felrakja s akarátja szerint haza viszi ; szüretkor pedig a szőlő alatt a sajtóknál kádba tölti a dézmamustot s a magáét ismét haza viszi ³⁾). A Fejérvárat hozott királyi határozatot sem találtam sehol feljegyezve. Egyébiránt azon tény, hogy a vajdának az érintett dézmaügyben kiadott parancslevele teljesítetlen maradt, az egyházi fegyelemnek már ez időben Kolozsvárat is lazulását jelezte, s azt hiszem, hogy az 1537-ki helyhatósági szabályok ama rendeletének, mely a városi dézmát megvevőre fő- és vagyonvesztési büntetést szab ⁴⁾, a püspök és város között folyt dézma-perrel is összefüggésben van.

¹⁾ Látható az OKLEVÉLTÁR CCXL. száma alatt.

²⁾ Lásd az OKLEVÉLTÁR CCXXXVI. száma alatt.

³⁾ Lásd fennebb a XII. FEJEZET végén.

⁴⁾ 45. czikk.

Van még ama szabályokban két fontos intézkedés: egyik, hogy a bíró és esküdt polgárok az egyházi dolgokra mindenkifelett gondot viseljenek, az isteni tiszteletre tartozó dolgokban való fogyatkozásokat tudják ki és orvosolják; a plebánus urat pedig a kötelezett számú káplánok és magyar prédikátor tartására unszolják¹⁾; másik az, mely tiltja, hogy Kolozsvár kebelében papi és egyházi ügy nemes ember bárminemű örökséget u. m. házat, szőlőt, kertet vehessen, s a kiknek van — kivévén ha azok régi alapítványok — eladatását rendeli, ha pedig valamely városi lakos ezeknek adja el vagyonát, a régi szokás szerint büntetessék, t. i. azok vétessenek el tőle, s fordittassanak a város szükségére²⁾.

Az érintett dézmaügy és isteni tiszteletre vonatkozó községi határozat, ámbár az elsőt egy létező kiváltság némileg igazolja, az utóbbi Kolozsvár polgár-közönségének védnöki jogából önként látszott következni, annyira új és szokatlan, hogy ha azt egyfelől a nép mély vallásos érzésével, a papságnak az egyház és vallás ügyeiben való eddigi mindenhatóságával, kizáró és mintegy monopolizáló joggyakorlatával, valamint tisztelt s olykor félt állásával egybehasonlítom, csaknem a bizonyosságig fokozódik bennem azon sejtélem, hogy az eddigi egyházi viszonyok ős épülete tarthatósága a közvéleményben Kolozsváratt is ingadozott, a nép lelkében a régi vallási intézmények irányában létezett kegyelet hűledező- sőt kihalófélben volt s a Szebenben és Brassóban már az első diadalmámorát túlélte *Reformatio* számára a föld itt is teljesen el volt készítve, vetésre megmivelve, s várta a kor hivatottját, ki az új idők és eszmék zászlóját kezébe véve, a közérzületnek kifejezést s a hitjavítási eszméknek életet adjon.

Itt a magyar közép-kornak vége. A reformatioval és nyomtatás feltalálásával az időben új korszak nyílt meg. Az ezeket kebelükben honosító népek és országok történetében megifjúdó

¹⁾ 25. czikk.

²⁾ 27. czikk.

élet kezdődött. A világtörténet e nagy változása korszakot alkot Magyarországon, azt Kolozsvár külön történetében is, melyet még e felett a mohácsi vénap s Mátyás birodalmának szétdarabolása jelöl azzá. Tartsunk egy kis pihenést, hogy átpillantassuk a lefolyt két ezer év története főbb eredményeit.

A történetirási korszak legmeszszibb távolában a mai Erdély földén a skytha rokonságu agathyrz népet találja a történelem; az, e földnek történelmileg kimutatható ősi lakója, melynek, hogy Kolozsvár mai álló-helyén telepe lett volna, csak egy-két nem teljesen bizonyos eredetű emlék hirdeti. Az utána jövő gétdákoknak e területen ismét semmiféle telep-alkotási és műveltségi nyoma nincs; királyaikról s elenyészésök véghezairól is csak történelmi töredékek maradtak fenn; a mi Decebárról a hagyomány ajkán él, történelmileg ki nem mutatható. Rómának castruma, terjedelmes telepe s nagy emlékei vannak a föld színén, mélyében és a történelemben — hirdetőik uralmát, műveltségét, hadi dicsőségét, rajz- és vésőművekben tanúsítók az itt talált, meghódított és vagy rómaiá átalakított vagy megsemmisített népek alárendeltségét. A góthok, gépidák és longobárdok itt-létéről ismét nem alkotás, hanem romok tanuskodnak: e pusztító népáramlat, medrét elhagyó tengerként elborította e földet, eltemette a római polgárisultság, művészet és műveltség emlékeit; a miben az ősi emlékek leginkább fennmaradt, a nevökkel egybekötött barbárság. A hún-avar-magyar egy törzsről szakadt testvér faj az, mely e földet erős karja s hősi bátorsága által kétszer foglalta el, hódításvágy s meghasonlás miatt kétszer veszítette el, és nyúgot átkaitól kísérve, minden kulturai nyom nélkül, megtörve, szétziláltan kelét sivatagaira lőn visszanyomva, míg nem az ősi hagyományok bűvös emlékétől vonszatva, nagyratörő nemzeti szelleme s pezsgő életerőtől tüzelt hősi bátorsága által ösztönözötve, harmadszor is útra kelt s diadalmas fegyverével az ősi skytha-hún földet, Etele drága örökségét elfoglalván: az erdőn-túli föld, s avval együtt a mai Kolozsvár földterülete a hét vezérek egyikének, nemzetségi osztályrész gyanánt s egyszersmind vér-szerződési jogon örökségévé lőn; a római castrum romjaira magyar vezéri vár épült, ez a királyság megalapítása után Kolozsvár név alatt királyi várrá [Castrum regale] alakult, mellette időfolytán mesterségűző és földművelő polgá-

rok telepedtek meg, s telepjök egy szabad község — villa — magvává lett.

A honszerzés és megtartás, a magyar államnak és alkotmányának a legyőzött népek beltámadásával s a küllellenségek folytonos ostromlásaiival szemben megvédése, megfogyasztotta a magyar népet, s királyainak a hiány pótlásáról gondoskodni kellett. Ez volt indoka a Magyarország földére német telepek átültetésének. A XII. század végén Kolozsvár vidékén is nagyszámu szász vendég nép lön elhelyezve : Szász-Lóna, Szász-Fenes s több szász faluknak itt van eredete. A királyi vár körében is egy erős telep szállott meg, s a vár földeiből örökséggel lön megajándékozva. A kún és tatárdúlás folytán a háboru irtó vasa s ezernyi ezer népnek rabságra jutása miatt a magyar nemzet újból megfogyatkozván : a lakótlanná lett s védtelenebb országrészek új bételepítése vált szükséggé, nehogy a néptelenség miatt a föld megmiveletlenül maradjon, s nehogy idővel az állam védereje is annyira megcsökkenjen, hogy kül vagy belellenségnek támadásra bátorító alkalmúl szolgáljon. A politika és kötelesség, a jövőbe való bélátás és önfenntartás ösztönsugallata volt tehát Magyarországnak germán telepekkel népesítése. Kolozsvár villát is feldúlván a tatárok, IV. Béla és V. István újabb települöket hívott meg környékére, a várhoz tartozott s a tatárok által elpusztított faluk felhagyott határaiból földdel, jogokkal és kedvezményekkel ajándékozta meg, s az ősi magyar lakók, a korábbi és újonnan jött vendég szászok egyesült erejével egy nagyobb városnak vette meg alapját, azt várral vétette körül s a földmivelés, kézipar és árucsere s kereskedés bölesőjévé tette. E volt a város csecsemő kora, mely a királyi vár-rendszer hanyatlásnak indultáig — a XIII. század végeig tartott.

Robert Károly fölelevenitette és új szövegalakban adta ki Kolozsvárnak V. Istvántól nyert szabadságait és kiváltsági kedvezményeit, önálló helyhatósági joggal ruházta fel, szorosabban csak az igazságszolgáltatásra tartotta fenn befolyását egy királyi ispán vagy bíró által; városnak az ő okleveleiben kezdett neveztetni, s alatta hihetően a várépítés is folytatva volt — ő mintegy másodszor alapította meg Kolozsvárt. I. Lajos, atyja és királyi előde kezdeményeit folytatta; a maga városának nevezte, új jogokat adott számára, autonomiáját tovább fejlesztette, birtokait szapo-

ritotta, a vár-rendszer megszűntével a várjobbágyok birtokaikkal együtt a polgárok sorába léptek, s a magyar és szász elem elvegyülve, egy erős polgárosztály magvává lett, melynek kötelessége volt a koronának adót, a királyi zászlók alá meghatározott számú katonát adni, kettős hivatása pedig az, hogy a földmivelés, ipar és kereskedés tűzhelyévé s az egyházi és nemesi rend mellett egykor egy harmadik — a polgári rend — alkotójává legyen. E két bölcs király világos öntudatával birt annak, mennyire életszükség Magyarországra mint kevés népességű s termékeny földre nézve városok alakulása által a népesedést, ipar által a közvagyonot és jóllétet emelni; kormányzásuk minden ténye e célra irányult határozott törekvés jellegét viseli.

Az Anjou-kor Kolozsvár életében a serdülő kort képezi.

A következő száz év két derék uralkodót adott Magyarországnak, kik bevégezték a magyar birodalomra nézve oly szükséges polgári elemnek úgyszólván megteremtését: Zsigmondot és Mátyást. Ezek alatt törvényhozásilag és a valóságban királyi várossá lett Kolozsvár népe, birtoka, jövedelemforrásai megszaporodtak, az *ó-vár* mellett az *új* is létre jött; erős, kényelmes és szépen épült tágas utcáit mivel, gazdag polgárság, külmagyar-, közép-, király- és monostorutczát vagyonos földművesek, iparos polgárokkal vegyesen lakták; autonómiaja egy ép, egészséges organismussá fejtett; önmagától választott tisztviselők csonkítatlanul fenntartott kiváltságai értelmében vitték közigazgatását, az igazságszolgáltatást és gazdasági ügyeit, kik között nem egyszer közjószerető, tett-erős, olykor példás jellemű, legtöbbszire eszélyes férfiak voltak, koruk s korunk tisztelettárgyai; meg volt határozva a korona és állam iránti tartozása mértéke és teljesítése módja, önmaguktól alkotott s a birótól és tanácstól megerősített czéhszabályok védték, fejtették s gyámolították az ipart, belkereskedése a birodalom nagy részében vámmentes volt, s kiterjedett Moldva-, Oláh-, Cseh- és Lengyelországra, nem egyszer Bécsig, Velenczéig. Ezek e kor politikai, valamint társadalmi és anyagi élet fejlődése főbb és fényesebb mozzanatai. E korszak Kolozsvár történetében az ifjuság, a pezsgő életerő, haladás és minden irányban való fejlődés korszaka.

A vallás-erköcsi és szellemi téren mindhárom korszak maradandó nyomait hagyta munkásságának: az egyiktől kezdemé-

nyezetteket folytatta s újakkal gyarapította a másik, bévégezte mindeniket a harmadik. Gyönyörű egyházak és tornyok, díszes oltárok és kápolnák, népes férfi- és nőzárdák s bennök tudós tanárok, kegyes asszonyok, s kétségkívül mindkétnemű tanuló ifjuság, valamint jó czelokra tett bő adományozások, a keresztény miveltség, munkás hit-élet s nem kis körű szellemi világosság felől tesznek bizonyosságot. Az I. Lajos, Zsigmond és Mátyás királyoktól alapított egyházak, a szegény és elaggott betegeket ápoló s gyógyító szent Erzsébet-kórház, koruk és Kolozsvár méltó büszkeségei — e századok alkotása!

A Jagellók és Zápolya János uralkodása Magyarország történetében hanyatlási s átalakulni készülő korszakot jelölnek, a melynek Kolozsvárra nézve meg volt némileg káros hatása, de a mely haladását mégis fel nem tartóztathatta. A már megizmosodott autonomia élet-fájának új hajtásai lettek; a mi azonban esélyek és kedvező viszonyalakulások műve inkább mint a kormányzásé, érdeme a létező intézmények belső erejének s életrevalóságának inkább, mint a közállapotok rendezett voltának s felsőbb intézőinek.

E változatos érdekű szép történet alkotói, az öröm és szenvedés, a küzdés és dicsőség e nagy és drága örökségének birtokosa a magyar és szász nemzetnek e városban egy polgári társaságban egyesült fiai és leányai. Viszontagságos volt az együtt leélt négy század — azzá tette az élet folyása: az emberi történeteknek gyorsan változó és szeszélyes alakulása, néha a külpolitikai viszonyok, igen gyakran a testvéri szeretetre útalt két nemzetnek testvérietlen érzelme s szövetségök becsének kellőleg nem méltatása. A szászok elfelejtették olykor, hogy ők a magyar királyok és nemzet béhivott, de szívesen is fogadott, az alkotmány jóvóltában az elkényeztetésig részesített vendégci, s midőn a magyar nemzet német vérből való uralkodókat ültetett királyi székébe, politikai túlsúlyt és felsőséget követeltek, sőt nyomást kívántak gyakorolni magyar polgártársaikra maguk, s feljülről lefelé gyakoroltatni másokkal. A magyarok viszont azt nem méltányolták eléggé, hogy a szászok e gyöngesége s feljül kerülni akarása, — mi a hálátlanság bélyegét viselte, — az önfentartás természeti ösztönből származott, s olykor tán a magyaroknak irányukban támasztott szintúgy túlságos követeléseit által volt előidézve.

Valóban ha mi szász testvéreinknek néha némely eljárását a leg-súlyosabb beszámítás alá vonjuk is, lehetetlen el nem ismernünk, hogy e szép város egy részben az ő művök, kebelében egy erős iparos és kereskedő polgári osztály megszületése felében az ő érdemök. Azonban Kolozsvár magyar és szász lakói bárha — mint ugyanazon édes anya pajkos gyerekei az apai örökség és jogok felett — a politikai befolyás, jogélvezet és közvagyon kérdésében egymással olykor ezivakodtak is, végre mégis mindig megtalálták szíveikben a kibékülés testvéri hajlamát, s eszélyes-ségi indokait. Dicsőségére van e városnak, hogy a magyar honszerzés, államalapítás és magyar kereszténység sarkpontja, főerőde az erdön-túli föld északi részében az ő magyar századokban ő volt. A világtörténelemben helyet kell foglalni ama ténynek, hogy a míg az első évezred folytában itt lakott népeknek csak pora és csontjai maradtak meg a földben, vagy nevök homályos emléke a történetben : a magyar és szász elem az egymással kötött alkotmányos szövetség fenntartó és termékenyítő ereje s az önkormányzati jog bölcs használása következtében a második évezred utolsó felében kis hazáját népes virágzó várossá alakította, azt egyfelől az ipar- és kereskedelem gyümölcsei, másfelől szabad polgári alkotmányának áldásai által oly tekintélyes állásra emelte, ott lefolyt életének s értelmes munkásságának annyi szép és nagy emléket állított, hogy az ország törvényhozása a XVI. század végén őt a *magyar korona becses javánaké*, az ország történelme annak *egyik gyöngyéneké* nevezi. A hazai történetírás legragyogóbb lapjai egyikét képezendi az, hogy e város a magyar állami önállásnak és királyságnak mindig tántorithatlan védője volt, az ország alkotmányát soha el nem árulta, a szabadság és civilisatio érdekeinek nagy szolgálatokat tett, s a kor reform-eszméinek minden időkben útat nyitott falai közé és szívébe . . . . Azonban ideje visszapillantásomat béfejeznem. Ezentúl már a város és népe, ifju korát áthaladva, mint kifejlett politikai egyediség, eddigi körén túl, magasabb pályára, az államtényezőök fensőbb cselekvési körébe lép, háztartása, politikai és társadalmi, polgári és erkölcsi életnyilatkozatai kifelé hatóbbakká, egyetemesebb érdekűvé válnak, befolyása az államéletbe nagyobb kezd lenni; ez érdek-összeütközéseket idéz elé, gonosz párttusák és vérengzés színhelyévé lesz, erős küzdelmek s megpróbáltatások közé jut, mind az

nagy szenvedéseket készít számára, szóval : a kezdetben egyszerű kis polgári város mint fejedelmi lakhely országos fontosságra emelkedik, a közdolgok elintézésében tekintélyes tényezővé s a magasb történetírás tárgyává lesz, történetei forrása s annak szétszórt folyam-ágai folyóvá egyesülnek . . . . . Kisérjük figyelemmel . . . . . a következő századokban.

TARTALOM.

	<i>Lap.</i>
Pályázati hirdetés	5
Pályázati pótló-hirdetés	5—6
A bíráló bizottság jelentése	6—8
A pályadíj kiadását illető képviselő-testületi tárgyalás és határozás	8—10
Előszó	13—32

KOLOZSVÁR TÖRTÉNETE SZINTERÉNEK ÁTTEKINTÉSE.

ELSŐ RÉSZ.

Kolozsvár földirati fekvése, légköri viszonyai s helyirati rajza	35—67
--	-------

MÁSODIK RÉSZ.

Kolozsvár és határa földtani története	68—96
--	-------

KOLOZSVÁR ALAPÍTÁSA S EGYETEMES FEJLŐDÉSE TÖRTÉNETE.

ELSŐ RÉSZ.

Ő S - K O R.

I. FEJEZET. Agathyrz korszak Kr. e. 613—335.	97—104
II. FEJEZET. Géta-lák korszak Kr. e. 335., Kr. u. 106.	105—116
III. FEJEZET. Római korszak Kr. u. 106—274.	116—167
IV. FEJEZET. Góth korszak Kr. u. 274—375.	167—171
V. FEJEZET. Hún korszak Kr. u. 376—454.	172—180
VI. FEJEZET. Gépida korszak Kr. u. 454—568.	180—186
VII. FEJEZET. Avar korszak Kr. u. 568—887.	186—197

MÁSODIK RÉSZ.

VIII. FEJEZET. Magyar vezéri korszak Kr. u. 388—1002.	198—215
XI. FEJEZET. Árpád fiú-ági királyok korszaka Kr. u. 1002—1301.	215—318

HARMADIK RÉSZ.

MAGYAR KÖZÉP-KOR.

ÁRPÁD-NŐÁGI S MÁS URALKODÓ-HÁZAKBÓL VALÓ KIRÁLYOK KORSZAKA.

X. FEJEZET. Cseh-, Német- s Anjou-házi királyok s vérrokonaik korszaka Kr. u. 1301—1400.	319—366
XI. FEJEZET. Zsigmond király korszaka Kr. u. 1400—1438.	366—433
XII. FEJEZET. Albert, I. Wladislaw és V. László korszaka Kr. u. 1438—1458	433—462
XIII. FEJEZET. Mátyás király korszaka Kr. u. 1458—1490	462—594
XIV. FEJEZET. II. Wladislaw, II. Lajos korszaka Kr. u. 1490—1526.	594—614
XV. FEJEZET. Zápolya János korszaka Kr. u. 1526—1540.	614—638

HIBÁK S PÓTLÁSOK.

<i>Lap. Sor.</i>	<i>Hiba.</i>	<i>Igazítás vagy pótlás.</i>
21 10	alulról XIV helyett olvasandó	XXXVI
36 —	E lapon kezdődő s a 38-ik lapra átmenő jegyzés végéről kimaradt:	A város-részek s fő utcák neve látható a RAJZOK II. V. tábláján.
38 10	felülről. E szók után: „a tenger színe felett” betecendő e 2. jegyzés:	E mű írásakor csak ez adat volt ismeretes a trigonometriai fölmérésből; azután tisztelt tudósunk maga mérte meg. Ezt és a nagy-szebeni orvosok mérését több helyütt közölték, például én is ide igtatam. „A <i>nivella</i> , mely Triesttől, az az a tengertől egyenesen Kolozsvárig, az indóház pontjáig terjed, azt mutatja, hogy Kolozsvár 1049.4 lábnyira fekszik a tenger színe s átlagosan 700 lábnyira az alföldi rónák fölött. Ez által alkalmunk nyílik az eddig ismert magasság-méréseket összehasonlítani, s ebből meggyőződni arról, hogy kié a pontosság babéra. Brassai saját adatai nyomán (nem lévén mások kaphatók) 1025, a trigonometricus fölmérés 1098, a nagy-szebeni orvosok 1192 láb magasságot találtak. Ebből kitetszik, hogy Brassai csak 24, a trigonometerek 49, a szebeniek 143 lábnyit hibáztak . . . Még a nivellánál is megeshetik 12 lábnyi hiba; mert Triest és Kolozsvár között a távolság nagy, és így ha Brassai és a nivella számából egy közép számot kerestünk ki, 1037.2 láb lesz a pontos magasság.” [Hon, 1868. 259. szám].
38 19	alulról „passát” helyett olvasandó:	passat
46 3	„ e szók után: „RAJZOK KÖTETÉBEN” után teendő	II. és
51 1	alulról „LV” helyett olvasandó:	LIV.
57 5	„ „october idusa 6-án” helyett olvasandó:	octob. 15-n
67 32	felülről „7375” helyett olvasandó:	1375
69 7	„ „döld” „ „	zöld

74 3 alulról e két szó után : *harmad-*
korszaki fejlődmény betecendő
e jegyzés :

Az ős lényekre nézve három korszakot különböztetnek meg az ős-lénytanban : 1. a *palaeozoi*, 2. *mesozoi*, 3. *kainozoi* korszakot. A két első neve : ős-lénytani másodkorszak (Secondär-Periode). A számitás azért kezdődik ezen, mert az elsőről (Primär-Periode) általában kevés tudomásunk van, s új alakzat e két korszakban nem fordul elé. A harmadik ős-lénytani korszaknak (Tertiär-Periode) mint geologiai jelenségnek neve harmad-alakzat (Tertiär-Formation) s fel van osztva ős-lénytanilag 4 alkorszakra, melyek neve : 1. *Eocen* = hajnalodó korszak, melyben az ős lények alakjai mellett új alakzatok mutatkoznak. 2. *Oligocen* = melyben kevés ős-lénytani s több új alakzat tűnik fel. 3. *Miocen* = melyben a két korszaki alakzatok közép arányt tartnak. *Pliocen* = melyben az új alakzatok nagyobb számban vannak. Ennyit az idegen fogalomszók s a mindjárt következő geologiai előadás könnyebb megérthetéseért.

105 3 felülről ,206' helyett olvas. : 106

111 13 „ „önérzetemelő' helyett : önérzetemelő

112 14 alulról, e helyett : „RAJZOK *illető*'
olvasandó :

RAJZOK X-ik tábláján.

120 3 felülről pótlandó ———

E felirat holléte nincs tudva. Ugyanott a Hutter-féle 1870. lebontott ház udvarán a várfallal három ölnyi távolságban párhuzamosan haladó öt láb vastag kőfal vonult erődyszerű kereszt-falazatokkal nyugotról keletre ; anyagja durva patak- és bányakő ; a földben három lábra feküdtek ismeretlen romjai ; rakása kezdetleges, köteme néhol mész, máshol agyagos föld ; építési korát s mivoltát meghatározni nem lehet ; hornyolt római cserép és téglák római castrumromnak mutatják, mit támogat egy Antoninus korabeli ott talált ezüst pénz ; a durva falakús későbbi barbár vagy ennél is későbbi magyar építést gyaníttat. 1871. tavaszán lén letakarva ; annyit következtethetni belőle, hogy a hidkapuban talált Antoninus-korbeli feliratos kő Kolozsvár-területi lelet, és nem máshonnan hozták oda a bástya építésekor. Találtak még egy pénzdarabot ; de ez hirtelen eltűnt látás elől. Velem az előbbi pénzt az ifju Czirják Albert ur volt szives közölni, ki azt az erdélyi muzeumnak ajándékozta.

125 1 alulról, e helyett : „a RAJZOK
illető' olvasandó :

IX-ik tábláján

<i>Lap. Sor.</i>	<i>Hiba.</i>	<i>Igazítás vagy pótlás.</i>
126	6—7 felülről, e helyett : <i>később ugy- nevezett Haller-kertben'</i> olv :	később Haller-féle telken. Ez különbözött a külmonostor-utcai egykori népkerttől
133	18 felülről. E sorban, e szó után <i>,8-as szám alakú'</i> kimaradt e jegyzés :	Valódi alakja látható a RAJZOK köteté XVI-ik tábláján.
138	2 felülről <i>,nom'</i> helyett olvasandó :	nem
144	16 „ <i>,ugy véli'</i> helyett :	ugy véli
156	13 alulról e helyett: <i>láthatni híven lemásolta a RAJZOK ,illető tábláján'</i> így kiigazítandó :	Látható a RAJZOK XVI-dik tábláján, hol azonban én tévedtem, mert nem POSVIERUNT van, sem POSIERUNT mint Torma K. ur idézett műve után a szövegben irtam, hanem tisztán ez : POSVERVNT.
161	1 „ ez után : <i>,látképén',</i> ez teendő :	a X-ik táblán.
165	16 felülről e szó után : <i>,a rómaiak 168'</i> utána teendő :	illetőleg 170, ha a meghódítás és kivonulás évtől is birtoklásuk idejéhez számítjuk.
229	20 felülről <i>,midig'</i> helyett :	mindent
260	E lapon — —	A 2. számú jegyzetből kimaradt az előadás alapján szolgáló oklevél keltezése : Datum per manus discreti viri Magistri Johannis, albensis ecclesie prepositi, Aule nostre Vice Cancellarii, et Archidiaconi de Kukulieu. Csak így érthető, a mi tovább következik : <i>Tehát a Cancellár sat.</i> Több látható erről a 212-dik lapon levő 5-dik jegyzésben és az OKLEVÉLTÁR XVI. a.) száma alatt.
281	6 felülről <i>,vivitas'</i> helyett :	Civitas
291	19 „ S. F. helyett :	kis góth alaku d és t
	Ugyanott alább, e helyett : <i>,a két vélemény'</i> olvasandó :	A Domus vagy Ordo Theutonicus magyarázatra vonatkozó két vélemény közül...
	Ugyanott alulról a 3. 4. sorban e helyett : <i>,sirköven a J helyett t van'</i> csak ennyi olv. :	sirköven szintén t van
303	11 felülről, <i>,ős'</i> helyett olvasandó :	ős
313	1 alulról e szó után : <i>,V-ik tábláján'</i> kimaradt :	E tábla teljesen hiteles adatok alapján pontos fölmérés után készült.
425	11 felülről <i>,oklevelekből'</i> helyett	oklevelekből
427	20 „ <i>,szépe'</i> helyett olv. :	Szép e
448	4 „ <i>,István'</i> helyett olv. :	Mihály
502	13 alulról ez áll : az adósan meghalt' ezébeli a temetés előtt adóssága megfizetésére van kötelezve — —	Hogy így van, látható az OKLEVÉLTÁR CLXVIII. sz. a. a 288. lap 9—10. sorában,

<i>Lap. Sor.</i>	<i>Hiba.</i>	<i>Igazítás vagy pótlás.</i>
515 2	felülről, 'zár-kő' helyett :	zár-kő
550 21	" e helyett : 'arab-szám- jegyzéktároló' olvasandó :	arab számjegyről.
562 10	felülről, 'Ördögkő' helyett olva- sandó :	Ördögkő
596 4	felülről, 'ezüstés' helyett olva- sandó :	ezüst és
598 10	felülről, 'malom udvara' helyett olvasandó :	malom udvara
599 5	felülről, 'Albert' helyett olva- sandó :	Antal
601 13	alulról, 'továbbá' helyett olva- sandó :	továbbá
638 lap után az 1. sorban 395. lapszám he- lyett olvasandó :		639
639. lapon 15. sorban 613. évszám hibás, helyette olvasandó :		513
639 " 3. sorban alulról 388. évszám hibás, helyette olvasandó :		888

3082

